

**SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Dr. Szalai Anikó

A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre

Konzulensek: Prof. Dr. Bodnár László

Prof. Dr. Blutman László

Szeged, 2012

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS.....	6
II. ELMÉLET, FOGALMAK ÉS RENDSZERTANI ALAPOK.....	12
1. A témához kapcsolódó jogelmélet fejlődése	12
1.1. Objektív és teljes megszűnés	13
1.2. <i>Ipsa facto</i> megszűnés kivételesen	15
1.3. A jogelmélet fejlődése a második világháborút követően	17
1.4. A Nemzetközi Jogi Bizottság tevékenysége a témát illetően	19
1.5. A téma a magyar szakirodalomban	21
1.5.1. <i>A második világháború előtti időszak</i>	21
1.5.2. <i>1945-től napjainkig</i>	23
1.6. Az elméletekkel kapcsolatos észrevételek	26
1.7. Összegzés	29
2. Fogalmak	30
2.1. A nemzetközi szerződés fogalma	30
2.2. A fegyveres összeütközés fogalma	32
2.2.1. <i>Fogalom a nemzetközi humanitárius jogban</i>	33
2.2.2. <i>Fogalom a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében</i>	39
2.3. Nem nemzetközi fegyveres konfliktus esetében felmerülő különleges kérdések	42
2.4. Összegzés	46
3. A nemzetközi jog egyes alapelveinek jelentősége	47
3.1. <i>A pacta sunt servanda</i> elv	48
3.2. Az erőszak tilalma	52
3.2.1. <i>A háborúindítás joga</i>	53
3.2.2. <i>Az erőszak tilalma és az agresszió fogalma</i>	54
3.2.3. <i>Ha az erőszak tilalma sérül</i>	57
3.2.4. <i>Az erőszak tilalma és a nemzetközi szerződések jogának viszonya</i>	65
4. Elhatárolások.....	68
4.1. Elhatárolás más szerződésmegszűnési esetektől.....	68
4.1.1. <i>Clausula rebus sic stantibus</i> avagy a körülmények alapvető megváltozása	69
4.1.2. <i>A teljesítés utólagos lehetetlenülése</i>	72
4.1.3. <i>A szerződés megszegése miatti megszűnés vagy felfüggesztés</i>	73
4.2. A semlegesség joga és a fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása.....	74

4.3.	Megtorló intézkedések.....	77
4.4.	A jogellenességet kizáró körülmények elhatárolása a fegyveres konfliktus hatásától	78
4.5.	Államok megszűnése és az államutódlás.....	80
5.	Összegzés.....	82

III. NEMZETKÖZI FEGYVERES KONFLIKTUS NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEKRE GYAKOROLT HATÁSÁNAK SZABÁLYAI..... 84

1.	Megszűnés vagy felfüggesztés?.....	84
2.	Tényezők a fegyveres konfliktus nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának értékeléséhez	87
2.1.	Nemzetközi szerződések értelmezésére vonatkozó szabályok	87
2.2.	Részes felek száma.....	90
2.3.	Összeegyeztethető-e a szerződés teljesítése a fegyveres konfliktussal?	90
3.	Nemzetközi fegyveres konfliktus idején is alkalmazandó nemzetközi szerződéses normák	92
3.1.	Szerződések, amelyek kifejezetten rendelkeznek a fegyveres konfliktus esetéről ...	93
3.2.	<i>Jus in bello</i>	94
3.3.	Többoldalú normaalkotó szerződések és állandó rezsimet teremtő, állandó jogokat létesítő szerződések.....	96
3.4.	Nemzetközi szervezeteket alapító szerződések	99
3.5.	Nemzetközi büntetőbíráskodásra vonatkozó szabályok	100
3.6.	Emberi jogokat biztosító szerződések	101
3.7.	<i>Jus cogens</i>	105
3.8.	Környezetvédelemre vonatkozó szabályok	105
3.9.	Nemzetközi víziutakkal és hozzájuk tartozó létesítményekkel kapcsolatos normák	110
3.10.	Diplomáciai, konzuli kapcsolatok	113
3.11.	Barátsági, kereskedelmi és beruházásvédelmi megállapodások	115
3.12.	Békés vitarendezéssel kapcsolatos megállapodások.....	119
3.13.	Magánjogi viszonyokat szabályozó szerződések.....	120
3.14.	Összegzés	129
4.	Eljárás.....	130
4.1.	Az 1969. évi bécsi egyezmény eljárási szabályainak alapulvétele	131
4.2.	A joghatás bekövetkezésének jellege és ideje	131
4.3.	Értesítés és tiltakozás.....	135

4.4.	A szerződés alkalmazásának felújítása	138
4.5.	Összegzés	139
5.	A fegyveres konfliktusban nem érintett, de részes fél állam helyzete.....	140

IV. AZ ÁLLAMOK GYAKORLATA..... 144

1. Az államok gyakorlata a nemzetközi jogtörténetben..... 144

1.1.	Az I. világháborút lezáró békeszerződések	145
1.2.	A II. világháború hatása	147
1.3.	Magyarország	153
1.3.1.	<i>Az 1920. évi trianoni békeszerződés</i>	<i>153</i>
1.3.2.	<i>Az 1947. évi párizsi békeszerződés</i>	<i>157</i>
1.3.3.	<i>A párizsi békeszerződés és a többoldalú megállapodások sorsa</i>	<i>158</i>
1.3.4.	<i>A párizsi békeszerződés és a kétoldalú megállapodások sorsa.....</i>	<i>160</i>
1.3.5.	<i>A magyar tapasztalatok összevetése az általános gyakorlattal.....</i>	<i>167</i>
1.4.	Összegzés	168

2. Az államok gyakorlata 1945 után 169

2.1.	A Biztonsági Tanács állandó tagjai	169
2.1.1.	<i>Amerikai Egyesült Államok.....</i>	<i>169</i>
2.1.2.	<i>Nagy Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága</i>	<i>170</i>
2.1.3.	<i>Franciaország.....</i>	<i>172</i>
2.1.4.	<i>Kína</i>	<i>173</i>
2.1.5.	<i>Oroszország</i>	<i>174</i>
2.2.	Eritrea és Etiópia	175
2.3.	India és Pakisztán	177
2.4.	Magyarország	179

V. NEMZETKÖZI SZERVEZETEK SZERZŐDÉSEIVEL KAPCSOLATOS SPECIÁLIS KÉRDÉSEK..... 182

1. A problémakör összefoglalása..... 182

2. Néhány példa a nemzetközi szervezetek gyakorlatából..... 184

2.1.	Szerződések, amelyek kifejezett rendelkezést tartalmaznak a fegyveres összeütközés esetére	184
2.2.	Az Európai Unió szerződéseivel összefüggő kérdések fegyveres konfliktus esetén	186
2.2.1.	<i>Az Európai Unió alapító szerződéseinek nemteljesítése fegyveres konfliktus esetén</i>	<i>186</i>

2.2.2. <i>Az Európai Unió és harmadik állam közötti nemzetközi szerződés nemteljesítése fegyveres konfliktus miatt</i>	188
2.2.3. <i>Összegzés</i>	191
VI. KÖVETKEZTETÉSEK	192
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	204
IRODALOMJEGYZÉK	205
Könyvek.....	205
Cikkek.....	208
ENSZ-dokumentumok.....	215
Európai uniós dokumentumok	220
Bírósági döntések	220
Egyéb.....	226
1. SZ. MELLÉKLET: A NEMZETKÖZI JOGI BIZOTTSÁG TERVEZETE A FEGYVERES KONFLIKTUSOK NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEKRE GYAKOROLT HATÁSÁRÓL	230
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	235

I. BEVEZETÉS

A fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása régóta foglalkoztatja a nemzetközi jogászokat. A szabályozás a 20. század elejéig problémamentesnek tűnt, habár az államok gyakorlatában már ekkor is voltak látható eltérések. Egy amerikai professzor 1932-ben írt cikkében erre a következtetésre jut: „A jogtudósok útmutatást kerestek a nemzetek gyakorlatában, de az államok magatartása olyan eltérő, hogy semmilyen közös nevezőt nem találtak, így kénytelenek voltak a jogelmélethez és az etikához folyamodni.”¹ Ez segítséget is jelentett, amíg a második világháború után a nemzetközi jog egész rendszere gyökeresen meg nem változott. 1945-ben az ENSZ rendszerének felállítása és az erőszak tilalmának kiteljesedése a nemzetközi jog minden területére hatást gyakorolt. Ez a hatás azonban nem volt rögtön látható, így az 1960-as években – a nemzetközi szerződések jogának kodifikálásakor – nem volt egyértelmű, hogy a szerződéses viszonyokra hogyan is hat az erőszak tilalma.

A magyar és a lengyel delegáció közös javaslatára az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikkébe belefoglalták, hogy nem tartozik az egyezmény hatálya alá az ellenségeskedések hatása a nemzetközi szerződésekre. Haraszti György a nemzetközi szerződések megszűnéséről írott művében hangsúlyozta, hogy a téma „csak önálló monográfia tárgya lehetne”.² Ilyen monográfia azóta sem jelent meg sem magyar, sem idegen nyelven. Ennek megfelelően a szerző célkitűzése az volt, hogy a témában rejlő nemzetközi jogi problémákat részletesen feltárja és megoldási javaslatokat dolgozzon ki.

A nemzetközi szerződések alkalmazása széles körben elterjedt, így nem feltételezhetjük, hogy minden körülmények között ugyanazok az egységes szabályok vonatkoznának rájuk. Időről időre látunk különbségeket az alkalmazandó jogban, amely a szerződés funkciójának függvénye; ezek a különbségek rendkívül élesen láthatóak a háború nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása vizsgálatakor.³ A fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása elemzésének bonyolultságát az adja, hogy a szerződések joga mellett beható tanulmányozást igényelnek az erőszak

¹ ORFIELD, L. B.: The Effect of War on Treaties. *Nebraska Law Bulletin*, 1932–1933, vol. 11. 276. o.

² HARASZTI György: *A nemzetközi szerződések megszűnése*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1973. 11. o.

³ MCNAIR, Lord: *The Law of Treaties*. Oxford, Oxford University Press 1961. 5. o.

tilalmára és az államok felelősségére vonatkozó szabályok is. Ehhez a komplexitáshoz hozzájárul a fegyveres összeütközések megváltozott jellege is. A nemzetközi közösség még mindig nem él teljes békében, viszont manapság már nem annyira az államok közötti háborúk a jellemzőek. Egyre inkább elmosódik a határ a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések között, a harcokban nem csak állami szervek vesznek részt, hanem más, nem állami szereplők is.

A nemzetközi közösség tagjainak viszonyát és a kapcsolataikra irányadó jogot évszázadokon át az határozta meg, hogy békében vagy háborúban vannak-e egymással. Az általános nézet szerint a hadiállapot beálltával megszűntek a nemzetközi szerződések a hadviselő felek között. Ennek magyarázatául az szolgált, hogy az államok a nemzetközi kötelezettségeket a hasznosság okán vállalják, és ez idővel megváltozhat. Amikor pedig bekövetkezik egy háború, akkor nem lehet senki mások érdekére tekintettel, mert azzal önmagának árt.⁴ Ebben a gondolkodásban a természetjog hozott némi változást, legalábbis elméleti síkon. Grotius például felhívta a figyelmet, hogy a háború sem teljes mértékben jogon kívüli, jog nélküli jelenség.⁵ Nézeteit befolyásolta, hogy fő műve megírása idején, 1625-ben éppen a harminc éves háború zajlott, amelyről megállapította, hogy az államok „semmiféle isteni vagy emberi jogot nem tartanak tiszteletben”.⁶

A két állapot szabályrendszere azonban élesen elkülöníthető maradt, és még több évszázadnyi véres háborúzásra volt szükség, hogy a háború idejére is elfogadjanak az államok szabályokat. Az 1800-as években bekövetkezett társadalmi és gazdasági fejlődés eredményeként az államok több olyan megállapodást is kötöttek, amelyekben kijelentik, hogy az esetleges ellenségeskedések ellenére sem szűnnek meg. Ennek tipikus példái a kölcsöntartozást rendező egyezmények.⁷ Jellemzően ebben az időszakban még csak azt fogadták el az államok, hogy a békeidőben *expressis verbis* tett vállalásaikat kötelesek megtartani a háborúban (pl.: hadijogi szabályok) vagy azután (pl.: kölcsön visszafizetése).

Az 1945-ben felállított modern nemzetközi jogrendben azonban nem látható már a háború és a béke állapotának ilyen éles kettéválaszthatósága. Elméletileg, a pozitív jog alapján csak akkor kerülhetne sor fegyveres összeütközésre, ha az ENSZ Biztonsági

⁴ GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. (Szerk.: Hajdu Gyula) Budapest, Akadémiai Kiadó 1960. Bevezetés 5. pont

⁵ Uo. Bevezetés, 25–28. pont

⁶ Uo. Bevezetés, 28. pont

⁷ Erre lásd példákat a IV. fejezet jogtörténeti részében.

Tanácsa (BT) engedélyezte azt a nemzetközi béke és biztonság megóvása érdekében, egyébként tilos a fegyveres erőszak alkalmazása, vagy az azzal való fenyegetés. Természetesen az államokat megilleti az önvédelem joga, de csak abban az esetben, ha őket támadás érte – tehát ha jogellenes cselekmény következett be.

A gyakorlatban azt látjuk, hogy az államok nem mindig tartják be nemzetközi kötelezettségeiket és sokféle fegyveres összeütközésbe „keveredhetnek bele”. A fegyveres összeütközések idején már korántsem csak a hadijog az irányadó számukra, hanem az annál jóval tágabb humanitárius jog és számos más szerződéses kötelezettség is. A fegyveres konfliktus nem szünteti meg az állam ENSZ Alapokmánya alapján fennálló kötelezettségeit, alapvető emberi jogvédelmi kötelezettségeit, nemzetközi szervezetekbeli tagságát sem. Noha számos multilaterális egyezmény tartalmaz „nem-érinti-klauzulát”, azaz olyan rendelkezést, amely kimondja, hogy az egyezmény rendelkezései nem érintik az agresszió, ellenségeskedés vagy fegyveres összeütközés esetében alkalmazandó szabályokat, ez mégsem jelenti azt, hogy azokból az egyezményekből a szükséges és összeférő rendelkezések ne lennének alkalmazhatóak. Így például ha a Biztonsági Tanács elrendeli a diplomáciai kapcsolatok megszakítását egy kormánnyal, az még nem jelenti azt, hogy a diplomáciai épületek sérthetlensége, amelyet garantál mind az 1961. évi bécsi egyezmény, mind a szokásjog, ne lenne alkalmazandó.

A 21. század elejére egyértelmű cél, hogy a nemzetközi közösség globalizált viszonyaira a lehető legkevesebb hatást gyakorolják a fegyveres összeütközések. Mégis, amikor egy állam fegyveres konfliktusba keveredik, bizonyos nemzetközi kötelezettségeinek a teljesítése teljes egészében ellentmondana hadi- és nemzetbiztonsági érdekeinek. Sőt, az is elképzelhető, hogy a harci állapotok miatt, ha szeretné, sem tudja teljesíteni egyes korábban vállalt kötelezettségeit. Amikor tehát arra keressük a választ, hogy a fegyveres összeütközés során egy államnak milyen jogszabályokat kell betartania, a fenti szempontokat nem szabad figyelmen kívül hagyni.

Elméletileg a fegyveres konfliktus nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása lehet objektív vagy szubjektív is. Objektív hatás, ha a szerződés megszűnik vagy felfüggesztődik a fegyveres konfliktus miatt. Ezzel szemben szubjektív a hatása, ha nem pusztán a fegyveres konfliktustól függ, hanem például a részes felek akaratától. Ilyen esetben a szerződést a felek megszüntetik vagy felfüggesztik. Fegyveres összeütközés

esetében tehát a szerződés sorsa számos variáció szerint alakulhatna: a) automatikusan megszűnik; b) automatikusan felfüggesztődik; c) a felek megszüntetik; d) a felek felfüggesztik; e) az egyik fél egyoldalúan megszünteti; f) az egyik fél egyoldalúan felfüggeszti. Ezek az elméleti változatok – gyakorlati példákkal szemléltetve – mind megjelennek a disszertáció bizonyos részeiben. Szerző feltárja az egyes megoldásokhoz kapcsolódó dogmatikai és gyakorlati problémákat, valamint kifejti, hogy a jelenkor nemzetközi jogában miért nem fogadható el az objektív hatás és a hozzá kapcsolódó automatikus megszűnés vagy felfüggesztődés.

Az államok és a jogelmélet azonban nem csak a megszűnés és felfüggesztés körében tárgyalta a fegyveres összeütközések hatását. A régebbi gyakorlatban jellemző volt a szóhasználat, miszerint a háború érvényteleníti a szerződéseket, azok érvényességüket veszítik. Ezzel általában arra utaltak, hogy a szerződő felek szerződéskötésre irányuló akarata megváltozott, megszűnt, nem pedig a megkötéssel összefüggő érvénytelenségre. Számos más jogintézmény is keveredett az elméletben és a gyakorlatban egyaránt. A fegyveres összeütközés hatásaként szóba jöhetnek más szerződés-megszűnési esetek, úgy mint a lehetetlenülés, szerződésszegés, körülmények alapvető megváltozása, vagy akár az állam jogutód nélküli megszűnése. Az önvédelem és az ellenintézkedés keretében is előállhatnak szerződések sorsát befolyásoló cselekmények. A szerző elhatárolta ezeket a jogintézményeket a fegyveres összeütközés hatásától és bizonyítja, hogy az nem azonosítható ezek közül egyikkel sem. Szükséges a téma önálló kezelése, amelyhez egyébként az államok is ragaszkodnak.

Az államok hozzáállása a témához rendkívül pragmatikus, így csak olyan jogalkotási javaslatok fogadhatóak el, amelyek figyelembe veszik egyrészt a jog és jogelmélet, másrészt a gyakorlat állapotát és elvárásait. Szerző a disszertáció elkészítése során ennek az egyensúlynak az elérésére törekedett. A szakirodalom beható tanulmányozása mellett széles körben felhasználta nemzetközi szervezetek, különösen az ENSZ dokumentumait. A Nemzetközi Jogi Bizottságban folyó kodifikációs tevékenység több szempontból is segítséget jelentett a kutatás során, így például a hozzáférés az államok véleményéhez könnyebb lett. Az államok gyakorlata nem egységes és annak feltárása sem egyszerű feladat. Az 1945 előtt folytatott gyakorlatnak csak jogtörténeti jelentősége van, míg az utána következő hidegháborús viszonyok és az erőszak alkalmazásának változásai nehezítik a gyűjtést és a „legkisebb közös többszörös” megtalálását.

Mindemellett azonban szerző nem követi a Bizottság által használt sorrendet a téma feltárása során és számos ponton eltérő véleményt, kritikát fogalmaz meg a tervezettel kapcsolatosan. Fontos kiemelni, hogy a kutatás során szerző több száz nemzetközi szerződést vett vizsgálat alá. A kutatás módszerei közé tartozott a feltárás és bemutatás mellett az összehasonlítás, elemzés, következtetés, kritika és értékelés is. Szerző törekedett saját vélemény kialakítására, és *de lege ferenda* javaslatok megfogalmazására.

A fegyveres összeütközéseknek nem csak az abban érintett államok szerződéses viszonyára lehet hatása, hanem akár abban nem érintett, harmadik államokkal kapcsolatos szerződéseikre is. Sőt, a nemzetközi jog más jogalanyai, nevezetesen a nemzetközi szervezetek is összefüggésbe hozhatóak bizonyos fegyveres összeütközésekkel, így felmerül a kérdés, hogy az ő szerződéseikre hathatnak-e a konfliktusok. Ismeretes például a NATO szerepe a délszláv válságban, különösen az 1999. évi bombázás esete. A gyakorlat azonban az elmélet előtt jár, ennek a kérdésnek a tisztázására a szerző sem vállalkozott jelen mű keretei között. E mögött meghúzódik egyrészt az a dilemma, hogy vajon egy nemzetközi szervezet követhet-e el agressziót, megsértheti-e az erőszak tilalmát, valamint okként szolgál a nemzetközi szervezetekre vonatkozó nemzetközi joganyag fejletlensége, különös tekintettel a nemzetközi szervezetek által elkövetett jogsértések miatti felelősség szabályainak hiányára.

A dolgozat hat fejezetből áll. Jelen bevezető után a második fejezet a téma elméleti alapjait, a használt fogalmakat taglalja és rendszerezi azokat. A szerző bemutatja a nemzetközi és a magyar jogelméletben kialakult nézeteket, azok fejlődését és alakulásának okait. Értékeli az elméletek előnyeit és hátrányait, valamint a Nemzetközi Jogi Bizottság témával kapcsolatos tevékenységét. Tisztázza a disszertációban használt fogalmakat, különös tekintettel a fegyveres összeütközés definíciójára. Ez a fejezet tartalmazza a téma rendszertani elhelyezését is, amelynek keretében a szerző kitér az alapelvekre. Az alapelvek áthatják a jogrendszer egészét, így nem hagyható figyelmen kívül a *pacta sunt servanda* elve és az erőszak tilalma. Az államok sokféle jogintézménybe sorolták be a fegyveres összeütközések hatását, így a szerző elhatárolja a témát más jogintézményektől. Hangsúlyt fektet arra, hogy megkülönböztesse ezt az esetet más szerződésmegszűnési esetektől és a jogellenességet kizáró körülményektől. A harmadik fejezet a nemzetközi fegyveres összeütközések szerződésekre gyakorolt hatását tárja fel mind általánosságban, mind tételesen

megvizsgálva az egyes szerződéstípusokat, szerződéses rendelkezéseket. Emellett kitér az eljárási szabályokra, a joghatás beálltának idejével kapcsolatos nézetekre és értékelését nyújtja olyan államok helyzetének, amelyek a szerződésben részesek, de a fegyveres konfliktusban nem érintettek. A negyedik fejezet az államok véleményét és gyakorlatát mutatja be, kitekintve először az 1945 előtti helyzetre, majd napjainkra. Az ötödik fejezet a nemzetközi szervezetek szerződéseivel kapcsolatos speciális kérdésekkel foglalkozik, bemutatja a problémakört és részletesebben feltárja az Európai Unió ilyen irányú gyakorlatát. A hatodik, záró fejezet tartalmazza a téma összegzését és a következtetéseket.

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2011 őszén lezárta a téma kodifikációját, miután az ENSZ Hatodik Bizottsága 2011 tavaszán második olvasatban fogadta el a tervezetet a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően. A disszertáció kitér a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének korábbi változataira is, de az értékelés alapját a végső verzió képezi, amelyet a disszertáció 1. sz. melléklete tartalmaz. A szerző számos helyen utal internetes forrásokra, amelyek elérhetőségét ellenőrizte a kézirat lezárásakor, 2012. január 30-án. (A honlapok ezutáni változásaiért és a források elérhetőségéért szerző felelősséget nem vállalhat.) A szerző idegennyelvű, főként angol forrásokat is használt, amelyekből az idézetek szerző saját fordításai. A magyar nyelven kihirdetett nemzetközi szerződések esetében a hivatkozás, idézés alapjául a magyar szöveg szolgál.

II. ELMÉLET, FOGALMAK ÉS RENDSZERTANI ALAPOK

A témával összefüggő fogalmak, alapelvek koronként változtak, ahogyan az láthatóvá vált a jogelmélet áttekintése során. E fejezetben szerző tisztázza a disszertációban használt fogalmak mai tartalmát, így a nemzetközi szerződés és a fegyveres konfliktus *terminus technicusát*, amely kiegészül azon tényezők felsorolásával, amelyek értékelése szükséges egy fegyveres konfliktus létének és milyenségének a megállapításához. A téma jogrendszerbeli elhelyezéséhez elengedhetetlen az alapelvek és a nemzetközi szerződések joga viszonyának tanulmányozása, különös tekintettel az erőszak tilalmára és a *pacta sunt servanda* elvre. A kialakult elméletek tipikus hiányossága, hogy az alapelvektől függetlenül próbálják a megoldást megtalálni, s ez a szerző véleménye szerint nem hoz megfelelő eredményt.

Mindemellett az állami és bírósági gyakorlatban, valamint a jogtudományban is keverednek bizonyos fogalmak, például a nemzetközi szerződés megszűnésének egyes esetei, így jelen fejezetben az érintett jogintézmények elhatárolása is megtalálható. Szerző megkülönbözteti a fegyveres összeütközés hatását az államutódlás keretében történő szerződésmegszűnéstől és az érvénytelenségtől is. Sokszor az sem egyértelmű, hogy a fegyveres konfliktus miatti szerződésmegszűnés vagy felfüggesztés az elsődleges jogviszony és csak ezután következnek a felelősségi kérdések – másodlagos jogviszony keretében. Jelentős tehát az elhatárolása azoknak az eseteknek, amikor a fegyveres összeütközésben részes felek szerződéseire gyakorolt hatást vizsgáljuk, így a megszűnést és felfüggesztést, attól, amikor az önvédelem vagy ellenintézkedés keretében jogellenességet kizáró körülményre kerül sor.

1. A témához kapcsolódó jogelmélet fejlődése

A fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának vizsgálatakor meghatározó jelentősége van annak, hogy általánosságban milyen viszony tárható fel a jog és a háború között. A háború és a nemzetközi jogrend kapcsolatát tekintve két, egymással teljes mértékben ellentétes megközelítésből indulhatunk ki.

Egyrészt tekinthetünk a háborúra tényként, amely az államok szándékos erőszakalkalmazását jelenti – és amely a jog területén kívül esik. Másrészt tekinthetünk a háborúra úgy is, mint olyan tényre, amelynek joghatása van, vitarendezési módra, amely jogilag meghatározható.⁸ Ezek a nézetek a középkortól megfigyelhetők a jogelméletben, ahogyan az a következő részekben látható lesz.

1.1. Objektív és teljes megszűnés

Az előzőekben említett első nézet a természetjogi gondolkodásban vált elterjedtté. Képviselői azt vallották, hogy a háború megszünteti a jog működését (objektív módon). Tehát megszüntet minden jogi kapcsolatot (teljesen) a másik állammal, latin kifejezéssel élve *inter arma silent leges*.⁹ Ezen általánosan elterjedt nézet ellenére azonban például Hugo Grotius szerint a háború nem vet véget minden jogi köteléknek, és így nem tekinthető a jogon kívüli jelenségnek. Grotius elismeri, hogy a háború következtében az írott jog, az érintett állam belső joga érvényességét veszti (*sic!*), azonban véleménye szerint a természet által diktált elvek és törvények, valamint azon szabályok, amelyeket a nemzetközi közösség közösen fogadott el, érvényben maradnak.¹⁰

Annak ellenére, hogy hasonló tudományos álláspontokkal később is találkozunk, sőt, az államok hozzáállása is sok esetben ennél gyakorlatiasabb, mégis általánosságban azt látjuk, hogy a doktrinában a 19. század végéig uralkodó nézet a teljes megszűnés elve. Az államok az épp aktuális érdekeik, szükségleteik szerint kezelik ezt a kérdést. Cardozo bírósági példaként a korabeli teljes nemzetközi szakirodalom áttekintése után a *Techt*

⁸ DELBRÜCK, Jost: War, Effect on Treaties. In Bernhardt, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV, North-Holland 2000. 1368. o.

⁹ Az elvet először valószínűleg Ciceró használta a Pro Milone c. beszédében. Lásd: WRIGHT, Quincy: *A Study of War*. Chicago, The University of Chicago Press 1942. 209. o.; FITZMAURICE, Gerald: Inter Arma Silent Leges. *Sydney Law Review*, No. 1. 1953–55. 332–343. o. Grotius szerint az ókori gondolkodásban bevett nézet volt, hogy a „a népek vagy a királyok között felmerülő viszályokat rendszerint Mars dönti el. És nemcsak a tömeg vélekedik úgy, hogy a háborúnak semmi köze a joghoz, hanem tudós és bölcs férfiak is gyakran ejtenek el olyan megjegyzéseket, amelyek ezt a nézetet erősítik. Mi sem általánosabb, mint az a kijelentés, hogy a jog nem fér össze a fegyverekkel.” Grotius ennek bizonyítására idézi Ennius, Horatius, Lucanus és Pompeius szavait. Grotius a későbbiekben részletesen kifejti, nem ért egyet ezzel a nézettel. Lásd: GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. (Szerk.: Hajdu Gyula) Budapest, Akadémiai Kiadó 1960. Bevezetés, 3–5. pont.

¹⁰ GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. (Szerk.: Hajdu Gyula) Budapest, Akadémiai Kiadó 1960. Bevezetés, 25–28. pont.

v. *Hughes ügyben*¹¹ erre jut: „háború esetén napjaink nemzetközi joga nem őrzi meg a szerződéseket, de nem is érvényteleníti azokat tekintet nélkül az általuk gyakorolt hatásra. Gyakorlatiasan foglalkozik ezzel a kérdéssel, a háború szükségleteivel összhangban megőrizve, vagy megszüntetve azokat. Megállapít elveket, de nem terheli magát szabályok alkotásával.” Lauterpacht pedig megállapítja, hogy voltak olyan idők, amikor a háború nem képezte akadályát annak, hogy a felek egyébként kereskedjenek egymással, példának hozza a napóleoni háborúk idejét.¹²

Az *Észak-atlanti halászati jogok ügye*¹³ az első olyan, nemzetközi bíróság által eldöntött eset, amelynek a tárgya az, hogy bizonyos kétoldalú szerződés megszűnt-e vagy sem egy háború következtében. A Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok közötti vitában az Állandó Választott Nemzetközi Bíróság öt bíróból álló testülete ítélezett 1910-ben. A vitában álló felek között 1818. október 20-án kötött egyezmény örökre garantálta az Amerikai Egyesült Államok lakosainak a halászati jogokat az Észak-atlanti partok mentén. Nagy-Britannia a 19. és 20. század fordulóján olyan szabályozásokat hozott, amelyek jelentős mértékben korlátozták ezeket a halászati jogokat, és azzal védekezett, hogy az 1818. évi szerződés megszűnt 1825-ben a két állam közötti fegyveres konfliktus következtében. A bíróság kiemelte, hogy a jelenkor nemzetközi joga számos szerződéses kötelezettség kapcsán ismeri el: azokat nem szünteti meg a háború, legfeljebb csak az alkalmazásukat függeszti fel.

Az 1800-as évek folyamán a nemzetközi közösség kapcsolatrendszerében jelentős változások következtek be, köszönhetően a gazdasági fejlődésnek, a felvilágosodás eredményeinek, az európai *status quo-nak*, a világot behálózó gyarmati rendszernek és a pozitivisták jogelmélet elterjedésének. Egyre szövevényesebb nemzetközi szerződéses kapcsolatrendszer fogta össze az államok közösségét, a 19. század végére már számos olyan multilaterális egyezmény létezett, amelynek az államok döntő többsége a részese volt és tartós rezsimek létrehozatalára, például nemzetközi szervezetek alapítására vonatkoztak. A 20. század első felében pedig a két világháború teljes mértékben megváltoztatta az államok nemzetközi joghoz való

¹¹ *Techt v. Hughes*, Court of Appeals of New York, 1920. In DAMROSCH, L. F. – HENKIN, L. – PUGH, R. C. – SCHACHTER, O. – SMIT, H.: *International Law Cases and Materials*, 4th ed. St. Paul, Minnesota, USA, 2001. 562–565. o.

¹² LAUTERPACHT, Hersch: *Oppenheim's International Law*, vol. II. 7th ed. 1952. 301. o.

¹³ *North Atlantic Coast Fisheries Case* (Great Britain v. United States of America), PCA, Award of 7 Sept, 1910.

hozzállását, és végül 1945-ben az ENSZ Alapokmányában lefektették a mai jogrend alapjait.

A témával kapcsolatos első átfogó tanulmányt a Nemzetközi Jogi Intézet készítette 1912-ben. Ebből kiderül, hogy az államok gyakorlata egyre nagyobb eltérést mutat.¹⁴ Ebben a műben jelenik meg először a szerződések osztályozásának gondolata. Felsorolja a szerződések bizonyos fajtáit, amelyek a háború következtében hatályukat veszítik, így a) a nemzetközi egyesülési szerződések, a protektorátusi, ellenőrzési, szövetségi, garancia-, segítségnyújtási szerződések, a zálogjogot vagy befolyási övezetet létesítő szerződések és általában a politikai jellegű szerződések, b) azok a szerződések, amelyeknek alkalmazása vagy értelmezése az egyik kormánynak a hadműveletek megkezdése előtti hivatalos állásfoglalása szerint a háború közvetlen okát képezi. A szabályozás itt a megszűnés oldaláról történik, tehát ezt tekinthetjük főszabálynak, amely tulajdonképpen teljes mértékben a felek akaratára van bízva.

1.2. *Ipsa facto* megszűnés kivételesen

Az előbbieken felvázolt nézethez képest, miszerint a háború általában megszünteti a nemzetközi szerződéseket, a két világháború között kialakult egy ellentétes felfogás. E teória szerint az *ipso facto* megszűnés a kivétel, és a főszabály az, hogy a szerződések hatályát nem érinti a háború.¹⁵ A Harvard Egyetem által a szerződések jogáról 1935-ben készített tervezet is ezt az irányvonalat képviselte.¹⁶ Ezen elmélet szerint kivételt csak az jelentett, ha a szerződés teljes egészében összeegyeztethetetlen a felek közötti hadiállapottal, amilyen például a barátsági, vagy katonai szövetségi szerződés. Ilyenkor a szerződés célja kifejezetten ellentétes a háborúval.¹⁷ Ezt a nézetet erősítette meg az erőszakhoz való jog korlátozásának megjelenése, amelynek a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányába¹⁸ és más

¹⁴ Effects of War Upon Treaties and International Conventions. A Project Adopted by the Institute of International Law at its Session in Christiania, in August, 1912. *American Journal of International Law*, 1913, vol. 7. 149–155. o.

¹⁵ DELBRÜCK, Jost: War, Effect on Treaties. In BERNHARDT, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV, North-Holland 2000. 1369. o.

¹⁶ Harvard Research in International Law, Law of Treaties. *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29. Supplement. Part III.

¹⁷ DELBRÜCK, Jost: War, Effect on Treaties. In BERNHARDT, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV, North-Holland 2000. 1369. o.

¹⁸ 10. cikk. Magyarországon kihirdette: 1921. évi XXXIII. tv.

nemzetközi szerződésekbe¹⁹ foglalásának eredményeként felmerült a kérdés, hogy egy jogszerűen létrejött szerződés megszűnhet-e egy esetlegesen jogellenesen kialakult állapot következményeként.²⁰

A gyakorlatban ezen nézetek közül egyik sem jelent meg ennyire tisztán, a 20. század elejétől, de különösen a két világháború közötti időszakról megfigyelhető, hogy az állami gyakorlat a két jogi teória „vegyítését” alkalmazta. A korábbi általánosnak és egyértelműnek mondható szokásjog egyre színesebbé vált, és az államok eltérő igényeinek megfelelően megszűnt az egységes szokásjogi norma.²¹ A nézetek kavalkádját jól jellemzi Cecil B. Hurst 1921-ből származó kijelentése, miszerint „nem sok olyan nemzetközi jogi terület van, amelyen a jogi irodalom kevésbé lenne használható, mint a háború szerződésekre gyakorolt hatásának a kérdésében.”²²

Az *ipso facto* megszűnést jelentő régi teória elhagyása szükségszerű volt az államok egyre erősebb egymástól való függősége, a kiterjedt nemzetközi szerződéses viszonyok és annak a felismerése miatt, hogy mindezek teljes felrúgása mennyi nem kívánatos következménnyel, nehézséggel járna.²³ Állítólag Johann Bluntschli fektette le a szabályt először az 1881-ben írt nemzetközi jogi tervezetében (*Droit International Codifié*), miszerint a szerződések léte nem feltétlenül függ a béke fennmaradásától. Amikor háború tör ki a részes felek között, azok nem szűnnek meg a nemzetközi jog alapján automatikusan. Azt is hozzátette, hogy a szerződések csak akkor és annyiban nem alkalmazhatóak, amennyiben a teljesítésük ellentétes magával a háborúval.²⁴ Egyesek szerint a természetjogi gondolkodásból és Montesquieu nézeteiből vezethető le ez a megváltozott gondolkodás. Montesquieu szerint a nemzetek háború idején kötelesek egymásnak a lehető legkisebb mértékű kárt okozni, míg béke idején a lehető legnagyobb jót.²⁵ Anzilotti szerint általánosságban nem állja meg a helyét az a kijelentés, miszerint a háború maga nem fér össze a szerződéses kapcsolatok

¹⁹ Drago–Porter Egyezmény, 1907, Hága; Kellog–Briand Paktum, 1928, Párizs.

²⁰ Effects of Armed Conflicts on Treaties. *Report of the International Law Commission on the Work of its Fifty-seventh Session*, A/60/10 2005. Chapter V. para. 149.

²¹ DELBRÜCK, Jost: War, Effect on Treaties. In BERNHARDT, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV, North-Holland 2000. 1369. o.

²² HURST, Cecil B.: The Effect of War on Treaties. *British Yearbook of International Law*, 1921, vol. 2. 37. o.

²³ Harvard Research in International Law, Law of Treaties. *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29. Special Supplement. Commentary to Article 35. 1185. o.

²⁴ Uo. 1186. o.

²⁵ PRADELLE, de la A.: The Effect of War on private Law Treaties. *The International Law Quarterly*, 1948, vol. 2. No. 4. 562. o.; PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7. 202. o.

létezésével, hiszen ha az államok így gondolnák, akkor nem kötnének olyan megállapodásokat, amelyek kifejezetten a háborúval kapcsolatosak. Hozzáteszi, hogy az a gondolat, miszerint „a szerződések és a háborúk nem egyeztethetőek össze, ellentmond a történelem tényeinek, a nemzetközi élet realitásainak és az államok gyakorlatának.” Véleménye szerint nem a háború szünteti meg a szerződéseket, hanem a felek döntése, hogy az adott megállapodást csak béke idején tartják teljesítendőnek.²⁶

Schwarzenberger 1943-ban megjelent cikkében kifejti, hogy a nemzetközi kapcsolatokban számos olyan helyzet látható, amelyet nem lehet sem békés, sem háborús viszonynak tekinteni. Ennek az általa „*status mixtus*”-nak, azaz vegyes állapotnak nevezett helyzetben az érintett államok között van fegyveres összeütközés, de közben a békés viszonyaik folytatását is kívánják. Így elmosódik a határ a béke és a háború állapota között.²⁷

1.3. A jogelmélet fejlődése a második világháborút követően

A második világháború után a szakirodalmat néhány évig foglalkoztatta ez a kérdés, majd úgy tűnik, mintha feledésbe merült volna. A brit szerzőpáros, Lord McNair és Arthur D. Watts *The Legal Effects of War*²⁸, az amerikai Stuart H. McIntyre *Legal Effect of World War II on Treaties of the United States*²⁹ és a német Richard Ränk *Einwirkung des Krieges auf die Nichtpolitischen Staatsverträge*³⁰ című monográfiáin kívül csak néhány cikket és pár soros tankönyvi megjegyzéseket találunk. Ráadásul ezek a művek szinte kizárólag csak az egyének számára magánjogi jogokat biztosító nemzetközi szerződések helyzetét vizsgálták. Az 1960-as években, a nemzetközi

²⁶ Harvard Research in International Law, Law of Treaties. *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29. Special Supplement. Commentary to Article 35. 1186. o.

²⁷ SCHWARZENBERGER, Georg: Jus Pacis Ac Belli? *American Journal of International Law*, 1943, vol. 37. 460–479. o. Hasonlóan érvel később Jessup is: JESSUP, Philip C.: Editorial Comment – Should International Law Recognize an Intermediate Status between Peace and War? *American Journal of International Law*, Vol. 48. No. 1. 1954. 98–103. o.

²⁸ MCNAIR, Lord – WATTS, A. D.: *The Legal Effects of War*. Cambridge, Cambridge University Press 1944 (2nd ed.), 1948 (3rd ed.), 1966 (4th ed.).

²⁹ MCINTYRE, Stuart H.: *Legal Effect of World War II on Treaties of the United States*. The Hague, M. Nijhoff, 1958.

³⁰ RÄNK, Richard: *Einwirkung des Krieges auf die Nichtpolitischen Staatsverträge*. Uppsala, 1949.

szerződések jogának kodifikálása során többen úgy vélték, hogy nem is kell a témával foglalkozni, mert idejétmúlt, tekintettel az erőszak tilalmára.³¹

Az Institute of International Law 1985-ben megtörte a hallgatást egy átfogó tervezettel, amelynek egyik motivációjaként megemlítik, hogy az intézet 1912-ben már egyszer foglalkozott a kérdéssel és sajnos, az azóta eltelt időben is az tapasztalható, hogy még mindig vannak fegyveres összeütközések.³²

A második világháborút követő szakirodalom nem tekinthető egységesnek, általában nehezen tudnak harmóniát teremteni a második világháború során tapasztalt állami gyakorlat és az új, az ENSZ Alapokmányán alapuló nemzetközi jogelvek által támasztott elvárások között. 1948-ban Philip C. Jessup úgy látja, hogy a modern nemzetközi viszonyokban és jogban a háború csak kivételes esemény, amely teljes mértékben a jog fennhatósága alá tartozik, így a szerződésekre gyakorolt hatása is csak szerződésértelmezési probléma. A fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának feltárása a bíróságok feladata, amelyet a szerződések értelmezésére vonatkozó szabályok alapján kell elvégezniük.³³ Schwarzenberger szerint a hadban álló felek közötti szerződések sorsát illetően minden egyes konkrét szerződés különböző, külön-külön meg kell vizsgálni a szerződést kötők szándékát, figyelembe véve a jóhiszeműség és az ésszerűség követelményét.³⁴

A második világháború óta a szakirodalomban megjelent tanulmányok közös ismérve, hogy az erőszak tilalmát nem érintik és a szerződő felek szándékának fontosságát hangsúlyozzák. Megkísérik az állami gyakorlat feltárását, de további következtetéseket csak csekély számban vonnak le, jogalkotási javaslatokkal pedig egyáltalán nem találkozik az olvasó.

³¹ Draft Articles on the Law of Treaties with Commentary [VCLT Commentary], *Yearbook of the International Law Commission*, 1966, vol. II. Art. 69.

³² Institute of International Law: *The Effects of Armed Conflicts on Treaties*. Session of Helsinki, 1985. <http://www.idi-ii.org/idiE/resolutionsE/1985_hel_03_en.PDF>

³³ JESSUP, Philip C.: *A Modern Law of Nations*. New York 1948. 152. o.

³⁴ SCHWARZENBERGER, Georg: *A Manual of International Law*, 5th ed. London 1967. 170–171. o.

1.4. A Nemzetközi Jogi Bizottság tevékenysége a témát illetően

A Nemzetközi Jogi Bizottság 2000-ben felvette hosszú távú munkatervébe a „Fegyveres konfliktusok hatása a nemzetközi szerződésekre” című témát.³⁵ Ennek indoklása szerint „ebben a tárgykörben a szakirodalom nem kielégítő. A téma egyértelműen alkalmas a kodifikációra és/vagy fejlesztésre. [...] A jog jelentős mértékben tisztázatlan. [...] Az államok ilyen irányú gyakorlata különböző.”³⁶ 2004-ben a Bizottság a témát a rövid távú munkatervébe tette át, és Ian Brownlie-t jelölte ki az előadójának („Rapportőr”).³⁷ Ő az 57. ülészen, 2005-ben nyújtotta be első jelentését³⁸, amelyet a következő években három másik követett.³⁹ Ian Brownlie lemondása után a téma felelősének Lucius Caflisch-t választották, aki jóval lendületesebben folytatta elődje munkáját.⁴⁰ 2011 tavaszán második olvasatban fogadta el a tervezetet az ENSZ Hatodik Bizottsága⁴¹, majd 2011 őszén a Nemzetközi Jogi Bizottság le is zárta a téma tárgyalását és nyilvánosságra hozta a végső szöveget (lásd 1. sz. melléklet).⁴²

Az ENSZ Titkársága, annak érdekében, hogy segítse a Nemzetközi Jogi Bizottság munkáját, Memorandumba foglalta össze a témával kapcsolatosan fellelhető elméleteket, bírósági és állami gyakorlatot.⁴³ Ez a dokumentum lényeges ténybeli alapját képezte a tervezetnek, de az elmúlt években számos állam véleménye is formálta azt.

A tervezet hatálya alá csak az államok közötti nemzetközi szerződések tartoznak, azzal a megkötéssel, hogy nem kizáró ok, ha egy többoldalú szerződésnek

³⁵ *Report of the International Law Commission*. A/55/10 2000. Chapter IX. para. 726, 729.

³⁶ *Report of the International Law Commission*. A/55/10 2000. Annex, Syllabuses on topics, para. 140.

³⁷ *Report of the International Law Commission*. A/59/10 2004. Chapter XI. para. 364.

³⁸ BROWNLIE, Ian: *First report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/552 2005.

³⁹ BROWNLIE, Ian: *Second report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/570 2006.; BROWNLIE, Ian: *Third report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/578 2007.; BROWNLIE, Ian: *Fourth report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/589 2008.

⁴⁰ CAFLISCH, Lucius: *First report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/627 and Add.1. 2010.

⁴¹ *Titles and texts of the draft articles on the effects of armed conflicts on treaties adopted by the Drafting Committee on second reading*. International Law Commission, A/CN.4/L.777 2011.

⁴² *Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties*. Yearbook of the International Law Commission, 2011, vol. II, Part Two. [Továbbiakban: Draft Articles 2011.] Lásd 1. sz. melléklet.

⁴³ Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005.

esetleg van nemzetközi szervezet tagja is. Egyebekben azonban a tisztán nemzetközi szervezetek között létrejött megállapodások nem képezték a vizsgálat tárgyát. Brownlie hangsúlyozta, hogy „maguk a nemzetközi szervezetek és a funkcióik között is hatalmas eltérések mutatkoznak. Ezért megkérdőjelezhető, hogy lehetséges-e ezen tanulmány keretei között foglalkozni a szervezetek szerződéses viszonyaival is. Sőt, a nemzetközi szervezetek fegyveres konfliktusokkal összefüggésben felmerülő jogi kérdései merőben különbözhetnek az államok fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos témáitól.”⁴⁴

A Hatodik Bizottság tagjainak az egyik fele támogatta, míg a másik fele ellenezte a téma tárgyalásának kezdetén, hogy a tervezet hatálya kiterjedjen a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre is.⁴⁵ Végül ez is belekerült a fegyveres konfliktus fogalmába, mivel a Nemzetközi Jogi Bizottság és az államok képviselőinek többsége úgy értékelte, hogy nagyon leszűkítené a tervezet hatósugarát az, ha csak a nemzetközi fegyveres összeütközések esetét tárgyalná. A modern fegyveres konfliktusok során sokszor összemosódik a határa a nemzetközi és a nem nemzetközi jellegnek, és a nem nemzetközi ellenségeskedések is jelentősen befolyásolhatják egyes szerződések alkalmazását.⁴⁶ Tehát az egész tervezet vonatkozik mind a nemzetközi, mind a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetére, bármilyen megkülönböztetés nélkül.⁴⁷

Röviden összefoglalva a 18 cikkből és egy mellékletből álló tervezetet, az egyformán lehetségesnek látja a szerződések fegyveres konfliktus miatti megszűnését és felfüggesztését, semmilyen különbséget nem téve a két jogintézmény között. A tervezet folyamatosan együtt használja a két fogalmat, kivéve az önvédelemhez való jog gyakorlása esetét, ahol viszont érdekes módon csak a felfüggesztést teszi lehetővé.⁴⁸ Főszabályként a szerződés egészére nézve mondja ki a lehetséges joghatásokat, de megengedi a szerződési rendelkezések szétválasztását.⁴⁹ Felsorolja azokat a tényezőket, amelyeket figyelembe kell venni annak eldöntése érdekében, hogy egy adott konfliktus

⁴⁴ BROWNLIE, Ian: *Third report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/578 2007. para. 9.

⁴⁵ A Hatodik Bizottságban 2005 és 2006-ban folyt vita alapján a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokat nem venné bele a fogalomba Algéria, Ausztria, Kína, Kolumbia, India, Indonézia, Irán, Portugália, az Egyesült Királyság. Belevénné viszont Görögország, Japán, Malajzia, Marokkó, Nigéria, Hollandia, Lengyelország, Románia, Sierra Leone, Szlovákia. Lásd: BROWNLIE, Ian: *Third report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/578 2007. para. 12.

⁴⁶ *Report of the International Law Commission*. A/63/10 2008. Chapter V. 92. o.

⁴⁷ Draft Articles 2011.

⁴⁸ Uo. Art. 14.

⁴⁹ Uo. Art. 11.

következtében megszűnhet-e, vagy fel lehet-e függeszteni egy szerződés alkalmazását. A melléklet tartalmazza azon szerződéstípusok megnevezését, amelyekre nem, vagy nagy valószínűséggel nem gyakorolhat megszüntető vagy felfüggesztő hatást a konfliktus.⁵⁰ A tervezet néhány mondatban megfogalmazza azokat az eljárási szabályokat, amelyeket fegyveres konfliktus esetén az államoknak követniük kellene a szerződéseik alkalmazásával (illetve nem alkalmazásával) összefüggésben.⁵¹

A tervezet szűkszavú és rövid, kombinálja a szokásjog kodifikációját és a jog fejlesztését, ezzel azonban bizonyos ellentmondásokat kelt, valamint kérdéseket hagy nyitva. Egyes, valószínűleg az államok véleménye alapján kialakult kompromisszumok eredményeként elfogadott szabályok pedig nem illeszkednek megfelelően a létező felelősségi és szerződéstani dogmatikába.

E disszertáció további részeiben az érintett témák kapcsán a szerző részletesen kifejti észrevételeit és kritikáját a Nemzetközi Jogi Bizottság javaslatát illetően.

1.5. A téma a magyar szakirodalomban

1.5.1. A második világháború előtti időszak

A második világháború előtti magyar jogirodalomban két irányzat figyelhető meg: 1) az 1880-as évek körül megjelent művek a háborúnak inkább felfüggesztő hatást tulajdonítanak, elismerve, hogy lehetséges a megszüntetés is ilyen okból, ha lehetetlenné válik a teljesítés; 2) az 1900-as évek első két-három évtizedében keveredik a megszűnés és felfüggesztés nézete, jóval élesebben elhatárolt a háború és a béke állapota, mint korábban.

Kiss István az 1876-ban megjelent könyvében mind a nemzetközi szerződések jogánál, mind a hadijognál hangsúlyozza, hogy a hadi állapot beállta nem szünteti meg a nemzetközi szerződéseket, „csak felfüggesztetteknek tekinthetők és csupán annyiban, a mennyiben ily állapot esetére érvényök kikötve nem volt.”⁵² A hadiállapot megszűntével a felfüggesztett szerződések „megújulnak”, hacsak az illető államok

⁵⁰ Uo. Art. 4–7, Annex

⁵¹ Uo. Art. 9, 13.

⁵² KISS István: *Európai nemzetközi jog*. Eger, Érsek-Lyceum Könyvnyomda 1876. 219, 243. o.

részéről más intézkedés nem történik.⁵³ Ugyanezt a megoldást követi Tassy Pál is, aki elképzelhetőnek tartja a szerződések megszűnését háború miatt, de méginkább a hatály felfüggesztődését. A háború jogi következményei c. fejezetben kifejti, hogy „az egymás alattvalóival szemben követendő magatartást” szabályozó nemzetközi szerződések „érvényben maradnak” mindaddig, amíg a felek kölcsönösen betartják azokat.⁵⁴

Érdekes jogi megoldást dolgozott ki Apáthy István. 1888-ban megjelent tankönyve szerint a szerződések hatálya nem függ a békés állapottól, így a háború *ipso facto* nem szünteti meg azokat. Bluntschlira hivatkozva kijelenti, hogy „a háború rendszerint felfüggeszti ugyan a szerződések végrehajtását, de azokat csak az esetben szünteti meg, ha alapjaikat megsemmisíti.”⁵⁵ Az alapok megsemmisítésének azt tartja, ha épp a háború miatt lehetlenné válik a szerződés teljesítése. Viszont a szerződés lehetlenné válása véleménye szerint akkor következik be, „ha a szerződés teljesítése physicailag vagy erkölcsileg lehetlenné válik.”⁵⁶ Így tulajdonképpen szabad kezet engedett bármelyik hadba került szerződő félnek a szerződés megszüntetésére az összeütközés miatt.

Az 1880-as évek magyar szerzői főként a német nyelvű irodalmat vették alapul, különösen Johann Bluntschli munkáit, ez magyarázatot adhat a nézeteik hasonlóságára, nem teljes mértékben illeszkedve az akkori többségi európai állásponthoz, miszerint a háború megszünteti a szerződéseket, kivéve, ha azok kifejezetten rendelkeznek az ellenkezőjéről.

A 20. sz. eleji szerzők a nemzetközi szerződések joga részről átteszik a téma tárgyalását a hadijogi fejezetbe. Csarada János 1910-ben így fogalmaz: „A háború nem jogi kérdés, mert a jog eszközei nem eléggé hatályosak, hogy az egyének között az erőszakot, a nemzetek között a háborúkat végleg megszüntessék. A háborút úgy kell felfognunk, mint a természet rendjének egy kiegészítő részét, mert a természet organikus világában állandó békét sehol nem találunk [...] A nemzetközi jognak feladata a háborúval szemben arra szorítkozhat csupán, hogy azoknak romboló hatását a jog eszközeivel enyhítse...”⁵⁷ Csarada a hadban álló felek szerződéseire vonatkozó

⁵³ Uo. 220. o.

⁵⁴ TASSY Pál: *Az európai nemzetközi jog vezérfonala*. Kecskemét 1887. 100, 125. o.

⁵⁵ APÁTHY István: *Tételes európai nemzetközi jog*. Második, teljesen átdolgozott és bővített kiadás, Budapest, Franklin Társulat 1888. 221. o.

⁵⁶ Uo. 220. o.

⁵⁷ CSARADA János: *A tételes nemzetközi jog rendszere*. Budapest, Franklin Társulat 1910. 15–16. o.

szabályokat a hadijog keretében tárgyalja, a szerződések megszűnésénél csak utalva erre, mint különleges esetre. Ennek magyarázataként az szerepel, hogy ilyenkor a felek között csak a háborúval kapcsolatos megállapodások léteznek (hadviselés szabályai, fegyverszünet, hadifoglyok cseréje stb.)⁵⁸ Irk Albertnél is a téma a hadijognál szerepel, még hozzá A hadi állapot hatásai cím alatt. Szerinte a nemzetközi szerződések „egy részét a hadiállapot természetesen azonnal megszünteti, így nevezetesen azokat, melyek a hadiállapot miatt *ipso facto* nem teljesíthetők vagy azokat a politikai jellegű szerződéseket, melyek a hadiállapotba került államok nemzetközi közeledését célozták.”⁵⁹

A két világháború közötti időszakban Teghze Gyula a témát a szerződésstan körébe sorolja, de álláspontja lényegében megegyezik Csarada Jánoséval.⁶⁰ Buza László 1935-ben megjelent tankönyvében a nemzetközi szerződések megszűnése körében nem tesz említést erről az esetről, azt a „harcjog” keretei között tárgyalja. A hadi állapot egyik következményeként „a hadviselő felek egymás közötti nemzetközi szerződéseinek hatálya megszűnik, helyesebben a hadi állapot tartamára felfüggesztetik, azoknak a szerződéseknek a kivételével, melyek éppen háború esetére szólnak.”⁶¹

A két világháborút követő békeszerződések kapcsán a szakirodalomban kevés szó esett azoknak a szerződésekre vonatkozó rendelkezéseiről, nagy mértékben köszönhetően a békeszerződések ennél sokkal „húsba vágóbb” rendelkezéseinek.

1.5.2. 1945-től napjainkig

A második világháború után bekövetkező belpolitikai zavarok és a hatalmi berendezkedés igencsak korlátok közé szorította a nemzetközi jog tudományával foglalkozókat. Kevés önálló monográfia jelenhetett meg, a tankönyvek pedig csak többszerzősek lehettek. E disszertáció témájához kapcsolódó megjegyzések ritkán találhatók a szakirodalomban az 1970-es évekig, és akkor is szűkszavúak.

⁵⁸ Uo. 508, 607–608. o.

⁵⁹ IRK Albert: *Nemzetközi jog*. Budapest, Franklin Társulat 1918. 119. o.

⁶⁰ TEGHZE Gyula: *Nemzetközi jog*. Debrecen, Városi Nyomda 1930. 417. o.

⁶¹ BUZA László: *A nemzetközi jog tankönyve*. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia kiadása 1935. 368. o.

Buza László és Hajdu Gyula a háború esetét már a szerződés tan keretében tárgyalják, véleményük szerint elkülönült megszűnési esetet képez a háború, azonban jellemző, hogy fegyveres konfliktusokkal összefüggő példák szerepelnek más szerződésmegszűnési eseteknél is.⁶² Tankönyvük háborús példákkal szemlélteti a szerződésszegés miatti megszűnést és a lehetetlenülést is.⁶³ „Vannak esetek, amikor a nemzetközi jog bizonyos általános rendelkezései eredményezik a szerződés hatályának megszűnését. Ez az eset, ha a szerződés tárgytalanná válik, illetőleg, ha a benne foglalt kötelezettség teljesítése lehetetlenné lesz. Pl. ha három állam szövetségi szerződést köt, s kettő közülük háborúba kerül egymással, a harmadik számára a szerződésben vállalt kötelezettség teljesítése lehetetlen, s így az hatályát veszti.”⁶⁴ Jelentősen növeli a bizonytalanságot, hogy fegyveres konfliktuson alapul valamely nemzetközi szerződés lehetetlenülése, a szerződésszegés, vagy körülmények alapvető megváltozása miatti megszűnése is.

Haraszi György, a nemzetközi szerződések jogának egyik legnagyobb hazai szakértője, is csak érintőlegesen foglalkozott a témával, szerinte a „a mai nemzetközi jog a háború, sőt az erőszak tilalmára épül fel és ennek folytán a régi nemzetközi jognak azok az egyébként is meglehetősen bizonytalan rendelkezései, amelyek az akkor még jogszerű háborúnak a nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását meghatározták, nem lehetnek változatlanul hatályosak.” Hangsúlyozta, hogy a téma vizsgálata során elengedhetetlen az erőszak tilalmára épülő új nemzetközi jogrend és a jogellenes kényszer alkalmazásából adódó minden jogkövetkezmény feltárása.⁶⁵

A Haraszi György, Herczegh Géza és Nagy Károly által 1976-ban írt Nemzetközi jog c. tankönyvben a szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy „a kétoldalú szerződéseket a háború általában megszünteti, míg a többoldalúakat a hadviselő felek között csupán felfüggeszti, és azok hatálya a hadiállapot megszüntével újból helyreáll közöttük”.⁶⁶ Mindemellett azt is megállapítják, hogy egyes szerződések a háború ellenére hatályban maradnak, de ehhez példaként csak a kifejezetten háború idejére kötött egyezményeket említik, valamint azokat, amelyekben kikötik

⁶² BUZA László – HAJDU Gyula: *Nemzetközi jog*. Budapest, Tankönyvkiadó 1961. 244. o.

⁶³ Uo. 242–243. o.

⁶⁴ Uo. 242. o.

⁶⁵ HARASZTI György: *A nemzetközi szerződések megszűnése*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1973. 10–11. o.

⁶⁶ HARASZTI György – HERCZEGH Géza – NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Tankönyvkiadó 1976. 248. o.

egyértelműen, hogy háború esetén is alkalmazandóak. Ugyanezt a felosztást követi Nagy Károly 1999-ben megjelent tankönyve is.⁶⁷

A legújabb nemzetközi jogi tankönyvek nem szentelnek nagy figyelmet a témának, esetleg a korábbiakhoz hasonlóan ellentmondásosan kezelik. Bokorné Szegő Hanna tankönyvében például a nemzetközi szerződések jogánál megjegyzi, hogy az erőszak tilalma miatt aligha kerül sor olyan háborúra, amely kihathatna a nemzetközi szerződések sorsára, ezzel szemben azonban a fegyveres összeütközések jogánál kijelenti, hogy a hadviselő államok kétoldalú szerződésai megszűnnek, a többoldalúakat pedig felfüggeszti a háború.⁶⁸ A Kardos Gábor és Lattmann Tamás által szerkesztett mű is csak egy mondatban emlékezik meg erről a témáról a nemzetközi szerződések megszűnésének esetkörében, utalva arra, hogy a humanitárius jogi szerződések hatályban maradnak.⁶⁹ Szemesi Sándor *A nemzetközi jog alapintézményei* c. könyvben ilyen megszűnés alóli kivételként említi még a határszerződéseket és az objektív helyzeteket szabályozó megállapodásokat.⁷⁰ Kovács Péter a háború megszüntető hatását azon kétoldalú szerződések körére korlátozza, amelyeket a felek kifejezetten békeidőre kötöttek.⁷¹

Az Ádány Tamás, Bartha Orsolya és Törő Csaba által szerkesztett *A fegyveres összeütközések joga* c. tankönyv foglalkozik a jelenkor hazai szerzői közül a legrészletesebben a kérdéssel, és azt a következtetést vonják le, hogy a szerződések felfüggesztése, felmondása az államok szabad döntésétől függ. Általános szabály nem létezik, de mára már a fegyveres összeütközések nem idéznek elő automatikus joghatást a szerződések tekintetében.⁷²

A magyar szakirodalom a témával mélységében nem foglalkozott, az újabb kori szerzők esetében nyilvánvalóan látható, hogy a vonatkozó nemzetközi szakirodalom sem egységes és mennyiségileg elenyésző. A tankönyvekben túlzottan általános következtetéseket vonnak le, amelyek e miatt nem, vagy jelentős részben nem felelnek meg a valóságnak.

⁶⁷ NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Püski Kiadó 1999. 400. o.

⁶⁸ BOKORNÉ Szegő Hanna: *Nemzetközi jog*. VI. javított kiadás, Budapest, Aula Kiadó 2006. 100. és 338. o.

⁶⁹ KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Eötvös Kiadó 2010. 97. o.

⁷⁰ SZEMESI Sándor: *A nemzetközi jog alapintézményei*. Debrecen, Lícium Art Könyvkiadó 2011. 60. o.

⁷¹ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó 2006. 132. o.

⁷² ÁDÁNY Tamás – BARTHA Orsolya – TÖRŐ Csaba (szerk.): *A fegyveres összeütközések joga*. Budapest, Zrínyi Kiadó 2009. 56–58. o.

1.6. Az elméletekkel kapcsolatos észrevételek

A megszűnési elvet támogatók véleménye szerint két állam között a hadiállapot olyan súlyos helyzet, hogy egy államtól sem várható el a szerződéses kötelezettségeinek a betartása. Az elv az ókortól kezdve évszázadokon át uralta a nemzetközi kapcsolatokat és fontos része volt a háború és béke idejének pontos szétválasztásában. A nemzetközi szerződéseket ugyanis az államok csak azért fogadták el, mert éppen úgy kívánta érdekük, és ha kettejük között fegyveres összeütközés állt elő, ez az érdek nyilvánvalóan megváltozott, elmúlt. A béke idejére hozott szabályok tehát megszűntek létezni a háború idején. Az a tény sem változtatott sokat ezen a jelenségen, hogy létezett az igazságos és az igazságtalan háború közötti különbség, amely szorosan összefüggött a vallással, a háborúk istenek (pl.: Jupiter és Mars), vagy az Isten általi irányítottságával.

A középkorban a természetjog megjelenése jelenti az első repedéseket ebben a rendszerben, több jogtudós és filozófus is kijelenti, hogy bizonyos elveket, szabályokat minden körülmények között tiszteletben kell tartani, mert azok a természet törvényei, amelyek pedig minden népre egyformán irányadóak.⁷³ A gyakorlatban azonban a háború és jog közeledése csak az 1800-as évek közepén indult meg, és a 20. században bekövetkezett változások következtében vált meghaladottá a háború jogon kívülisége és a teljes megszűnési elve. A tényezők, amelyek ehhez vezettek: a) az emberi jogok és a humanitárius jog fejlődése elérte azt a szintet, hogy a legalapvetőbb szabályai hadiállapot vagy szükséghelyzet esetén is követendőek legyenek. b) Kialakult az erőszak tilalma, amely alapján már jóval szűkebb körben engedélyezett az erőszak alkalmazása, mint akármikor korábban. c) Az ENSZ Alapokmánya szabályai is kötelezik az államokat fegyveres konfliktus idején. d) Globalizált gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok jöttek létre, valamint az államoknak olyan terjedelmes multilaterális szerződési viszonyai alakultak ki, amelyeknek jelentős részéből egy konfliktus esetén sem biztos, hogy kívánatos kimaradnia. E viszonyok újraszabályozása a konfliktus után rendkívül hosszadalmas és bonyolult lehet. e) A konfliktusok jellege is

⁷³ Lásd például: GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. (Szerk.: Hajdu Gyula) Budapest, Akadémiai Kiadó 1960. Bevezetés, 26, 28. pont; ELBE, Joachim von: The Evolution of the Concept of the Just War in International Law. *The American Journal of International Law*, 1939, vol. 33. No. 4. 665–688. o.; DELBRÜCK, Jost: War, Effect on Treaties. In Bernhardt, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV, North-Holland 2000. 1368. o.

megváltozott, mára tipikusan a nem nemzetközi, vagy a nemzetközi elemmel is bíró nem nemzetközi konfliktusok a jellemzőek, és nem a klasszikus értelemben vett háborúk.

Ezek az érvek vezettek oda, hogy a fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően egy cizelláltabb, részletesebb megközelítés alakuljon ki, mégpedig az osztályozási elv. Az osztályozási elv középpontjában a szerződő felek szándékának a feltárása áll.⁷⁴ Az osztályozási elv szerint a fegyveres konfliktus eredményeként az alábbi eshetőségek lehetségesek: a) a szerződés hatályban marad és alkalmazandó, b) a szerződés hatályát felfüggesztik vagy az felfüggesztődik, c) a szerződés megszűnik vagy megszüntetik. Az elv alkalmazása során a szerződő felek szándékának kiderítéséhez a szerződés értelmezésére vonatkozó szabályok az irányadóak, tehát megvizsgálják mind a szerződés szövegét, mind az előkészítő anyagokat, diplomáciai levelezést és a felek korábbi gyakorlatát is. Minden szerződés osztályozható, kategorizálható, és bizonyos tényezők vizsgálata alapján meghatározható, hogy az adott szerződés sorsa mi lesz. Az osztályozási elv szerint tipizálhatóak a szerződések, tehát létrehozható egy lista, amelyen a különböző tárgyú szerződéseket besorolják a megfelelő kategóriába.

Ennek a módszernek előnye, hogy reagál a 19–20. században bekövetkezett változásokra és lehetőséget teremt az államok számára is az aktuális értelmezésre. Mindemellett azonban az előbbieken előnyként feltüntetett érvek hátrányként is megjelenhetnek a gyakorlatban, tekintettel arra, hogy a szerződő felek szándékának megállapítása sok esetben egyáltalán nem könnyű. A ma is hatályos nemzetközi szerződések egy részét még 1945 előtt kötötték, amikor megkérdőjelezhető, hogy a szerződő felek szándéka más lett volna, mint a megszűnés. Ráadásul a szerződő felek akaratának a kiderítéséhez használt módszerek sem problémamentesek, mivel az előkészítő anyagok nem biztos, hogy fellelhetőek és a feleknek valószínűleg nincs ilyen irányú, egyértelmű gyakorlatuk. A szerződések szövegének kialakítása nem minden esetben dokumentált és az sem elhanyagolható, hogy általában a szerződés

⁷⁴ Első megfogalmazója Sir Cecil B. Hurst (1922), akit több szerző követ, így például McNair, Borchard, Lenoir és Brownlie is. Lásd: Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 10. o.; MCNAIR, Lord: *The Law of Treaties*. Oxford, Clarendon Press 1961.; LENOIR, James J.: *The Effect of War on Bilateral Treaties, with special Reference to Reciprocal Inheritance Treaty Provisions*. *The Georgetown Law Journal*, 1946, vol. 34. No. 2. 129–177. o.; HURST, Cecil B.: *The Effect of War on Treaties*. *British Yearbook of International Law*, 1921, vol. 2.

megkötésekor a felek a kedvező, barátságos jövőbeli kapcsolatukban bízva hozzák létre a megállapodást. Fel sem merül az igény arra, hogy tisztázzák a szerződés sorsát fegyveres konfliktus esetére.

A szerződések általában nem „vegytiszták”, tehát nem csak egy tárgykörük van, hanem akár több is. Különösen igaz ez a kétoldalú megállapodásokra, gondoljunk itt például a gyakran kötött barátsági, kereskedelmi és hajózási megállapodásra, amely még a diplomáciai kapcsolatok kérdését is rendezzi. Ennek egyes szakaszai nagy valószínűséggel olyanok, amelyeket a felek nem kívánnak alkalmazni a konfliktus idején, például a kereskedelmi részek, de vannak olyan szakaszok, amelyeknek a megszűnését sem szeretnék, például a diplomáciai képviseleteik sérthetlenségére vonatkozóakat. Ezekre a kérdésekre az osztályozási elv nem képes egyértelmű választ adni.

Az osztályozási elv sokszor merít a nemzetközi bíróságok ítéleteiből, amelyek ugyan mindig a konkrét ügyben állapítják meg, hogy az adott szerződés jogi sorsa mi, mégis precedensértékkel bírhatnak a jövőre nézve. A Nemzetközi Bíróság például kimondta a *Fegyveres tevékenységek Kongó területén ügyben*, hogy mind Ruanda, mind a Kongói Demokratikus Köztársaság által kötött emberi jogi egyezmények hatályosak az eredeti hatálybalépésük óta, tehát ebből egyértelműen lehet következtetni arra, hogy az ezen államok területén lévő fegyveres konfliktusok nem érintették az egyezmények és az azokhoz fűzött fenntartások hatályát. A Bíróság ezt nem csak az egyezmény egyes legalapvetőbb, eltérést nem engedő szabályaira nézve mondta ki, hanem az egyezmények egészére. Ugyanezt állapította meg a nemzetközi szervezetek alapokmányával kapcsolatosan is, nevezetesen az Egészségügyi Világszervezet (WHO) és az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) tagságára, valamint a polgári repülés biztonsága elleni jogellenes cselekmények leküzdéséről szóló 1971. évi Montreali Egyezmény és a Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (ICAO) tagságára vonatkozóan is.⁷⁵

Mind a megszűnési, mind az osztályozási elméletre jellemző, hogy az eljárási kérdésekkel nem foglalkoznak. Mindkét elvet vallók szerint a megszűnő szerződések automatikusan hatályukat veszítik a fegyveres összeütközés kezdő időpontjában. Azt azonban figyelmen kívül hagyják, hogy a kezdő időpont nem feltétlenül állapítható meg

⁷⁵ *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002)* (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), ICJ, Judgment of 3 February 2006.

egyértelműen, ahogyan a konfliktus záró időpontja sem biztosan. Szürke zónának tekinthető a felfüggesztés állapota is, tehát kevésbé ismertek a szabályok arra az esetre, amikor egy szerződés nem szűnik meg, de nem is marad hatályban. A megszűnési elv csak a nemzetközi fegyveres konfliktusok esetére vonatkozott, míg az osztályozási elvnél nem különül el egyértelműen a nemzetközi és a nem nemzetközi összeütközések esete.

1.7. Összegzés

A 20. század első fele bőséges állami és bírósági gyakorlattal szolgált a témát illetően, csak hogy ezek mind az ENSZ Alapokmánya és a mai modern nemzetközi jog megszületése előtti időre tehetőek. Azóta a nemzetközi jog számos területén jött létre írott szabályozás, azonban a nyitott kérdések egyike a fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása, amelyet a jogtudósok számos elmélet segítségével próbáltak rendszerbe foglalni. Így láthattuk az *ipso facto* megszűnés elvét, a részes felek száma szerinti különbségtételt, majd pedig az osztályozási elv kialakulását. Az előbbi két elmélet a magyar szakirodalomban is megjelent, míg az utóbbi tekintetében csak a fegyveres összeütközésre vonatkozó szabályokról esik szó a hazai szerzők körében.

A pusztán politikai jellegű megközelítés helyett mára fontossá vált a téma nemzetközi jogi keretek közé helyezése, a nemzetközi jogrendszerbe történő beillesztése. Ezt a feladatot azonban még senkinek nem sikerült megoldania. 1985-ben a Nemzetközi Jogi Társaság készített egy javaslatot, a Nemzetközi Jogi Bizottság pedig 2011-ben zárta le a fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának vizsgálatát. Míg 1985-ben csak a nemzetközi fegyveres konfliktusok tisztán államok közötti szerződéseire kifejtett hatásáról alkottak szabálytervezetet, addig a Nemzetközi Jogi Bizottság munkája vonatkozik a nem nemzetközi konfliktusok esetére is, és a nemzetközi szerződések köre is tágabb.

Jelen értekezés szerzője az érintett részeknél ismerteti a tervezetek rendelkezéseit és azzal kapcsolatos véleményét, választ adva, miért gondolja úgy, hogy nem sikerült még olyan szabályozást alkotni, amely megfelelően illeszkedne a nemzetközi jog hatályos rendszerébe.

2. Fogalmak

Ebben a részben nem csak a két alapvetően használt fogalom meghatározása következik, tehát az, hogy mit értünk nemzetközi szerződés és fegyveres konfliktus alatt. Szerző kifejti a használt fogalom jelentőségét is a téma további tárgyalása szempontjából. Ez különösen fontos a fegyveres konfliktus tekintetében, ugyanis teljes mértékben determinálja a hatást az, hogy nemzetközi, vagy nem nemzetközi konfliktusról van-e szó.

2.1. A nemzetközi szerződés fogalma

Mind a szokásjog, mind a jogtudósok véleménye szerint nemzetközi szerződésnek minősül „a nemzetközi jog alanyai közül a szerződéskötési képességgel bírók által kötött akár írásbeli, akár szóbeli megállapodás, elnevezésétől függetlenül, amelynek célja, hogy nemzetközi jogi jellegű jogokat és kötelezettségeket keletkeztessen.”⁷⁶ McNair a nemzetközi szerződések jogáról 1961-ben megjelent könyvében így határozza meg: „írásbeli megegyezés, amellyel két vagy több állam, vagy nemzetközi szervezet maguk között olyan kapcsolatot hoz létre vagy szándékozik létrehozni, amely a nemzetközi jog szféráján belül működik.”⁷⁷ A francia szakirodalom alapján „a nemzetközi jog két vagy több alanya között kötött minden olyan megállapodás, amelynek célja jogi hatások elérésére irányul, és amelyet a nemzetközi jog szabályoz.”⁷⁸ Nagy Károly megfogalmazásában a nemzetközi szerződés „olyan, államok közötti kifejezett akaratmegegyezés, amelyik nemzetközi jogok és kötelezettségek létrehozására, módosítására vagy megszüntetésére irányul.”⁷⁹

A Nemzetközi Jogi Bizottság az 1969. évi bécsi egyezmény előkészítése során elismerte, hogy vannak szóbeli nemzetközi megállapodások is, de úgy döntöttek, hogy

⁷⁶ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó 2006. 79. o.

⁷⁷ MCNAIR, Lord: *The Law of Treaties*. Oxford, Clarendon Press 1961. 4. o.

⁷⁸ DINH, N. Q. – DAILLIER, P. – PELLET, A. – KOVÁCS P.: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó 1998. 71. o.

⁷⁹ NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Püski Kiadó 1999. 38. o. A 344. oldalon Nagy Károly ettől némileg eltérő fogalmat használ, már nem az államok, hanem a nemzetközi jogalanyok közötti kifejezett akaratmegegyezést érti alatta.

az egyezmény csak az írásban kötött szerződésekre vonatkozzon.⁸⁰ Így az egyezmény 2. cikk 1 (a) pontja szerint a „szerződés államok között írásban kötött és a nemzetközi jog által szabályozott megállapodást jelent, tekintet nélkül arra, hogy egyetlen, kettő vagy több, egymással kapcsolatos okmányba foglalták-e azt és függetlenül a megállapodás sajátos rendeltetésétől”.⁸¹ Közismert, hogy a magyar szöveg fordításába hiba csúszott, így helyesen, az angol és francia eredeti szöveg alapján, nem a „sajátos rendeltetésétől” függetlenül, hanem a sajátos elnevezésétől függetlenül minősülhet nemzetközi szerződésnek egy jogi megállapodás.⁸²

Nemzetközi szerződést természetesen nem csak az államok köthetnek, hanem a nemzetközi jog más (szerződéskötési képességgel rendelkező) alanyai is, így a nemzetközi szervezetek és egyes speciális jogalanyok is, például a Szentszék vagy a Máltai Lovagrend. Az államok és nemzetközi szervezetek vagy nemzetközi szervezetek közötti nemzetközi szerződések jogáról szóló 1986. évi bécsi egyezmény⁸³ 2. cikk 1 (a) pont értelmében a nemzetközi szerződés fogalma pontosan ugyanaz, mint az 1969. évi egyezményben, annyi változtatással, hogy a szerződést létrehozhatja „egy vagy több állam és egy vagy több nemzetközi szervezet” vagy „nemzetközi szervezetek”.⁸⁴

A *Katar és Bahrein közötti területi kérdések és tengeri elhatárolások ügyében* a Nemzetközi Bíróság azt vette figyelembe egy dokumentum nemzetközi jogi jellegének megítélése során, hogy tartalmaz-e olyan kötelezettségeket, amelyeket a felek elfogadtak, ezáltal magukra nézve hoztak-e létre jogokat és kötelezettségeket a nemzetközi jogban, mert ha igen, akkor az a dokumentum nemzetközi szerződésnek minősül.⁸⁵

A fegyveres konfliktusok hatásának vizsgálata során a szerző csak az írott nemzetközi szerződéseket veszi alapul, tekintettel arra, hogy az államok gyakorlatának feltárása egyébként is nehézkes ebben a témában, és tulajdonképpen lehetetlen lenne a

⁸⁰ VCLT Commentary, Art. 2.

⁸¹ 1987. évi 12. tvr.-ben kihirdetett szöveg szerint.

⁸² Az eredeti angol szöveg a „*designation*” szót használja, a francia pedig a „*dénomination*” szót, amelyeknek több jelentése van ugyan, de az egyezmény és a nemzetközi szerződés fogalma tekintetében csak az „elnevezés” jelentés az elfogadható, ahogyan ezt támasztja alá az egyezményhez fűzött kommentár is. Lásd: VCLT Commentary, Art. 2.

⁸³ Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, Vienna, 1986. Még nem hatályos.

⁸⁴ Uo. 2. cikk (1) a i) és ii)

⁸⁵ *Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain* (Qatar v. Bahrain), ICJ, Judgment of 1 July 1994 on Jurisdiction and Admissibility, para. 25.

szóbeli szerződéseket felderíteni. A Nemzetközi Jogi Bizottság is a téma elemzésekor⁸⁶ a bécsi egyezményben meghatározott fogalmat alkalmazza. A kutatás során azon nemzetközi szerződések vizsgálatára került sor, amelyeket államok kötöttek, azzal kiegészítve, hogy nem kizáró ok, ha többoldalú szerződések esetében a szerződésben részes felek között nemzetközi szervezet is található. Ilyen például az 1982. évi ENSZ tengerjogi egyezmény, amelyet államok kötöttek, de csatlakozott hozzá az Európai Unió is. A vizsgálatból azonban kimaradnak a tisztán nemzetközi szervezetek között kötött megállapodások. (A disszertáció V. fejezete magyarázatot ad arra, milyen nehézségek akadályozzák az elemzés kiterjesztését a nemzetközi szervezetek szerződéseire, valamint a szerző bemutatja az Európai Unió példáján keresztül azt az esetet, amikor egy nemzetközi szervezet és egy állam közötti bilaterális szerződésre hat ki fegyveres konfliktus.)

2.2. A fegyveres összeütközés fogalma

A fegyveres összeütközés szinonímájaként használja a szerző a fegyveres konfliktus, valamint az ellenségeskedések kifejezéseket is. A „fegyveres összeütközés” a genfi egyezményekben jelenik meg, az „ellenségeskedések” az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikkében, a „fegyveres konfliktus” pedig a jogirodalomban bevett szinonímája a fegyveres összeütközésnek. A fogalom meghatározása bonyolultabb, mint a nemzetközi szerződés definíciójának ismertetése volt. „Egy elismert író szerint, hogy mi a háború jogi értelemben, ennek meghatározását adni lehetetlen. Nem sikerült még ezt megtenni, nem is fog soha sikerülni.”⁸⁷ Buza ennél optimistábbnak tűnik, amikor hangsúlyozza a háború fogalmi meghatározásának fontosságát. A háború fogalmára „a nemzetközi jognak annyival inkább szüksége van, mert a nemzetközi jognak azok a rendelkezései, melyek a háborúban követendő magatartási szabályokat megállapítják, függetlenek a háború jogi minősítésétől, annak valamennyi esetére

⁸⁶ *Report of the International Law Commission*. A/65/10 2010. 293. o.

⁸⁷ SCELLE, Georges: Quelques réflexions sur l'abolition de la compétence de guerre. *Revue Générale de Droit International Public*, 1954. 16. o. Idézi: HAJDU Gyula: *A semlegesség*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958. 134. o.

vonatkoznak.”⁸⁸ A háború kifejezés azonban mára divatjamúlt lett és a nemzetközi jog is inkább a fegyveres összeütközés fogalmát használja.⁸⁹

Több évszázada létezik a különbség a nemzetközi és nem nemzetközi konfliktusok között, amely különbségtételre épül fel teljes egészében a nemzetközi humanitárius jog. Azonban az 1945 utáni ellenségeskedések ezen két végpont, tehát a nemzetközi konfliktus és a belső konfliktus között rendkívül színes esetekkel tarkították a képet. Polgárháborúk, amelyek átterjednek más országok területére; határvillongások; belső fegyveres konfliktusok, amelyeknél más államok is csapatokat szolgáltatnak, vagy egyéb módon beavatkoznak; nem állami szereplők megtámadnak más államokat; különböző államok területén élő nem állami szereplők harcolnak egymás ellen. Egy-egy konfliktus milyenségének értékelésére, tehát nemzetközi vagy nem nemzetközi jellegének feltárására szükség van annak érdekében, hogy el tudjuk dönteni, mi az alkalmazandó jog. A Nemzetközi Jogi Bizottság témával kapcsolatos tervezetének hatálya kiterjed mindenféle fegyveres összeütközésre, így szükséges a fogalmak áttekintése.

2.2.1. Fogalom a nemzetközi humanitárius jogban

A hadijog és humanitárius jog történeti vizsgálata azt mutatja, hogy ezeknek a jogszabályoknak az alkalmazási területe folyamatosan szélesedett, egyre többféle fegyveres összeütközés tartozott a hatálya alá. Tulajdonképpen egyre tágabb lett a nemzetközi jog, és témánk szempontjából a hadi- valamint humanitárius jog tárgyi hatálya.

Igaz, hogy a humanitárius jog fogalmai arra a jogterületre, tehát a humanitárius szabályok alkalmazása tekintetében lettek kialakítva, de felesleges és a jogbizonytalanság irányába ható lenne minden esetben teljesen új fogalmakat alkotni, amikor az adott jogrendszer különböző jogterületein használják. Ez még akkor is így van, ha némiképp különböző megközelítés szükséges az egyes területeken. Ennek

⁸⁸ BUZA László: *A nemzetközi jog fő kérdései az új szellemű nemzetközi jogban*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1967. 102. o. Ahogyan a későbbi fejezetekben látható lesz, Buza ezen megállapítása csak a humanitárius jog és emberi jogok tekintetében tűnik helytállóknak, mivel a szerződések sorsának meghatározásában igenis van szerepe annak, hogy a fegyveres konfliktus milyen jogi alapokon jött létre.

⁸⁹ GREENWOOD, Christopher: *The Concept of War in Modern International Law. International and Comparative Law Quarterly*, 1987, vol. 36. 283. o.

megfelelően a szerző röviden áttekinti a fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos egyes fogalmakat, a nemzetközi és a nem nemzetközi esetek megkülönböztetésének feltételeit.

Kezdetben az egyezmények a háború kifejezést használták (lásd például az 1899. évi és 1907. évi hágai egyezményeket), amelyek a hadijog szűk körű alkalmazását tették lehetővé. Majd köszönhetően az 1949-ben elfogadott genfi egyezményeknek, szélesebb terület alakult ki a „fegyveres összeütközés” fogalmának megalkotásával. Az 1977. évi kiegészítések során pedig még cizelláltabb kép jött létre.⁹⁰

A pozitív jog (hadijogi, humanitárius jogi egyezmények és a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma) szabályait alapul véve meghatározható, hogy milyen cselekmények minősülnek nemzetközi, illetve nem nemzetközi fegyveres összeütközésnek.

Nemzetközi fegyveres összeütközés esetei:

1. a háború⁹¹, a megüzent háború⁹²,
2. minden más fegyveres összeütközés, még ha a hadiállapot fennállását az államok közül valamelyik nem is ismeri el,⁹³
3. megszállás, még akkor is, ha ez a megszállás nem ütközik semmiféle katonai ellenállásba,⁹⁴
4. azok a fegyveres összeütközések, amelyek során a népek az önrendelkezési joguk gyakorlása során a gyarmati uralom, az idegen megszállás és a fajüldöző rezsimek ellen harcolnak.⁹⁵

⁹⁰ A fogalmakról és elhatárolásról lásd például: VITÉ, Sylvain: Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. *International Review of the Red Cross*, 2009, vol. 91. No. 873. 70. o.; BYRON, Christine: Armed Conflicts: International or Non-International. *Journal of Conflict & Security Law*, 2001, vol. 6/1. 63–90. o.

⁹¹ 1899. évi és 1907. évi hágai egyezmények nem határozzák meg a háború fogalmát, de egyértelműen államok közötti fegyveres összeütközésekre vonatkoznak, amelyeknek feltételül szabták az értesítés (hadüzenet vagy ultimátum) küldését is az ellenségeskedések megkezdése előtt. Lásd: 1913. évi XLIII. tc.-ben kihirdetett egyezmények, különösen a III. egyezmény az ellenségeskedések megkezdéséről és a IV. egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól.

⁹² 1949. évi I. Genfi Egyezmény, 2. cikk. Magyarországon a címét kihirdette az 1954. évi 32. tvr., míg a szövegét a 2000/17. sz. nemzetközi szerződés a külügyminisztertől tette közzé.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ 1949. évi Genfi Egyezményeket kiegészítő 1977. évi I. Jegyzőkönyv, 1. cikk. Magyarországon kihirdette: 1989. évi 20. tvr.

Nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetei:

1. az állam területén keletkező nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés⁹⁶ (ez jelenthet ellenségeskedést a kormány és nem állami fegyveres csoportok között, vagy a kormánytól független fegyveres csoportok között is),
2. fegyveres összeütközés az egyik állam területén annak fegyveres erői és olyan kormányellenes fegyveres erők, illetve más szervezett fegyveres csoportok között, amelyek felelős parancsnokság alatt állnak és ellenőrzést gyakorolnak az ország területének egy része felett. Továbbá ez lehetővé teszi számukra, hogy folyamatos és összehangolt harci tevékenységet hajthassanak végre, és alkalmazhassák a II. Jegyzőkönyvet⁹⁷. Kivételt jelentenek az olyan belső zavargások és feszültségek során előálló helyzetek, mint például a zendülés, elszigetelt vagy szórványos erőszakos cselekmények és egyéb hasonló természetű cselekmények.⁹⁸
3. Olyan fegyveres konfliktusok, amelyek egy állam területén folynak, és elhúzódó fegyveres összeütközés áll fenn a kormányzati szervek és szervezett fegyveres csoportok, illetve ilyen csoportok között.⁹⁹

Ez a felsorolás elég hosszú és még így is akadnak esetek, amikor a gyakorlatban nehéz minősíteni, hogy egy adott konfliktus melyik fő kategóriába tartozik. Már a *Nicaragua elleni katonai és félkatonai akciók ügyében* sem volt egyszerű a kérdés eldöntése¹⁰⁰, de igazán jól a Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék egyik ítéletéből érthetjük meg a jogi értékelés nehézségét: „...a korábbi Jugoszlávia területén lévő konfliktusokat jellemezhetjük belsőként és nemzetköziliként is, vagy egy belső konfliktusként egy nemzetközi mellett, vagy egy olyan belső konfliktusként, ami nemzetközivé vált a külső támogatás miatt, vagy egy nemzetközi konfliktusként,

⁹⁶ 1949. évi Genfi Egyezmények közös 3. cikke. Magyarországon a címét kihirdette az 1954. évi 32. tvr., a szövegét pedig a 2000/17–20. sz. nemzetközi szerződések a külügyminisztertől tette közzé.

⁹⁷ 1949. évi Genfi Egyezményeket kiegészítő II. Jegyzőkönyv, 1. cikk (1) Magyarországon kihirdette: 1989. évi 20. tvr.

⁹⁸ Uo. 1. cikk (2)

⁹⁹ Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma, 8. cikk 2(f). Magyar nyelvű forrás:

<<http://www.parlament.hu/irom37/4490/4490.htm>>

¹⁰⁰ „A kontrák és a nicaraguai kormány erői közötti konfliktus egy olyan fegyveres összeütközés, ami 'nem nemzetközi'. [...] Az USA cselekményei Nicaraguával szemben és a területén a nemzetközi konfliktusokhoz kapcsolódó jogszabályok hatálya alá tartoznak.” Lásd: *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), ICJ, Judgment of 27 June 1986. para. 219.

amelyet később egy vagy több belső konfliktus váltott fel, vagy ezek kombinációjaként.”¹⁰¹

A legrövidebb megfogalmazás szerint, amelyet először a Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék deklarált a *Tadić-ügyben* (majd később számos másik ítéletben megjelenik, és nem csak ennek a Törvényszéknek a gyakorlatában), „fegyveres konfliktus van, amikor államok között fegyveres erő alkalmazása történik...”¹⁰² A Törvényszék saját definíciót alkotott a nem nemzetközi fegyveres konfliktusra is: „fegyveres összeütközés áll fenn, amikor kormányhatóságok és szervezett fegyveres csoportok között, vagy ilyen csoportok között egy államon belül elhúzódo fegyveres erőszak történik.”¹⁰³ A fogalom egyes elemeinek részletezése és pontosítása a későbbi ügyekben megtörtént, így tisztázódott például, hogy az „elhúzódo” jelleg nem annyira az időtartamra vonatkozik, mint inkább az összecsapás intenzitására. A fegyveres összeütközések értékelése, minősítése során figyelembe kell venni például az alkalmazott fegyverek és katonai felszerelések típusát, a harcokban résztvevők számát, a halálesetek számát, az okozott károkat, a területről elmenekülő civilek számát, az egyéni összecsapások erősségét, számát, gyakoriságát, időtartamát is. Az értékeléshez iránymutató lehet az is, hogy a Biztonsági Tanács hozott-e határozatot a kérdésben.¹⁰⁴

¹⁰¹ *The Prosecutor v. Tadić*, ICTY, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72. para. 72.

¹⁰² „A volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék”, a továbbiakban Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék (ICTY) ügyei közül lásd: *The Prosecutor v. Tadić*, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72. para. 70.; *The Prosecutor v. Mucić et al.*, Judgment (Trial Chamber), 16 November 1998, Case No. IT-96-21. para. 184.; *The Prosecutor v. Krstić*, Judgment of 2 August 2001, Case No. IT-98-33-T. para. 481. Ugyanez a megfogalmazás megjelenik „Az 1994. január 1. és 1994. december 31. között Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelős személyek, valamint a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és egyéb hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetésére létrejött Nemzetközi Büntetőtörvényszék”, továbbiakban Ruandai Nemzetközi Törvényszék (ICTR) gyakorlatában is: *The Prosecutor v. Akayesu*, Judgment of 2 September 1998, Case No. ICTR-96-4-T. para. 619.; *The Prosecutor v. Rutaganda*, Judgment of 6 December 1999, Case No. ICTR-96-3-T. para. 92. Sőt, a Libanon Vizsgálóbizottság jelentésében is: Commission of Inquiry on Lebanon: *Report pursuant to Human Rights Council resolution S-2/1. A/HRC/3/2*, 23 November 2006. para. 51. (A Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék alapokmányát kihirdette Magyarországon az 1996. évi XXXIX. tv., a Ruandai Nemzetközi Törvényszék alapokmányát pedig az 1999. évi CI. tv.)

¹⁰³ *The Prosecutor v. Tadić*, ICTY, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72. para. 70.

¹⁰⁴ *The Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj and Lahi Brahimaj*, ICTY, Judgment of 3 April 2008, Case No. IT-04-84-T. para. 49.

Az erőszak intenzitásának és a résztvevők szervezettségének meghatározása nem lehetséges absztrakt módon, esetenként szükséges vizsgálni.¹⁰⁵ A Nemzetközi Büntetőbíróság például az előbbieken, a nem nemzetközi fegyveres összeütközéseknél 3. pontban említett variációval kapcsolatosan kimondta, hogy két feltétel együttes megléte szükséges: (a) az erőszaknak el kell érnie bizonyos intenzitást és elhúzódónak kell lennie; (b) a fegyveres csoportnak szervezettnek kell lennie, és különösen képesnek arra, hogy megtervezzen és véghezvigyen katonai műveleteket időben elhúzódóan.¹⁰⁶

A nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközések jellegzetességeiről, minősítési nehézségeiről, az elhatárolási kérdésekről számos ítélet született. A Nemzetközi Bíróság ügyei közül megemlítendőek a *Nicaragua elleni katonai és félkatonai akciók ügye*¹⁰⁷ és a *Népirtás elleni egyezmény alkalmazásának ügye* (Bosznia és Hercegovina v. Szerbia és Montenegro)¹⁰⁸, amelyekben a bíróság többek között mércéket is állított az állami felelősség megállapításához olyan esetekben, ha az egyik állam a másik állam területén lévő konfliktusban valamilyen módon részt vesz. Szerző ezekkel a tesztekkel és mércékkel („*effective control*” és „*overall control*”) itt nem foglalkozik, mivel azok nem kapcsolódnak szorosan a disszertáció témájához, meghaladnák annak kereteit.¹⁰⁹ A megszállás a nemzetközi konfliktusok egyedi esete, amelyre szintén alkalmazandó a humanitárius jog, még akkor is, ha nem ütközik ellenállásba a megszállás. A megszállással kapcsolatos gyakorlati és jogi problémák jól áttekinthetőek a *Fegyveres cselekmények Kongó területén ügyben*¹¹⁰ és a *Megszállt*

¹⁰⁵ Lásd *The Prosecutor v. Limaj*, ICTY, Judgment (Trial Chamber), 30 November 2005, Case No. IT-03-66-T. para. 84, 168, 170.; *The Prosecutor v. Boskoski*, ICTY, Judgment (Trial Chamber), 10 July 2008, Case No. IT-04-82. para. 175-177.; *The Prosecutor v. Rutaganda*, ICTR, Judgment (Trial Chamber I), 6 December 1999, Case No. ICTR-96-3. para. 93.

¹⁰⁶ *The Prosecutor v. Lubanga Dyilo*, ICC, Decision on the confirmation of charges (Pre-Trial Chamber I), 29 January 2007, Case No. ICC-01/04-01/06-803. para. 234.

¹⁰⁷ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), ICJ, Judgment of 27 June 1986.

¹⁰⁸ *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), ICJ, Judgment of 26 February 2007.

¹⁰⁹ Ebben a témában bőséges szakirodalom áll rendelkezésre, lásd például: CASSESE, Antonio: *The Nicaragua and Tadić Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia*. *European Journal of International Law*, 2007, vol. 18/4. 649–668. o.; CULLEN, Anthony: *The Parameters of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law*. *University of Miami International & Comparative Law Review*, 2004, vol. 12/1. 189–230. o.; GRAY, Christine: *Use and Abuse of the International Court of Justice: Cases concerning the Use of Force after Nicaragua*. *European Journal of International Law*, 2003, vol. 14/5. 867–906. o.; DEL MAR, Katherine: *Requirement of Belonging under International Humanitarian Law*. *European Journal of International Law*, 2010, vol. 21/1. 105–124. o.

¹¹⁰ *Armed Activities on the Territory of the Congo* (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), ICJ, Judgment of 19 December 2005.

palesztin területen épült fallal kapcsolatos tanácsadó véleményben,¹¹¹ valamint több, a Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék előtti ügyben¹¹² is.

A nemzetközi bírói fórumok ügyeiből látható, hogy az egyezményekben meghatározott absztrakt definíciók esetenkénti értékelése árnyalja, pontosítja a feltételeket, megállapítanak bizonyos minimum kritériumokat. A humanitárius jog alkalmazása szempontjából fontos az erőszak mértéke, de ennek az ellentéte is elmondható, például a megszállás kapcsán, ahol erőszak alkalmazására nem feltétlenül kerül sor, a humanitárius jog mégis követendő. A belső zavargások, zendülés, szórványos erőszakos cselekmények nem tartoznak a humanitárius jog hatálya alá.

Köszönhetően a már jellemzett elhatárolási nehézségeknek is, számos cikk szól amellett, hogy ez a különbségtétel nem tartható a továbbiakban.¹¹³ Az emberek védelme, a lehető legkisebb mértékű szenvedés és a lehető legtöbb jog biztosítása lenne a kívánatos. A valóságban sokszor nehezen különböztethető meg, hogy kik is a résztvevői a konfliktusnak, pontosan mi az egyes államok szerepe, milyen mértékű a beavatkozásuk. A hidegháború során és azóta is tucatnyi, nem nemzetközinek ítélt konfliktus során látható egyértelműen, hogy mely államok „érintettek még benne”. A humanitárius jogban alkalmazott dichotómia pedig a mai napig létezik, az államok többsége nem tűnik fogékonynak a kettő egygé kovácsolására. Ahogyan a IV. fejezetben is látható lesz, az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai különösen ragaszkodnak ahhoz, hogy a nemzetközi jogban ne mosódjon össze a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések fogalma és az ezek előfordulása esetén alkalmazandó jog.

¹¹¹ *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, ICJ, Advisory Opinion of 9 July 2004.

¹¹² *The Prosecutor v. Blaskic*, ICTY, Judgment of 3 March 2000 (Trial Chamber), Case No. IT-95-14-T.; *The Prosecutor v. Naletilic*, ICTY, Judgment (Trial Chamber), 31 March 2003, Case No. IT-98-34-T.

¹¹³ Lásd: ALDRICH, George H.: *The Laws of War on Land*. *American Journal of International Law*, 2000, vol. 94. 62. o.; WARBRICK, C. – ROWE, P.: *The International Criminal Tribunal for Yugoslavia: The decision of the Appeals Chamber on the interlocutory appeal on jurisdiction in the Tadic case*. *International and Comparative Law Quarterly*, 1996, vol. 45. 698. o.; STEWART, James G.: *Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict*. *International Review of the Red Cross*, 2003, vol. 85. No. 850. 313–349. o.; BOELAERT-SUOMINEN, S.: *Grave breaches, universal jurisdiction and internal armed conflict: Is customary law moving towards a uniform enforcement mechanism for all armed conflicts?* *Journal of Conflict and Security Law*, 2000, vol. 5, No. 63.; BYRON, Christine: *Armed Conflicts: International or Non-International*. *Journal of Conflict & Security Law*, 2001, vol. 6/1. 63–90. o.

2.2.2. Fogalom a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében

A Nemzetközi Jogi Bizottság a tervezetében a következő fogalmat alkotta meg: „Fegyveres konfliktus alatt olyan helyzetet értünk, amikor államok között fegyveres erők alkalmazására, vagy kormányhatóságok és fegyveres csoportok között elhúzódozó fegyveres erők alkalmazására kerül sor.”¹¹⁴

A fogalom – kis különbséggel¹¹⁵ – megfelel a *Tadić-ügyből* ismertnek, tehát egyértelműen átfogja a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokat is. Ahogyan az eddigi példák is demonstrálják, ez a fogalom széles körben elfogadottá vált az elmúlt évtizedben, különösen a nemzetközi büntetőbírói fórumok gyakorlatában. A bevált fogalom alkalmazása mindenképpen a jog egységét segíti elő, még akkor is, ha a humanitárius jog területéről átvett fogalom értelmezése nem lehetséges abból kiragadva. A tervezet csak ezt az absztrakt fogalmat emeli be és nem tartalmazza azokat a részletszabályokat, amelyeket a genfi egyezményekben ismerünk. Így önmagában ez a meghatározás nem ad választ olyan kérdésekre, mint hogy a fegyveres konfliktus kategóriájába tartoznak-e a háborúnak nem minősülő ellenséges intézkedések, amilyen például a katonai ellenállás nélküli megszállás és a békés blokád. Itt is minimum-küszöb-e a belső zavargás, a zendülés, a szórványos erőszakos cselekmények sora?

A fegyveres konfliktus fogalmát azonban itt nem a humanitárius jog alkalmazhatósága szempontjából vizsgáljuk, hanem hogy melyek azok a fegyveres összeütközések, amelyek valószínűleg hatást gyakorolnak az adott állam nemzetközi szerződéseire. A nemzetközi szerződések alkalmazhatóságának lehetnek politikai és tényleges akadályai. Míg az előbbi esetében az állam nem akarja alkalmazni, addig az utóbbi esetében nem tudja. Ezek az akadályok előállhatnak mind nemzetközi, mind nem nemzetközi összeütközés során, ráadásul – a mai realitásokat szem előtt tartva – sokkal több az olyan konfliktus, amelyet nem lehet egyértelműen a nemzetközi kategóriába sorolni, mint amelyet igen.

Iránymutatóul szolgálhat egy helyzet minősítésekor, hogy arra alkalmazandó-e a humanitárius jog, mert ha igen, akkor elképzelhető, hogy jelentős hatást gyakorolhat az állam egyes nemzetközi szerződéseire.

¹¹⁴ Draft Articles 2011. Art. 2 (b)

¹¹⁵ Az államon belüli szervezett fegyveres csoportok közötti összecsapásokat kiveszi a Nemzetközi Jogi Bizottság belőle, azzal az indokkal, hogy ilyenkor egy állam sem vesz részt a konfliktusban. Lásd pl.: *Report of the International Law Commission*. A/65/10 2010. 293. o.

Feltételezhetjük, hogy amennyiben a belső zavargásokra, zendülésre, szórványos erőszakos cselekményekre még a humanitárius jog szabályait sem szükséges alkalmazni, akkor ezek nem olyan jelentőségűek, hogy megszüntető vagy felfüggesztő hatást tudnának gyakorolni az adott állam nemzetközi szerződéseire. Ritka esetekben előfordulhat azonban, hogy lehetséges más megszűnési okokra hivatkozni, így például lehetetlenülésre, vagy a körülmények alapvető megváltozására (erről bővebben az elhatárolási kérdéseknél). Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy egyes, tényleges erőszak nélküli cselekmények is előidézhetik, hogy a szerződések nem alkalmazhatóak, így például a megszállás egyértelműen hatással van az adott terület feletti kormányzásra.

A tervezettel kapcsolatosan a Hatodik Bizottságban folytatott vita során egyes államok kifejtették, hogy feleslegesnek találják a fegyveres konfliktus fogalmának meghatározását a tervezetben. Érvelésük szerint a fegyveres összeütközés definícióját a nemzetközi jog rendszerében egyetlen helyen, a humanitárius jogban kellene deklarálni. A fogalom többféle változatának elterjedése zavarokat kelthet, csökkentve a jogbiztonságot. Ez különösen annak a következménye, hogy az itt alkalmazott fogalom nem egyezik meg pontosan sem a *Tadić-ügyben* hozottal, sem a genfi egyezményekből ismerttel. A *Tadić-ügyben* létrehozott fogalmat bírák alkották, akik nem rendelkeznek jogalkotói hatáskörrel, a humanitárius nemzetközi jog létrehozására csak államok jogosultak. A *Tadić-ügy* fogalmának elfogadása tehát jogfejlesztés lenne a Nemzetközi Jogi Bizottság részéről és nem feltétlenül tükrözi a szokásjogot. A nemzetközi jogban ma egyértelműen mindenki által elfogadott fogalmakat a genfi egyezmények tartalmazzák, és talán szerencsésebb lenne, ha a tervezet arra utalna. A Nemzetközi Jogi Bizottság által alkalmazott fogalom túl tágnak és általánosnak tűnik, így nem tanácsos ezzel „változatosabbá” tenni a nemzetközi jogot.¹¹⁶

A Bizottság szerint nem elegendő magának a fegyveres konfliktus fogalmának a meghatározása, hanem azzal összefüggésben még további szempontok, tényezők figyelembevétele is szükséges. Ezek a tényezők azt a célt szolgálják, hogy felmérhető

¹¹⁶ Ezt az álláspontot képviselték: Amerikai Egyesült Államok: *Summary record of the 25th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.25. 3. o.; Kína: *Summary record of the 22nd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.22. 10. o.; India: *Summary record of the 25th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.25. 5–6. o.; Németország: *Summary record of the 23rd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.23. 4–5. o.; Franciaország: *Summary record of the 23rd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.23. 13. o.; Oroszország: *Summary record of the 23rd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.23. 8–9. o.; Izrael: *Summary record of the 26th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.26. 5. o.

legyen, vajon az adott fegyveres konfliktus olyan-e, ami befolyásolhatja valamely nemzetközi szerződés hatályát. A tervezet 6. cikk (b) pont szerint figyelembe kell venni a fegyveres konfliktus olyan jellegzetességeit, mint a területi kiterjedése, mértéke és intenzitása, időtartama, és nem nemzetközi esetben még azt is, hogy milyen mértékű más államok érintettsége, részvétele a konfliktusban.¹¹⁷

Többek között ezekre a kérdésekre adott válaszok alapján lehetséges eldönteni a Bizottság szerint, hogy egy fegyveres összeütközés olyan-e, amely hatást tud gyakorolni egy szerződésre. Elképzelhető tehát az is, hogy noha nemzetközi a konfliktus, az mégsem hat a szerződések alkalmazására és az is, hogy egy nem nemzetközi konfliktus viszont igen. A szerző véleménye szerint ezek a szempontok túl általánosak, a jogalkalmazás számára túlságosan széles terepet engednek a mérlegelésre, és önmagában ez a felsorolás nem határoz meg semmilyen tesztet vagy mércét. A Nemzetközi Jogi Bizottság itt nyilvánvalóan a humanitárius jogban és az ahhoz kapcsolódó bírói jogalkalmazásban kialakult elvekre gondol, azonban ezt nem közli.

A Nemzetközi Jogi Bizottság tehát az 1. és 2. cikk (b) pontja szerint a tervezet hatálya alá tartozó esetnek tekint minden olyan fegyveres összeütközést, amelyben legalább egy állam érintett.¹¹⁸ Majd a 6. cikkben ezt kiegészíti olyan tényezők felsorolásával, amelyek szűkítik az összeütközések azon körét, amelyek hathatnak egyes szerződések hatályára. A szerző véleménye szerint szerencsésebb lenne, ha a tervezet a humanitárius jogra utalna csak, mint alkalmazandó jogra a fegyveres összeütközés létének és milyenségének megállapításához. Ahogyan az eddigiekből is látható, számos kérdést kell megválaszolni ahhoz, hogy eldönthető legyen, milyen konfliktussal állunk szemben, hiszen a nemzetközi közösség mind a szokásjogban, mind az írott jogban különbséget tesz a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esete között. A jogbiztonságot inkább szolgálja egy olyan szabályozás, amelyben ugyan más az alkalmazandó jog a két helyzetben, de az legalább egyértelmű, mint ha túl tág teret engednének az értelmezésnek a jogalkalmazásban.

¹¹⁷ Draft Articles 2011. Art. 6 (b)

¹¹⁸ Uo. Art. 1–2.

2.3. Nem nemzetközi fegyveres konfliktus esetében felmerülő különleges kérdések

Mind a Nemzetközi Jogi Bizottságban, mind a Hatodik Bizottságban vitát váltott ki annak eldöntése, hogy a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetét is szabályozza-e a tervezet.¹¹⁹

A vitában az érvek két fő vonal mentén húzódtak. A bekerülést támogató államok szerint napjaink nemzetközi közösségében jóval gyakrabban fordulnak elő nem nemzetközi fegyveres összeütközések, mint nemzetközi konfliktusok. Szerepük és jelentőségük sajnálatos módon növekedett, és ahogyan a korábbiakban is látható volt, sokszor rendkívül nehézkes az elhatárolás. Az elhatárolással összefüggő problémákkal sem kellene oly mértékben foglalkozni, ha a tervezet a fegyveres összeütközés jellegétől függetlenül minden helyzetre vonatkozna. Ennek értelmében a tervezet értéke csökkenne, ha kizárná az alkalmazhatóságot erre az esetre. A belső konfliktusok is jelentősen befolyásolhatják egy állam szerződésteljesítő képességét.¹²⁰ Annak ellenére érvelnek a bekerülés mellett, hogy a téma rapportőre is kifejezte: „ezen a területen a gyakorlat ritka és nehezen feltárható. Mivel ez a helyzet, nem okoz sérelmet a tervezet hatályának kiterjesztése az ilyen típusú szituációk esetére is, de meg kell érteni, hogy ezzel a cselekedettel a Bizottság sokkal inkább a jogfejlesztés jelentős elemét vezeti be a tervezetbe, mint hogy kodifikálná a létező nemzetközi jogot.”¹²¹ Egy ilyen jogfejlesztés növelhetné a jog uralmát. Sőt, Kuba kiszélesítené a tervezet hatályát az embargó állapotára is, mivel embargó esetén is nehézségbe ütközhet számos kétoldalú egyezmény teljesítése, habár ilyenkor az ellenségeskedések szintje nem éri el a

¹¹⁹ Lásd például: BROWNLIE, Ian: *Second report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/570 2006. 3–5. o.

¹²⁰ Ezt az álláspontot képviselték: Svájc: *Summary record of the 22nd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.22. 6. o.; Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia: Uo. 5. o.; Franciaország: *Summary record of the 23rd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.23. 13. o.; Lengyelország: Uo. 14–15. o.; Egyesült Királyság: *Summary record of the 24th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.24. 10–11. o.; Spanyolország: Uo. 14. o.; Japán: *Summary record of the 25th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.25. 6–7. o.; Magyarország: *Summary record of the 21st meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.21. 5–6. o.; Új-Zéland: *Summary record of the 23rd meeting, Sixth Committee*. December 1, 2010, A/C.6/65/SR.23. 4. o.

¹²¹ CAFLISCH, Lucius: *Note on draft article 5 and the annex to the draft articles – Effect of armed conflicts on treaties*, May 18, 2011, A/CN.4/645. 3. o.

fegyveres konfliktus küszöbét.¹²² Az Egyesült Királyság szerint a legtágabban minden fajta összeütközésnek bele kell tartoznia az egyezmény tárgyi hatályába, mert így lenne a gyakorlatban a lehető leghasznosabb.¹²³

A nem nemzetközi fegyveres összeütközések témáját számos állam kihagyná a tervezetből, sokféle jogi érvre hivatkozva. Véleményük szerint a belső összeütközések nem gyakorolnak hatást az állam által kötött nemzetközi szerződésekre, mivel azok államok között állnak fenn. A két helyzet ilyen összemosása esetleg más jogterületeken, különösen a humanitárius jogban is zavarokat okozhat. A nem nemzetközi fegyveres összeütközésekből fakadó szerződésteljesítési nehézségek megoldhatóak a bécsi egyezmény szabályai alapján, mivel az egyezmény 73. cikke csak az államok közötti ellenségeskedés esetén zárja ki az egyezmény alkalmazhatóságát. A nem nemzetközi konfliktus esetén tehát az azzal terhelt állam kérheti a szerződés felfüggesztését a többi részes féltől, valamint a releváns rendelkezések – nevezetesen a bécsi egyezmény/szokásjog, vagy maga a szerződés szabályainak – betartásával a szerződés megszüntethető. A megszűnés esetében különösen elképzelhető a felmondás, közös megegyezés, valamint a lehetetlenülésre, körülmények alapvető megváltozására hivatkozás. Amennyiben ezek a szabályok nem tarthatóak be, még mindig mentesülhet az állam a jogsértésért való felelősség alól bizonyos jogellenességet kizáró körülmények felhívásával, így akár szükséghelyzetre, végszükségre hivatkozással. A szerződésben részes többi fél pedig mentesülhet a kötelezettség alól felfüggesztés, felmondás útján, vagy pedig ellenintézkedést alkalmazva. Érvelésük szerint tehát a jelenleg hatályos nemzetközi szerződések joga és az államok felelősségét megállapító rendelkezések elegendő szabályozást biztosítanak.¹²⁴

A szerző álláspontja szerint, ha önmagában a nem nemzetközi fegyveres konfliktus miatt feljogosítunk egy államot bizonyos szerződések nem teljesítésére, akkor ezáltal előnyhöz juttatnánk a harmadik államokkal szemben. Ennek elkerülése és a jog uralma elősegítése érdekében a belső összeütközések esetét nem kellene a tervezet

¹²² *Summary record of the 23rd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.23. 14. o.

¹²³ Uo. 4. o.

¹²⁴ Amerikai Egyesült Államok: *Summary record of the 25th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.25. 3. o.; Kína: *Summary record of the 22nd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.22. 10. o.; India: *Summary record of the 25th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.25. 5–6. o.; Ausztria: *Summary record of the 23rd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.23. 6. o.; Oroszország: Uo. 8–9. o.; Irán: *Summary record of the 24th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.24. 6–7. o.; Indonézia: Uo. 12. o.

hatálya alá sorolni, hanem meghagyni az 1969. évi bécsi egyezmény és az államok nemzetközi jogsértésért való felelősségére vonatkozó szabályok hatálya alatt.

Megjegyzendő, hogy az ENSZ Biztonsági Tanács öt állandó tagja közül Franciaország és az Egyesült Királyság az első esetet támogatja, míg az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország és Kína ellenzi a hatály kiterjesztését a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra. Összességében is megállapítható, hogy az európai államok preferálják a hatály széles körét, míg az Európán kívüli államok a szűkebb körű alkalmazás mellett érvelnek.

A téma rapportőre a Nemzetközi Jogi Bizottságban a tervezet hatályának kiterjesztését támogatta, habár ennek alátámasztásaként jogi érveket nem hozott fel, pusztán politikait. Hangsúlyozta a nem nemzetközi konfliktusok előfordulásának gyakoriságát és azt az igényt, hogy a tervezet minél szélesebb körben alkalmazható legyen.¹²⁵ A tervezet 1. cikkéhez fűzött kommentárban a Bizottság megjegyzi, hogy „a tipikus nem nemzetközi fegyveres konfliktusok nem kérdőjelezik meg a szerződéses kapcsolatokat”.¹²⁶

A szerzőt nem győzte meg a rapportőr, szintén a szűkebb körű alkalmazással ért egyet, tekintettel az államok gyakorlatának hiányára és a jogelméleti érvekre. A nemzetközi szerződések jogát kodifikáló bécsi egyezmény legtöbb szabálya megfelel a szokásjognak is, így univerzálisan elfogadottnak tekinthető. A 73. cikke valóban csak az államok közötti ellenségeskedéseket zárja ki.¹²⁷ Igaz, hogy a mai nemzetközi életben gyakoribb és tipikusabb az államon belüli, valamint a „vegyes jellegű” (nemzetközi és nem nemzetközi elemeket is tartalmazó) konfliktus, de a tervezet ilyen mértékű kibővítése a szerző szerint nem a jobbiztonságot segítené elő. Összezavarná az eddigiekben kialakult jogrendszer koherenciáját és magában rejti a visszaélés lehetőségét.

A tervezet tág hatályát támogató államok abban reménykednek, hogy a szabályok mindenféle konfliktusra vonatkozó egységesítése a *pacta sunt servanda* elv még nagyobb érvényesülését segítheti elő. Azonban a tervezet többi szabályának értelmezése alapján szerző számára úgy tűnik, ennek éppen az ellentéte várható. Nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében jóval szélesebb körben, önkényesebb

¹²⁵ *Report of the International Law Commission*. A/65/10 2010. 290. o.

¹²⁶ *Draft articles on the effect of armed conflicts on treaties, with commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 2011. Vol. II, Part Two. Commentary to Article 1. para. 2.

¹²⁷ Szövege félreérthetetlen: „Az egyezmény rendelkezései nem érintik [...] az államok közötti ellenségeskedések kiterjesztésével kapcsolatban valamely szerződés tekintetében felmerülő kérdéseket.”

módon, magyarázat nélkül kapnának az államok lehetőséget egyes nemzetközi szerződéseik felfüggesztésére, vagy akár megszüntetésére. A *pacta sunt servanda* elv még magasabb szintű érvényesülését önmagában a két helyzet, tehát a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések, együtt kezelése még nem segítené elő, mert ez az alapelv eddig is betartandó volt nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetében is. Kételyek a *pacta sunt servanda* elv alkalmazandóságával kapcsolatban csak nemzetközi fegyveres konfliktus esetén merülhettek fel (mivel az nem tartozott a bécsi egyezmény hatálya alá, illetve tekintettel a jogtörténeti előzményekre).

A nem nemzetközi fegyveres konfliktusok hathatnak az érintett állam nemzetközi szerződésteljesítő képességére, azonban ennek a problémának a megoldása lehetséges a már létező jog keretein belül. Az érintett szerződések számos módon megszüntethetőek vagy felfüggeszthetőek, a felelősségi szabályok pedig segítséget nyújthatnak azokban az esetekben, amikor a felfüggesztés vagy megszüntetés nem lehetséges a bécsi egyezmény szabályainak megfelelően. Elképzelhető, hogy az állam sikerrel hivatkozhat a területén kitörő polgárháborúra, mint *vis major* helyzetre. Az államok felelősségére vonatkozó szerződéstervezet kommentárjában a Nemzetközi Jogi Bizottság kifejti, hogy egy felkelés vagy polgárháború is lehet *vis major* helyzet, amennyiben az az állam ellenőrzésén kívül eső előreláthatatlan esemény, vagy ellenállhatatlan erő, amely a nemzetközi kötelezettség (tehát a szerződés) teljesítését lényegében lehetetlenné teszi.¹²⁸ Ebben az esetben a teljesítés nehézségének mértéke ugyan számottevő, de nem éri el azt a fokot, amely a lehetetlenülés miatti megszűnéshez kívánt.¹²⁹ Példaként állítható az a tipikus eset, amikor egy állam nem tudja teljesíteni a gazdasági fejlesztési, vagy beruházási egyezményben vállalt kötelezettségeit, mivel a területén felkelés vagy polgárháború tör ki.¹³⁰

Az egy államon belüli fegyveres összeütközések kapcsán ráadásul gyakran felmerülnek a kormányelismerés, az államok szétválásának, az utódlásnak a kérdései és a bukott állam/tartósan kormány nélküli állam problematikája, amely árnyalhatja a helyzet jogi minősítését. Nem a szerződés keretében kell megoldani a konfliktusok minősítésével és elhatárolásával kapcsolatosan látható zavarokat, hanem a szerző

¹²⁸ DARSIVA Commentary, Art. 23. para. 3.

¹²⁹ Uo. para. 4.

¹³⁰ A témában lásd például: DELAUME, G. R.: Excuse for Non-Performance and Force Majeure in Economic Development Agreements. *Columbia Journal of Transnational Law*, 1971, vol. 10. 242-266. o.; GREENFIELD, Don – ROONEY, Bob: Aspects of International Petroleum Agreements. *Alberta Law Review*, 1999, Vol. 37. No. 2. 352-386. o.

véleménye szerint ez az államok feladata lenne, leghelyesebben a humanitárius jog keretei között.

2.4. Összegzés

A szerző elismeri, hogy általában hasznos a jogszabályokban használt fogalmakat tisztázni a bevezető rendelkezések között, azonban a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetével összefüggésben nem feltétlenül tartaná azt szükségesnek. Amennyiben a tervezet mégis tartalmazza a definíciókat, akkor mindenképpen célravezető lenne az utalás a nemzetközi szerződések jogára és a humanitárius jogra. A nemzetközi szerződés fogalmának tisztázása nem keletkeztet nehézségeket, azonban ez nem mondható el a fegyveres konfliktus fogalmával összefüggésben. A szerző véleménye szerint a tervezet ilyen tág alkalmazása mindenféle fegyveres konfliktus esetére egyáltalán nem magyarázható az államok jelenlegi gyakorlatával és jogfejlesztésnek is átgondolatlanak tűnik. Az államok túlnyomó többsége nem kívánja megszüntetni a különbséget a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében alkalmazandó jogok között. Továbbá a tervezet ennyire progresszív irányvonala több jogelméleti problémát vethet fel, mint amennyit megold.

A nem nemzetközi fegyveres konfliktusban részes állam kérheti a vele szerződéses kapcsolatban álló államoktól a szerződés hatályának felfüggesztését, sőt, akár megszüntetését is, az általános szabályok alapján. Mindazonáltal nincs az államnak korlátlan lehetősége a szerződéses kötelezettségei alóli kibújásra egyoldalúan. Szerző tehát a fegyveres konfliktusok egyoldalú felfüggesztő (vagy esetlegesen megszüntető) hatását csak a nemzetközi fegyveres összeütközések esetében látja megalapozottnak.

3. A nemzetközi jog egyes alapelveinek jelentősége

A nemzetközi jog alapelvei – mint általában a jogi alapelvek – általános tartalmú szabályokat testesítenek meg úgy, hogy figyelembe veszik a jogrendszer egészének alapvető feladatait.¹³¹ A jogot alkalmazó, értelmező szervnek a tevékenysége végzése során állandóan szem előtt kell tartania „bizonyos általános átfogó elveket, amelyek az értelmező tevékenységet irányítják, mint amilyen többek között a jóhiszemű értelmezés elve, a nemzetközi jog általános elveivel összhangban történő értelmezés elve a belőlük adódó tételekkel együtt.”¹³² Noha jelentek már meg ezzel ellentétes nézetek¹³³ is, mégis a szerző szerint elengedhetetlen az alapelvek figyelembe vétele. Bármilyen kísérlet arra, hogy a téma koherens és dogmatikailag megfelelő megközelítését fejlesszük ki, csak akkor lehet sikeres, ha a lehető legnagyobb mértékben figyelembe vesszük az általános alapelveket, különösen azokat, amelyek a nemzetközi szerződések jogában találhatóak.¹³⁴ A történeti jogelméletek közül a teljes megszűnés korszakában már alkalmazták a *pacta sunt servanda* elvet, de csak béke idején. Az osztályozási elv időszakában azt látjuk, hogy a háború miatt nem szűnnek meg azok a szerződések, amelyek erre vonatkozóan kifejezett szabályt tartalmaztak. Így a *pacta* elve tulajdonképpen „beszivárgott” a háború idejére is. Napjainkra pedig kétség sem férhet hozzá, hogy ez az elv minden időben alkalmazandó. Ehhez képest sokkal újabb, a 20. századi nemzetközi jogalkotás eredménye az erőszak tilalma. A fegyveres erőszak más államokkal szembeni alkalmazása szabályainak betartása, vagy be nem tartása egyértelműen befolyásolja az állam szerződésekkel kapcsolatos cselekményeinek a jogszerűségét is. Ennek megfelelően itt a téma szempontjából releváns elvek, tehát a *pacta sunt servanda* és az erőszak tilalma elvek áttekintése következik.

¹³¹ HERCZEGH Géza: *General Principles of Law and the International Legal Order*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1969. 55. o.

¹³² HARASZTI György: *A nemzetközi szerződések értelmezésének alapvető kérdései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1965. 56. o.

¹³³ Az alapelvek figyelembe vétele a jogalkalmazás során mindig is fontos szerepet játszott, még akkor is, ha egyes bírók kiemelték: „felesleges az alkalmazandó elveket összegyűjteni [...] azokat csak alkalmazni kell a konkrét esetre és megtalálni, hogy mi volt Hollandia és Portugália tényleges és kölcsönös szándéka az 1902. évi tárgyalások során, amelyek elvezettek az 1904. évi Egyezményhez.” *Boundaries in the Island of Timor* (Netherlands v. Portugal), PCA, Award of June 25, 1914. 7–8. o.

¹³⁴ PROVOST, René: Commentary to Article 73. In: CORTEN, Olivier – KLEIN, Pierre (ed.): *Oxford Commentaries on International Law. The Vienna Convention on the Law of Treaties – A Commentary*. Oxford, Oxford University Press 2011. 1659. o.

3.1. *A pacta sunt servanda* elv

A *pacta sunt servanda* elv a szokásjogban kialakult, mára univerzálisan elfogadott alapelve a nemzetközi jognak. A *pacta sunt servanda* latin kifejezés, önmagában annyit jelent, hogy „a szerződéseket be kell tartani”, eredete az ókori jogrendszerekig vezethető vissza. A iustinianusi kodifikációban például így jelenik meg: „Elrendeljük, hogy senkinek sem szabad a saját pactuma ellenére eljárnia, és [ezáltal] a szerződő feleket becsapnia.”¹³⁵ Pontosan nem tudni, hogy a nemzetközi jogba mikortól került be ez az elv,¹³⁶ de a nemzetközi jogtudósok munkáiban a középkorban megjelenik.¹³⁷ Grotius az 1625-ben megjelent könyvében már a nemzetközi jogban létező kötelezettségként utal rá: „a természetjogból folyik a szerződések megtartásának kötelezettsége”.¹³⁸

Univerzális elfogadottsága a nemzetközi jogban annak köszönhető, hogy ez az elv minden nemzeti jogrendszerben megjelenik, tehát nem csak a római jogi gyökerekkel bíróságokban, hanem az angolszászban, az iszlámban és az ázsiaiban is.¹³⁹ Egyes szerzők szerint az elv visszavezethető olyan erkölcsi elvekre, amelyek minden vallásnak is sajátjai és a jogban is a becsületet, erkölcsöt és isteni értékeket képviselik, ahogyan azt a természetjogászok vélték.¹⁴⁰ A modern kori nemzetközi jogászok, így Heinrich Triepel, Dionisio Anzilotti és Hans Kelsen egyöntetűen kiálltak amellett, hogy

¹³⁵ FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 1996. 464. o.

¹³⁶ MCNAIR, Lord: *The Law of Treaties*. Oxford, Clarendon Press 1961. 493. o.

¹³⁷ Említi az elvet Jean Bodin, Hugo Grotius, Francisco Vitoria, Francisco Suárez, Samuel Pufendorf, Cornelius van Bynkershoek. Emerich Vattel a híres *Droit des gens* című könyvében külön fejezetet szentelt a szerződések megtartása köteletségének. Az elv támadói között említhetőek Thomas Hobbes, Niccoló Machiavelli, Benedictus Spinoza, Georg W. F. Hegel és Georg Jellinek. Lásd: WEHBERG, Hans: *Pacta Sunt Servanda*. *American Journal of International Law*, 1959, vol. 53. 775–786. o.; LESAFFER, Randall: *The Medieval Canon Law of Contract and Early Modern Treaty Law*. *Journal of the History of International Law*, Vol. 2. 2000. 178–198. o.; GAJZÁGÓ László: *A nemzetközi jog eredete – annak római és keresztény összefüggései, különösképpen a spanyol nemzetközi jogi iskola*. Budapest, Stephaneum Nyomda 1942. 324–326. o.

¹³⁸ GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. (Szerk.: Hajdu Gyula) Budapest, Akadémiai Kiadó 1960. Bevezetés, 15. pont.

¹³⁹ WEHBERG, Hans: *Pacta Sunt Servanda*. *American Journal of International Law*, 1959, vol. 53. 775–786. o.

¹⁴⁰ VAGTS, Detlev F.: *The United States and its Treaties: Observance and Breach*, *American Journal of International Law*, 2001, vol. 95. 323–327. o.; BIX, Brian H.: *A Dictionary of Legal Theory*. Oxford, Oxford University Press 2004. 103, 143–144. o. Gajzágó László szerint az elv a keresztény lovagvilág erkölcsi felfogását tükrözi az adott szó szentségét illetően. GAJZÁGÓ László: *A nemzetközi jog eredete – annak római és keresztény összefüggései, különösképpen a spanyol nemzetközi jogi iskola*. Budapest, Stephaneum Nyomda 1942. 324. o.

az elv a nemzetközi jog alapja.¹⁴¹ Buza László és Hajdu Gyula megfogalmazásában: „A *pacta sunt servanda* tétele nem mond egyebet, mint azt, hogy a szerződés mindaddig, amíg jogszerűen meg nem változtatják, hatályban van és kötelező.”¹⁴²

Az 1969. évi bécsi egyezmény 26. cikke tartalmazza a *pacta sunt servanda* elvét, amely kimondja, hogy „Minden hatályos szerződés kötelezi a részes feleket és a szerződést jóhiszeműen kell végrehajtaniok”. Ez egybecseng az ENSZ Alapokmánya 2. cikk 2) bekezdésével, miszerint az államoknak az Alapokmányban vállalt kötelezettségeiket jóhiszeműen kell teljesíteniük. Az elv mára egyértelműen magában foglalja a jóhiszeműség követelményét, ahogyan látható az idézett bécsi egyezményben és az ENSZ Alapokmányában is. Az Állandó Választott Nemzetközi Bíróság a *Határok a Timor-szigeten ügyben*¹⁴³ hangsúlyozta, hogy a nemzetközi szerződéseket minden állam köteles jóhiszeműen, teljes mértékben végrehajtani, és a végrehajtás során köteles a felek szándékát szem előtt tartani.

Ennek az elvnek részét képezi, hogy egy állam sem hivatkozhat a belső jogára annak érdekében, hogy mentesüljön nemzetközi jogi kötelezettségei alól, valamint a helyi jog nem élvezhet elsőbbséget a nemzetközi joggal szemben. Az elv konkrét tartalmának kialakításában jelentős szerepük volt a nemzetközi bíróságoknak és a Nemzetközi Jogi Bizottság tagjainak.

Az Állandó Nemzetközi Bíróság gyakorlatában is számos ügyet találunk, amelyekben a *pacta sunt servanda* elvről tesz fontos megállapításokat, így például a Görögország és Bulgária közötti vitában hozott, 1930. július 31-i tanácsadó véleményben így nyilatkozik: „A nemzetközi jog általánosan elfogadott alapelve, hogy azon hatalmak kapcsolatában, amelyek részesei egy szerződésnek, a helyi jog rendelkezései nem élvezhetnek elsőbbséget a szerződés rendelkezéseivel szemben.”¹⁴⁴ Az 1932. évi, *a danzigi lengyel állampolgárokkal való bánásmód ügyében* adott tanácsadó vélemény szerint pedig „...egyik állam sem hivatkozhat egy másik állammal szemben a saját, vagy a másik állam alkotmányára annak érdekében, hogy kibújjon a nemzetközi jog, vagy hatályos szerződések alapján rá háruló kötelezettségek alól.”¹⁴⁵

¹⁴¹ WEHBERG, Hans: *Pacta Sunt Servanda*. *American Journal of International Law*, 1959, vol. 53. 775–786. o.

¹⁴² BUZA László – HAJDU Gyula: *Nemzetközi jog*. Budapest, Tankönyvkiadó 1961. 241. o.

¹⁴³ *Boundaries in the Island of Timor* (Netherlands v. Portugal), PCA, Award of June 25, 1914.

¹⁴⁴ *The Greco-Bulgarian Communities*, PCIJ, Series B No. 17, Advisory Opinion of July 31, 1930. 32. o.

¹⁴⁵ *Treatment of Polish Nationals and Other Persons of Polish Origin or Speech in the Danzig Territory*, PCIJ, Series A/B No. 44, Advisory Opinion of February 4, 1932. 24. o.

Ezek a kötelezettségek megtalálhatóak az 1969. évi bécsi egyezményben is, annak 27. cikkében. Az az elv, hogy a belső jog alapján nem mentesülhet az állam a kötelezettségei teljesítése alól, megjelenik az államok nemzetközi jogsértésért való felelősségéről szóló tervezet 3. és 32. cikkében is.

A *pacta sunt servanda* elvből az is következik, hogy a nemzetközi szerződéseket nem lehet egyoldalúan módosítani, sőt, például McNair szerint még egyoldalúan felmondani sem, amennyiben maga a szerződés nem tartalmaz erre nézve egyértelmű rendelkezést.¹⁴⁶

A Nemzetközi Bíróság a *Bős–Nagymaros beruházás ügye* ítéletében kifejtette, hogy a *pacta sunt servanda* elv integritását sértené, ha „egy szerződést, amelyet a Felek jelentős mértékben és nagy költségek árán több éven keresztül teljesítettek, egyoldalúan félre lehetne tenni azon az alapon, hogy azt kölcsönösen megsértették.”¹⁴⁷ A Bíróság szerint „a 26. cikk két elemet ötvöz, melyek egyformán fontosak. Kijelenti, hogy 'Minden hatályos szerződés kötelezi a részes feleket és a szerződést jóhiszeműen kell végrehajtaniok'. Ez utóbbi elem a Bíróság nézete szerint ebben az esetben azt jelenti, hogy a szerződés céljait és a Felek szándékait a szerződés megkötésével kapcsolatosan a szó szerinti értelmezés elé kell helyezni. A jóhiszeműség elve kötelezi a Feleket, hogy ésszerű módon alkalmazzák a szerződést és olyan módon, hogy a célja megvalósulhasson.”¹⁴⁸

A Nemzetközi Bíróság ítéleteiből, különösen a *Bős–Nagymaros ügyben* hozottból kirajzolódik, hogy a *pacta sunt servanda* elv alól egyre kevesebb az elfogadható kivétel. A nemzetközi jogbiztonság megköveteli, hogy a nemzetközi szerződéseket módosítani, megszüntetni, vagy azok teljesítése alól kibújni csak a részes felek közös szándéka szerint, vagy rendkívül szűk körben, a nemzetközi jog általános szabályai szerint lehessen. Ez nem csak azt jelenti, hogy kötelesek a jogszerű magatartás tanúsítására az államok, hanem azt is, hogy jogellenességet kizáró körülmények is csak rendkívül ritka esetben elfogadhatóak. Mind a szerződésekre vonatkozó szokásjog, mind a bécsi egyezmény egyértelmű rendelkezéseket tartalmaz, valamint az államok jogsértésért való felelősségéről szóló tervezet is pontosan részletezi a kimentési lehetőségeket. A nemzetközi bíróságok pedig objektíven próbálják

¹⁴⁶ MCNAIR, Lord: *The Law of Treaties*. Oxford, Clarendon Press 1961. 494–505. o.

¹⁴⁷ *Gabčíkovo–Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), ICJ, Judgment of September 25, 1997. para. 114.

¹⁴⁸ *Gabčíkovo–Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), ICJ, Judgment of September 25, 1997. para. 142.

megítélni az eléjük kerülő ügyeket, szinte fellelhetetlen olyan, 1945 utáni ítélet a nemzetközi bíróságok gyakorlatában, amikor a szerződés teljesítése alól mentesült volna egy állam például a körülmények alapvető megváltozására vagy szükséghelyzetre hivatkozással.

A Nemzetközi Jogi Bizottság bécsi egyezményhez fűzött kommentárjában közli, hogy a *pacta sunt servanda* elvben benne foglaltatik az a kötelezettség is, hogy egyik fél sem tanúsíthat olyan magatartást, amellyel megghiúsítja a szerződés céljának elérését, vagy amellyel veszélyezteti a szerződés céljának és tárgyának megvalósulását.¹⁴⁹ A szerződés értelmezésének feltétele, hogy az a szerződés alkalmazásához, teljesüléséhez vezessen.¹⁵⁰

Fitzmaurice szerint mivel a nemzetközi szerződések kikényszerítésére nincsenek olyan lehetőségek, mint a belső jogban a magánjogi megállapodásokra, így ez „az államokra és kormányokra azt a különleges kötelezettséget teszi, hogy a szerződések végrehajtása során a lehető legjobb hiszemben kell eljárniuk.”¹⁵¹ A jóhiszeműséget annak érdekében kell gyakorolniuk, hogy ésszerű és méltányos eredményre jussanak a szerződés végrehajtása során.¹⁵²

A *pacta sunt servanda* elvhez szorosan kapcsolódik az *ex injuria jus non oritur* elv is, amely alapján a jogtalan cselekményből jog nem származhat. Tehát amennyiben valamelyik részes fél jogellenes magatartást tanúsít, úgy ebből jogokat, előnyöket nem szerezhethet.¹⁵³ A két elv együttes alkalmazása pedig arra vezet, hogy rendkívül szűk körben képzelhető el ezeknek az elveknek a „félretétele”, a bíróságok nagyon kerülnek annak a felvállalását, hogy kivételeket engedjenek ezen elvek alól, tekintettel arra, hogy ezzel egyértelműen veszélybe sodornák a jogbiztonság elvét.

Összefoglalva tehát a *pacta sunt servanda* elv magában foglalja az alábbi elveket:

1. Jóhiszeműség követelménye.
2. Egy állam sem hivatkozhat a belső jogára annak érdekében, hogy mentesüljön nemzetközi jogi kötelezettségei alól.

¹⁴⁹ VCLT Commentary, Art. 23.

¹⁵⁰ HARASZTI György: *A nemzetközi szerződések értelmezésének alapvető kérdései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1965. 52–54. o.

¹⁵¹ FITZMAURICE, Gerald G.: Fourth report on the law of treaties. *Yearbook of the International Law Commission*, 1959, vol. II. UN Doc. No. A/CN.4/120. 53. o. para. 16.

¹⁵² Uo. 53. o. para. 17.

¹⁵³ *Gabčíkovo–Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), ICJ, Judgment of September 25, 1997. para. 57, 133.

3. A nemzetközi szerződések sorsának rendezéséhez szükséges a részes felek egyetértése, egyoldalúan nem cselekedhetnek. (Eltekintve bizonyos kivételektől, így például egyes megszűnési esetektől.)

4. Egyik szerződő fél sem veszélyeztetheti a szerződés céljának és tárgyának megvalósulását. A szerződést úgy kell értelmezni, alkalmazni, hogy az a benne foglalt elvek, célok, rendelkezések teljesülését, valóra válását segítse elő.

5. A jogellenes szerződésszegésből joga nem származhat az államnak.

Mindemellett azonban „a *pacta sunt servanda* elvet nem szabad fetisizálni. [...] A szerződések sérthetetlenek, de nem örökre.”¹⁵⁴ „Egy szerződés sem érinthetetlen.”¹⁵⁵ „Az a tétel, hogy a szerződések csak a felek közös megegyezésével módosíthatóak és szüntethetőek meg, a nemzetközi jogot rendkívül merevvé teszi. Sok esetben szinte lehetetlen a viszonyoknak megfelelően szükségessé vált változásokat keresztül vinni.”¹⁵⁶ A *pacta sunt servanda* elv az egyik legfőbb tartópillére a nemzetközi jognak, azonban a foggal-körömmel ragaszkodás minden nemzetközi szerződés végrehajtásához több kárt okozhat a rendszernek, mintha megfelelő keretek között lehetőséget biztosítunk a menekülésre a szerződésekből.

Az államok ragaszkodnak ahhoz, hogy fegyveres összeütközés esetén lehetőségük legyen bizonyos egyoldalú lépések megtételére, ezért a teljes mértékben konszenzuson alapuló bécsi egyezményben lefektetett szabályok alól kivételes esetet kívánnak felállítani. Erre a kivételes esetre vonatkozó joganyagot fejlesztette a Nemzetközi Jogi Bizottság és a szerző is erre tesz javaslatokat jelen műben, különösen a III. fejezetben.

3.2. Az erőszak tilalma

Az erőszak tilalma e disszertáció témáját tekintve jelentős kérdés, ennek ellenére az adott keretek között nincs lehetőség annak átfogó, teljes körű bemutatására. Ennek megfelelően a szerző itt csak azon kérdések tárgyalására szorítkozik, amelyek a

¹⁵⁴ HARASZTI György: *Treaties and the Fundamental Change of Circumstances. Recueil des Cours*, 1975 (III). 59. o.

¹⁵⁵ CAFLISCH, Lucius: *First report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/627 and Add.1. 2010. 23. o.

¹⁵⁶ BUZA László – HAJDU Gyula: *Nemzetközi jog*. Budapest, Tankönyvkiadó 1961. 244. o

fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően relevánsak.

Az erőszak tilalmának fejlődése folyamatosan nyomott hagyott a fegyveres konfliktusok és a nemzetközi szerződések joga összefüggéseiben, és nagy mértékben hozzájárult a mára kialakult, rendezetlen helyzethez.

3.2.1. A háborúindítás joga

A háborúindítás joga (*jus ad bellum*) minden állam szuverenitásának részét képezte,¹⁵⁷ a középkortól azonban bizonyos feltételek is kialakultak, amelyek cizellálták ezt a jogot. Megjelent az igazságos háború elmélete (pl.: Szent Ágoston, Aquinói Szt. Tamás, Hugo Grotius)¹⁵⁸, a 20. század elején pedig már olyan egyezmény is, amely bizonyos esetben tiltja az erőszak alkalmazását. Az 1907. évi Drago–Porter egyezmény értelmében más állammal szemben pénztartozás behajtása érdekében nem szabad fegyveres erőt alkalmazni.¹⁵⁹ A Nemzetek Szövetsége keretében is jelentősen korlátozták az államok háborúindítási jogát, azonban a rendszer gyengeségei következtében a gyakorlatban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. 1928-ban az államok már egy általános egyezményt fogadtak el az erőszakról lemondásról, ez a Kellogg–Briand Paktum, amelyet a nemzetközi közösség tagjainak többsége aláírt.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Az ókori szabályokkal kapcsolatosan lásd: NAGY Károly: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*. Lakitelek, Antológia Kiadó 1995. 7–24. o.

¹⁵⁸ Erről bővebben lásd például: SZIGETI Péter: *Jus ad bellum normák a jelenkori fegyveres konfliktusokban*. *Debreceni Jogi Műhely, OTDK–különszám*, 2005. július 1.

<http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/jus_ad_bellum_normak_a_jelenkori_fegyveres_konfliktusokban/>; EVANS, Mark (ed.): *Just War Theory: a reappraisal*. Edinburgh, Edinburgh University Press 2005.; ELBE, Joachim von: *The Evolution of the Concept of the Just War in International Law*. *The American Journal of International Law*, 1939, vol. 33. No. 4. 665–688. o.; JOCHNICK, Chris – NORMAND, Roger: *The Legitimation of Violence: A Critical History of the Laws of War*. *Harvard International Law Journal*, Vol. 35. No. 1. 1994. 49-96. o.

¹⁵⁹ 1907. évi II. hágai egyezmény, Egyezmény a szerződéses követelések behajtása végett igénybevetett fegyveres erő alkalmazásának korlátozásáról, Magyarországon kihirdette: 1913. évi XLIII. tc.

¹⁶⁰ General Treaty for Renunciation of War as an Instrument of National Policy, signed at Paris, 27 August 1928, entry into force 24 July 1929, 94 League of Nations Treaty Series 57.; Magyarországon kihirdette: 1929. évi XXXVII. tc. Az egyezmény hatályával kapcsolatosan vita áll fenn, egyesek szerint elenyészett a Nemzetek Szövetsége megszűnésével és az ENSZ Alapokmány elfogadásával. Erre hivatkozott Franciaország is 1974-ben *a nukleáris kísérletek ügyében*, a bíróság az ítéletben nem reagált az állításra, azonban négy bíró az ítélethez fűzött közös véleményében kifejtette, hogy ebben az esetben nincs elegendő bizonyíték arra, hogy a szerződés elenyészett, megszűnt volna. Lásd: *Nuclear Tests (Australia v. France)*, ICJ, Judgment of 20 December 1974, Joint Dissenting Opinion of Judges Onyeama, Dillard, Jiménez de Aréchaga and Sir Humphrey Waldock, para. 53–54. Hasonló módon más ügyekben is felmerült érvként, hogy az egyezmény már nem hatályos. A bíróság általánosságban egy ügyben sem mondott véleményt az egyezmény hatályáról, azt csak a két vitában álló fél esetében vizsgálta, ott is

A második világháború után a tapasztalatok alapján olyan új rendszert alkottak meg az ENSZ alapító államai, amelynek keretében főszabályként „A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniok kell.”¹⁶¹ A főszabály alól két kivétel létezik, az egyik az ENSZ Alapokmánya 51. cikkében szabályozott önvédelem joga, a másik pedig a Biztonsági Tanács jogosítványai a nemzetközi béke és biztonság veszélybe kerülése esetén, az ENSZ Alapokmánya VII. fejezetének megfelelően.

A főszabály megfogalmazói egyértelműen tanultak a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya és a Kellogg–Briand Paktum gyengeségeiből, így nem a háborút, hanem tágabban az erőszak alkalmazását tiltják. Ennek következtében azonban sokáig – talán a mai napig – vitatott, hogy mit is takar pontosan a tartalma.¹⁶²

3.2.2. Az erőszak tilalma és az agresszió fogalma

Az erőszak tilalmának feltétlen alkalmazást igénylő, *jus cogens* jellege általánosan elfogadott tény, azt nem csak az ENSZ Alapokmánya tükrözi, hanem a szokásjogban is megtalálható.¹⁶³ A szabály egyszerűnek tűnik, mégis az államok elmúlt majdnem 70 éves gyakorlata megmutatta, hogy a valóságban ez a kérdés jóval bonyolultabb.¹⁶⁴ Az ENSZ Közgyűlés által 1970-ben elfogadott, az államok közötti baráti kapcsolatokról szóló 2625. (XXV.) sz. határozat is megerősíti, hogy az erőszak

kikerülve a válaszadást erre a kérdésre. Lásd: *Aegean Sea Continental Shelf* (Greece v. Turkey), ICJ, Judgment of 19 December 1978. para. 39.; *Aerial Incident of 10 August 1999* (Pakistan v. India), ICJ, Judgment of 21 June 2000. para. 14–21, 26–28.

¹⁶¹ ENSZ Alapokmány 2. cikk (4). Magyarországon kihirdette 1956. évi I. tv.

¹⁶² SULYOK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Budapest, Gondolat Kiadó 2004. 176. o.

¹⁶³ Ezt egyértelműen kimondja a nemzetközi szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény és az államok felelősségéről szóló tervezet. Lásd: VCLT Commentary, Art. 49–50.; DARSIVA Commentary, Art. 40. A Nemzetközi Bíróság a Nicaragua és USA közötti jogitában is foglalkozik a kérdéssel, idézi, hogy mindkét állam szerint *jus cogensről* van szó, de az érvelésben összemosódik a norma *jus cogens* és *erga omnes* jellege. Lásd: *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), ICJ, Judgment of 27 June 1986. para. 188–190.

¹⁶⁴ Sőt, már a Kellogg–Briand Paktum elfogadása idején is többen felvetették, hogy az agresszió fogalmát pontosan meg kellene határozni. „Sajnálatos módon azok a módszerek, melyeket a párizsi tárgyalók alkalmaztak, hogy az igazságtalan háborúk tilalmának elvét a gyakorlatba átvigyék, nagyon tökéletlenek. Mindenekelőtt hiányzik az agresszió fogalmának világos és vitát nem tűrő megállapítása.” L. WHITTON, John B.: *La neutralité et la Société des Nations*. *Recueil des Cours*, 1927, vol. 17, No. 2. 559. o.

tilalma a nemzetközi jog alapelvei közé tartozik és nevesít is olyan eseteket, amelyek a tilalom alá esnek. Az itt található felsorolás nem csak a klasszikus háborút (pl.: fennálló határok erőszakos megváltoztatása, katonai megszállás, más állam területének erőszakos elcsatolása) tartalmazza. Kimondja azt is, hogy tilos az erőszakos represszália, minden olyan erőszakos cselekmény, ami a népek önrendelkezési jogát sérti, tilos irreguláris erők, vagy fegyveres csoportok szervezése, segítése abból a célból, hogy azok behatoljanak más állam területére, tilos más állam területén végbemenő polgárháborús vagy terrorcselekményben való részvétel vagy annak szervezése.¹⁶⁵

A különböző nemzetközi dokumentumokban és cikkekben keveredő fogalmi megnevezéseket találunk, így az erőszak, erő, agresszió, támadás mind fellelhető. Az agresszió a fegyveres erőszak legsúlyosabb eseteit fogja át, szűkebb meghatározás, mint az erőszak tilalma. A fegyveres támadás azonban még az agresszióénál is szűkebb jelentésű. A fegyveres támadás egyértelműen az erőszak tilalma megsértését jelenti, de nem tekinthető egyezőnek a két fogalom.¹⁶⁶

Elvileg az ENSZ Közgyűlés 3314. (XXIX.) sz. határozata lenne hivatott tisztázni az agresszió fogalmát, azonban kétséges, hogy ez a fogalmi meghatározás univerzális szokásjogként elismert lenne. Ez akkor került napvilágra, amikor államok egy csoportja a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútuma megfogalmazásakor kitért arra, hogy a Bíróság joghatóságába tartozó egyik nemzetközi bűncselekmény, az agresszió fogalmának a meghatározása külön szükséges. A Bíróság nem alkalmazhatja a joghatóságát agresszió címén addig, amíg a pontos tényállási elemeit meg nem határozzák a részes felek. Már a közgyűlési határozat 1974. évi elfogadásakor is ellenezte néhány állam az Egyesült Államok vezetésével,¹⁶⁷ de végül konszenzussal fogadta el a Közgyűlés az agresszió fogalmaként az ENSZ Alapokmánya szövegének megismétlését, amelyet követ az elkövetési magatartások példálózó felsorolása. Így „az agresszió fegyveres erő alkalmazása egy állam által más állam szuverenitása, területi integritása, vagy politikai függetlensége ellen, illetve az Egyesült Nemzetek Alapokmányával össze nem férő bármely más módon.” A felsorolt magatartásokat

¹⁶⁵ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, General Assembly, A/RES/2625(XXV) 1970. 1. pont

¹⁶⁶ KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Eötvös Kiadó 2010. 273. o.; KAJTÁR Gábor: A terrorizmus elleni önvédelem a XXI. században. *Kül-Világ*, 2011/1–2. 2–25. o.

¹⁶⁷ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó 2006. 514. o.

pedig történelmi példák alapul vételével határozták meg, hozzátevé, hogy a lista nem kizárólagos, és a Biztonsági Tanács más, ott fel nem sorolt esetet is agresszióknak minősíthet.¹⁶⁸

Az 1974-ben megalkotott definíció mellé ma már újabb társul, amelyet 2010-ben Kampalában fogadtak el a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának részes államai. Az évtizedek óta tartó viták ellenére az államok nem bizonyultak túlzottan kreatívnak: az agresszió általuk elfogadott fogalma és a tényállások megegyeznek az 1974-ben elfogadott szöveggel, azzal a kiegészítéssel, hogy egy bekezdés rendelkezik arról is, milyen módon lehet egyéni büntetőjogi felelősséget alapítani az agresszió cselekményére.¹⁶⁹ Noha ezzel a fogalommal tartalmilag sok újat nem tudunk meg az agresszióról, azt azonban biztosan, hogy a részes államok – jelenleg 115, tehát a nemzetközi közösség kétharmada – elfogadják továbbra is az 1974. évi közgyűlési határozatban foglalt definíciót, valószínűleg annak szokásjogi erőt tulajdonítanak.

Az ENSZ Alapokmánya 2. cikk (4) bekezdése nem az agressziót tiltja, hanem annál tágabb cselekményeket (erőszak alkalmazása, vagy azzal való fenyegetés más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen, vagy az ENSZ céljaival össze nem férő módon). A szerző számára úgy tűnik, az alapelv kapcsán a jogelméleti nehézségeket az is okozza, hogy vajon ez a szabály tényleg *jus cogens*-e (mindenek felett álló), avagy „csak” *erga omnes* (mindenkit kötelező) norma.¹⁷⁰ A minősítés nem mindegy, ugyanis eltérő jogkövetkezmények kapcsolódnak hozzá. A *jus cogens* normába ütköző cselekmény érvénytelen, míg az *erga omnes* norma megsértése „csak” nemzetközi jogi felelősséget keletkeztet. Minden *jus cogens* norma *erga omnes*, tehát mindenkit kötelező jogszabály, de nem minden *erga omnes* norma *jus cogens*.¹⁷¹ Az

¹⁶⁸ Definition of Aggression, General Assembly, A/RES/3314(XXIX) 1974. 1–3. cikkek.

¹⁶⁹ Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Aggression, Resolution RC/Res.6, 11 June 2010.
<http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf>

¹⁷⁰ Több szerző is megkérdőjelezi az erőszak tilalmának *jus cogens* jellegét. Lásd pl.: GREEN, James A.: Questioning the Peremptory Status of the Prohibition of the Use of Force. *Michigan Journal of International Law*, Vol. 32. No. 2. 2010–2011. 215–258. o.; D’AMATO, Anthony: It’s a Bird, It’s a Plane, It’s Jus Cogens! *Connecticut Journal of International Law*, Vol. 6. 1990-1991. 1–6. o.; LINDERFALK, Ulf: The Effect of Jus Cogens Norms: Whoever Opened Pandora’s Box, Did You Ever Think About the Consequences? *European Journal of International Law*, Vol. 18. No. 5. 2007. 853–872. o.

¹⁷¹ Ilyen értelemben lásd részletesen: KOVÁCS Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában*. Értekezés az MTA doktora cím iránt benyújtott pályázathoz, 2009. 70–75. o. <http://real-d.mtak.hu/280/4/KovacsPeter_5_Mu.pdf>; Az értekezés könyvként is megjelent: KOVÁCS Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában*. Budapest, PPKE–JÁK 2010. Lásd még: QUIRICO, Ottavio:

agresszió elkövetése egyértelműen kógens norma megsértését jelent, amelyet „a nemzetközi jog a semmisség szankciójával sújt”.¹⁷² Az erőszak tilalmának megsértése esetén ez nem állítható ilyen egyértelműen. A szerző a továbbiakban az erőszak tilalma sérelmét fogja vizsgálni, azt feltételezve, hogy az *jus cogens* norma.

3.2.3. *Ha az erőszak tilalma sérül...*

Minden egyes erőszakos, vagy azzal fenyegető nemzetközi cselekmény esetében vizsgálni kell, hogy az beleütközik-e az alapelvbe. Az egyedi körülmények jelentősen árnyalhatják a képet, és nem minden esetben jut a konfliktus minden részese ugyanarra a következtetésre. Gondoljunk csak például Kis-Jugoszlávia NATO-bombázására 1999-ben, amely humanitárius intervencióra hivatkozva történt, vagy Irak megszállására 2003-ban.

Az alapelv megsértésének megállapítása jelentős lehet a fegyveres konfliktus minősítése és a jogkövetkezmények értékelése szempontjából. Az erőszak tilalma megsértésének megállapítására „hitelesen” az ENSZ Biztonsági Tanácsa jogosult, vagy nemzetközi bíróság, ha elé vitték az ügyet. Az államok általi minősítés szubjektív eredményre vezethet, azonban a szerződésben részes feleknek általában maguknak kell értékelniük, hogy egy-egy fegyveres cselekmény az erőszak tilalmába ütközik-e és ők hogyan reagáljanak az adott cselekményre. Így a szerző szerint át kell tekinteni, hogy az erőszak tilalmának megsértése, illetve ennek a megállapítása milyen jogkövetkezményekkel járhat, kifejezetten a nemzetközi szerződésekkel összefüggésben.

Tekintettel arra, hogy a szerződésekre egyoldalú felfüggesztő, vagy esetlegesen megszüntető hatás csak már folyó nemzetközi fegyveres konfliktus esetén elképzelhető (a nem nemzetközivel kapcsolatos érvelést lásd a II. fejezet 2.3. pontjában), így az erőszakkal fenyegetés esetét nem szükséges megvizsgálni. Az erőszakkal való fenyegetés még nem fegyveres összeütközés, így kevés ahhoz, hogy a nemzetközi szerződésre a III. fejezetben kifejtett, egyoldalú felfüggesztő hatást gyakorolhassa.

Ius Cogens: A Puzzle. In: SZABÓ Marcel (ed.): *State Responsibility and the Law of Treaties*. The Hague, Eleven International Publishing 2010. 101–118. o.

¹⁷² NAGY Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1991. 187. o.

Vizsgálandó tehát a helyzet a) az erőszak tilalmát megsértő állam szempontjából, b) annak a vele szerződéses viszonyban álló államnak a szemszögéből, akivel szemben megsértette, c) harmadik államok szemszögéből.

a) Az erőszak tilalmát megsértő állam jogi helyzete

Abban az esetben, ha egy állam megsérti az erőszak tilalmát és a nemzetközi jog megengedné számára, hogy a jogellenes támadással egy időben vagy utána megszüntesse vagy felfüggeszse a fennálló nemzetközi szerződésai alkalmazását, felmerül a kérdés, hogy egy jogellenes cselekményből (az erőszak tilalma megsértéséből) eredhet-e jogszerű következmény (tehát, hogy más nemzetközi kötelezettségeket sem kell betartania). Ez több érv alapján is kizárható. Az erőszak tilalmának megsértése *jus cogens* megsértését jelenti, amelynek a jogkövetkezménye, ahogyan fent is látható volt, az érvénytelenség. A normasértő cselekménye tehát semmilyen érvényes joghatás kiváltására nem alkalmas. „Az érvénytelenség a legsúlyosabb szankció, amely egy jogi aktust érhet, minthogy eltörli mindazt a joghatást, amit rendes körülmények között előidézne.”¹⁷³ Hasonló végeredményre jutunk akkor is, ha az erőszak tilalmát nem *cogens*, hanem *erga omnes* normaként kezeljük, ugyanis a nemzetközi jogban is ismert az *ex injuria jus non oritur* elv. A jogsértés miatt tehát a jogsértő nem szerezhethet annak eredményeként, abból a jogviszonyból jogokat.¹⁷⁴ A Nemzetközi Bíróság a *Dél-Afrikának a Biztonsági Tanács határozatával ellentétesen fenntartott namíbiai jelenlétének jogi következményei* ügyben hozott tanácsadó véleményében ezt így fogalmazta meg: „A nemzetközi viszonyokat irányító egyik legfőbb alapelv az, hogy azon fél számára, amelyik megtagadja, vagy nem teljesíti a kötelezettségeit, nem ismerhetőek el olyan jogok, amelyekről azt állítja, hogy az adott viszonyból erednek.”¹⁷⁵

¹⁷³ NAGY Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1991. 187. o. Nagy Károly az érvénytelenséget frappánsan „joghatás-keletkezési akadálynak” is nevezi. Uo. 193. o.

¹⁷⁴ Lásd pl.: LAGERWALL, Anne: *The Duty not to Recognise as Lawful a Situation Created by the Illegal Use of Force: From Kosovo to Abkhazia and South Ossetia*. In: SZABÓ Marcel (ed.): *State Responsibility and the Law of Treaties*. The Hague, Eleven International Publishing 2010. 77–100. o.; LAUTERPACHT, Hersch: *The Limits of the Operation of the Law of War*. *British Yearbook of International Law*, Vol. 30. 1953. 206–243. o.

¹⁷⁵ *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, ICJ, Advisory Opinion of 21 June 1971. para. 91.

Ezt támasztja alá az is, hogy több nemzetközi szerződés és dokumentum is kifejezetten hivatkozik az agresszor esetére, *expressis verbis* kizárva az előnyök, jogok szerzését a jogtalan cselekményből. Így például az agresszió definícióját meghatározó 3314. (XXIX.) sz. ENSZ közgyűlési határozat alapján „területszerzés vagy más különös előny nem származhat az agresszióból, és nem ismerhető el jogszerűként.”¹⁷⁶

Az államok nemzetközi jogsértésért való felelősségéről szóló tervezet 40–41. cikke szerint az állam felelős az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályaiból eredő kötelezettségek súlyos megsértésért és egyetlen állam sem ismerheti el jogszerűnek az így létrehozott helyzetet, nem nyújthat segítséget, vagy működhet közre a helyzet fenntartásában.¹⁷⁷ Tehát amennyiben egy állam súlyosan megsérti az erőszak tilalmát és az így létrehozott fegyveres konfliktusra hivatkozva felfüggeszt vagy megszüntet nemzetközi szerződéseket, úgy ez szükségszerűen nem lehet jogszerű.

A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerint az agresszor állam nem szüntethet meg vagy függeszthet fel egy nemzetközi szerződést az agresszióból származó fegyveres konfliktusra hivatkozással, amennyiben ez az előnyére válna.¹⁷⁸

Irak 1990 augusztusában lerohanta Kuvaitot, ezzel nyilvánvalóan megsértve – többek között – a kétoldalú barátsági szerződésüket. A cselekményt a teljes nemzetközi közösség és az ENSZ Biztonsági Tanácsa is agressziónak minősítette. A két állam között a mai napig hatályban van az 1963. évi barátsági szerződés.¹⁷⁹

b) A megtámadott állam jogi helyzete

A megtámadott állam saját védelme érdekében felléphet fegyveresen a támadóval szemben az önvédelem jogának gyakorlása körében. Ebben az esetben az általa végrehajtott fegyveres cselekmények jogellenességét a támadás zárja ki, amennyiben betartja az önvédelemre vonatkozó szabályokat.¹⁸⁰ Ezek a szabályok az ENSZ Alapokmánya 51. cikkében jelennek meg, valamint a nemzetközi szokásjogban. Tehát ha egy államot fegyveres támadás ér, természetes joga van az egyéni vagy

¹⁷⁶ Definition of Aggression, General Assembly, A/RES/3314(XXIX) 1974. 5. cikk (3)

¹⁷⁷ DARSİWA 40–41. cikk

¹⁷⁸ Draft Articles 2011. Art. 15. Problematikusnak tűnik az „amennyiben ez az előnyére válna” kitétel, mivel ezek alapján úgy tűnik, lehet érvényes jogkövetkezménye az agressziónak, ha az nem válik az agresszor előnyére. A Nemzetközi Jogi Bizottság itt érdekes egyveleget hozott létre az érvénytelenségből és az *ex injuria jus non oritur* elvből. A szerző véleménye szerint ezzel tovább fokozódik az erőszak tilalma és agresszió fogalmának kögens, illetve *erga omnes* jellegéhez kapcsolódó bizonytalanság.

¹⁷⁹ Forrás: <<http://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=0800000280130e96>>

¹⁸⁰ DARSİWA Commentary, Art. 21.

kollektív önvédelemre mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a szükséges rendszabályokat meg nem hozza.¹⁸¹ A szokásjog alapján az önvédelmet gyakorló állam köteles a cselekményei során a szükségesség és arányosság követelményeit is betartani.¹⁸² Az önvédelem joga nem korlátlan jogosítvány, a szükségesség és arányosság követelménye magában foglalja, hogy az önvédelmet gyakorló államnak is be kell tartania a fegyveres cselekményekre vonatkozó jogszabályokat, így például a nemzetközi humanitárius jogot.¹⁸³

Egy államot ért fegyveres támadás esetén azonban nem csak a fegyveres védekezés merül fel, hanem más eszközök alkalmazása is az állam érdekeinek megóvására. A megtámadott államnak nyilvánvalóan nem áll érdekében teljesítenie bizonyos szerződéses kötelezettségeket a támadóval szemben, például kereskedelmi vagy légi közlekedési megállapodásokat. A modern nemzetközi jogban a nem fegyveres, önszegély jellegű intézkedéseket ellenintézkedésnek nevezzük, amely önálló jogellenességet kizáró körülmény.¹⁸⁴ Az ellenintézkedés körében csak fegyveres erőszaktól mentes cselekményeket lehet tenni,¹⁸⁵ tehát a fegyveres erőszak alkalmazásának kérdései egyértelműen tisztán az önvédelem körébe tartoznak.

Ezzel szemben a szakirodalom alapján nem egyértelmű, hogy az önvédelem körébe tartozhatnak-e nem fegyveres, ellenintézkedés jellegű intézkedések, így például bizonyos nemzetközi szerződések alkalmazásának azonnali felfüggesztése.¹⁸⁶ A kérdés eldöntése azért nem közömbös, mert nem ugyanazok a feltételek a két különböző jogellenességet kizáró körülmény esetében. Az önvédelem felsorolt kritériumaihoz képest az ellenintézkedés esetében a cél nem pusztán az állam legfőbb érdekeinek a védelme, hanem a jogellenesen cselekvő állam rábírása a jogkövetésre.¹⁸⁷

¹⁸¹ ENSZ Alapokmány, 51. cikk. Magyarországon kihirdette: 1956. évi I. tv.

¹⁸² DARSIIWA Commentary, Art. 21.; *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), ICJ, Judgment of 27 June 1986. para. 176.; *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, Advisory opinion of 8 July 1996. para. 41.

¹⁸³ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, Advisory opinion of 8 July 1996. para. 42.

¹⁸⁴ DARSIIWA Commentary, Art. 22.

¹⁸⁵ Uo.

¹⁸⁶ Nagy Károly szerint ez az önvédelem és a jogos védelem közötti különbségnek tudható be. Míg a francia szakirodalom megkülönbözteti a két fogalmat, addig például az angol nem, sőt az ENSZ Alapokmány is kizárólag az államok önvédelmi jogáról szól az 51. cikkben. Lásd: NAGY Károly: *Önvédelem és jogos védelem a mai nemzetközi jogban*. In: *Emlékkönyv Dr. Antalffy György egyetemi tanár oktatói működésének 40. és születésének 70. évfordulójára* (szerk. Tóth Károly), Szeged 1990. 177–192. o. A felelősségi tervezet kommentárja sem utal ilyen típusú különbségtételre. DARSIIWA Commentary, Art. 21.

¹⁸⁷ DARSIIWA 49. cikk (1)

Annak ellenére, hogy az ellenintézkedés a fennálló nemzetközi kötelezettségek időleges nemteljesítésére korlátozódik,¹⁸⁸ jóval tovább fennállhat a jog az ellenintézkedésre, mint az önvédelemre. Az önvédelmi jog gyakorlása addig tart, amíg a Biztonsági Tanács meg nem hozza a szükséges határozatot, onnantól kezdve már a cselekmények jogalapja a BT határozata.¹⁸⁹ Az ellenintézkedés addig alkalmazható, amíg a nemzetközi jogot sértő cselekmény abba nem marad és a vitát el nem bírálja egy olyan bíróság, más döntéshozó szerv, amely joghatósággal rendelkezik a felekre kötelező döntés meghozatalára, vagy amíg a jogsértő fél nem teljesíti a felelősségi jogviszonyból eredő kötelezettségeit, tehát jóvá nem tette azt.¹⁹⁰

Amennyire lehetséges, az ellenintézkedéseket úgy kell alkalmazni, hogy lehetővé tegyék a kérdéses kötelezettségek teljesítésének újratekintését.¹⁹¹ Mind az önvédelem, mind az ellenintézkedés alkalmazása esetében léteznek korlátok, olyan kötelezettségek, amelyeket az államoknak így is be kell tartaniuk. A két jogellenességet kizáró körülmény összehasonlításakor vizsgálandó szempont a körülmények alkalmazásának célja, eszköze, alanyai, jogalapja, korlátai és feltételei, amelyek összefoglalása a következő táblázatban látható.

¹⁸⁸ DARSIWA 49. cikk (2).

¹⁸⁹ ENSZ Alapokmány, 51. cikk.

¹⁹⁰ DARSIWA 52–53. cikk.

¹⁹¹ DARSIWA 49. cikk (3).

<i>Szemponatok</i>	<i>Önvédelem</i>	<i>Ellenintézkedés</i>
<i>Jogalap</i>	ENSZ Alapo. 51. cikk; szokásjog; DARSIWA 21. cikk	szokásjog, DARSIWA 22, 49–53. cikk
<i>Cél</i>	jogsértést megelőző állapot helyreállítása (nemzetközi béke és biztonság védelme, állam területi épsége, politikai függetlenségének megőrzése) (ENSZ Alapo. 2. cikk (4))	jogsértést megelőző állapot helyreállítása; a jogsértő állam rábírása a jogkövetésre (DARSIWA 49. cikk (1))
<i>Jog keletkezésének feltétele</i>	fegyveres támadás (ENSZ Ao. 51. cikk); kérdéses: erőszakkal való fenyegetés esete (szokásjog?)	nemzetközi jogsértő cselekmény (DARSIWA 22. cikk)
<i>Eszköze</i>	„rendszabályok” (51. cikk), fegyveres erőszak, kérdéses: nem fegyveres intézkedések	nem fegyveres intézkedések (kifejezetten szerződések alkalmazásának felfüggesztése, azonnali hatályú felmondása)
<i>Jog alanya</i>	sértett állam (egyéni); bármely állam (kollektív)	sértett állam; vele érdekközösségben lévő állam; bármely állam, ha a jogsértés az egész nemzetközi közösséget érinti
<i>Értesítési kötelezettség</i>	ENSZ Biztonsági Tanács felé	a jogsértő állam felé (felszólítás, értesítés az intézkedésről, javaslat békés vitarendezésre)
<i>Jog keletkezésének ideje</i>	fegyveres támadás bekövetkezése (ENSZ Ao. 51. cikk); kérdéses: erőszakkal való fenyegetés bekövetkezése (ENSZ Ao. 2. cikk (4), szokásjog)	a jogsértő cselekmény bekövetkezése
<i>Jog megszűnése</i>	amikor a BT meghozza a szükséges rendszabályokat; kérdéses: amikor a támadás (vagy azzal való fenyegetés) megszűnik	amikor a jogsértés abbamarad és békés vitarendezésre kerül sor (DARSIWA 52. cikk); amikor a jóvátétel (abbahagyás, kártérítés stb.) megtörténik (DARSIWA 53. cikk)

Korlátai	arányosság; szükségesség	arányosság; visszafordíthatóság; a jogkövető magatartásra késztető legyen
Jellemzői	ideiglenes, amíg a BT nem cselekszik; főként tevés	ideiglenes; főként mulasztás (kötelezettség nem teljesítése)
Más nemzetközi kötelezettségek a jog alkalmazása során	jóhiszemű joggyakorlás (ENSZ Ao. 2. cikk (2)); nemzetközi humanitárius jog; emberi jogok (szokásjog, szerződéses rendelkezések, pl.: eltérést nem engedő normák a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányából)	jóhiszemű joggyakorlás; erőszak tilalma; az alapvető emberi jogok védelme; a represszáliát tiltó humanitárius jellegű kötelezettségek; az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályaiból fakadó más kötelezettségek; a jogsértő és az ellenintézkedő állam közötti vitarendezési eljárás alapján fennálló kötelezettségek; a diplomáciai és konzuli tisztviselők, helyiségek, irattárak és iratok sérthetlenségének tiszteletbentartása (DARSIWA 50. cikk)

Szerző szerint kettéválasztandóak a megtámadott, sértett állam önvédelem keretében végrehajtott fegyveres cselekményei és az egyéb, nem fegyveres intézkedései, amelyekre pedig az ellenintézkedés szabályai vonatkoznak. Ebből az következik, hogy minden olyan intézkedése a sértett államnak, amely a közte és a jogsértő között fennálló nemzetközi szerződéssel kapcsolatos, akkor lesz jogszerű, ha megfelel az ellenintézkedésre vonatkozó, ismertett rendelkezéseknek. Így a sértett állam csak a nemzetközi szerződés egészének vagy egy részének felfüggesztését választhatja és a megszüntetést nem, mivel az nem lenne ideiglenes jellegű és visszafordítható. Az ellenintézkedésnek nem csupán a jogtalan cselekmény megtorlása a célja, hanem elsősorban az, hogy a jogsértőt a jognak megfelelő magatartásra bírja rá és ezáltal a jog betartását biztosítsa. Továbbá a felfüggesztés nem vonatkozhat olyan szerződéses rendelkezésekre, amelyeket nem érinthet az ellenintézkedés (lásd a táblázat utolsó sorát). A sértett állam a jogai megóvása érdekében sürgősen is alkalmazhat ellenintézkedéseket, tehát az értesítési kötelezettségtől eltérhet, amennyiben támadás érte. Az önvédelem gyakorlása nem zárja ki az ellenintézkedés gyakorlásának a lehetőségét, a kettő párhuzamosan is alkalmazható.

A sértett állam magatartása, nevezetesen bizonyos szerződések felfüggesztése vagy megszüntetése a jogsértésre válaszként, azzal szoros összefüggésben történik, így a szerző véleménye szerint itt egyértelműen az államok felelősségére vonatkozó szabályok, és különösen a jogellenességet kizáró körülmények vizsgálandóak, és nem a nemzetközi szerződések megszűnésére vonatkozó szabályok.

Érdekes módon a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerint az egyéni vagy kollektív önvédelem joga keretében az állam jogosult egészében vagy részben felfüggeszteni olyan szerződések alkalmazását, amelyeknek részese, ha ezeknek az alkalmazása nem összeegyeztethető e jog gyakorlásával. Ennél a szakasznál szó sincs a megszüntetéshez való jogról, csak a felfüggesztésről, míg a tervezet többi szabálya kifejezetten tartalmazza a megszüntetést is. Az ellenintézkedési jogokra semmilyen formában nem utal a tervezet.¹⁹²

c) Harmadik államok jogi helyzete

Az erőszak tilalma *jus cogens*, amely mindenkivel, a nemzetközi közösség egészével szemben fennálló kötelezettség, így felelősséget keletkeztet más, olyan államok oldalán is, amelyekkel szemben ténylegesen nem történt fegyveres erőszak. A megszegett kötelezettség a nemzetközi közösség egészének irányában áll fenn és egy állam ellen intézett fegyveres támadás az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályaiból eredő kötelezettségek súlyos megszegésének minősül.

Elméletileg ketté lehetne választani azokat az államokat, amelyek szerződéses kapcsolatban állnak az agresszorral és azokat, amelyek nem, azonban a 21. század elején ez a gyakorlatban nem lehetséges. Még ha vannak is olyan államok, amelyek között nincsenek kétoldalú megállapodások, a multilaterális egyezmények keretében biztosan mindenki kapcsolatba kerül mindenkivel, ha máshol nem, az ENSZ Alapokmánya keretében. Ezen harmadik államok az *erga omnes* felelősség alapján az agresszorral szemben szintén eljárhatnak, hogy rábírájék a jogkövető magatartásra. Ezen államok cselekményeire a felelősségi tervezet 40–41. és 54. cikkei vonatkoznak. Egyetlen állam sem ismerheti el jogszerűnek a súlyos kötelezettségszegéssel létrehozott helyzetet, és nem nyújthat segítséget vagy működhet közre a helyzet fenntartásában.¹⁹³ A harmadik államok jogosultak ellenintézkedni a kötelezettségszegés abbahagyása és a

¹⁹² Draft Articles 2011. Art. 14.

¹⁹³ DARSIVA 40–41. cikkek

jóvátétel biztosítása végett, amennyiben feltétlen alkalmazást igénylő norma megsértéséről van szó, vagy olyan állam elleni kötelezettségszegésről, amellyel egy érdekcsoportba tartoznak.¹⁹⁴

Az erőszak tilalma megsértése esetén tehát bármelyik harmadik állam alkalmazhat ellenintézkedést az arra vonatkozó szabályok betartásával, valamint a kollektív önvédelem keretében is segítheti a sértettet. A harmadik államok jogai tehát a felelősségi rendszer keretében vizsgálandóak (*erga omnes* felelősség, kollektív önvédelem, ellenintézkedés stb.). A helyzetükkel kapcsolatos néhány speciális kérdéstről lásd még a III. fejezet 5. pontját.

3.2.4. Az erőszak tilalma és a nemzetközi szerződések jogának viszonya

Az 1969. évi bécsi egyezmény 73. és 75. cikkének szóhasználata szerint „az egyezmény rendelkezései nem érintik” az államok közötti ellenségeskedések kitörésével kapcsolatban valamely szerződés tekintetében felmerülő kérdéseket (73. cikk), valamint az agresszió miatt keletkező kötelezettségeket (75. cikk). Ugyanaz a kifejezés, azonban különböző okok vezettek a megfogalmazásukhoz. A 73. cikk esetében a Nemzetközi Jogi Bizottság úgy vélte, hogy a nemzetközi jog mai állása szerint az államok közötti ellenségeskedések kitörését teljesen abnormális jelenségnek kell tekinteni, így az ezzel kapcsolatos jogkövetkezményekre vonatkozó szabályok nem kaphatnak helyet az államok rendes, normális kapcsolatát szabályozó, általános nemzetközi jogi rendelkezések között.¹⁹⁵ Ez a vélekedés nem csak a bécsi egyezményben jelenik meg, de például nem találunk a fegyveres konfliktusokkal kapcsolatos szabályt az 1958. évi tengerjogi genfi egyezményekben, vagy az 1982. évi Montego Bay-i egyezményben sem, pedig nyilvánvalóan hatást gyakorolna azok alkalmazására. Ez egybecseng Lord McNairnek a bevezetőben említett kijelentésével is, miszerint a különböző helyzetekre különböző lehet az alkalmazandó jog ugyanazon szerződéssel kapcsolatosan. A 73. cikkel összefüggésben még kiemelendő, hogy az csak az államok közötti, tehát csak a nemzetközi fegyveres összeütközések esetét zárja ki a bécsi egyezmény hatálya alól. Megállapítható tehát, hogy a bécsi egyezmény alkalmazása lehetséges a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetén felmerülő szerződésekkel összefüggő

¹⁹⁴ DARSIVA 54. cikk

¹⁹⁵ VCLT Commentary, Art. 69. para. 2.

kérdések helyzetére. (Erről bővebben lásd a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó részt, a II. fejezet 2.3. pontját.)

A 75. cikk értelmében nem érinti az egyezmény „azokat a kötelezettségeket, amelyek az agresszor állam tekintetében az Egyesült Nemzetek Alapokmányával összhangban, az ezen állam által elkövetett agresszióra hivatkozással hozott intézkedések következményeképpen keletkezhetnek valamely szerződéssel kapcsolatban.”¹⁹⁶ Az ENSZ Alapokmányának megfelelően az államoknak olyan kötelezettségeik keletkezhetnek az agresszor állammal szemben, amelyek hatást gyakorolnak egyes szerződések alkalmazására. Gondoljunk például arra a kereskedelmi egyezményre, amely nem teljesíthető a Biztonsági Tanács által elrendelt embargó miatt, vagy a kétoldalú légi egyezmények sorsára, miközben meg kell szakítani a légi kapcsolatokat. Ilyen esetekben a szerződésre gyakorolt hatás az ENSZ Alapokmánya rendelkezéseiből fakad és a szerződési jog több területét érintheti, így az alkalmazás felfüggesztése és a megszűnés témakörét.

A Bizottság azonban azt is kifejtette, hogy az agresszor állam nem tekinthető a nemzetközi szerződések jogát illetően teljesen *ex lexnek*, így szükséges, hogy az egyezmény tartalmazza a 75. cikket.¹⁹⁷ A nemzetközi jog jelenlegi rendszerében azonban az agresszióval kapcsolatos cselekvés joga elsősorban a Biztonsági Tanácsot, illetve az önvédelmet gyakorló államot illeti, amelyre tehát elsődlegesen az ENSZ Alapokmánya rendelkezései vonatkoznak, és csak másodlagosan a szerződések joga. Ezt erősíti az erőszak tilalmának kógens jellege is, ami alapelveként magasabb szintű szabály, mint a szerződések joga. Amennyiben ez nem lenne elegendő érv, úgy az ENSZ Alapokmánya 103. cikkének rendelkezése minden kételyt eloszlat: „Ha az Egyesült Nemzetek tagjainak a jelen Alapokmányból folyó és bármely egyéb nemzetközi megállapodásból eredő kötelezettségei összeütköznének, az Alapokmányból folyó kötelezettségeiket illeti elsőbbség.” Azonban ez elsőbbség, és nem kizárólagosság. Tehát az ENSZ Alapokmánya mellett elképzelhető, hogy szükséges a

¹⁹⁶ A 75. cikk megfogalmazásában jelentős szerepet játszott a történelmi tapasztalat, különösen Németország és a potsdami konferencia esete 1945-ben, amikor az agresszorra a győztes hatalmak rákényszerítették a megállapodásukat, annak bevonása nélkül. Erről részletesen lásd: TOMUSCHAT, Christian: Commentary to Article 75. In: CORTEN, Olivier – KLEIN, Pierre (ed.): *Oxford Commentaries on International Law. The Vienna Convention on the Law of Treaties – A Commentary*. Oxford, Oxford University Press 2011. 1686–1691. o.

¹⁹⁷ VCLT Commentary, Art. 70.

szerződések jogára vonatkozó szabályok alkalmazása is, és a kettő nem zárja ki, hanem kiegészíti egymást.

A fegyveres konfliktus nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása több jogterületet érint. A szűken vett, tehát a III. fejezetben kifejtett egyoldalú felfüggesztés a nemzetközi szerződések jogának részét kell képezze, és nem az erőszak alkalmazásához kapcsolódó jogterület részét. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a másik terület ne hatna rá. Az ENSZ Alapokmányában megfogalmazott alapelvek áthatják a nemzetközi jog teljes rendszerét. Haraszi György megfogalmazása szerint „az ENSZ Alapokmány a mai nemzetközi jog általánosan elismert alapelveit kodifikálja és már ezért is indokolt, hogy az Alapokmány az egyéb nemzetközi szerződésekkel szemben ilyen megkülönböztetett helyzetben legyen. Ez a kiváltságos helyzet a szerződésértelmezés terén összhangban van azzal a rendszertani értelmezés tekintetében irányadó általános érvényű szabállyal, hogy a nemzetközi szerződés értelmezése során figyelemmel kell lenni a nemzetközi jog általános elveire.”¹⁹⁸

Általánosságban véve tehát a fegyveres konfliktusoknak többféle hatásuk lehet a nemzetközi szerződésekre, amelyeknél minden esetben változik a cselekvés jogalapja is. Nem nemzetközi fegyveres konfliktus esetén irányadóak az abban érintett és harmadik államokra is: a) a bécsi egyezmény szabályai, de b) ha a Biztonsági Tanács hozott határozatot, akkor az élvez elsőbbséget. Nemzetközi fegyveres konfliktus esetén: a) agresszió esetében a felelősségi szabályok (önvédelem és ellenintézkedés) alkalmazandóak, ameddig a Biztonsági Tanács nem intézkedik; b) a Biztonsági Tanács határozata az irányadó, ha van ilyen; c) ha a fegyveres konfliktus nem agresszió eredménye és a Biztonsági Tanács sem hozott irányadó határozatot, akkor a III. fejezetben kifejtett speciális felfüggesztési szabályok (a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete, mint szokásjog – ha az) alkalmazandóak. A harmadik államok esetében az irányadó szabályok: a) Biztonsági Tanács határozata, b) *erga omnes* felelősség szabályai, c) a bécsi egyezmény rendelkezései.

A fegyveres konfliktussal összefüggő jogszerűségi kérdések értékelése tehát elengedhetetlen ahhoz, hogy egy állam el tudja dönteni, mi az alkalmazandó jog a nemzetközi szerződéses viszonyai tekintetében. Természetesen az állam értékelését felülbíráhatja a Biztonsági Tanács és ez nem jelenti azt, hogy a konfliktus során ne

¹⁹⁸ HARASZI György: *A nemzetközi szerződések értelmezésének alapvető kérdései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1965. 195. o.

változhatna meg a joghelyzet. Ez előállhat olyan esetekben például, amikor valamelyik államot a későbbiekben agresszornak nyilvánítják, vagy a Biztonsági Tanács határozata alapján más a kötelezően előírt cselekvés, mint amit az állam „gondolt”, vagy nemzetközi bíróság elé kerül a helyzet elbírálása.

4. Elhatárolások

Az államok és némely esetben a jogtudomány is a fegyveres összeütközések és a szerződések sorsának összefüggéseit sokféle jogintézmény keretében tárgyalták. Hol érvénytelenségre, hol megszűnésre hivatkoztak, máskor összekeveredett felelősségi kérdésekkel, vagy éppen az államutódlás eseteivel. Az első világháború utáni állami gyakorlat sokszor a fegyveres konfliktus nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását nem mint önálló joghatást kezelte, hanem vagy más megszűnési okként, vagy jogellenességet kizáró körülményként hivatkozott rá.¹⁹⁹ Ennek is köszönhetően szükséges a jogintézmény elhatárolása a szerződési jog körében a *clausula rebus sic stantibus*tól, a lehetetlenüléstől, a szerződésszegés miatti megszűnéstől, továbbá a semlegességtől, a megtorló intézkedéstől, a jogellenességet kizáró körülményektől és az államutódlástól.

4.1. Elhatárolás más szerződésmegszűnési esetektől

Felmerülhet a kérdés, hogy az erőszak tilalmából fakadóan miért szükséges még egyáltalán önálló kérdésként tekinteni a fegyveres összeütközések hatására, miért nem lehet más megszűnési okokba „integrálni”? Erre a kérdésre a legfőbb válasz az, hogy mert az államok nem szeretnék ezt az esetet beolvasztani a többi közé. Még akkor sem, ha az államok gyakorlata a kérdésben nem egyértelmű sőt, néha ellentmondásos.

¹⁹⁹ Például az USA 1941-ben a körülmények alapvető megváltozására hivatkozással függesztette fel egyoldalúan az 1930. évi Nemzetközi Merülésvonalakról szóló Egyezmény alkalmazását, a háborút megjelölve körülményként. Ez számos kritikát vont maga után. Lásd: BRIGGS, Herbert W.: *The Attorney-General Invokes Rebus Sic Stantibus*, *American Journal of International Law*, 1942, vol. 36. 89–96. o. Az 1930. évit követő, mai napig hatályos 1966. évi Nemzetközi Merülésvonalakról szóló Egyezmény megfogalmazásakor pedig belevettek az egyezménybe egy szakaszt, amely ellenségeskedések esetén lehetővé teszi a szerződés felfüggesztését. Lásd: *International Convention on Load Lines*, 1966, UN Treaty Series Reg. No. I-9159, Art. 31., Magyarországon kihirdette: 2003. évi LXV. tv.

Fegyveres összeütközések a mai napig léteznek, és az államok szeretnék biztosítani annak a lehetőségét, hogy ilyen esetekben egyoldalúan cselekedhessenek. Félretéve annak ismeretét, hogy a nemzetközi szerződésekre vonatkozó általános szabályok (tulajdonképpen a bécsi egyezmény) nem vonatkoznak a fegyveres összeütközések esetére, megvizsgálható, hogy mely jogintézményei tartalmaznak hasonló eseményekre szabályokat. A nemzetközi jog általános szabályai szerinti megszűnési esetek közül a következőket kell áttekinteni ahhoz, hogy láthatóvá váljon a különbség a fegyveres konfliktusok hatása és más jogintézmények között.

4.1.1. Clausula rebus sic stantibus avagy a körülmények alapvető megváltozása

A körülmények alapvető megváltozásának feltételeit és jogkövetkezményeit az 1969. évi bécsi egyezmény 62. cikke tartalmazza, amely szerint

„1. A szerződés megkötésének idejében fennállott körülményeknek a részes felek által előre nem látott alapvető megváltozására, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára nem lehet hivatkozni, kivéve, ha:

a) ezeknek a körülményeknek a fennállása lényeges alapul szolgált ahhoz, hogy a részes felek a szerződést magukra nézve kötelező hatályúnak ismerjék el;

b) a változás hatására gyökeresen átalakul a szerződés alapján még teljesítendő kötelezettségek mértéke.

2. A körülmények alapvető megváltozására, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára nem lehet hivatkozni:

a) ha a szerződés határt állapít meg; vagy

b) ha az alapvető változás annak eredménye, hogy az erre hivatkozó részes fél akár a szerződésből folyó kötelezettségét, akár a szerződésben részes bármelyik féllel szemben fennálló más nemzetközi kötelezettségét megszegte.

3. Ha a részes fél az előző bekezdések alapján a körülmények alapvető megváltozására, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára hivatkozhat, a megváltozásra, mint a szerződés alkalmazása felfüggesztésének okára is hivatkozhat.”

Minden nemzetközi szerződés megkötése mögött közös érdekek, békés kapcsolatok állnak, amelyek lényeges alapul szolgálnak bármely szerződés

megkötésénél, és amelyek a fegyveres ellenségeskedéssel nyilvánvalóan megváltoznak, általában előre nem látható módon. Az is feltételezhető, hogy emiatt gyökeresen átalakul a még teljesítendő kötelezettség, mert egyértelműen nem kívánják az ellenséges államok egymást segíteni. Azonban a Nemzetközi Bíróság által több ügyben is hozott ítélet alapján kétséges, hogy ez a Nemzetközi Bíróság előtt elegendő lenne. A Bíróság a *Bős–Nagymaros ügyben* kifejtette, hogy a körülmények alapvető megváltozásának olyan hatással kell lennie a szerződésre, amely radikálisan átalakítja a még teljesítendő kötelezettségek mértékét, valamint a szerződéses viszonyok stabilitása megköveteli, hogy a körülmények alapvető megváltozására csak kivételes esetben hivatkozzanak az államok. Így tehát a szerződés megkötése mögött álló általános érdekek, például politikai érdekközösség, baráti kapcsolatok mellett vizsgálandóak a szerződés megkötésének konkrét, speciális okai is és azok tekintetében kell felmérni a kritériumok teljesülését.²⁰⁰ A hatalmi viszonyokban történt változás nem elegendő önmagában a klauzula sikeres felhívásához.²⁰¹ Az állami gyakorlat a fegyveres konfliktusok szerződésekre gyakorolt hatását illetően elegendőnek tartotta az érdekközösség és baráti kapcsolatok megszűnését, és nem (volt) szükséges bizonyítani azt a konkrét egyezményekre nézve.

A 62. cikk (2) b pontja rendkívül leszűkíti az alkalmazás lehetőségét, mivel a körülmények alapvető megváltozására nem hivatkozhat az a fél, amelyik más nemzetközi kötelezettségét megszegte a szerződésben részes bármelyik féllel szemben. Ez nyilvánvalóan kizárja az erőszak tilalmát sértő államot, de azt is, amelyik más nemzetközi kötelezettségeit, például *jus in bello*, vagy emberi jogi kötelezettségeit nem teljesítette. Abban az esetben tehát, ha a fegyveres összeütközés során az egyik állam megszegett valamilyen nemzetközi kötelezettséget a másikkal szemben, akkor már kizárt, hogy erre a megszűnési okra hivatkozzon.

Ráadásul a körülmények alapvető megváltozása miatt nem szüntetheti meg vagy függesztheti fel egy állam az összes kétoldalú szerződését, hanem csak azt, amelyekre teljesülnek a feltételek, kivéve a határszerződéseket. A megszűnés vagy felfüggesztés

²⁰⁰ *Gabčíkovo–Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), ICJ, Judgment of September 25, 1997. 104. pont; Ugyanez az érvelés megtalálható az Egyesült Királyság és Izland közötti, halászati jogokkal kapcsolatos ügy joghatóságról szóló ítéletében is: *Fisheries Jurisdiction* (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland), ICJ, Judgment of 2 February 1973. para. 36, 43.

²⁰¹ HARASZTI György: *Treaties and the Fundamental Change of Circumstances. Recueil des Cours*, 1975 (III). 19. o.

pedig nem automatikus, hanem a felek egyetértésén kell alapulnia, a határidőkre és a békés vitarendezésre vonatkozó szabályok betartásával.²⁰²

Az egyezmény ugyan konkrétan nem jelöli meg, hogy a megváltozott körülményekre mikor, meddig lehet hivatkozni, de a jóhiszeműség követelményét szem előtt tartva mindenképp elvárható, hogy a körülmény megváltozásától számított ésszerű határidőn belül a fél közölje az igényeit a másik féllel. Olyan időpontban, amikor még egyértelműen felmérhető a változás és annak következményei. Az igény késői bejelentése akár jogvesztéssel is járhat, nevezetesen a másik fél abba a hitbe kerülhet, hogy az érintett fél belenyugodott a változásba.²⁰³ A fegyveres konfliktus esetében a jogbiztonság és a jóhiszeműség szintén azt követeli meg, hogy a fél véleménye a hatás tekintetében ésszerű időn belül kiderüljön. 1945 előtt az államok már a fegyveres összeütközés megkezdésekor nyilatkoztak általában a szerződések sorsáról. Manapság ilyen nyilatkozatokat egyáltalán nem tesznek, de a fegyveres konfliktusok hatását önállóan kívánják kezelni, nem összemosva ezzel a jogintézménnyel.

Forradalom útján hatalomra jutott kormányok több esetben is próbáltak a körülmények alapvető megváltozására hivatkozással szerződéseket megszüntetni, azonban a nemzetközi közösség és különösen a nemzetközi bíróságok ezt erős kételkedéssel fogadták.²⁰⁴ Ilyen esetben nem a forradalom eseményei gátolják a teljesítést, hanem az új kormány politikailag nem érdeke az előző rendszer által létesített szerződéses kapcsolatok elfogadása. A *teheráni diplomáciai és konzuli személyzet ügyében* a Nemzetközi Bíróság kifejtette, hogy a diplomáciai jogból származó sérthetlenséget minden körülmények között be kell tartani, és fel sem merült az az érv, hogy esetleg a forradalom miatt ezek a nemzetközi szabályok ne vonatkoznának Irán új kormányára is.²⁰⁵ Hasonlóképpen a *Bős–Nagymaros beruházás ügyében* sem fogadta el a Bíróság, hogy a rendszerváltás olyan körülmény lett volna, amelyik megszüntette a szerződést.²⁰⁶ Forradalmak, belső fegyveres konfliktusok esetén gyakrabban hivatkoznak a körülmények alapvető megváltozására, mint nemzetközi

²⁰² Lásd: Bécsi Egyezmény 65–68. cikkek.

²⁰³ HARASZTI György: Treaties and the Fundamental Change of Circumstances. *Recueil des Cours*, 1975 (III). 89. o.

²⁰⁴ NOONAN, Philip: Revolutions and Treaty Termination, *Dickinson Journal of International Law*, 1984 Spring, vol. 2. 301–330. o.

²⁰⁵ *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran* (United States of America v. Iran), ICJ, Judgment of 24 May 1980.

²⁰⁶ *Gabčíkovo–Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), ICJ, Judgment of September 25, 1997. para. 104.

konfliktusok esetén, köszönhetően annak, hogy a megszűnési eseteknél saját, önálló kategóriába tartozott a nemzetközi konfliktus, míg a belső ellenségeskedések nem.

4.1.2. A teljesítés utólagos lehetetlenülése

A bécsi egyezmény 61. cikkének megfelelően a nemzetközi szerződés megszűnését idézheti elő a szerződés teljesítésének lehetetlenné válása. Erre hivatkozni akkor lehet, „ha a lehetetlenülés a szerződés végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges tárgy tartós eltűnése vagy megsemmisülése folytán következett be.” Amennyiben „a lehetetlenülés időleges, erre csak mint a szerződés alkalmazása felfüggesztésének okára lehet hivatkozni.”²⁰⁷ A körülmények alapvető megváltozásához hasonlóan ebben az esetben is érvényesül, hogy a részes fél nem hivatkozhat a teljesítés lehetetlenülésére, „ha a lehetetlenülés annak eredménye, hogy e részes fél akár a szerződésből fakadó kötelezettségét, akár a szerződésben részes bármelyik másik féllel szemben fennálló bármilyen más nemzetközi kötelezettségét megszegte.”²⁰⁸

Fegyveres összeütközés esetében itt tehát nem elegendő maga a konfliktus ténye, hanem további feltételek teljesülése is szükséges, nevezetesen a tárgy tartós eltűnése vagy megsemmisülése. Ennek a tárgynak konkrétan kell lennie, a tárgy szó értelmezésének pedig szűk körűnek.²⁰⁹ Számos szerződés esetében ilyen tárgyat nem találunk, gondoljunk csak a barátsági szerződésekre, a konzuli kapcsolatokat szabályozó megállapodásokra, politikai együttműködésre, vagy például egy kétoldalú beruházásvédelmi megállapodásra. Nem elképzelhetetlen, hogy egy fegyveres összeütközés során ilyen helyzet álljon elő, de ez a megszűnési eset még szűkebb körben lehetséges, mint a körülmények alapvető megváltozása. Fegyveres konfliktus esetében alapvetően nem arról van szó, hogy fizikailag lehetetlenül a szerződés teljesítése, hanem politikailag válik lehetetlenné. A hadban álló államoknak nem céljuk, nem érdekük az együttműködés. A bécsi egyezmény azonban nem ezt az esetet tekinti a megszűnés vagy felfüggesztés okának, hanem a fizikai, tényleges lehetetlenülést. A

²⁰⁷ 61. cikk (1)

²⁰⁸ 61. cikk (2)

²⁰⁹ *Gabčíkovo–Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), ICJ, Judgment of September 25, 1997. para. 102–103.

szerződés megszűnése vagy felfüggesztése ilyenkor sem automatikusan következik be, hanem a megfelelő eljárás lefolytatása következtében.²¹⁰

4.1.3. A szerződés megszegése miatti megszűnés vagy felfüggesztés

Szerződés megszűnése, vagy alkalmazásának felfüggesztése bekövetkezhet a szerződés megszegése miatt a bécsi egyezmény 60. cikke alapján. Fontos kiemelni, hogy annak a szerződésnek a megszűnéséről vagy felfüggesztéséről van szó, amelyeknek a megszegése történt. Ha másik szerződés megszegése miatt történik egy szerződés megszüntetése, felfüggesztése, akkor már ellenintézkedésről beszélünk. Csak a szerződés lényeges megsértése szolgálhat hivatkozási alapul, ami a szerződésnek az egyezmény által meg nem engedett, egyoldalú felbontását, vagy a szerződés tárgyának és céljának megvalósításához nélkülözhetetlen rendelkezés megsértését jelenti.²¹¹ A jogkövetkezmény nem automatikusan következik be, és hivatkozási alapként csak az az állam élhet vele, amelyik maga nem követett el jogsértést. Kivételt képeznek az ember védelmére vonatkozó, humanitárius szerződésekben foglalt rendelkezések, különösen azok, amelyek megtiltják az ilyen szerződésekkel védelemben részesített személyek elleni megtorlás bármely formáját.²¹²

Így tehát erre a megszűnési módra fegyveres összeütközés miatt csak akkor lehet hivatkozni, ha maga a fegyveres konfliktus ténye jelenti a konkrét szerződésszegést, ilyen eset lehet egy barátsági szerződés ellenére egy állam lerohanása (pl.: Jugoszlávia Magyarország általi megtámadása 1941-ben az 1940. évi Örök Barátsági Szerződés ellenére). Ez az eset tehát abban különbözik a fegyveres konfliktusok hatásától, hogy csak a konkrét szerződésre vonatkozik és csak az az állam hivatkozhat rá, amelyik vétlen.

²¹⁰ Bécsi Egyezmény 65–68. cikkek

²¹¹ Bécsi Egyezmény 60. cikk (3). Ezt hangsúlyozta a Nemzetközi Bíróság a Bős-Nagymaros beruházás ügyében is. *Gabčíkovo–Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), ICJ, Judgment of September 25, 1997, para. 106.

²¹² Bécsi Egyezmény 60. cikk (5)

4.2. A semlegesség joga és a fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása

A semlegesség állapotába valamely háború kitörésével az az állam kerül, amelyik az ellenségeskedésben nem vesz részt. Háborús cselekményekbe azokat bevonni nem lehet, viszont nekik is tartózkodniuk kell minden cselekménytől, amely valamelyik hadviselő javára közvetlen vagy közvetett beavatkozást jelentene, előny szerzését, illetve hátrány okozását eredményezhetné.²¹³

A semlegesség története hosszú múltra tekint vissza, jogintézménnyé válását Hajdu Gyula az 1800-as évekre teszi.²¹⁴ „Tisztán kialakult a felfogás, hogy a semlegesség nem egyszerű tény, mely beáll azáltal, hogy az állam nem vesz részt a háborús cselekményekben, hanem jogintézmény, mely a nemzetközi jogban meghatározott, azokat a jogokat és kötelezettségeket tartalmazza, melyek a hadviselők és a háborúban való részvételtől tartózkodók között fennállanak. Szuverenitásuknál fogva minden állam dönthetett, hogy háborút akar-e viselni, vagy semleges akar-e maradni.”²¹⁵

A semlegesség joga jelentős válságon ment keresztül a 20. század első felében, köszönhetően annak, hogy a világháborúban semleges államok jelentős kereskedelmet bonyolítottak egyes hadviselő felekkel, ezáltal komoly hatást gyakoroltak az ellenségeskedések kimenetelére. A szakirodalom alapján úgy tűnik, a semlegesség joga, valamint az abból fakadó jogok és kötelezettségek a mai napig nem teljesen tisztázottak.²¹⁶ Korovin már 1946-ban úgy látta, hogy „a jövőben az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja csak abban a kivételes esetben maradhat semleges, ha két nem tag között tör ki háború, vagy ha az Egyesült Nemzetek maga úgy ítéli meg a helyzetet, hogy nincs szükség intézkedéseket tenni, melyek a háborúnak végét vessenek. Minden más esetben a tagok kötelesek az esetleges támadó ellen a Szervezet minden megelőző vagy büntető akciójában részt venni. Miután az agresszió nemzetközi bűncselekménnyé

²¹³ 1907. évi hágai V. Egyezmény a semleges Hatalmak és személyek jogairól és kötelességeiről szárazföldi háborúban, Magyarországon kihirdette: 1913. évi XLIII. tc.

²¹⁴ HAJDU Gyula: *A semlegesség*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958. 8–48. o.

²¹⁵ Uo. 25. o.

²¹⁶ L. FALUHELYI Ferenc: *Az örök semlegesség és a világháború*. Pécs, Dunántúl Könyvkiadó 1920.; HAJDU Gyula: *A semlegesség*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958.; KOROVIN, Eugene A.: *The Second World War and International Law*. *American Journal of International Law*, 1946, No. 4. 742–755. o.; TUCKER, Robert W.: *The Law of War and Neutrality at Sea*. New Jersey, The Lawbook Exchange 2006.

lett, a semlegesség a bűnrészesség egyik formája.”²¹⁷ Habár az 1949. évi genfi egyezmények tartalmazzak szabályokat a semleges államokra nézve is, mégis az 1907. évi V. hágai egyezmény óta nem sikerült olyan új egyezményt elfogadni a semlegességről, amely átfogóan szabályozná azt. Máig igaznak tűnik Hajdu Gyula több mint 50 évvel ezelőtti megállapítása: „A semlegesség mint jogviszony erőltetett, tartalmatlan szólammá lett.”²¹⁸

Univerzálisan elfogadott, hogy a háború nem gyakorol hatást egy hadviselő fél és egy semleges állam közötti szerződésekre.²¹⁹ Példaként általában az Aaland-szigetek helyzetét említik, amelynek semlegességéről 1921-ben kötött megállapodást nyolc állam (Finnország és Svédország mellett részes fél Németország, Dánia, Olaszország, Lettország, Lengyelország és az Egyesült Királyság).²²⁰ Ez a megállapodás azonban több szempontból sem megfelelő példa: egyrészt többoldalú szerződés, amelyek már az első világháború miatt sem szűntek meg, másrészt a szerződés szövege egyértelműen kettéválasztja a szabályozást, tartalmaz rendelkezéseket a békeidőre és a háború idejére is, ezáltal egyértelművé teszi, hogy háború esetén is alkalmazandó. Harmadrészt állandó rezsim létrehozására irányul, amelyet konkrétan megfogalmaz a 8. cikkében.²²¹

Tehát ez a szerződés nem azért maradt hatályos a második világháború során is, mert egyes részes államok semlegesek voltak (nevezetesen Svédország), hanem az említett érvek miatt.

Ennél jobb példa a Norvégia egységét biztosító szerződés esete: 1907-ben Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Oroszország szerződésben vállalta, hogy biztosítja Norvégia integritását. Az első világháborúban a garanciát vállaló államok mind hadviselők lettek, ez azonban nem érintette Norvégiát. A norvég kormány ki is tartott az álláspontja mellett, miszerint a háború nem érintette a szerződést. Ezt

²¹⁷ KOROVIN, Eugene A.: *The Second World War and International Law*. *American Journal of International Law*, 1946, No. 4. 754. o.

²¹⁸ HAJDU Gyula: *A semlegesség*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958. 307. o.

²¹⁹ *Study of the Legal Validity of the Undertakings Concerning Minorities*. Secretary-General's study for the Commission on Human Rights, E/CN.4/367 1950. 7. o.

²²⁰ Convention relating to the Non-Fortification and Neutralisation of the Aaland Islands, LoN Reg. No. 255.

²²¹ „The provisions of this Convention shall remain in force in spite of any changes that may take place in the present status quo in the Baltic Sea.”

<<http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%209/v9.pdf>>

bizonyította az is, hogy Norvégia később felmondta a szerződést, amikor belépett a Nemzetek Szövetségébe.²²²

A fegyveres konfliktus a valóságban gyakorolhat hatást harmadik, semleges államokra is, tipikusan az ő állampolgáraikon keresztül. Ennek egy korai példája a *Norvég hajótulajdonosok ügye*, amelyet az Állandó Választott Bíróság döntött el 1922-ben. Az első világháború kezdeti éveiben Norvégiában honos jogi személyek számos hajóépítési és hajóvásárlási szerződést kötöttek amerikai társaságokkal. 1917-ben, amikor az Amerikai Egyesült Államok belépett a háborúba, ezeket az épülő, még félkész hajókat lefoglalták az amerikai hadsereg számára. A norvég cégek sem az előre megfizetett részletet, vételárat, megbízási díjat, sem a hajókat nem kapták meg. A norvég tulajdonosok az amerikai belső jogorvoslati lehetőség kimerítése után diplomáciai védelmet kaptak Norvégiától, így került sor a választottbírói eljárásra.

Az ítélet kimondta, hogy nem vizsgálja a háború alatti elkobzás jogszerűségét, csak a háború utáni helyzetet és megállapította, hogy az Amerikai Egyesült Államoknak leghamarabb 1918 novemberétől (fegyverszünet) és legkésőbb 1919 júniusában (a versailles-i békeszerződés aláírása után) vissza kellett volna adnia a hajókat. A hajók visszaadása mellett a bíróság kártérítést is megítélt, amelynek az összegébe beszámították az elmaradt hasznot és a kamatokat.²²³ Ebben az esetben azonban nem magánszemélyek által kötött magánjogi szerződésekről van szó, és nem államközi közjogi megállapodásokról. Az ellenséggel kereskedést szabályozó és tiltó belső jogi szabályok csak akkor és annyiban relevánsak a téma szempontjából, amennyiben az állam ezzel megsérti egy fennálló nemzetközi szerződését. Ilyen kérdésekről lásd a III. fejezet 3.11. és 3.13. pontját.

Schwarzenberger szerint a hadiállapotban lévő állam és egy semleges harmadik állam közötti szerződésre is hatást gyakorolhat a háború, az előbbi fél ugyanis hivatkozhat lehetetlenülésre, hogy ne kelljen teljesítenie a szerződést. A semleges állam pedig érvelhet azzal, hogy számára előbbrevaló a semlegességből fakadó

²²² Harvard Research in International Law, Law of Treaties, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, Supplement, Commentary to Article 35.1198. o. A norvég semlegesség esetéhez hasonló dán és izlandi semlegesség kérdéseiről lásd: BLOCH, Joachim-Dieter: Die Einwirkung des Krieges auf die Rechtsstellung Islands. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 1940, vol. 10. 804–815. o.

²²³ *Norwegian Shipowners' Claims* (Norway v. United States of America), PCA, Judgment of October 13, 1922. 23, 30. o.

kötelezettségeinek teljesítése, mint magának a szerződésé.²²⁴ Szerző véleménye szerint ez pusztán annyit jelent, hogy a semleges állam és a hadviselő közötti viszonyban a nemzetközi szerződések megszűnésére vonatkozó általános szabályok és a felelősségi szabályok alkalmazásával elképzelhető a szerződés teljesítése alóli mentesülés. A semleges állam és a hadviselő fél közötti szerződések tekintetében tehát az összeütközésnek vagy nincs hatása (a szerződés végrehajtandó), vagy olyan hatást gyakorol, amely nem illeszthető bele az önálló megszűnési esetbe. Szerző nem lát különbséget a semleges állam és más harmadik államok jogi helyzete között a fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően.

A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete a kérdés tekintetében – a szerző véleménye szerint – megtévesztő. Noha a 17. cikkében közli, hogy a tervezet rendelkezései nem érintik a semlegességből fakadó jogokat és kötelezettségeket, de közben a 1. cikk alapján a tervezet hatályát kiterjesztik azokra az államokra is, amelyek szerződéses viszonyban állnak a fegyveres konfliktusban érintett állammal.²²⁵ Ez a jelenlegi globalizált, multilaterális szerződésektől „hemzsegő” világban tulajdonképpen az összes államot jelenti. Ennek értelmében a tervezet által lehetővé tett speciális felfüggesztés lehetősége nem csak a hadviselő felek számára áll rendelkezésre, hanem minden velük szerződéses viszonyban lévő állam számára is.

4.3. Megtorló intézkedések

Megtorló intézkedések alkalmazására akkor kerülhet sor, ha az egyik hadviselő fél megszegi a *jus in bello* szabályokat egy másik hadviselővel szemben. A megtorló intézkedések feltételeit és korlátait a humanitárius jog tartalmazza.²²⁶ Ilyen esetben nem arról van szó, hogy a konfliktus ténye hatást gyakorolna a szerződésekre, hanem hogy a humanitárius jog által megengedett keretek között az érintett hadviselő fél próbálja rábírní a másikat a *jus in bello* betartására a kettejük viszonyában. Ez hasonlít az ellenintézkedéshez, azonban az erre vonatkozó speciális szabályokat a genfi egyezmények tartalmazzák.

²²⁴ SCHWARZENBERGER, Georg: *A Manual of International Law*. 5th ed. London, 1967. 170–171. o.

²²⁵ Draft Articles 2011. Art. 1,17.

²²⁶ Például 1949. évi I. Genfi Egyezmény 46. cikk, II. Genfi Egyezmény 47. cikk, III. Genfi Egyezmény 13. cikk, IV. Genfi Egyezmény 33. cikk, 1977. évi I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 51–52. cikkek.

4.4. A jogellenességet kizáró körülmények elhatárolása a fegyveres konfliktus hatásától

A nemzetközi jogi felelősség lényege az, hogy a jogsértés új jogviszonyt hoz létre. Az államok között tehát fennáll egy jogviszony és annak a megsértése egy újabb, felelősségi jogviszonyt eredményez, amely alapján a jogsértő köteles a jóvátételre.²²⁷ A fegyveres konfliktus egy olyan tény, körülmény, amelynek bekövetkezése önmagában is keletkeztetheti a felelősségi jogviszonyt (pontosabban az a cselekmény, amellyel létrehozzák a fegyveres összeütközést). Ez történik például agresszió esetén, amellyel az állam megsérti az ENSZ Alapokmányát, illetve szokásjogi szabályokat. Azonban az is elképzelhető, hogy a fegyveres összeütközés előidézése nem jelent jogsértést, viszont olyan körülmény, amely miatt az abban érintett államok egyes szerződéseiket nem tudják vagy akarják teljesíteni. Ilyen esetben a szerződés nem teljesítése jelenti a jogsértést és eredményezi a felelősségi jogviszonyt, és nem a fegyveres összeütközés ténye. Az államok ragaszkodnak ahhoz, hogy legyen a fegyveres összeütközések esetén egyoldalú szerződés-felfüggesztési joguk, és így ne követhessenek el jogsértést a szerződés nem teljesítése által. A fegyveres összeütközések felfüggesztő (vagy esetlegesen megszüntető) hatásának kérdése a szerződési jog keretébe tartozik, így előbb azt kell megvizsgálni, hogy történt-e kötelezettségszegés annak a szabályai tekintetében. (Ezek a szabályok azonban jelenleg a szokásjogban sem egyértelműen fellelhetők). Amennyiben úgy tűnik, hogy igen, akkor következik az államok nemzetközi jogsértések miatti felelősségének a mérlegelése, nevezetesen, hogy van-e jogellenességet kizáró körülmény és melyek a jogkövetkezmények.²²⁸ (A betudhatóság ezekben az esetekben általában nem kérdéses). Bruno Simma egyik cikkében hangsúlyozta, hogy a nemzetközi szerződés felfüggesztése ellenintézkedésként nem a szerződési jog keretében értékelendő, hanem a felelősséget szabályozó jog alapján, ezt

²²⁷ A felelősségi jogviszonyról bővebben lásd például: NAGY Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1991.

²²⁸ DARSİWA; CRAWFORD, James – OLLESON, Simon: The Exception of Non-performance: Links between the Law of Treaties and the Law of State Responsibility. *Australian Year Book of International Law*, 2001, vol. 21. 55–74. o.; SICILIANOS, Linos-Alexander: The Relationship between Reprisals and Denunciation or Suspension of a Treaty. *European Journal of International Law*, 1993. No. 4. 341–359. o.

támasztja alá különösen az is, hogy az egyezmény 73. cikke szerint a rendelkezései nem érintik a felelősségi jog kérdéseit.²²⁹

A jogellenességet kizáró körülmények közül a téma szempontjából különösen jelentős az önvédelem, a szükséghelyzet, a végszükség, a *vis major* és az ellenintézkedés. Mindegyik esetében közös elem a szükségesség és arányosság követelményének a betartása, tehát semmiképpen sem szeghető meg az állam összes szerződése egyszerre, ezekre hivatkozással. Jogellenességet kizáró körülményre csak a helyzet kialakulásában vétlen fél hivatkozhat sikerrel, így ebben is különbözik a fegyveres konfliktusok hatásától, mivel ott a konfliktusban érintett felek bármelyike hivatkozhat rá, kivétel ez alól az agresszor állam esete. A szükséghelyzet, végszükség, *vis major* események során tett intézkedések pedig nem az érintett szerződés megszüntetését vagy felfüggesztését jelentik, hanem annak az olyan megszegését, amelyért nem tartozik az állam felelősséggel, ha minden kritérium teljesül.

Ezek a kimentési okok időben szorosan kötődnek az előidéző esemény idejéhez, és az esemény megszűnésével elenyészik az erre hivatkozás joga is. Az ellenségeskedések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása nem szűnik meg automatikusan az esemény megszűnésével, hanem utána a felek megegyezésével rendeződik. A jogellenességet kizáró körülmények mentesíthetnek tehát harmadik államokat a szerződéses kötelezettségeik teljesítése alól mind nemzetközi, mind nem nemzetközi összeütközés esetén. Továbbá agresszió esetén jogalapot teremtenek az önvédelemre és az ellenintézkedésre, mint a szerződéssel ellentétes tevés vagy mulasztás jogellenességének kiküszöbölésére. Végző soron a jogellenességet kizáró körülmények felhívására még akkor is sor kerülhet, ha egy állam nem tartotta be a fegyveres konfliktus miatti felfüggesztésre vonatkozó speciális szabályokat.

Az erőszak tilalma megjelenése előtt az államok között egyszerre csak egy jogviszony létezett a hozzá tartozó felelősségi szabályokkal, tehát vagy a békeidő joga a saját felelősségi szabályaival, vagy a háború joga a saját szabályaival. Mára ez a két helyzet egyáltalán nem ilyen könnyen választható szét, és egyértelmű, hogy nem két teljesen különálló rendszerről van szó. A békeidőre vonatkozó joganyag egyes része hatályos a fegyveres konfliktus idején is, és a két terület felelősségi szabályai kiegészítik egymást. A nemzetközi jog 20. századi fejlődésének eredményeként a

²²⁹ SIMMA, Bruno: Termination and Suspension of Treaties: Two Recent Austrian Cases. *German Yearbook of International Law*, 1978. vol. 21. 88. o.

fegyveres konfliktusban nem csak a *jus in bello* szabályai tartandók be, hanem egyértelműen a nemzetközi jog bizonyos más rendelkezései is. Ilyen az ENSZ Alapokmánya minden szakasza, a szerződések kötésére vonatkozó szokásjog, vagy az 1969. évi bécsi egyezmény, a diplomáciai kapcsolatok joga, egyes emberi jogok²³⁰, valamint hatályosak a határt megállapító szerződések is a konfliktus végéig (még akkor is, ha megszállás történt).

4.5. Államok megszűnése és az államutódlás

Államok megszűnése gyakran kapcsolódik össze fegyveres összeütközéssel. Ennek köszönhetően a gyakorlatban összemosódhat, hogy egy szerződés megszűnése a fegyveres konfliktus miatt történik-e, vagy az állam megszűnése miatt. A jogtörténetből klasszikus példája ennek Jugoszlávia 1941. évi szétesése és a jugoszláv–magyar Örök Barátsági Szerződés esete, amellyel kapcsolatosan részletes elemzés található a disszertáció IV. fejezetében.

Egy állam jogutód nélküli megszűnésével az általa kötött kétoldalú szerződések megszűnnek. Ezt a megszűnési esetet a Bécsi Egyezmény nem nevesíti, azonban az egyértelmű, tekintettel arra, hogy a nemzetközi szerződés fogalmi feltétele, hogy legalább két jogalany kell a létehez. Az állam megszűnésére nem csak fegyveres erőszak során kerülhet sor, hanem békés úton is, és a szerződések ilyenkor is megszűnnek. Itt tehát az események láncolatában a szerződés megszűnése előtti láncszem az állam megszűnése és azt előzi meg a fegyveres összeütközés vagy más cselekmény (amely megszüntette az államot). Az állam megszűnése esetében a szerződésben részes egyik jogalany megszűnése miatti szerződés-megszűnés következik be, míg a fegyveres összeütközések hatása során a jogalany léte nem kérdéses.

Az állam megszűnése azonban általában jogutód nélkül következik be. Az államutódlás során azt a kérdést próbáljuk megválaszolni, hogy a jogutódra, a nemzetközi jog új alanyára mennyiben szállnak át az elődállam korábban hatályos nemzetközi jogai és kötelezettségei.²³¹ A korábbi állam területének megszerzése még

²³⁰ Lásd például a Nemzetközi Bíróság *Nukleáris fegyverek alkalmazásának jogszerűségével kapcsolatos tanácsadó véleményét* (1996), különösen a 25. pontját.

²³¹ BOKORNÉ Szegő Hanna: *Államazonosság – államutódlás*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1984. 12. o.

nem jelenti egyértelműen a korábbi nemzetközi szerződések átszállását is. A Bécsi Egyezmény 73. cikke az egyezmény hatálya alól nem csak az ellenségeskedések esetét zárja ki, hanem az államutódlás témáját is. Ennek rendezésére született meg az 1978. évi bécsi egyezmény a nemzetközi szerződésekben való államutódlásról, amely 1996-ban lépett hatályba.²³² Paradox módon ezen egyezmény 38. cikke is kijelenti, hogy a rendelkezései nem érintik az államok közötti ellenségeskedések esetét, sőt a 39. cikk ugyanezt mondja a katonai megszállás esetére. A kommentár szerint a megfogalmazók szerették volna, ha a „nem érintik”-klauzulák egységesek a szerződések jogát tárgyaló egyezményekben, illetve kijelentik, hogy nem világos a fegyveres összeütközések hatásának és az államutódlásnak az elhatárolása.²³³

Az állam megszűnésének és a fegyveres összeütközéseknek a nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása közötti különbség egyértelmű elméletileg, a gyakorlatban azonban nem mindig. Az első világháború, mint fegyveres összeütközés által érintett osztrák–magyar szerződésekről a békeszerződések rendelkeztek a hadviselő felek között. A békeszerződések itt egyáltalán nem az utódlásról szólnak, hanem a háború hatásának rendezéséről. Ezzel szemben az újonnan létrejött Ausztria és Magyarország a semleges államokkal szembeni viszonyában utódlási kérdésként értelmezte és rendezte a korábbi szerződések sorsát. Ráadásul nem is ugyanazon az elv mentén: míg Magyarország jogutódnak tartotta magát a Monarchia bilaterális szerződéseiben, addig Ausztria nem.²³⁴

A szerző véleménye szerint a két jogintézmény elhatárolása során a következő tényezőket kell figyelembe venni:

1. A fegyveres összeütközések megszüntető/felfüggesztő hatása a hadban álló felek közötti szerződésekre vonatkozik, míg állam megszűnése vagy jogutódlás esetén az adott állam minden szerződésére.

2. A fegyveres összeütközésnek eltérő hatása van a hadban állók, a konfliktusban érintett és harmadik államok között, míg az állam megszűnése, illetve jogutódlásának kérdése egységes minden állam felé (vagy van, vagy nincs jogutódlás,

²³² Vienna Convention on succession of States in respect of treaties, Vienna, 23 August 1978. UN. Reg. No. I-33356. A részes felek száma a mai napig igen alacsony (2012 elején 22), ami jól mutatja a szabályozás bizonytalanságait, az univerzális szokásjog hiányát. Magyarország sem részese.

²³³ *Draft articles on Succession of States in respect of Treaties with commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 1974, Vol. II. Part One. Commentary to Art. 38–39. paras. 1–5.

²³⁴ *Draft articles on Succession of States in respect of Treaties with commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 1974, Vol. II. Part One. Commentary to Art. 34. paras. 5–6.

és ha az adott egyezményben az új állam jogutód az egyik állam felé, akkor az lesz a többi részes állam felé is.)

3. Mindkét jogintézmény esetében jelentősége van az erőszak alkalmazása jogszerűségének, mivel a jogellenesen létrejött állapotból jogok nem származhatnak (az agresszor nem szüntethet meg szerződéseket – az agresszió útján megszüntetett állam területének megszerzése nem ismerhető el).

4. A fegyveres összeütközés hatása során az állam léte, államisága nem kérdéses, míg az állam megszűnése esetében egy nemzetközi jogalany megszűnéséről van szó és a kétoldalú szerződések e miatti megszűnéséről.

5. Általában megkülönböztethető a fegyveres összeütközés kezdete és az állam megszűnésének időpontja, így különbség tehető a két esemény joghatásai között.

6. Az állam megszűnése és a jogutódlás kapcsán mindig a nemzetközi szerződések megszűnése a kérdés, míg a fegyveres összeütközések esetében a megszűnésen kívül a felfüggesztés is alkalmazható (sőt, ahogyan a következő fejezetből kiderül, tipikusan ez alkalmazandó).

5. Összegzés

A jogelmélet áttekintése felszínre hozta a disszertáció témájában rejlő nehézségeket és dilemmákat, az arra adott, koronként és területenként eltérő válaszokat. A szerző a teljes megszűnés elve, a felek száma szerinti vagy a szerződés tárgya szerinti differenciálás hiányosságainak feltárása mellett ismertette a Nemzetközi Jogi Bizottság kodifikációs tevékenységét is.

A fogalmak körében a szerző tisztázta az előforduló kifejezések jelentését, és azok jelentőségét. Míg a nemzetközi szerződés fogalma univerzálisan elfogadott, addig kihívást jelent a fegyveres összeütközés mindenki által elfogadott definíciójának megalkotása. A fogalmakat tárgyaló rész azonban nem csak a kifejezések jelentését próbálta megadni, hanem bemutatta az alkalmazásukkal összefüggő problémákat is. A szerző itt tért ki arra a nézetére is, miszerint a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esete a Bécsi Egyezmény hatálya alá tartozik.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a nemzetközi jog alapelveit a téma vizsgálatakor. Nem mindegy, hogy az agresszor állam, vagy pedig a megtámadott állam

szemszögéből értékeljük a helyzetet. Az erőszak tilalmának megsértéséből jogokat szerezni nem lehetséges, ilyen módon az állam szerződéses kötelezettségeiből sem menekülhet. A *pacta sunt servanda* elve minden államot kötelez, de nem abszolút módon, tehát a jog által megengedett körben lehetséges a megszabadulás a szerződések teljesítésétől. A fegyveres összeütközések továbbra is részei a nemzetközi közösség életének, így szükséges az ilyenkor követendő szabályok koherenciájának megteremtése. Ehhez elengedhetetlen volt az elhatárolás, amely során világossá vált, hogy a nemzetközi szerződések joga a mai formájában nem nyújt és nem is nyújthat megoldást a fegyveres összeütközések miatt felmerülő tényleges helyzetekre.

Előfordulhatnak olyan esetek, amikor egyéb megszűnési okra hivatkozva valóban a szerződés megszűnéséhez vezethet egy fegyveres konfliktus, illetve az is lehetséges, hogy az államok az ellenintézkedéshez, önvédelemhez való jog keretében egyoldalúan megváltoztatják egy-egy szerződés hatályát. Azonban ezek mellett létezik az igény a nemzetközi közösségben, hogy a nemzetközi jog lehetőséget teremtsen és reagáljon azokra a ténybeli problémákra, amelyek minden nemzetközi fegyveres konfliktus során előkerülnek. Ennek megoldását kísérli meg a Nemzetközi Jogi Bizottság a tervezetében, és a szerző is jelen munkájában.

A nemzetközi fegyveres összeütközés következtében a nemzetközi jog számos különböző területe „aktiválódhat”, válhat irányadó joggá, így a jogszerűség értékelése során az erőszak tilalma szabályai, a Biztonsági Tanács által előírtak, a sértett oldaláról a felelősségi szabályok, egyéb esetekben a speciális felfüggesztési szabályok. Nem nemzetközi ellenségeskedések esetében pedig a nemzetközi szerződések általános rendelkezései és a felelősségi szabályok. Mivel ezek közül a szabályrendszerek közül mind ismert, kivéve a speciális felfüggesztési szabályok, így ezek kodifikálását és továbbfejlesztését végezte el a Nemzetközi Jogi Bizottság és a szerző is ezzel foglalkozik a következő fejezetben.

III. NEMZETKÖZI FEGYVERES KONFLIKTUS NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEKRE GYAKOROLT HATÁSÁNAK SZABÁLYAI

Egy fegyveres összeütközés számos jogintézmény alkalmazását idézheti elő, vetheti fel. Ezeket a variációs lehetőségeket a szerző a megelőző fejezetekben tekintette át. Egyértelmű, hogy mi az alkalmazandó jog nem nemzetközi fegyveres összeütközések, valamint agresszió esetén. Viszont nem teljes mértékben ismert az alkalmazandó jog azon nemzetközi fegyveres összeütközések esetében, amikor a Biztonsági Tanács nem hozott határozatot, vagy nem történt agresszió. Az ENSZ és a modern nemzetközi jog rendszerének felállításával a fegyveres összeütközések és nemzetközi szerződések kapcsolata már nem kizárólag szerződésmegszűnési kérdés. Ahogyan a korábbiakban látható volt, érinti az alapelveket, a *jus ad bellumot*, a felelősségi szabályokat és a nemzetközi szerződések jogát. Ebben a fejezetben a szerző azt a kérdést vizsgálja, hogy ha egy nemzetközi fegyveres összeütközés során az abban érintett állam nem hivatkozhat a szerződésszegés, a lehetetlenülés, a körülmények alapvető megváltozása miatti megszűnésre és ellenintézkedésként sem szüntetheti meg a szerződést, akkor mit tehet, ha még mindig szabadulni kíván a kötelezettségeitől. Az államok fenn kívánnak tartani egy ilyen „egérutat” és a Nemzetközi Jogi Bizottság is elismeri ezt. A tervezet ebben az esetben is lehetővé teszi az érintett nemzetközi szerződés megszüntetését, pusztán a fegyveres összeütközésre tekintettel, habár számos tényező figyelembe vételét írja elő ehhez. A továbbiakban egyrészt ezek áttekintése következik, másrészt a szerző kifejti, miért nem tartja elfogadhatónak ezt a fajta egyoldalú megszüntetést, amely helyett a felfüggesztést javasolja.

1. Megszűnés vagy felfüggesztés?

Szerző szerint az alapelvek fényében megengedhetetlen, hogy egy nemzetközi szerződés *ipso facto*, vagy az egyik állam egyoldalú döntése alapján megszűnjön egy nemzetközi fegyveres konfliktus következtében. A nemzetközi szerződések joga teljes mértékben a szerződő felek közös akaratára épül, így ezt a helyzetet sem lehet kiragadni

ebből a rendszerből. Nem is szükséges egyébként a kiragadása, mivel némi módosítással a nemzetközi szerződések joga erre a helyzetre is alkalmazhatóvá válhat.

A nemzetközi szerződés alkalmazása felfüggesztésének célja pontosan az, hogy ideiglenesen, tekintettel bizonyos eseményekre mentesítse a feleket bizonyos nemkívánatos kötelezettségek alól. Természetesen a hadban álló feleknek is megmarad az a joguk, hogy közös megegyezéssel, vagy akár a nemzetközi szerződés megszüntetésének egyéb módjával véget vessenek a szerződésnek (habár kevésbé valószínű, hogy konszenzusra jutnak). A jogbiztonság érdekében mindenképpen szükséges ennek az archaikus maradványnak, a „háború miatti megszűnésnek” a kiiktatása a nemzetközi jogrendből (már amennyire a része még). Ráadásul ez semmilyen módon nem sérti a vétlen, megtámadott állam érdekeit sem. A szerződés alkalmazásától „megmenekül” addig, amíg nem rendeződik a helyzet, akár a konfliktus végén, akár más békés vitarendezésnek köszönhetően (amikor pedig módosítható, újratárgyalható a szerződés).

Nem szükséges csak a végletekben gondolkodni, tehát hogy vagy megszűnik vagy hatályos, különösen mind a fegyveres összeütközések, mind a szerződések sokszínűségére tekintettel. A felfüggesztés mellett szól az az érv is, hogy számos esetben a szerződésnek csak egyes rendelkezései alkalmatlanok a teljesítésre, de nem a teljes egésze. Így felesleges az egész szerződés megszüntetése (vagy akár felfüggesztése). A bonyolult és sokrétű nemzetközi viszonyok között, ahol a nemzetközi jog legfőbb célja a béke és az államok baráti együttműködésének megőrzése, ott az ilyen problémás helyzetek megoldására is elfogadhatóbb egy középutas megoldás, amilyen a felfüggesztés jogintézménye.

Ezek alapján tehát a szerző nem ért egyet a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében foglalt azon szabállyal, miszerint a szerződések megszűnhetnek a fegyveres konfliktus következtében. A tervezet 3. cikke úgy fogalmaz, hogy a nemzetközi szerződéseket nem szünteti meg vagy függeszti fel egy fegyveres konfliktus *ipso facto*. A megszűnés lehetőségét azonban a tervezet fenntartja.²³⁵ Az *ipso facto* jelentéséről hosszú vita folyt, beleértendő az automatikusság és a szükségszerűség is, összességében

²³⁵ Draft Articles 2011.

tehát az, hogy a fegyveres összeütközés nem feltétlenül szünteti meg a nemzetközi szerződéseket, de a lehetőség nem kizárt.²³⁶

Természetesen a felfüggesztés joga az agresszor államot nem illetheti meg, azonban addig, amíg a Biztonsági Tanács, vagy más, arra jogosított szerv (nemzetközi bíróság) ezt ki nem mondja, addig csak az államok saját értékítélete alapján történik a döntés. A felfüggesztés indoka az, hogy nem fér össze az adott szerződés alkalmazása a fegyveres konfliktussal, akár azért, mert nem tudja, vagy mert nem akarja teljesíteni azt az érintett fél.

Mindemellett a felfüggesztéshez való jog sem lehet korlátlan, és nem terjedhet ki minden szerződésre. Az érintett államok számos tényező alapján kötelesek mérlegelni, hogy jogosultak-e felfüggeszteni egyes rendelkezéseket. Természetesen a mérlegelésük eredménye később felülvizsgálható, tehát amennyiben például a Biztonsági Tanács agresszorrá nyilvánítja valamelyik államot, úgy az utólag felelőssé válik a szerződések egyoldalú felfüggesztéséért. Az állam számára még abban az esetben is előállhat kimentési lehetőség, ha a fegyveres konfliktus miatti felfüggesztést nem megfelelő módon alkalmazta, de elképzelhető, hogy a felelősségi szabályok alapján még sikerrel hivatkozik valamelyik jogellenességet kizáró körülményre.

A felfüggesztést alkalmazó államnak a helyzet mérlegelése során figyelembe kell vennie számos tényezőt, így például a szerződések értelmezésével kapcsolatos szabályokat. Az értékelést segíti az államok gyakorlatának áttekintése is egyes szerződéstípusokkal kapcsolatosan. Ennek megfelelően a továbbiakban egyrészt azon tényezők áttekintése következik, amelyek együttes értékelése szükséges annak érdekében, hogy egy állam el tudja dönteni, felfüggesztheti-e valamely szerződéses kötelezettsége teljesítését a fegyveres konfliktusra hivatkozva. Másrészt az államok gyakorlata és a bíróságok esetjoga alapján lehetséges egy olyan lista összeállítása, amely konkrét szerződésekkel, szerződési rendelkezésekkel kapcsolatosan mutat irányt. Ez nem az osztályozási elv feltámasztása, mivel nem azt mondja ki a szerző, hogy az itt felsorolt egyezményeket kell minden körülmények között alkalmazni, hanem csak a nemzetközi joggyakorlatból levont következtetések összegzése.

²³⁶ *Report of the International Law Commission. A/60/10 2005. 54–56. o.; Report of the International Law Commission. A/61/10 2006. 388. o.; Report of the International Law Commission. A/62/10 2007. 161–162. o.; Report of the International Law Commission. A/65/10 2010. 295–296. o.*

2. Tényezők a fegyveres konfliktus nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának értékeléséhez

Fegyveres konfliktus kezdetekor és folyamata alatt az érintett államok számos alkalommal szembesülnek azzal a kérdéssel, vajon milyen jogaik és kötelezettségeik vannak a fegyveres konfliktus előtt megteremtett nemzetközi jogszabályok alapján. Ennek a mérlegelése, értékelése és értelmezése az állam feladata, amelyhez kevés iránymutatást kap más nemzetközi jogalanyoktól, viszont felelősséggel tartozik a döntéséért. Ahhoz, hogy az államok meg tudják határozni, milyen jogi kötelezettségeik vannak a fegyveres konfliktus során, több elemet is figyelembe kell venniük. Korábban ez a mérlegelés tisztán politikai alapokon történt, azonban mára a nemzetközi jog rendszerében találunk ehhez alkalmazandó jogot is. Az állam a jogi helyzet mérlegelése során köteles alkalmazni a nemzetközi szerződések értelmezésére vonatkozó szabályokat, valamint figyelembe venni egyéb tényezőket is (felek száma, összeegyeztethetőség a fegyveres konfliktussal).

2.1. Nemzetközi szerződések értelmezésére vonatkozó szabályok

Nemzetközi szerződés értelmezésére annak érdekében van szükség, hogy feltárjuk a részes felek szándékát a nemzetközi fegyveres összeütközés esetére. Haraszti György megfogalmazásában „a nemzetközi szerződés értelmezése alatt azt a jogi műveletet értjük, amely a szerződés konkrét alkalmazásával kapcsolatban a szerződési tartalom feltárására irányul a felek szerződéskötéskori szándékának a szerződésszöveg és más, erre alkalmas anyagok alapján való megismerése révén.”²³⁷ A bécsi egyezmény 31–33. cikkei tartalmazzák a nemzetközi szerződések értelmezésére irányadó szabályokat, jelen téma szempontjából a 31–32. cikkek rendelkezései a relevánsak. A szerződés értelmezésére vonatkozó szabályok mindig érvényesek, tehát akkor is, ha fegyveres konfliktus alakult ki. Ezek a szabályok egyértelműen megtalálhatóak a nemzetközi szokásjogban is.²³⁸

²³⁷ HARASZTI György: *A nemzetközi szerződések értelmezésének alapvető kérdései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1965. 26–27. o.

²³⁸ A Nemzetközi Bíróság számos ítéletében kimondta ezt, például: *Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya v. Chad)*, ICJ, Judgment of February 3, 1994. para. 41.; *Maritime Delimitation and*

Mindenekelőtt a szerződést jóhiszeműen kell értelmezni, összefüggésben azzal, ami a *pacta sunt servanda* elvénél található.

A szerződés szövegét a szavak hétköznapi, szokásos értelme szerint kell értelmezni, figyelemmel a szövegösszefüggésre.²³⁹ Az értelmezés szempontjából a szerződés részének kell tekinteni a bevezetőjét és a mellékleteit is. A szerződések túlnyomó része nem tartalmaz cikket arra nézve, hogy fegyveres konfliktus során mi legyen a szerződés sorsa, így a nyelvtani értelmezés általában még nem vezet eredményre.

A szerződés tárgya és célja nyújthat segítséget,²⁴⁰ ezen alapul tulajdonképpen az osztályozási elv és e fejezet 3. részében található lista is. A *jus in bello* tárgya a fegyveres konfliktus és célja, hogy fegyveres konfliktus idejére szabályokat alkosson. E szerződések többsége már a nyelvtani értelmezés alapján is egyértelmű eredményre vezet, azonban például bizonyos fegyvereket tiltó szerződéseknél a tárgy és a cél figyelembevétele is szükséges (lásd e fejezet 3. részében, a *jus in bello*-val kapcsolatosan leírtakat).

A szerződésen kívüli egyéb, értelmezést segítő eszközök lehetnek: a) az olyan megállapodások, okmányok, amelyeket egy, több vagy az összes részes fél készített a szerződés értelmezésével kapcsolatosan;²⁴¹ b) a szerződést előkészítő munkálatok (*travaux préparatoires*); c) a szerződés megkötésének körülményei; d) a szerződés

Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain), ICJ, Jurisdiction and Admissibility – Judgment of July 1, 1994. para. 33.; *Oil Platforms* (Islamic Republic of Iran v. United States of America), ICJ, Preliminary Objection – Judgment of December 12, 1996. para. 23.; *Kasikili/Sedudu Island* (Botswana v. Namibia), ICJ, Judgment of December 13, 1999. para. 18, 48.; *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, ICJ, Advisory Opinion of July 8, 1996. para. 19.

²³⁹ Pl.: *Temple of Preah Vihear* (Cambodia v. Thailand), ICJ, Preliminary Objections – Judgment of May 26, 1961. 32. o.; *Land, Island and Maritime Frontier Dispute* (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening), ICJ, Judgment of September 11, 1992. para. 380. A szövegű értelmezés jogelméleti problémáiról lásd például: BLUTMAN László: Bírói jogalkalmazás és szövegű értelmezés. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/4. 94–104. o.

²⁴⁰ A szerződés tárgyának és céljának figyelembe vételéről az értelmezés során lásd: *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, ICJ, Advisory Opinion of May 28, 1951. 23–24. o.; *LaGrand* (Germany v. United States of America), ICJ, Judgment of June 27, 2001. para. 99–109.

²⁴¹ *Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan* (Indonesia v. Malaysia), ICJ, Judgment of December 17, 2002. para. 37.; *Kasikili/Sedudu Island* (Botswana v. Namibia), ICJ, Judgment of December 13, 1999. para. 48.; *Land, Island and Maritime Frontier Dispute* (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening), ICJ, Judgment of September 11, 1992. para. 380.; De például a *soft law* mint értelmezést segítő eszköz elméleti problémáiról lásd: BLUTMAN László: Nemzetközi *soft law*: hagyjuk dolgozni Occam borotváját. *Közjogi Szemle*, 2008/1. 28–37. o.

alkalmazása során utólag kialakult olyan gyakorlat, amely a szerződés értelmezését illetően a részes felek megegyezését jelenti.²⁴²

Az értelmezés különböző eszközeinek alkalmazása tulajdonképpen összetett művelet, nem külön-külön, hanem együtt adja meg a szerződés valódi értelmét.²⁴³ „Az értelmező tevékenységnél abból kell kiindulni, hogy a szerződő felek szándékát a szerződési szöveg fejezi ki, de ez nem jelenti azt, hogy a szerződési szöveg mellett ne lehetne, és ne kellene más eszközöket is igénybe venni a részes felek tulajdonképpeni szándékának feltárása érdekében.”²⁴⁴ Az értelmezés nem mechanikus eljárás, amely teljes mértékben racionalizálható, azonban ez nem jelenti azt, hogy elsődlegesen politikai tevékenység lenne.²⁴⁵

A szerződés értelmezése során tulajdonképpen a szerződő felek szándékát próbáljuk feltárni, azonban az összes fent nevezett elem sem biztos, hogy elegendő segítséget nyújt annak kiderítésében, mi lehetett a felek szándéka például fegyveres konfliktus esetére.²⁴⁶ Az 1945 előtt kötött szerződések esetében a felek szerződéskötéskori szándéka valószínűleg az volt, hogy a fegyveres konfliktus során minden nemzetközi szerződés alkalmazását felfüggeszék, kivéve azokat, amelyeket kifejezetten erre az esetre kötöttek (hadijog, humanitárius jog, semlegesség), vagy amelyek kifejezetten rendelkeztek erről (az előbbieken kívül például több kölcsönszerződés is). Az azóta eltelt idő és megváltozott körülmények miatt azonban

²⁴² Az Állandó Nemzetközi Bíróság gyakorlatában a leghangsúlyosabb szerepet a szerződő felek szerződéskötéskori szándéka kapta és kevésbé volt jelentős a felek későbbi magatartása. Lásd például: *Jurisdiction of the Courts of Danzig*, PCIJ, Series B, No. 15, Advisory Opinion of March 3, 1928. 17–18. o.; *Interpretation of Article 3, Paragraph 2, of the Treaty of Lausanne*, PCIJ, Series B, No. 12, Advisory Opinion of November 21, 1925. 24. o. Ehhez képest a Nemzetközi Bíróság ítélkezése során dinamikusabb, a felek későbbi gyakorlatát is figyelembe vevő ítélkezés látható. Lásd például a „mérges vagy mérgező fegyverek” kifejezés értelmezését a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos tanácsadó véleményben: *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, Advisory Opinion of July 8, 1996. para. 55.; *Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua)*, ICJ, Judgment of July 13, 2009. para. 64–68.

²⁴³ NOLTE, Georg: *Jurisprudence of the International Court of Justice and arbitral tribunals of ad hoc jurisdiction relating to subsequent agreements and subsequent practice*. Introductory Report for the Study Group on Treaties over Time. 4. o.

<<http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/582682/publicationFile/156231/NolteTreatiesOverTime1.pdf>>

²⁴⁴ HARASZTI György: *A nemzetközi szerződések értelmezésének alapvető kérdései*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1965. 26. o.

²⁴⁵ KOSKENNIEMI, Martti: *From Apology to Utopia – The Structure of International Legal Argument*. Cambridge, Cambridge University Press 2005. 333–345. o.

²⁴⁶ Az értelmezésről a felek közös szándékának hiányában lásd: LAUTERPACHT, Hersch: *Restrictive Interpretation and the Principle of Effectiveness in the Interpretation of Treaties*, *British Yearbook of International Law*, 1949, vol. 26. 48–85. o.

egyáltalán nem biztos, hogy a részes felek most is ezt kívánják, kívánják az adott szerződésre nézve.²⁴⁷

2.2. Részes felek száma

A fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően mindenképpen jelentősége van a részes felek számának. Ahogyan a történeti bevezetőben és sok példán keresztül láthattuk, a többoldalú nemzetközi szerződések hatályban maradnak és csak kivételes esetben képzelhető el a fegyveres konfliktus által ténylegesen érintett fél felé a felfüggesztésük. Ez a megállapítás annál inkább így van, minél magasabb a részes felek száma. Azt is hozzá kell azonban tenni, hogy sok esetben a multilaterális szerződések olyan jellegű szabályokat tartalmaznak, amelyeknek az értelmezése az alkalmazásukhoz vezet (tipikusan az ilyen egyezmények kodifikálják az alapvető, *erga omnes*, *jus cogens* szabályokat).

2.3. Összeegyeztethető-e a szerződés teljesítése a fegyveres konfliktussal?

Ez a legsubjektívebb tényező. Itt jelenik meg az állam, nemzet, nép veszélyhelyzetének az értékelése, a szükség mértékének vizsgálata. A szükség eleme megjelenik a lehetetlenülés és a körülmények alapvető megváltozása esetén is, valamint

²⁴⁷ Ezzel a témával foglalkozik az „időközi jog” (*inter-temporal law*) és a dinamikus/evolútív értelmezés elmélete, amelyek szerint a szerződés értelmezésénél arra is figyelemmel kell lenni, hogy a megkötés óta eltelt időben milyen változások álltak be a jogban, a körülményekben és ezáltal a felek szándékában is. Erről bővebben lásd: NOLTE, Georg: *Jurisprudence of the International Court of Justice and arbitral tribunals of ad hoc jurisdiction relating to subsequent agreements and subsequent practice*. Introductory Report for the Study Group on Treaties over Time. <<http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/582682/publicationFile/156231/NolteTreatiesOverTime1.pdf>>; FITZMAURICE, Malgosia: Dynamic (evolutive) interpretation of treaties, *Hague Yearbook of International Law*, 2008, vol. 2. 101–153. o.; ELIAS, T. O.: The Doctrine of Intertemporal Law, *American Journal of International Law*, 1980, vol. 74. 285–307. o. A Választott Nemzetközi Bíróság 2005-ben megállapította, hogy általánosan támogatott a szerződések evolútív értelmezése. *Iron Rhine („Ijzeren Rijn”) Railway* (Belgium v. the Netherlands), PCA, Award of May 24, 2005. para. 81. Ezzel szemben Guillaume bíró a *Costa Rica és Nicaragua közötti határfolyóhoz kapcsolódó jogok ügyében* kifejtette, hogy az evolútív értelmezés nem egy különálló értelmezési módszer, sokkal inkább a meglévő értelmezési eszközök megfelelő alkalmazásának az eredménye. *Dispute regarding Navigational and Related Rights* (Costa Rica v. Nicaragua), ICJ, Judgment of July 13, 2009. Separate Opinion of Judge ad hoc Guillaume, para. 9.

egy kivétellel (sértett beleegyezése) az összes jogellenességet kizáró oknál is (*vis major*, szükséghelyzet, végszükség, önvédelem, ellenintézkedés). A szerződés nemteljesítésének szükségesnek kell lennie a védelem gyakorlása érdekében. Más szóval a szerződés teljesítése veszélyeztetné az állam létfontosságú érdekeit, a szerződés végrehajtásával előnyhöz juttatná az állam az ellenségét, saját magának pedig hátrányt okozna. Ez nyilvánvalóan így van például egy kereskedelmi vagy kölcsönszerződés esetében, amikor nem akar az állam anyagi javakat juttatni az ellenségének.

Az emberi jogi egyezmények esetében azonban nehezen elképzelhető, miként juthat az ellenség előnyhöz azáltal például, hogy az állam nem tartja be – mondjuk – a vallásgyakorlás szabadságát, vagy a kínzás tilalmát. Igaz, hogy Fitzmaurice az alábbiakat az önvédelemmel összefüggésben mondta, de jól érzékelteti az *ultima ratio* jellegét: „A háborúval, vagy más ellenségeskedéssel fenyegetettség, vagy olyan események előfordulása, amelyek a jogszerű önvédelem gyakorlását hívják elő, nem igazolják a szerződéses kötelezettségek nem teljesítését, kivéve, ha a teljesítés maga közvetlenül hozzájárulna az ilyen esemény előfordulásához, vagy a fenyegetés megvalósulásához.”²⁴⁸ Bizonyos mértékig a helyzet feltételezi a szabad választás hiányát is.

Ide tartozik még annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy szoros együttműködés szükséges-e az államok között a szerződés végrehajtása, teljesítése érdekében. Az éppen egymással hadakozó államoktól nem várható el, hogy együttműködjenek olyan feladatok végrehajtásában, mint például a határforgalom ellenőrzése, a postai szolgáltatások teljesítése, a két állam közötti tömegközlekedés, áruforgalom biztosítása, a kettős adóztatás elkerülése, vagy a kölcsönös bűnügyi jogsegély. Bőven akadnak viszont olyan nemzetközi szerződések, amelyek teljesítéséhez nincs szükség ilyen szoros és folyamatos együttműködésre. Ilyennek tekinthetők például az emberi jogi egyezmények, egyes környezetvédelmi normák, többoldalú normaalkotó szerződések, nemzetközi szervezeteket alapító szerződések, de akár egyes magánjogi jogokat biztosító szerződések is.

Az összeütközésben részes államnak azt is mérlegelnie kell, hogy az egész szerződés összeegyeztethetetlen-e a helyzettel, vagy csak bizonyos rendelkezések teljesítése az.

²⁴⁸ FITZMAURICE, Gerald G.: Fourth report on the law of treaties. *Yearbook of the International Law Commission*, 1959, vol. II. UN Doc. No. A/CN.4/120. 45. o.

3. Nemzetközi fegyveres konfliktus idején is alkalmazandó nemzetközi szerződéses normák

Az előbbieken ismertetett tényezők alapján megrajzolható azoknak a nemzetközi szerződéseknek, illetve szerződési rendelkezéseknek a profilja, amelyek nagy valószínűséggel alkalmazandóak maradnak. Azokról a szerződésekről van tehát szó, amelyek értelmezése során jelentős annak a lehetősége, hogy a szerződés hatályát a felek ne függesszék fel, vagy csak rendkívül indokolt esetekben. A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete mellékletként tartalmaz egy nem kizárólagos listát azon nemzetközi szerződésekről, amelyek alkalmazására nem (vagy csak minimálisan) gyakorol hatást a fegyveres konfliktus. Jelenleg 12 elem szerepel rajta, de a lista tartalma a tárgyalások folyamán többször változott.²⁴⁹ Így ehelyütt a szerző által összeállított lista olvasható a megjegyzésekkel, indokolással együtt. Nem önmagában a szerződések fajtája, tárgyköre az irányadó, hanem a bennük foglalt szerződési normák tartalma. Az egyszerűség kedvéért azonban szerző is a tárgykörönkénti csoportosítást alkalmazza. A lista elemei sok esetben átfedik egymást, vagy eltérő nézőpontú a megközelítés. Például vannak esetek, amikor a szerződés tárgya a meghatározó, míg van, amikor a *jus cogens* jelleg miatt, vagy a részes felek kifejezett akaratának eredményeként marad hatályban a szerződés a konfliktus ellenére.

A továbbiakban ezekkel a szerződésekkel és normákkal kapcsolatos vizsgálódások következnek:

1. Szerződések, amelyek kifejezetten rendelkeznek a fegyveres konfliktus esetéről
2. *Jus in bello*
3. Többoldalú normaalkotó szerződések és állandó rezsimet teremtő, állandó jogokat létesítő szerződések
4. Nemzetközi szervezeteket alapító szerződések
5. Nemzetközi büntetőbírászkodásra vonatkozó szabályok
6. Emberi jogokat biztosító szerződések
7. *Jus cogens*
8. Környezetvédelemre vonatkozó szabályok

²⁴⁹ Draft Articles 2011.

9. Nemzetközi víziutakkal és hozzájuk tartozó létesítményekkel kapcsolatos normák
10. Diplomáciai és konzuli kapcsolatok
11. Barátsági és kereskedelmi megállapodások
12. Békés vitarendezéssel kapcsolatos megállapodások
13. Magánjogi jogokat (egyének jogait) biztosító szerződések

3.1. Szerződések, amelyek kifejezetten rendelkeznek a fegyveres konfliktus esetéről

Ez a legegységesebb kategória. Ha a szerződésbe a felek belefoglaltak a szerződés hatályáról rendelkezést fegyveres konfliktus esetére, az általuk előre meghatározott szabály az irányadó. A Nemzetközi Bíróság kitartóan ragaszkodik a szöveg nyelvtani értelmezéséhez, mint a legfontosabb értelmezési módszerhez, így a *Libia és Csád közötti területi vita ügyében* kimondta, hogy „az értelmezésnek mindenek felett a szerződés szövegén kell alapulnia.”²⁵⁰ Ez természetesen összhangban áll a bécsi egyezmény rendelkezéseivel is.

Mind a nemzetközi jogtörténetben, mind napjainkban van erre példa, ha nem is túl bőséges. A krími háború idején a brit kormány tovább folytatta az orosz államnak a kölcsön törlesztését, amely egy 1815. évi egyezményen alapult. A brit Parlamentben 1854-ben heves vita tört ki erről, de a kormány kiállt amellett, hogy ezt kötelességük megtenni, mivel a szerződés egyértelműen kiköti: a részleteket hadiállapot esetén is törleszteni kell.²⁵¹ Napjaink példái közül megemlíthető az 1986. évi angol–francia Csatorna-szerződés, amelynek 6. cikke feljogosítja a feleket, hogy olyan extrém események bekövetkezésekor, mint amilyen a háború, kivételesen eltérhessenek a szerződés rendelkezéseitől, de csak az együttes konzultáció után.²⁵²

Tulajdonképpen ide is sorolhatnánk a következő kategóriát, amelybe olyan szerződések tartoznak, amelyeket kifejezetten a fegyveres konfliktus idejére kötöttek. Mégis érdemes megkülönböztetni a speciális tárgykör miatt.

²⁵⁰ *Territorial Dispute Case* (Libyan Arab Jamahiriya v. Chad), ICJ, Judgment of February 3, 1994. para. 41.

²⁵¹ MCNAIR, Lord: *The Law of Treaties*. Oxford, Clarendon Press 1961. 696–697. o.

²⁵² Treaty between the United Kingdom and France regarding the Channel Tunnel, 12 Febr. 1986. Art. 6 (1). UNTS Reg. No. I-1497.

3.2. *Jus in bello*

Az 1800-as évek második felében megindult a fegyveres összeütközés idején alkalmazandó normák kodifikációja. Az első átfogó szabályozás az 1899. és 1907. évi hágai konferenciákon született meg. A 20. század folyamán ez kiegészült a genfi humanitárius jogi szabályokkal, valamint egyes fegyvereket tiltó normákkal. Ezeknek a szerződéseknek nyilvánvalóan hatályosnak kell lenniük, mert a tárgykörük pontosan a fegyveres konfliktus szabályozása.

Ezt támasztja alá egyértelműen a joggyakorlat is, például az Eritrea és Etiópia között 1998-tól 2000-ig tartó nemzetközi fegyveres konfliktus következményeivel foglalkozó választottbíróóság is a határozataiban.²⁵³

A *jus in bello* normákat kodifikáló szerződések alkalmazása sok esetben azért sem kérdéses, mert a humanitárius szabályok jelentős része szokásjogként is kötelezi az államokat, így önmagában a szerződéstől való „megszabadulás” nem eredményezné a mentességet a kötelezettségektől.

A látszat ellenére azonban ebben a kategóriában is felmerülhetnek minősítésbeli problémák. Vajon ide tartoznak-e azok a megállapodások, amelyek bizonyos fegyverek gyártását, tárolását tiltják? Egy példán keresztül bemutatható a probléma:

A bakteriológiai (biológiai) és toxin-fegyverek fejlesztésének, gyártásának és tárolásának eltiltásáról és megsemmisítéséről szóló 1971. évi egyezmény²⁵⁴ I. cikke kimondja, hogy „Az Egyezményben részes valamennyi Állam kötelezettséget vállal arra, hogy soha semmilyen körülmények között nem fejleszt, nem gyárt és nem tárol, továbbá semmilyen módon nem szerez meg és nem tart” az egyezmény címében szereplő fegyvereket. Ez alapján az feltételezhető, hogy ez vonatkozik a fegyveres konfliktus idejére is. Azonban az egyezmény XIII. cikke szerint az egyezmény 3 hónapos felmondási idővel felmondható, amennyiben az állam „úgy ítéli meg, hogy az Egyezmény tárgyát érintő rendkívüli esemény az Állam legalapvetőbb érdekeit veszélyezteti.” E szabály alapján úgy tűnik, hogy egy „kellően súlyos” fegyveres

²⁵³ Például: *Prisoners of War, Eritrea's Claim 17* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 1 July 2003.; *Prisoners of War, Ethiopia's Claim 4* (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 1 July 2003.; *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 17 December 2004, para. 108, 154.; *Civilian Claims, Ethiopia's Claim 5* (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 17 December 2004, para. 22–29.

²⁵⁴ Magyarországon kihirdette az 1975. évi 11. tvr.

konfliktus során a szerződés hatályának felfüggesztése is elfogadható lenne. Ugyanilyen szabályok találhatóak a vegyi fegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről szóló 1993. évi egyezményben is.²⁵⁵ Természetesen ez nem vonatkozik az 1925. évi genfi egyezményre, amely tiltja a fojtó, mérges és egyéb hasonló gázok, valamint a bakteriológiai eszközök hadviselési célú használatát.²⁵⁶

Vajon humanitárius jogi szabály-e, vagy inkább a környezetvédelmi normákhoz sorolandó az 1970. évi, a nukleáris és más tömegpusztító fegyverek tengerfenéken és óceánfenéken, valamint ezek altalajában való elhelyezésének tilalmáról szóló egyezmény?²⁵⁷ Ez az egyezmény szintén tartalmazza az ismertetett felmondási klauzulát, és nem mindegy, melyik kategóriába tartozik, mivel a környezetvédelmi normák esetében még nem egységes a jogirodalom abban, hogy azok fegyveres összeütközés esetén irányadóak-e vagy sem.

Külön csoportként említendőek itt a nukleáris fegyverekkel kapcsolatos egyezmények, különösen a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló 1968. évi szerződés.²⁵⁸ Az egyezmény 10. cikke szintén garantálja a felmondás jogát, ha rendkívüli körülmények az ország magasabb érdekeit veszélyeztetik. A szerző tudomása szerint egyetlen állam élt eddig ezzel a felmondással, nevezetesen Észak-Korea. 1993-ban értesítést küldött a letéteményeseknek a felmondásról, amelyet többoldalú tárgyalások eredményeként ugyan nem vont vissza, de felfüggesztette a hatályát. 2003-ban azonban Észak-Korea arról értesítette az ENSZ Biztonsági Tanácsát, hogy azonnali hatállyal kilép az atomsorompó egyezményből, tekintettel az Amerikai Egyesült Államok ellenséges politikájára.²⁵⁹ A Biztonsági Tanács nem kapkodta el a válaszádat, három évvel később, 2006-ban a VII. fejezet alapján hozta meg az 1718. sz. határozatot, amelyben egyhangúlag elítéli Észak-Korea kilépést. A határozat kimondja, hogy ezzel Észak-Korea veszélyezteti a nemzetközi békét és biztonságot, és követeli, hogy Észak-Korea vonja vissza a felmondását.²⁶⁰ Ezt, a csak nevében demokratikus Korea azóta sem tette meg. Ebben az esetben fegyveres konfliktus a felmondás

²⁵⁵ Magyarországon kihirdette az 1997. évi CIV. tv.

²⁵⁶ Magyarországon kihirdette az 1955. évi 20. tvr.

²⁵⁷ Magyarországon kihirdette az 1972. évi 28. tvr.

²⁵⁸ Magyarországon kihirdette az 1970. évi 12. tvr.

²⁵⁹ AUST, A.: *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge, Cambridge University Press 2007. 282. o.

²⁶⁰ Security Council Resolution on Non-proliferation/Democratic People's Republic of Korea, S/RES/1718 2006.

időpontjában nem állt fenn Észak-Korea és az Egyesült Államok között, a nemzetközi közösség pedig elítélte a kilépést. Azonban elméleti szinten és az egyezmény szövege alapján nem kizárt, hogy egy konfliktus esetén valamely részes fél felmondása, felfüggesztő nyilatkozata elfogadható legyen.

3.3. Többoldalú normaalkotó szerződések és állandó rezsimet teremtő, állandó jogokat létesítő szerződések

Az ENSZ Szerződések Gyűjteménye (*United Nations Treaty Series*) szerint körülbelül 500 olyan többoldalú normaalkotó szerződés²⁶¹ van, amelyek együtt meghatározzák a mai nemzetközi jogrendszert. Ezeknek a megállapodásoknak az államok döntő többsége részese. Olyan jogterületeket szabályoznak, amelyeknek jelentős szokásjogi alapja, háttere van. Hálót képeznek a szerződések, amelyben a nemzetközi kapcsolatok során felmerülő legtöbb jogi problémára található rendelkezés.

McNair szerint azok a normaalkotó szerződések, „amelyek nemzetközi jogi szabályokat hoznak létre azért, hogy a felek jövőbeni magatartását szabályozzák anélkül, hogy ezzel nemzetközi rezsimet, állapotot vagy rendszert teremtenének.”²⁶² Ezzel szemben például Shaw szerint azok a jogalkotó szerződések, amelyeket azzal a céllal hoztak létre, hogy univerzális, vagy általános elfogadottságú legyenek.²⁶³ Szerző is Shaw tágabb fogalmi meghatározásával ért egyet, így véleménye szerint a többoldalú egyezmények körébe beleférhetnek azok is, amelyek állandó rendszer, rezsime létrehozására irányulnak. A lényeg nem ez, hanem hogy általános, esetleg univerzális céllal alkották-e meg őket. Lehetnek olyan állandó rezsime teremtő szerződések, amelyeket ilyen céllal hoztak létre, gondoljunk például az ENSZ Alapokmányára, vagy az Antarktisz-egyezményre, amelyek jogokat is adnak és a szerződő felek jövőbeli magatartását is szabályozzák.

A jogtörténeti tapasztalatok azt mutatják, hogy a többoldalú normaalkotó szerződések nem szűntek meg a világháborúk során, sőt még felfüggesztve is csak ritkán voltak. A 20. században e szerződések köre lényegesen kibővült és több esetben

²⁶¹ United Nations Treaty Series Overview:

<http://treaties.un.org/Pages/Overview.aspx?path=overview/overview/page1_en.xml>

²⁶² MCNAIR, Lord: *Law of Treaties*. Oxford, Clarendon Press 1961. 723. o.

²⁶³ SHAW, Malcolm N.: *International Law*. 5th ed. Cambridge, Cambridge University Press 2003. 88–90. o.

egyértelmű, hogy fegyveres konfliktus esetére is tartalmaz szabályt. Példaként említhető három bécsi egyezmény is: az 1961. évi a diplomáciai kapcsolatokról, az 1963. évi a konzuli kapcsolatokról, az 1969. évi a szerződések jogáról, és szintén ide tartozik az 1982. évi ENSZ tengerjogi egyezmény. Ugyancsak besorolhatóak ide az emberi jogi megállapodások, valamint a nemzetközi szervezeteket alapító szerződések is. Konkrétabban vizsgálva közülük például az ENSZ tengerjogi egyezményét,²⁶⁴ számos cikket találunk, amelyek hadihajók (békés) cselekményére vonatkoznak,²⁶⁵ vagy rendelkeznek olyan kérdésekről, amelyek mind békében, mind háborúban tilosak (így például a kalózkodásról).²⁶⁶

A Nemzetközi Jogi Bizottság kettéválasztotta a többoldalú normaalkotó és az állandó rezsimet létesítő szerződések kategóriáit, és úgy tűnik, a különbséget abban látja, hogy az állandó rezsimet teremtő szerződések közé tartozhat kétoldalú megállapodás is. Az állandó rezsimet teremtők tipikusan partikuláris egyezmények.²⁶⁷

Több évtizede megalapozott a nemzetközi jogi doktrinában az a nézet, hogy az állandó rezsimet, állandó jogokat teremtő szerződésekre önmagában a fegyveres konfliktus nem tud olyan hatással lenni, hogy azok megszűnjenek, vagy hatályuk felfüggesztődjék. Ilyen szerződésnek minősülnek a területátadásról, a semlegességről szóló szerződések, a határt megállapító, vagy egy terület használatával kapcsolatos egyezmények.²⁶⁸

Hurst erre azt a magyarázatot adja, hogy a szerződésből megszerzett jogok az állandóak, és nem maguk a szerződések, így ha az ilyen szerződéseket végrehajtják, azokat egy későbbi fegyveres konfliktus a felek között nem tudja befolyásolni.²⁶⁹

Az államok közötti határok megállapításának egyik fő célja, hogy stabilitást és állandóságot teremtsenek.²⁷⁰ A határszerződések stabilitása elengedhetetlen a jobbiztonsághoz, ezért is képez kivételt a körülmények alapvető megváltozása esetén.²⁷¹ A határt önmagában az sem módosítja, ha megszállnak egy területet, tehát nem szünteti

²⁶⁴ United Nations Convention on the Law of the Sea, Montego Bay, 1982, UNTS Reg. No. 31363. Hatályban van 1994 óta, Magyarország 2002-ben ratifikálta és azóta sem hirdette ki. Szövege itt található: H/5558. sz. országgyűlési határozati javaslat.

<<http://www.parlament.hu/irom36/5558/5558.htm>>

²⁶⁵ 3/C fejezet (29–32. cikkek), 95. cikk.

²⁶⁶ Például a 102. cikk.

²⁶⁷ Draft Articles 2011.

²⁶⁸ *Report of the International Law Commission*. A/63/10 2008. 101. o.

²⁶⁹ HURST, Cecil B.: The Effect of War on Treaties. *British Yearbook of International Law*, 1921, vol. 2. 37–47. o.

²⁷⁰ *Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand)*, ICJ, Judgment of June 15, 1962. para. 34.

²⁷¹ VCLT Commentary, Art. 59. para. 11.

meg vagy függeszti fel a korábbi megállapodást („csak” megszegi azt).²⁷² Így a határ megállapítására általában a fegyverszüneti vagy békeszerződésben, esetleg későbbi egyezményben kerül sor. A határok stabilitásának igénye jelenik meg az *uti possidetis* elvben is.²⁷³ A határmegállapító, területek státuszára vonatkozó szerződések ugyan *res inter alios acta* harmadik államok irányában, azonban a szerződések különleges kategóriáját képezik, mivel *erga omnes* hatásuk van.²⁷⁴ 1884–85-ben a Kongó-konferencián Berlinben az európai államok felosztották maguk között Afrika jelentős részét. Az általuk meghatározott határvonalak maradtak érvényben az első világháború után is, tekintet nélkül arra, hogy a szerződésben részes felek hadiállapotba kerültek egymással. Sőt, még az ENSZ is a Kongó-konferencia Általános Aktáját (1885. febr. 26.) tekintette hatályban lévőnek a gyámsági rendszer elfogadásakor, a megállapodás politikai jellege és a két világháború ellenére is.²⁷⁵

Noha a Norvégia számára a Spitzbergák felett szuverenitást biztosító, 1920-ban kötött egyezményt a II. világháborúban néhány alkalommal megszegték, az mégis hatályban maradt és egyik fél sem vesztett a szerződés által biztosított jogaiból.²⁷⁶

Az 1959. évi Antarktisz egyezmény preambuluma kijelenti: az egész emberiség közös érdeke, hogy az Antarktisz örökre csak békés célokra lehessen használni és ne válhasson nemzetközi viszály terepévé vagy tárgyává.²⁷⁷ Az Egyezmény több cikke is tartalmaz olyan szabályt, amelyik kifejezetten a katonai cselekményekre vonatkozik.²⁷⁸ Ezekből nyilvánvalóan kikövetkeztethető, hogy a részes felek egy esetleges háború esetére is hatályban kívánják tartani az egyezményt maguk között.

Ebbe a csoportba sorolhatóak az állandó semlegességi megállapodások is, amelyek ugyan politikai jellegűek, mégsem befolyásolja hatályukat önmagában egy fegyveres konfliktus, mivel a szerződő felek célja egyértelműen az állandó státusz, állandó rendszer létrehozatala.²⁷⁹ Ezen az a tény sem változtat, ha a semlegességet

²⁷² A határok tekintetében fontosabb a megfelelő jogcím, mint az, hogy ténylegesen kinek a fennhatósága alatt áll. Lásd: *Frontier Dispute* (Burkina Faso/Republic of Mali), ICJ, Judgment of December 22, 1986, para. 63.

²⁷³ Lásd KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó 2006. 192–194. o.

²⁷⁴ *Eritrea v Yemen*, PCA, Award in the First Stage of the Proceedings, 3 October 1996, para. 153.

²⁷⁵ Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 20. o.

²⁷⁶ Uo. 6. o. 11. lábjegyzet.

²⁷⁷ The Antarctic Treaty, Washington, 1959. UNTS Reg. No. I-5778.

²⁷⁸ Például 1., 5. cikkek.

²⁷⁹ MCNAIR, Lord: *The Law of Treaties*. Oxford, Clarendon Press 1961. 703. o.

garantáló egyik állam megtámadja az adott országot, ahogyan ez történt az első világháború során Belgiummal is.²⁸⁰

A semlegességgel kapcsolatos megállapodások nagy múltra tekintenek vissza, különösen sok ilyen kikötés született a felfedezések és gyarmatosítás eredményeként. Így például az 1865. május 31-én kötött Spartel-foki világítótorony-egyezmény (*Cape Spartel Light House Convention*) 3. cikke szerint „a szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy tiszteletben tartják a világítótorony semlegességét és fizetik a fenntartási díját, még akkor is, ha (Isten bocsássa meg), ellenségeskedés tör ki vagy a részes felek között, vagy egyikőjük és a Marokkói Birodalom között.”²⁸¹ Az előzőekben részletezett Kongó konferencia Általános Aktája ehhez hasonló rendelkezést tartalmazott a Kongó és a Niger folyókon való közlekedés és kereskedelem tekintetében is.²⁸²

3.4. Nemzetközi szervezeteket alapító szerződések

A nemzetközi szervezeteket alapító szerződéseket nem érinti a fegyveres konfliktus, az azonban elképzelhető, hogy a hadban álló felek nem vesznek részt a szervezet munkájában, illetve világháború esetén az elfüggeszti a tevékenységét. Ezek azonban a szervezet tagjainak közös elhatározása alapján történnek. Az elmúlt száz év konfliktusai egy nemzetközi szervezetet sem szüntettek meg jogi értelemben. Az államok egy nemzetközi szervezet létesítése során új nemzetközi jogalanyt hoznak létre, amelynek megszüntetése három féle módon lehetséges: 1) a szervezet megszűnteti magát, 2) minden tagállam kilép, vagy 3) az alapítószerződésbe foglalt más módon (pl: a részes felek száma egy bizonyos szint alá csökken). Természetesen az előbbi cselekvések mögötti okként meghúzódhat egy fegyveres konfliktus, de az semmiképpen nem váltja ki magától a megszüntető joghatást.

Mindezek mellett előfordulhat, hogy egyes államok valamely fegyveres konfliktusra tekintettel nem vesznek részt a szervezet munkájában. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) működött a 2. világháború idején is, kapcsolatban maradt a megszállt területek menekült kormányaival. A kapcsolatokat teljesen megszakította a

²⁸⁰ Lásd az I. fejezetben a jogtörténettel foglalkozó résznél.

²⁸¹ Harvard Research in International Law, Law of Treaties, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29. Supplement, Commentary to Article 35. 1191. o.

²⁸² Uo.

náci Németországgal és szövetségeseivel, azonban senki nem tekintette úgy, mintha ezek az államok nem lennének tagok továbbra is. A szerződésből folyó jogok és kötelezettségek teljesítését tekintették felfüggesztettnek. Ahogy a háború véget ért az európai hadszíntéren, az első konferencián (1945 októberében) már visszatért az ILO munkájába például Bulgária, Finnország és Magyarország is, jóval a békeszerződések megkötése előtt.²⁸³ Egy fegyveres összeütközés sem befolyásolta bármely állam tagságát a Nemzetközi Valutaalapban (IMF). Azonban ha a fegyveres konfliktus következtében nincs az állam képviselőjére jogosult kormány, akkor a tagságot felfüggesztik, ám ez önmagában nem a fegyveres konfliktus joghatása, hanem egy másik jogintézményt, nevezetesen a kormányelismerést érinti.²⁸⁴

3.5. Nemzetközi büntetőbíráskodásra vonatkozó szabályok

A nemzetközi büntetőbíráskodással kapcsolatosan egyrészt azok a szerződések jönnek szóba, amelyek létrehozzák és szabályozzák a nemzetközi büntetőbíróóságokat, másrészt azok, amelyek a büntetőbíróóság joghatóságába tartozó bűncselekményekre vonatkoznak, ilyen például a népirtásról szóló egyezmény. Ez a kategória tehát részben fedi a *jus in bello* kategóriát, de tartozik bele olyan elem is, ami abba nem feltétlenül fér bele. Például a Nemzetközi Büntetőbíróóságot alapító 1998. évi római statútum beleillik a többoldalú normaalkotó, a nemzetközi intézményt létrehozó kategóriába is.

Az 1948. évi népirtásról szóló egyezmény,²⁸⁵ az 1973. évi apartheid egyezmény²⁸⁶ és a római statútum is felmondható, még hozzá nem is olyan szigorú feltételekkel, mint például amit az atomsorompó egyezménynél láttunk. (Az utóbbi két egyezmény esetében a felmondás bármikor megtehető, a felmondási idő pedig egy év). Tekintettel arra, hogy itt többoldalú normaalkotó szerződésekről van szó, amelyek bizonyos szabályai *jus cogensnek* minősülnek (népirtás fogalma és tilalma), így erősen megkérdőjelezhető a felfüggesztés joga.²⁸⁷ Ezek az egyezmények egyértelműen nem

²⁸³ The Twenty-seventh Session of the International Labour Conference, Paris, October–November 1945. *International Labour Review*, Jan–June 1946, vol. LIII. 5–7. o.

²⁸⁴ *Comments and observations received from international organizations, Addendum – Effects of armed conflicts on treaties*. International Law Commission, 2008, A/CN.4/592/Add.1. 1–3. o.

²⁸⁵ Magyarországon kihirdette: 1955. évi 16. tvr.

²⁸⁶ Magyarországon kihirdette: 1976. évi 27. tvr.

²⁸⁷ A Nemzetközi Bíróóság a Kongói Demokratikus Köztársaság és Ruanda közötti jogvitában hozott ítéletében kijelentette, hogy a népirtás tilalma olyan alapelv, amely akkor is kötelezi a feleket, ha

csak békeidőre, hanem háború idejére is köttettek, így feltételezhetően nem elfogadott, hogy egy fegyveres konfliktus hatást gyakoroljon rá. Ezt támasztja alá a Nemzetközi Bíróság *Népiirtásról szóló egyezményhez fűzött fenntartások ügyében* tett megállapítása is, nevezetesen, hogy „a szerződő felek egyike sem jogosult egyoldalú nyilatkozatokkal, vagy partikuláris megállapodásokkal megakadályozni vagy megsérteni az egyezmény célját és létezésének okát” (a *raison d'être*-t).²⁸⁸

3.6. Emberi jogokat biztosító szerződések

Noha viták még vannak arról, hogy az emberi jogi egyezmények mennyiben alkalmazhatóak fegyveres konfliktus idején, egyértelműen elmondható, hogy egyes jogok, az ún. eltérést nem engedő (*non-derogable*) jogok nem csak békeidőben kötelezik az államokat. Ez a fejlődés az elmúlt évtizedek alatt fokozatosan mutatható ki. Míg a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya²⁸⁹ 4. cikke szerint az egyezménybe foglalt bizonyos jogoktól el lehet térni a „nemzet létét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot idején”, addig későbbi emberi jogi egyezmények már nem tartalmazzak ilyen lehetőséget.²⁹⁰ Sőt, a kínzás tilalmáról szóló 1984. évi egyezmény 2. cikke kimondja, hogy „semmilyen körülményre, bármi legyen is az, hadiállapot, háborúval fenyegetés, belső politikai bizonytalanság, vagy bármely más kivételes állapot, nem lehet hivatkozni a kínzás igazolására.”²⁹¹

A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányába foglalt derogációs jog erősen korlátozott. Az Emberi Jogok Bizottsága két észrevételében is kifejtette, hogy a jogok felfüggesztése csak addig megengedett, amíg feltétlenül szükséges és a jog felfüggesztéséről, annak indokáról és terjedelméről tájékoztatni kell a többi részes államot.²⁹² Hangsúlyozza a második határozat, hogy még fegyveres konfliktus esetén is

nincs közöttük hatályban ezt megállapító nemzetközi szerződés. *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002)* (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), ICJ, Judgment of 3 February 2006. para. 64.

²⁸⁸ *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, ICJ, Advisory Opinion of May 28, 1951. 21. o.

²⁸⁹ Magyarországon kihirdette: 1976. évi 8. tvr.

²⁹⁰ Nem található ilyen derogációs szakasz például az 1965. évi, faji megkülönböztetés tilalmáról szóló egyezményben, az 1979. évi, nőikkel szembeni diszkriminációt tiltó egyezményben, vagy az 1989. évi, gyermekek jogairól szóló egyezményben sem.

²⁹¹ Magyarországon kihirdette: 1988. évi 3. tvr.

²⁹² Human Rights Committee: *General Comment No. 05: Derogation of rights (Art. 4)*. 1981. <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/ecb5519dedd9b550c12563ed0046d1a1?Opendocum>

csak akkor fogadható el az eltérés, ha a nemzet léte van veszélyben. A humanitárius jog alkalmazása pedig nem zárja ki az egyezségokmány alkalmazhatóságát.²⁹³ A 4. cikk alapján tehát az eltérés konjunktív feltételei: a) a nemzet létét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot áll fenn; b) eltérni az Egyezménytől csak az adott helyzet által szigorúan megkövetelt mértékben lehet; c) a hozott intézkedések nem állhatnak ellentétben egyéb nemzetközi jogi kötelezettségekkel és nem jelenthetnek kizárólag faj, szín, nem, nyelv, vallás vagy társadalmi származás alapján történő megkülönböztetést; d) semmilyen körülmények között sem lehet eltérni a 6. (élethez való jog), a 7. (kínzás tilalma), a 8. 1–2. bek. (rabszolgaság tilalma), a 11. (bebörtönzés tilalma szerződéses kötelezettség miatt), a 15. (*nullum crimen/nulla poena sine lege* elvek), a 16. (jogképeség), és a 18. (gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság) cikkektől; e) eljárási követelmények betartása.

A Bizottság véleménye szerint vannak olyan jogok, amelyektől elméletileg lehetséges az eltérés a 4. cikk alapján, azonban a gyakorlatban nem képzelhető el. Ilyennek minősíti például azt, hogy semmilyen szükséghelyzet nem jogosíthatja fel az államot háborús propaganda kifejtésére, vagy nemzeti, etnikai, faji alapú gyűlölet keltésére. Kiemeli azt is, hogy még ha meg is engedí a 4. cikk az eltérést egy jogtól, az nem jelenti azt, hogy olyan mértékben lehetne elkerülni a jog biztosítását, amely már nemzetközi bűncselekményi kategóriába illik, tehát megvalósít emberiség elleni, vagy más bűncselekményt. Ide példaként hozza a lakosság áttelepítésével, deportálásával, kiutasításával kapcsolatos intézkedéseket.²⁹⁴ Ugyanígy kijelenti, hogy – noha a tisztességes eljáráshoz való jog (14. cikk) nem szerepel a 4. cikkben, mégis – mivel a humanitárius jog is tartalmaz ehhez kapcsolódóan védelmi minimum szabályokat fegyveres konfliktus idejére, így fel sem merülhet, hogy egy annál kevésbé rendkívüli helyzetben (amilyen a szükségállapot például) ezek az alapkövetelmények ne legyenek teljesítendőek.²⁹⁵

[ent](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361?Opendocument)>. 2001-ben ennek helyébe lépett a 29. sz. általános észrevétel: Human Rights Committee: *General Comment No. 29: Derogations during states of emergency (Art. 4)*. 2001. <<http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361?Opendocument>>

²⁹³ Human Rights Committee: *General Comment No. 29: Derogations during states of emergency (Art. 4)*. 2001. 3. pont.

<<http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361?Opendocument>>

²⁹⁴ Uo. 13. pont

²⁹⁵ Uo. 16. pont

Ezek alapján látható, hogy a jogértelmezés nem a szűkítés, hanem a bővítés irányába halad annak érdekében, hogy az emberiesség védelmének alapvető követelménye érvényesüljön minden időben, legyen akár béke, akár háború, akár a kettő közötti állapot. A *Fegyveres cselekmények Kongó területén ügyben* a Nemzetközi Bíróság egyértelművé tette, hogy a megszállás idején is hatályos kötelezettségek – a megszállt állam és a megszálló tekintetében egyaránt – az emberi jogi kötelezettségek. A megszálló állam köteles minden tőle telhetőt megtenni annak érdekében, hogy a megszállt területen lévő fegyveres, felkelő csoportok által elkövetett jogsértéseket is megfékezze.²⁹⁶ A Nemzetközi Jogi Bizottság véleménye szerint az eltérést nem engedő emberi jogi rendelkezéseket még önvédelem esetében sem lehet megszegni.²⁹⁷

Nem csak univerzális szinten, hanem a regionális emberi jogvédelem keretében is biztosított bizonyos jogok védelme minden körülmények között. Az Emberi jogok európai egyezményének 15. cikke²⁹⁸ és az Emberi jogok Amerika-közi egyezményének 27. cikke²⁹⁹ tartalmazza az erre vonatkozó feltételeket.

Az alapvető emberi jogok minden körülmények közötti érvényesülését nem csak az emberi jogi egyezmények, hanem egyéb dokumentumok is tartalmazzák, így például az ENSZ főtitkára is több jelentést készített erről az Emberi Jogi Bizottság számára.³⁰⁰ A Nemzetközi Jogi Társaság már 1984-ben fogadott el határozatot a minden

²⁹⁶ *Armed Activities on the Territory of the Congo* (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), ICJ, Judgment of December 19, 2005. para. 178–180.

²⁹⁷ DARSIVA Commentary, Art. 21.

²⁹⁸ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény. Magyarországon kihirdette: 1993. évi XXXI. tv. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogából a témához lásd például: *Lawless v. Ireland* (No. 3), ECtHR, Application No. 332/57, Judgment of July 1, 1961.; *Ireland v. the United Kingdom*, ECtHR, Application No. 5310/71, Judgment of January 18, 1978.; *Aksoy v. Turkey*, ECtHR, Application No. 21987/93, Judgment of December 18, 1996.; *A. and Others v. the United Kingdom*, ECtHR, Application No. 3455/05, Judgment of February 19, 2009. Az európai emberi jogok sürgősségi helyzet miatti korlátozásának kritikáját lásd: GROSS, Oren: „Once More unto the Breach”: The Systematic Failure of Applying the European Convention on Human Rights to Entrenched Emergencies. *Yale Journal of International Law*, 1998, vol. 23. 437–501. o.

²⁹⁹ American Convention on Human Rights, Pact of San José, Costa Rica, 1969. UNTS Reg. No. I-17955.

³⁰⁰ Lásd például: *Fundamental Standards of Humanity*, Report of the Secretary-General to the Commission on Human Rights pursuant to resolution 1998/29. E/CN.4/1999/92 1999.

<<http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/47776dc3bf9a946f802567010051b36d?Opendocument>>; *Fundamental Standards of Humanity*, Report of the Secretary-General to the Commission on Human Rights pursuant to resolution 2000/69. E/CN.4/2001/91 2001.

<<http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/%28Symbol%29/E.CN.4.2001.91.En?Opendocument>>; *Fundamental Standards of Humanity*, Report of the Secretary-General to the Commission on Human Rights pursuant to resolution 2004/118. E/CN.4/2006/87 2006.

<<http://www.unhcr.org/refworld/docid/47fdfada0.html>>; UN Human Rights Council: *Fundamental standards of humanity – Report of the Secretary-General*. 28 May 2008, A/HRC/8/14 2008.

<<http://www.unhcr.org/refworld/docid/484d15732.html>>

körülmények között tiszteletben tartandó alapvető emberi jogokról.³⁰¹ A határozat mellett született több másik ajánlás is a témában.³⁰²

Az eddigiek alapján bizonyított, hogy az eltérést nem engedő emberi jogi rendelkezések nem függeszthetők fel vagy szüntethetők meg a fegyveres konfliktus miatt. Kevésbé tűnik egyértelműnek a helyzet azon emberi jogi egyezmények tekintetében, amelyek nem tartalmazzak az eltérés tilalmával kapcsolatos szabályokat, illetve azon jogok esetében, amelyektől biztosított az eltérés. A korábban említett érvek és dokumentumok alapján azonban látható: a tendencia az, hogy ezek közül is minél több érvényesüljön minden körülmények között.

Az eltérés korlátjául szolgál a humanitárius jogban meghatározott védelmi minimum szintje és a nemzetközi büntetőjog által biztosított mérce. A *nukleáris fegyverekkel kapcsolatos tanácsadó véleményben* a Nemzetközi Bíróság hozzátette, hogy az eltérést engedő emberi jogi szabályok esetében az alkalmazandó *lex specialis* segítségével állapítható meg, mennyiben lehet eltérni tőle, nevezetesen fegyveres konfliktusok esetén az ellenségeskedésekre vonatkozó joganyag alapján.³⁰³ Érdekes módon az Eritrea Ethiopia Claims Commission (Eritrea-Etiópia Választottbíróság) ennek pont az ellenkezőjét találta, szerinte az emberi jogok „különös jelentőségűek minden olyan szituációban, amelyek olyan személyeket érintenek, akik számára a nemzetközi humanitárius jog nem nyújt teljes védelmet”.³⁰⁴ Ez a választottbíróság az 1998 és 2000 közötti nemzetközi fegyveres konfliktussal összefüggésben felmerült kérdésekre alkalmazandó jogként elsősorban a nemzetközi humanitárius jogot nevezte meg, másodsorban pedig az emberi jogi egyezményeket, de a fenti kitételrel.³⁰⁵

³⁰¹ *Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency*. 61st Conference of the International Law Association, Paris, August 26 – September 1, 1984. In *Current Developments, American Journal of International Law*, 1985, vol. 79. 1072–1081. o.

³⁰² UN Commission on Human Rights: *The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights*. 28 September 1984, E/CN.4/1985/4. <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4672bc122.html>>; UN Commission on Human Rights: *Guiding Principles on Internal Displacement*. E/CN.4/1998/53/Add.2. 1998. <<http://www2.ohchr.org/english/issues/idp/standards.htm>>

³⁰³ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, Advisory opinion of 8 July 1996. para. 25.

³⁰⁴ *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of December 17, 2004. 37. o.

³⁰⁵ Lásd *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of December 17, 2004. 36–37. o.; *Civilian Claims, Ethiopia's Claim 5* (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of December 17, 2004. 29–30. o.

3.7. *Jus cogens*

A szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény 53. cikke szerint „az általános nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabálya olyan normát jelent, amelyet az államok nemzetközi közössége, mint egész, olyanként fogadott és ismert el, mint amelytől nem lehet eltérni és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.” Ez alapján tehát fogalmilag kizárt az eltérés az ilyen normáktól. Ezeket a szabályokat fegyveres konfliktus esetén sem lehet felfüggeszteni vagy megszüntetni, különösen nem egyoldalúan. Noha teljes körű felsorolása az ilyen normáknak nem ismert, ide tartozik a már korábban tárgyalt erőszak tilalma és a nemzetközi jog más alapelvei, mint az államok egyenlősége és az önrendelkezéshez való jog, a kínzás tilalma, a rabszolgaság tilalma, a nyílt tengerek szabadsága, a kalózkodás tilalma, az eltérést nem engedő emberi jogi normák, a népirtás tilalma, vagy a faji megkülönböztetés tilalma.³⁰⁶ Ezek olyan jogok, amelyek védelme minden államnak az érdeke. Az ilyen normával ellentétes megállapodások érvénytelenek,³⁰⁷ és ezeket a normákat azoknak az államoknak is tiszteletben kell tartaniuk, amelyek nem tagjai az ENSZ-nek.

3.8. Környezetvédelemre vonatkozó szabályok

A környezet nemzetközi védelme viszonylag újkeletű a nemzetközi jogban, a környezet fegyveres összeütközés alatti védelmének problémája pedig körülbelül az 1990-es évek elejére tehető. Ez nem azt jelenti, hogy a jogi szabályozás addig nem foglalkozott vele. Számos nemzetközi egyezménynek léteznek általános védelmi klauzulái, így például a genfi egyezményeknek is, de a humanitárius jog keretében a fő szabály: a környezet védelmét annyiban kell szem előtt tartani, amennyiben az összeegyeztethető a hadijoggal.³⁰⁸ Ezeknek az általános humanitárius jogi

³⁰⁶ VCLT Commentary, Art. 50.; *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited* (Belgium v. Spain) (New Application: 1962), ICJ, Judgment of 5 February 1970, Second Phase, para. 33–34.

³⁰⁷ 1969. évi bécsi egyezmény, 53. cikk

³⁰⁸ Az 1949. évi egyezmények nem tartalmazzak kifejezetten a környezet védelmére vonatkozó szabályt, tehát a megkülönböztetés, szükségesség, arányosság stb. követelmények érvényesek. Az I. kiegészítő jegyzőkönyvben két helyen is rendelkeznek a szerződő felek a természet védelméről, először a 35. cikkben, majd az 55. cikkben.

egyezményeknek az alkalmazása nem kérdéses, így itt csak azokkal a nemzetközi szerződésekkel szükséges foglalkozni, amelyek kifejezetten a környezet fegyveres konfliktussal összefüggő védelméről, valamint az általános környezetvédelmi egyezmények sorsáról szólnak.

1976-ban született meg a környezetmódosító eljárások katonai, vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának tiltásáról szóló egyezmény, amely 1978 óta hatályos.³⁰⁹ A részes felek száma azonban még mindig nem túl magas, a kézirat lezárásának idején 76.³¹⁰ Az egyezmény részes államai vállalják, hogy tartózkodnak az olyan környezetmódosító eljárások katonai, vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásától, amelyeknek – mint pusztító, kárt vagy sérelmet okozó eszközöknek – bármely más részes államra széles körű, hosszan tartó, súlyos hatásuk van.³¹¹ Az egyezmény hatályára nem gyakorol hatást a fegyveres konfliktus, tekintettel arra, hogy kifejezetten a katonai alkalmazásról szól.

Az általános tilalmak és ez az egyezmény sem volt azonban elegendő ahhoz, hogy az 1990-es évek elején ne történjen meg több, rendkívül súlyos környezeti katasztrófa fegyveres összeütközésekkel összefüggésben. Az 1990–91. évi Öböl-háború során égő olajkutak ezrei szennyezték a levegőt hónapokon keresztül, a földre és a tengerbe pedig több millió hordónyi olaj került.³¹² Az afrikai kontinens polgárháborúi számos állatfajt sodortak a kihalás szélére,³¹³ és természetesen nem ezek voltak az első, háború okozta súlyos ökológiai károk. Gondoljunk csak az 1945. évi atombombák által okozott pusztításra, vagy a vietnámi háborúval összefüggő ekocídiumra.³¹⁴

³⁰⁹ Convention on the Prohibition of Military or any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques, 1976. Magyarországon kihirdette: 1978. évi 29. tvr.

³¹⁰ Lásd:

<http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=UNTSOnline&tabid=1&mtidg_no=XXVI-1&chapter=26&lang=en>

³¹¹ 1. cikk

³¹² Egy hordó megközelítően 159 liternyi olajat jelent. BOUVIER, A.: Protection of the natural environment in time of armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 1991, No. 285. 567–578. o.; BARNABY, Frank: The Environmental Impact of the Gulf War. *Ecologist*, 1991.

<<http://people.icsb.ucsb.edu/academics/courses/595E/Session%205/BarnabyEnvImpactGulfWar.pdf>>

³¹³ ENZLER, S. M.: *The impact of war on the environment and human health*. 2006.

<<http://www.lenntech.com/environmental-effects-war.htm>>

³¹⁴ Az ekocídiumról lásd például: BODNÁR László: Az „ekocídium” kérdéséről. *Jogtudományi Közöny*, 1974. május hó. 230-239. o.; HULME, Karen: Armed conflict, wanton ecological devastation and scorched Earth policies: How the 1990–91 Gulf Conflict revealed the inadequacies of the current laws to ensure effective protection and preservation of the natural environment. *Journal of Armed Conflict Law*, 1997, vol. 2/1. 45–82. o.

A környezetvédelem fejlődése a fegyveres konfliktusok hatását sem hagyta érintetlenül, élénk tudományos és politikai vita indult.³¹⁵ Az ENSZ Közgyűlése 1982-ben fogadta el a Természet Világchartáját, amelynek 20. pontja szerint „elkerülendők azok a katonai cselekmények, amelyek károsítják a természetet.”³¹⁶ Egy évtizeddel később pedig már kifejezetten a természet fegyveres konfliktus alatti védelméről határozott és felhívott minden államot a vonatkozó nemzetközi szabályok betartására.³¹⁷

Az 1992. évi Riói Nyilatkozat 24. pontja szerint „a hadviselés eredendően pusztító hatással van a környezetre. Ezért az Államok a fegyveres összetűzések idején tiszteletben fogják tartani a környezet védelméről rendelkező nemzetközi jogot és szükség szerint együtt fognak működni e jog továbbfejlesztésében.”³¹⁸ A Nyilatkozat általánosságban a környezetvédelmi egyezmények alkalmazandósága mellett teszi le a voksot, azonban jogi kötőerőnek híján van.

A Nemzetközi Bíróság 1996-ban *A nukleáris fegyverekkel kapcsolatos tanácsadó véleményében* kifejtette: „A Bíróság szerint a kérdés nem az, hogy a környezet védelmével kapcsolatos egyezmények alkalmazandóak-e egy fegyveres konfliktus során, hanem hogy azok a kötelezettségek, amelyek ezekből a szerződésekből származnak, olyan szándékkal születtek-e, hogy katonai ellenségeskedés idején is teljes mértékben betartandó kötelezettségek legyenek. A Bíróság szerint a kérdéses egyezmények elfogadása nem tartalmazta azt a szándékot, hogy az Állam megfossza magát a nemzetközi jog által biztosított önvédelem jogától azért, hogy megvédje a környezetet. Mindezek ellenére az Államok kötelesek figyelembe venni a környezet védelmét, amikor megbecsülik a szükségességet és arányosságot a jogszerű

³¹⁵ Számos konferenciát szerveztek és tudományos cikkek tömege jelent meg az 1990-es évek elején a témában. Lásd például: BOUVIER, A.: Protection of the natural environment in time of armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 1991, No. 285. 567–578. o.; GASSER, Hans-Peter: For better protection of the natural environment in armed conflict: a proposal for action. *American Journal of International Law*, 1995, vol. 89. 637–644. o.; *Revised Guidelines for Military Manuals and Instructions on the Protection of the Environment in Times of Armed Conflict*, prepared by the International Committee of the Red Cross and presented to the UN Secretary-General, annexed to Report of the Secretary-General on the UN Decade of International Law, UN Doc. A/49/323, 19 August 1994, 49–53. o. <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/335/80/PDF/N9433580.pdf?OpenElement>>; GASSER, Hans-Peter: Guidelines for Military Manuals and Instructions on the Protection of the Environment in Times of Armed Conflict. *International Review of the Red Cross*, 1996, No. 311. <<http://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jn38.htm>>

³¹⁶ General Assembly Resolution: *World Charter for Nature*. A/37/7 1982. para. 20.

³¹⁷ General Assembly Resolution: *Protection of the Environment in Times of Armed Conflict*. A/47/37 1992.

³¹⁸ Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről. Rio de Janeiro, 1992. <http://www.nfft.hu/dynamic/Rio_Decl_m.pdf>

katonai célok kivitelezése során.”³¹⁹ A Bíróság megállapítása a téma szempontjából csak annyiban hasznosítható, hogy nyilvánvalóvá teszi a humanitárius jog alkalmazandóságát és azt is, hogy bizonyos szélsőséges esetekben, így az önvédelem gyakorlásakor nem érvényesíthető a kötelezettség. Ez azonban azt is jelenti, hogy ezek a kötelezettségek nem szűnnek meg, nem függeszthetők fel, hanem megszegésük esetén elképzelhető a felelősség alóli mentesülés, amennyiben valóban önvédelmi helyzet áll fenn.

Az általános humanitárius jogi szabályok azonban nem tűnnek elegendő védelemnek a korábban említett történelmi példák tükrében, így a természet fegyveres konfliktus miatti védelmével kapcsolatosan mindinkább az az elvárás, hogy a környezetvédelmi egyezmények ilyen helyzetben is kötelezőek legyenek.³²⁰ Ezt az elvárást megerősíti, hogy ezek tipikusan többoldalú egyezmények és számos pontjuk kapcsolódik szorosan egyes emberi jogokhoz (élethez, egészséges környezethez, vízhez való jog stb.).³²¹

Nehéz elképzelni olyan nemzetközi háborús, vagy önvédelmi helyzetet, amely jogszerűvé tenné például a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezmény,³²² vagy például az 1946. évi, bálnavadászat szabályozásáról szóló egyezmény³²³ megszegését. A világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló egyezmény sem tartalmaz mentesítő rendelkezést fegyveres konfliktus idejére, sőt, az egyezmény tárgya, célja és egyes rendelkezéseinek az elemzése alapján biztonsággal kijelenthető, hogy ez a kötelezettség az államot továbbra is terheli.³²⁴

³¹⁹ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, Advisory opinion of July 8, 1996. para. 30.

³²⁰ BOTHE, Michael – BRUCH, Carl – DIAMOND, Jordan – JENSEN, David: *International Law Protecting the Environment during Armed Conflict: Gaps and Opportunities*. *International Review of the Red Cross*, 2010, vol. 92. No. 879. 569–592. o. <<http://www.icrc.org/eng/assets/files/review/2010/irrc-879-bothe-bruch-diamond-jensen.pdf>>; *Protecting the Environment During Armed Conflict, An Inventory and Analysis of International Law*. United Nations Environment Programme, Nov. 2009. <http://postconflict.unep.ch/publications/int_law.pdf>

³²¹ Lásd például: *Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict*, Human Rights Council, Sept. 2009. A/HRC/12/48.

³²² Washington, 1973. Magyarországon kihirdette: 2003. évi XXXII. tv.

³²³ *International Convention for the Regulation of Whaling*, Washington, 1946, UNTS Reg. No. I-2124.

³²⁴ 1985. évi 21. törvényerejű rendelet a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972. november 16-án elfogadott egyezmény kihirdetéséről. Lásd például az egyezmény preambulumát, 7. és 11. cikkét.

A természet védelmével kapcsolatosan itt is megemlítendő például az Antarktisz-egyezmény, vagy az ENSZ tengerjogi egyezménye, amelyek speciális környezetvédelmi szabályokat is tartalmaznak. Az Antarktisz-egyezmény 5. cikke például megtiltja a radioaktív hulladékok elhelyezését a kontinensen. Az Antarktisz Egyezményhez hasonlóan a Tengerjogi Egyezmény sem tartalmaz olyan szabályt, amely kifejezetten hadiállapot esetére vonatkozna, azonban ennek ellenére nagy biztonsággal feltételezhető, hogy a szabályai akkor is betartandóak. Erre utal, hogy számos norma vonatkozik hadihajókra, vagy fogalmaz meg általános védelmet, tiltást. Az ENSZ Tengerjogi Egyezményének XII. része (192–237. cikkek) tartalmazzák a tengeri környezet védelmére vonatkozó szabályokat. Ezek az egyezmények ráadásul más kategóriába is besorolhatóak, például az állandó rezsimet teremtő, vagy a többoldalú normaalkotó megállapodásokhoz. Ezeknek a környezetvédelemre vonatkozó szabályai is nyilvánvalóan hatályban maradnak.

A nemzetközi vízzsállító rétegekkel és talajvízzel kapcsolatosan a Nemzetközi Jogi Bizottság által 2008-ban készített egyezménytervezet 18. cikke kimondja, hogy a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok idején is az alkalmazandó nemzetközi jog szabályai és elvei által biztosított védelem illeti meg a nemzetközi vízzsállító rétegeket, talajvizet és a hasznosításukhoz kapcsolódó létesítményeket.³²⁵ Ennek a kommentárja hangsúlyozza, hogy az egyezménytervezet szabályai fegyveres konfliktus idején is alkalmazandóak. Felsorolja azokat a humanitárius szabályokat, amelyek alapelveként szolgálnak. Végül közli, hogy ezeket a szabályokat összhangban kell értelmezni az egyezménytervezet 5. cikk (2) bekezdéssel, amely szerint a nemzetközi vízzsállító rétegek hasznosítása során különös figyelmet kell szentelni a létfontosságú emberi szükségletek biztosítása követelményének.³²⁶ Itt tehát nem pusztán a környezet védelméről van szó, hanem annak kimondásáról, hogy alapvető emberi szükséglet az egészséges ivóvízhez jutás. A tervezet egyértelművé teszi: az alkalmazandó jog nem kizárólag a humanitárius jog, hanem mögöttes jogként megjelenik a tervezet is.

A környezetvédelmi egyezményekkel kapcsolatosan tehát főszabályként elmondható, hogy hatályban maradnak a fegyveres konfliktus ellenére, viszont

³²⁵ *Draft articles on the law of transboundary aquifers*, International Law Commission, 2008. <http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/8_5_2008.pdf>

³²⁶ *Draft articles on the law of transboundary aquifers with commentaries*, International Law Commission, 2008. 77–78. o. <http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_5_2008.pdf>

alkalmazásukat befolyásolhatja, hogy „alárendelődnek” a humanitárius jognak mint *lex specialis*nak. Természetesen vannak olyan környezetvédelmi szabályok, amelyek megsértése semmilyen módon nem igazolható hadi szükségességgel, kivételnek talán csak az önvédelmi jog esete tűnik.

3.9. Nemzetközi víziutakkal és hozzájuk tartozó létesítményekkel kapcsolatos normák

A nemzetközi víziutakkal kapcsolatos megállapodások a főszabály szerint hatályban maradnak a fegyveres konfliktus ellenére, mivel tulajdonképpen ezek is állandó rezsimet létrehozó, állandó jogokat létesítő egyezmények.³²⁷ Azonban a gyakorlatban ezeket az egyezményeket, vagy bizonyos rendelkezéseiket gyakran felfüggesztik, csak részlegesen alkalmazzák azokat.

Nagy-Britannia korlátozta a Szuezi-csatornán az áthaladást mindkét világháborúban, majd Egyiptom sem engedélyezte azt az izraeli hajók számára 1948-tól. Egyiptom és Izrael között az 1979. évi békeszerződés erősítette meg Izraelnek azon jogát, hogy áthaladhat a csatornán ugyanúgy, ahogyan minden más nemzet is.³²⁸ Egyiptom cselekedetét a nemzetközi közösség számos alkalommal bírálta, arra hivatkozva, hogy a csatorna lezárása nem szükséges Egyiptom védelme érdekében és itt „csak” egy helyi konfliktusról van szó, amely nagyban különbözik a világháborúk jellegétől.³²⁹

Az Állandó Nemzetközi Bíróság előtti első vita, a *Wimbledon-ügy*³³⁰ is egy ilyen esettel kapcsolatos: Németország számára a versailles-i békeszerződés azt a kötelezettséget írta elő, hogy biztosítani kell a szabad áthaladást a Kieli-csatornán minden olyan állam kereskedelmi és hadihajója számára, amellyel Németország békében van.³³¹ Az 1920–21. évi orosz–lengyel háború idején azonban a németek nem engedték át az angol lobogó alatt hajózó Wimbledon gőzhajót a csatornán, a

³²⁷ *Report of the International Law Commission*. A/63/10 2008. 112–113. o.

³²⁸ LORENZ, Frederick M.: *The Protection of Water Facilities Under International Law*, UNESCO, PCCP Series No. 1. 2003. 22. o.
<<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001324/132464e.pdf>>

³²⁹ CHINKIN, Christine M.: Crisis and the Performance of International Agreements: The Outbreak of War in Perspective. *Yale Journal of World Public Order*, 1980–1981, vol. 7. 204. o.

³³⁰ S.S. „*Wimbledon*”, PCIJ, Series A, No. 1.

³³¹ 380. cikk.

semlegességükre hivatkozással. A hajó muníciót szállított a lengyelek számára. A Bíróság ítéletében kimondta, hogy a békeszerződés Kieli-csatornára vonatkozó része állandó rezsimet teremtett, és összevetve a Szezei- és Panama-csatornára vonatkozó szabályokkal, egyértelmű: a parti állam semlegességével nem áll ellentétben az, hogy a csatornán átengedjen olyan hadi- vagy kereskedelmi hajókat, amelyek állama hadban áll valakivel, vagy olyan semleges hajókat, amelyek hadiárut szállítanak valamely hadban álló fél számára.³³² A Bíróság részletezte is példaként az 1888. évi konstantinápolyi egyezményt a Szezei-csatornáról, amely kifejezetten kimondja, hogy Törökország köteles átengedni minden hadi- és kereskedelmi hajót háború és béke idején egyaránt, tehát még azokat is, amelyek államával hadban áll. Törökország ezt be is tartotta.³³³ A Panama-csatornára vonatkozó szabályok ettől némiképp eltérnek, a vonatkozó szerződés nem tartalmaz olyan rendelkezést, mint a versailles-i a Kieli-csatornát illetően, vagy a konstantinápolyi a Szezei-csatornát illetően. Azonban az Amerikai Egyesült Államok az első világháborúban 1917-ig engedte az áthaladást minden hajó számára, majd amikor belépett a háborúba, lezárta a Panama-csatornát a vele hadban állók hajói előtt.³³⁴ Az Amerikai Egyesült Államok a második világháború során is hasonlóan járt el.³³⁵

Több következtetés is levonható az említett példákából: az ilyen egyezmények állandó rezsimet teremtenek, és egyértelműen nem szűnnek meg fegyveres konfliktus hatására. Mindezek ellenére a szerződés alkalmazása korlátozott, a fegyveres konfliktus esetére a szerződés vagy maga megengedi az eltérést (tehát azt, hogy a csatornát lezárják az ellenség hajói előtt), vagy az államok a szerződés rendelkezései ellenére megteszik ezt saját védelmük érdekében. A háborús közegben egy vízi út lezárása az ellenség elől még a legcsekélyebb kényszerintézkedésnek tekinthető. Az esetek arra is rávilágítanak, hogy olyan esetben, amikor a csatorna parti állama semleges, nem korlátozhatja az áthaladást.

A nemzetközi érdekű hajózható utak ügyére vonatkozó 1921. évi barcelonai egyezmény és szabályzat 15. cikke szerint a szabályzat háború idején is érvényben marad oly mértékben, amennyire összeegyeztethető a hadviselők és semlegesek jogaival

³³² *S.S. „Wimbledon”*, PCIJ, Series A, No. 1. Judgment of August 17, 1923. 25. o.

³³³ Uo. 26. o.

³³⁴ Uo. 26–27. o.

³³⁵ Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 34. o.

és kötelességeivel.³³⁶ Az 1997-ben New Yorkban elfogadott egyezmény a nemzetközi vízi utak nem hajózási célú használatának jogáról is tartalmaz iránymutatást a fegyveres konfliktus idejére. Az egyezmény, amely még nem lépett hatályba, 29. cikkében kimondja, hogy a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok idején is az alkalmazandó nemzetközi jog szabályai és elvei által biztosított védelem illeti meg a nemzetközi vízi utakat és a hozzájuk tartozó létesítményeket.³³⁷

A nemzetközi vízi utakkal kapcsolatosan tehát leszögezhetjük, hogy a szerződés alkalmazását csak a legszükségesebb mértékben befolyásolhatja a fegyveres konfliktus. A nemzetközi közösség számára azonban elfogadott, hogy hadiállapot idején az állam a saját védelme érdekében lezárhatja az ellenség elől a nemzetközi vízi utakat. Sőt, a humanitárius jog betartásával azok katonai támadás célpontjai is lehetnek. A Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (International Maritime Organization – IMO) valószínűnek tartja, hogy a szervezet keretében elfogadott egyezmények végrehajtásának alapvető feltétele a béke. Az IMO tagállamok ugyan soha nem tárgyaltak a részletszabályozást lefektető egyezmények fegyveres konfliktus miatti alkalmazásának kérdéseiről, mégis nehezen elképzelhető, hogy az egyezmények teljes mértékben végrehajthatóak lennének hadban álló felek között.³³⁸ Ez tehát egyrészt azt jelenti, hogy ezek az egyezmények hatályban maradnának fegyveres összeütközés idején is, viszont mint *lex generalis* „megbújnak” a humanitárius jog mint *lex specialis* mögött.

³³⁶ Convention and Statute on the Regime of Navigable Waterways of International Concern, Barcelona, 1921. LoN TS, vol. 7.; Egyezmény és Szabályzat a nemzetközi érdekű hajózható utakra alkalmazandó rendszer tárgyában. Magyarországon kihirdette: 1928. évi XXXIX. törvénycikk a közlekedés és átmenet szabadsága tárgyában Barcelonában az 1921. évben tartott általános értekezleten megállapított egyes okmányok becikkelyezéséről (2. rész).

³³⁷Egyezmény szövege: ENSZ Közgyűlés 51/229. sz. határozata, A/RES/51/229 (1997); Egyezmény állapota: Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses, New York, 21 May 1997. Magyarország 2000-ben csatlakozott. <http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&lang=en>

³³⁸ *Comments and observations received from international organizations – Effects of armed conflicts on treaties.* International Law Commission, 2008, A/CN.4/592. 8–9. o.

3.10. Diplomáciai, konzuli kapcsolatok

Az 1961. évi Bécsi Egyezmény a diplomáciai kapcsolatok jogáról³³⁹ számos szakaszában egyértelművé teszi, hogy az adott rendelkezés minden körülmények között, még fegyveres konfliktus esetén is betartandó. Ilyenek a sérthetlenséget, mentességet szabályozó szakaszok, így például a 24., 39. és 44. cikkek. Különösen érdekes a 45. cikk a) pontja, amely szerint „ha két állam között a diplomáciai kapcsolatok megszakadnak, vagy a képviselőt véglegesen vagy időlegesen visszahívták, a fogadó állam köteles – még fegyveres összeütközés esetén is – tiszteletben tartani és megvédeni a képviselőt helyiségeit, annak vagyontárgyaival és irattárával egyetemben”. Az egyezményt megszövegezők nyilvánvalóvá tették, hogy az egyezmény rendelkezéseit nem befolyásolhatja fegyveres konfliktus. Ezt a Nemzetközi Bíróság is megerősítette a *Teheráni diplomáciai és konzuli személyzet ügyében* hozott ítéletében.³⁴⁰

A kérdés szempontjából az sem hanyagolható el, hogy a gyakorlatban a nagykövetségek, konzulátusok a fegyveres konfliktus ellenére is sokszor működnek tovább, általában harmadik állam, védőhatalom segítségével.³⁴¹ A 19–20. századi diplomáciatörténetben kutatva sem található olyan eset, ami bizonyítaná, hogy a diplomáciai megállapodásokat egy fegyveres konfliktus miatt nem tekintnék hatályosnak, teljesítendőnek; még a megszegésük is ritka.³⁴²

Mindezek mellett különleges figyelmet érdemel, hogy Eritrea és Etiópia úgy döntöttek, fenntartják egymással a diplomáciai kapcsolatot 1998 és 2000 között is. A fegyveres konfliktus nem érintette a diplomáciai kapcsolatokat szabályozó nemzetközi jog hatályát, azonban teljes mértékű alkalmazása a gyakorlatban számos nehézségbe ütközött. A felek között végül a választottbíróóság döntötte el az ebből fakadó vitákat is. Az eljárás során a háború ellenére az 1961. és 1963. évi bécsi egyezmények szabályait kellett a bírónak alkalmazniuk. A választottbíróóság határozata rámutat, hogy a nemzetközi jogban ismeretlen vizekre kerültek a bírók, mivel ilyen kérdésekben nincs egyértelműen azonosítható joggyakorlat. Hangsúlyozza, hogy a diplomáciai kapcsolatokat bármelyik fél is egyoldalúan megszakíthatta volna, ha nem kívánta volna

³³⁹ Magyarországon kihirdette: 1965. évi 22. tvr.

³⁴⁰ *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran* (United States of America v. Iran), ICJ, Judgment of May 24, 1980. para. 86.

³⁴¹ *Report of the International Law Commission*. A/63/10 2008. 121. o.

³⁴² FALK, Richard: The Iran Hostage Crisis: Easy Answers and Hard Questions. *American Journal of International Law*, 1980, vol. 74. 1980. 411. o.

tovább azt, így a felek nem hivatkozhatnak arra, hogy a rendkívüli körülmények és a fokozott biztonsági helyzet gátolta meg őket a betartásában. Az egyoldalú derogációk nem fogadhatóak el ebben a helyzetben sem, a bíróság mégis nyer némi kapaszkodót a diplomáciai kapcsolatokra jellemző kölcsönösség és viszonyosság elve mentén. A vizsgálat során a bírák arra jutottak, hogy a két állam nagyon hasonló kérdésekben és módon teljesítette, vagy épp nem teljesítette a kötelezettségeit. A döntés végül mégis teljes mértékben az 1961. évi bécsi egyezmény szabályaira támaszkodik, nem engedve annak a védelmi szintjéből.³⁴³

Az 1963. évi bécsi egyezmény a konzuli kapcsolatokról – az előző egyezményhez hasonlóan – szintén több helyen hangsúlyozza, hogy az még fegyveres konfliktus esetén is betartandó.³⁴⁴ A Nemzetközi Bíróságnak a *Teheráni diplomáciai és konzuli személyzet ügyével* kapcsolatos megállapításai a konzuli egyezményre is vonatkoztak. Azonban mindezek mellett kevésbé ismert a kétoldalú konzuli megállapodásokkal kapcsolatos gyakorlat.³⁴⁵ Természetesen a sérthetlenségre vonatkozó rendelkezések minden körülmények között érvényesek, de a bilaterális konzuli megállapodások tekintetében nem egyértelmű a gyakorlat. A Nemzetközi Bíróság Irán és az Amerikai Egyesült Államok viszonyában alkalmazandónak tekintette az 1955. évi barátsági, gazdasági és konzuli jogokról szóló megállapodást, habár kettejük között nem volt hadiállapot.

A diplomáciai és konzuli kapcsolatokat szabályozó megállapodások hatályán az sem változtat, hogy a nem nemzetközi fegyveres összeütközések, polgárháborúk és egyéb terrorista cselekmények során gyakran intéznek támadást ilyen épületekkel szemben.³⁴⁶ Ezzel a kérdéssel az ENSZ Főtitkára és Közgyűlése is foglalkozott, szintén hangsúlyozva, hogy a diplomáciai és konzuli egyezmények alapján fennálló sérthetlenséget biztosítani és védelmezni kell.³⁴⁷

³⁴³ *Diplomatic Claim, Eritrea's Claim 20* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.; *Diplomatic Claim, Ethiopia's Claim 8* (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

³⁴⁴ Például 26–27. cikkek. Magyarországon kihirdette az 1987. évi 13. tvr.

³⁴⁵ *Report of the International Law Commission*. A/63/10 2008. 124. o.

³⁴⁶ Lásd például: Syria: Ban and Security Council condemn attacks on embassies, *UN News Centre*, 12 July 2011. <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=39015&Cr=syria&Cr1=>>>; Security Council, Annan condemn attack on Russian Embassy employees in Baghdad, *UN News Centre*, 3 June 2006. <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=18738&Cr=Iraq&Cr1=>>>

³⁴⁷ *Consideration of effective measures to enhance the protection, security and safety of diplomatic and consular missions and representatives*, Report of the Secretary-General, 18 July 2000. A/55/164 2000.

Más, a diplomáciai kapcsolatok jogával összefüggő esetek elbírálása is ismeretes. A *Brownell v. San Francisco ügyben*³⁴⁸ az amerikai bíróság kimondta, hogy a második világháború nem szüntette meg az 1923. évi német–amerikai szerződést, amely alapján mentességet élveztek a felek a másik állam területén lévő, kormányzati célokra használt ingatlanjaik adója alól. A vita tárgyát a San Franciscóban lévő német konzulátus épületének adója képezte. 1941 júliusában a német konzulátus épületének igazgatását Svájc kormánya vette át, és teljesítette ezt a háború végéig, amikortól 1947. júliusig az amerikai Külügyminisztérium kezelte. San Francisco hatósága, arra hivatkozva, hogy 1941. július és 1947. július között az épületet nem kormányzati célokra használta a német állam, kivetette rá az adót, amelyet a német állam nem volt hajlandó megfizetni. A bíróság az ítéletben kifejtette, hogy a háború nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatásának a vizsgálata során elemezni kell a szerződés kölcsönösségét, tekintettel arra, hogy az 1923. évi szerződésből mind az USA, mind Németország profitált. Ez a kölcsönösség a háború alatt ugyanolyan fontosságú, mint békeidőben. A *Techt v. Hughes ügyben* hozott ítéletre is hivatkozva megállapította a bíróság, hogy a szerződés nem szűnt meg.

3.11. Barátsági, kereskedelmi és beruházásvédelmi megállapodások

A barátsági és kereskedelmi megállapodások esetében első ránézésre mindenki úgy gondolná, hogy ezeket a hadban álló felek biztosan nem kívánják betartani és így nem feltételezhető ezek továbbélése. Ráadásul ezek a megállapodások szinte soha nem tartalmaznak olyan szakaszt, amely egyértelműen kimondaná a szerződés, vagy valamely rendelkezés sorsát egy esetleges konfliktus esetére. Továbbá a fegyveres összeütközés maga szerződésszegést jelent, mert a szerződésben garantált barátság nyilvánvalóan sérül.

A szakirodalom jelentős része azonban azon az állásponton van, hogy a fegyveres konfliktus ezeket a szerződéseket sem szünteti meg, legfeljebb bizonyos

³⁴⁸ *Brownell v San Francisco*, 1954. In PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7. 214. o.

szakaszait függesztik fel.³⁴⁹ A nemzetközi bírósági gyakorlatban is több alkalommal láttuk, hogy ellenségeskedések ellenére az ilyen szerződésre, mint alkalmazandó jogra tekintettek. Így például a már említett *Teheráni diplomáciai és konzuli személyzet ügyében* és az *Olajplatform-ügyben* Irán és az Egyesült Államok viszonyában³⁵⁰. A két állam között 1955-ben kötött, barátságot, gazdasági kapcsolatokat és konzuli jogokat szabályozó megállapodást a felek mindvégig hatályosnak tekintették, dacára mindenféle ellenségeskedésnek, amely 1979-ben kezdődött a két ország között. Érdekes a Nemzetközi Bíróság érvelése az 1955. évi szerződéssel kapcsolatosan az *Olajplatform-ügyben*, amikor értelmezi a szerződés 1. cikkét. A bíróság azt mérlegelte, hogy a „stabil, tartós békét és őszinte barátságot” előíró szakasz vajon tiltja-e az olyan ellenséges és fenyegető magatartást Iránnal szemben, amelyet az Egyesült Államok tanúsított az iráni olajplatform megsemmisítésével. Az ítélet kimondja, hogy egy ilyen általános megfogalmazást nem lehet a szerződés tárgyától és céljától elkülönülten értelmezni. A szerződés tárgya és célja pedig nem az volt, hogy általánosságban szabályozza a békés és baráti kapcsolatokat a két állam között, hanem csak kiemeli, hogy a kereskedelmi, pénzügyi és konzuli kapcsolatok harmonikus fejlődésének előfeltétele a béke és a biztonság.³⁵¹ A Nemzetközi Bíróság a *Nicaragua elleni katonai és félkatonai akciók ügyében* sem kérdőjelezte meg az USA és Nicaragua között 1956-ban kötött barátsági szerződés alkalmazhatóságát.³⁵²

Az Amerikai Egyesült Államok gyakorlatában a barátsági, kereskedelmi és hajózási egyezmények (angolul: *treaties of friendship, commerce and navigation*, gyakran rövidítve így: FCN) korántsem csak politikai jellegű megállapodások. Ezek az egyezmények a hosszú távú együttműködés érdekében jogi rezsímet teremtenek, amelynek fontos része az egyének védelme, különös tekintettel a tulajdonukra, befektetéseikre. Meghatározzák azt a bánásmódot, amelyet egymás honosai számára nyújtani kötelesek, sokszor a nemzeti elbánás elve mentén, tehát vállalva, hogy

³⁴⁹ HURST, Cecil B.: The Effect of War on Treaties. *British Yearbook of International Law*, 1921, vol. 2. 43–44. o.; AUST, A.: *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge, Cambridge University Press 2007. 713–715, 718–719. o.; VERZIJL, Jan Hendrik Willem: *International Law in Historical Perspective*. Leyden, Sijthoff 1973. 382–385. o.

³⁵⁰ *Oil Platforms* (Islamic Republic of Iran v. United States of America), ICJ, Judgment of 12 December 12, 1996. and Judgment of November 6, 2003.

³⁵¹ *Oil Platforms* (Islamic Republic of Iran v. United States of America), ICJ, Preliminary Objection – Judgment of December 12, 1996. para. 27.

³⁵² *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), ICJ, Judgment of November 26, 1984. para. 113 (1) (b) és 272–292.

ugyanúgy kezelik a másik szerződő fél honosait, ahogyan a sajátjaikat.³⁵³ Ezek a szerződések gyakran olyan szerepet töltenek és töltöttek be (és nem csak az amerikai gyakorlatban), mint amelyet mostanában a kétoldalú beruházásvédelmi megállapodások.

Itt érdemes megvizsgálni a kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények (angolul: *bilateral investment treaties*, BIT) helyzetét is fegyveres konfliktus esetén. A legtöbb BIT tartalmaz olyan rendelkezést, amely az állam felelősségére vonatkozik szükséghelyzet, fegyveres konfliktus, vagy más rendkívüli esemény bekövetkeztekor.³⁵⁴ Ezen kívül a BIT-ek a honosok, különösen a gazdasági társaságok, befektetők érdekében jönnek létre, számos esetben kimondva a védelmüket minden körülmény között. Több példa is látható olyan nemzetközi választottbírói eljárásra, amelynek ilyen rendkívüli eseményekkel összefüggésben kell megítélnie az egyének és az államok kötelezettségeit. A leghosszabb ideje fennálló példája ennek az Iran–United States Claims Tribunal (Iráni–amerikai követelések törvényszéke), amely a mai napig a két állam és az állampolgáraik közötti, az 1979 óta történt események kapcsán felmerült vitákat dönti el.³⁵⁵

A beruházásvédelmi megállapodások eszmei háttere a tulajdonhoz való jogra, mint emberi jogra vezethető vissza és ilyen módon hasonlóságot mutat az említett emberi jogi egyezményekkel, az állandó rezsimet teremtő megállapodásokkal és a magánjogi jogokat biztosító megállapodásokkal. A beruházásvédelemmel kapcsolatos vitákat eldöntő, tipikusan választottbírói eljárások pedig általában nem foglalkoznak azzal, hogy a nemzetközi jog alapján minősítsék az eseményeket, vizsgálják az erőszak jogszerűségét, hanem pusztán a kétoldalú megállapodás rendelkezései alapján ítélik meg.³⁵⁶ Megvizsgálva a líbiai helyzettel kapcsolatos nyilatkozatokat, szintén arra a következtetésre lehet jutni, hogy a gazdasági haszon mindenképp felett áll, nevezetesen

³⁵³ WALKER, Hermann Jr.: *Modern Treaties of Friendship, Commerce and Navigation*. *Minnesota Law Review*, 1957–1958, vol. 42. 805. o.

³⁵⁴ Lásd BURKE-WHITE, William W. – STADEN, Andreas von: *Investment Protection in Extraordinary Times: The Interpretation and Application of Non-Precluded Measures Provisions in Bilateral Investment Treaties*. *Virginia Journal of International Law*, 2008, vol. 48:2.

³⁵⁵ Lásd Iran–United States Claims Tribunal honlapja:
<<http://www.iusct.org/english/index.html>>

³⁵⁶ SORNARAJAH, M.: *The International Law on Foreign Investment*. 3rd ed. Cambridge, Cambridge University Press 2010. 213–215. o.

több cikk is rámutat, hogy a 2011 márciusa óta tartó harcok és bombázások miatt károsult befektetők joggal várhatnak majd kártérítést.³⁵⁷

Természetesen a befektetők kárának kompenzálására általában a fegyveres konfliktus után kerül sor, és nem alatta, de ez nem változtat azon, hogy a fegyveres konfliktus alatti események értékelésére mi az alkalmazandó jog. Az eddig leírtaknak némiképp ellentmond az Eritrea–Etiópia választottbíróság gyakorlata, amely kimondta, hogy a kétoldalú egyezmények mind hatályukat veszítették a fegyveres konfliktus bekövetkezése során. Ezek között volt több is, ami gazdasági kapcsolatokat rendezett. A felelősség és a kártérítések megítélése során a bíróság a nemzetközi szokásjogra hivatkozva viszont alkalmazott számos olyan elvet, ami egyébként szerepelt a szerződésekben is.³⁵⁸ Mindezek alapján tehát úgy tűnik, hogy – noha a kétoldalú beruházásvédelmi, kereskedelmi szabályozó egyezmények hatályát nagy eséllyel felfüggesztik, de – a szokásjog alapján nem maradnak védelem nélkül az egyének.

Ez az álláspont abból a szempontból is érdekes, hogy míg más szerződések sorsát illetően a fegyveres konfliktus külső tényezőnek tekinthető, amely hatást gyakorol, addig a barátsági szerződés esetében ez tulajdonképpen belső tényező. A fegyveres konfliktus maga a szerződés megszegése és ily módon nem csak a fegyveres konfliktus miatti felfüggesztés, esetleg megszűnés kerülhet szóba, hanem a szerződésszegés miatti megszűnés esete is. Ennek is köszönhető, hogy a magyar delegáció az ENSZ Hatodik Bizottságában a tervezettel kapcsolatosan folytatott vita során kifejtette, kétségei vannak a barátsági szerződések hatályban maradását illetően.³⁵⁹

Az elmélet és a gyakorlat alapján a barátsági és kereskedelmi megállapodások esetében tehát szétválasztandóak a szerződés rendelkezései. Minden rendelkezés és szerződés esetenként vizsgálendő, lesznek olyan, például állandó rezsimet létrehozó

³⁵⁷ Lásd például: *Investments in Libya – Potential Claims under Bilateral Investment Treaties and Political Risk Insurance Policies*. Freshfields Bruckhaus Deringer Publications, March 2011. <<http://www.freshfields.com/publications/pdfs/2011/mar11/30021.pdf>>;

2 milliárdjába került az oroszoknak Líbia. *Haditechnikai Kerekasztal*, 2011. június 23.

<http://htka.hu/2011/06/23/2-milliardjaba-kerult-az-oroszoknak-libia/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+htkahu+%28HTKA+-+Haditechnika+torz%C3%ADt%C3%A1sok+n%C3%A9lk%C3%BC1%29>

³⁵⁸ Lásd *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 17 December 2004.; *Civilian Claims, Ethiopia's Claim 5* (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 17 December 2004.; *Economic Loss Throughout Ethiopia, Ethiopia's Claim 7* (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

³⁵⁹ *Summary record of the 21st meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010. A/C.6/65/SR.21. 5–6. o.

szakaszok, amelyek várhatóan hatályban maradnak; és olyan előírások, amelyeket várhatóan felfüggesztenek (kereskedelemmel, gazdasági együttműködéssel összefüggőek például). Sőt, ez az egyetlen olyan eset, amikor a fegyveres összeütközés mint súlyos szerződészegés miatt a szerződés megszűnése is előállhat.

3.12. Békés vitarendezéssel kapcsolatos megállapodások

1971-ben a *Lanificio Branditex v. Societa Azaise Vidal* ügyben³⁶⁰ az olasz bíróság elutasította azt az érvelést, hogy a francia–olasz kétoldalú kereskedelmi választottbíróságról rendelkező egyezmény megszűnt azon a napon, amikor Olaszország hadat üzent Franciaországnak. A bíróság hangsúlyozta, hogy a hadüzenet csak azokat a nemzetközi szerződéseket szünteti meg, amelyeknek a teljesítése teljes mértékben és véglegesen lehetetlenné válik az ellenségeskedés eredményeként. Ha úgy tűnik, hogy a szerződés csak időszakosan nem alkalmazható, amíg az ellenségeskedés fennáll, akkor nem szűnik meg (hanem csak nem alkalmazzák), de amint lehetséges, folytatják a felek a végrehajtását.

A békés vitarendezéssel kapcsolatosan vagy önálló szerződések jöttek létre, vagy ezeket a rendelkezéseket is belefoglalták a barátsági szerződésekbe. Széles körű állami gyakorlat létezik az olyan nemzetközi szerződések kötésére, amelyek előírják a részes feleknek, hogy vita esetén milyen békés vitarendezési eszközöket lehet/kell igénybe venniük, esetleg kikötve egyes bíróságok joghatóságát is. Tekintettel az erőszak tilalmára és az államok békés, baráti együttműködésének alapelveire, a fegyveres konfliktus nem eredményezheti azt, hogy még inkább megszűnjenek az államok békés vitarendezési kötelezettségei. Az természetesen elképzelhető, hogy a fegyveres konfliktus miatt az államok nem képesek egymással békésen tárgyalóasztalhoz ülni, de ez önmagában még nem ok arra, hogy emiatt ne békésen rendezzék a viszályt. Számos olyan békés vitarendezési mód marad lehetőségként számukra (például közvetítés, békéltetés vagy bíróság igénybevétele), amely segítheti a helyzet megoldását.

Az ENSZ Alapokmányának nem csak az alapelvei, hanem a 33. cikke is a békés vitarendezésre szólít fel. A Nemzetközi Bíróság szerint az ilyen megállapodások „éppen

³⁶⁰ *Lanificio Branditex v Societa Azaise Vidal*, 1971. In PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7. 217. o.

a nehézségek felmerülésekor nyerik el jelentőségüket leginkább”.³⁶¹ Így a békés vitarendezésre vonatkozó részt nem lehet úgy értelmezni, hogy azt a felek csak akkorra kötötték, amíg minden rendben van közöttük. Ezen rendelkezések hatékony működését befolyásolhatja a diplomáciai kapcsolatok megszűnése, vagy az ellenségeskedés, de attól még beletartozik az irányadó jog körébe.³⁶²

3.13. Magánjogi viszonyokat szabályozó szerződések

Ebbe a kategóriába tartoznak azok a megállapodások, amelyek a részes felek honosainak bizonyos magánjogi viszonyait szabályozzák, kölcsönösen biztosítanak magánjogi jellegű jogokat, így természetes személyek számára az örökléssel, házassággal, tulajdonnal, vagy például állampolgársággal összefüggésben. Egyes magánjogi jogok nem csak természetes személyeket illelhetnek meg, hanem jogi személyeket is. A jogi személyekkel összefüggésben a legtöbb vita a beruházásvédelem területén merül fel, amelyről a korábbiakban már volt szó.

Ezekkel a szerződésekkel kapcsolatosan az államok általában nem nyilatkoztak a háborúk során, így az államok bíróságaira maradt a döntés, hogyan kezeljék a kérdést. Ennek megfelelően ebben a kategóriában van a legnagyobb jelentősége a belső jogi, nemzeti bírósági döntéseknek. Lord McNair és Arthur Watts *The Legal Effects of War* című műve például bő 400 oldalon keresztül foglalkozik ezzel a témával, behatóan tanulmányozva a brit bírósági gyakorlatot.³⁶³

A bíróságok tipikusan előnyben részesítették az egyének érdekeit, és kifejezték: nincs akadálya annak, hogy egy ellenséges állampolgár – például öröklés útján – ingatlantulajdont szerezzen az adott államban. A bíróságok értékelése szerint az egyéni jogok biztosítása általában nem befolyásolja a fegyveres konfliktus fenntartását, nem ellentétes a hadviselés érdekeivel.³⁶⁴

A nemzetközi jog alapvetően az államra hagyja, hogy az belső jogi szabályokkal rendezze el a honosai és az ellenség között kötött szerződések szabályait, amennyiben

³⁶¹ *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran* (United States of America v. Iran), ICJ, Judgment of May 24, 1980. para. 53–54.

³⁶² Uo.

³⁶³ MCNAIR, Lord – WATTS, A. D: *The Legal Effects of War*. Cambridge, Cambridge University Press 1966.

³⁶⁴ Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 26–30. o.

háború, vagy hasonló vészhelyzet áll fenn. Mégis, az államnak ezen szabadságát korlátozhatják a hadviselés szabályai, különösen amelyek az ellenség magántulajdonára, kisajátításra vagy kereskedelemre vonatkoznak.

Amennyiben két hadviselő állam állampolgára között vita támad, például egy szerződés teljesítésével kapcsolatosan, akkor a nemzeti bíróságokhoz fordulnak. A kötelmi jog általános szabályai között a háború hatása általában a teljesítéssel kapcsolatosan jelenik meg, tipikusan a lehetetlenülés, vagy szerződés teljesítésének jelentős megváltozása kérdéskörében. A szerződés teljesítésének utólagos lehetetlenülését minden belső jog ismeri, és felmenti azt, aki háború kitörése miatt nem tud teljesíteni. Az angol és az amerikai bíróságok a *common law* ezen szabályát egyre inkább módosítva alkalmazzák: a teljesítés teljes lehetetlenülését nem fogadják el, hanem azt mondják, hogy a kötelezettség aránya jelentősen megváltozott, és általában megosztják a felelősség viselését a felek között. Rugalmasság látható a német bíróságok esetjogában is, amely szerint a háború elmúltát követően a fél köteles teljesíteni. A francia bíróságok csak abban az esetben fogadják el a lehetetlenülést, ha a teljesítés egyértelműen, abszolút módon lehetetlen. A háború pusztá tényé nehezebbé teheti a teljesítést, de nincs vélelem arra nézve, hogy emiatt lehetetlen volna, ezek alapján a francia bíróság szerint az export és import embargója, kisajátítás, vagy a tömegközlekedés leállása miatt csak eltolódik a teljesítés határideje.³⁶⁵

Ennél bonyolultabb az a helyzet, amikor a háború következtében a teljesítés jelentősen nehezebbé válik, a francia bíróságok szerint ilyenkor általában köteles teljesíteni a fél, még akkor is, ha a háború miatt nehezebben jut áruhoz, vagy kevesebbet tud beszerezni, vagy más, kerülő útvonalon kell szállítania. Ezzel szemben az angol és amerikai bíróságok felmentették a teljesítés alól azt, aki bizonyította, hogy nagy eséllyel elkoboznák az áruját, ha szállítana, illetve, hogy a kerülő útvonal miatt megromlana az áru. Ez számos alkalommal előfordult, amikor 1967-től 1975-ig le volt zárva a Szeuicsatorna. Minden esetben vizsgálja a bíróság, hogy a szerződés megkötésekor a felek

³⁶⁵ STEIMEL, Christof: War, Effect on Contracts. In Bernhardt, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV. Max Planck Institut, North-Holland 2000. 1360–1364. o.; Lásd még: PRADELLE, A. de La: The Effect of War on private Law Treaties. *The International Law Quarterly*, 1948, vol. 2. No. 4. 555–576. o.; GRAHAM, A.: The Effects of Domestic Hostilities on Public and Private International Agreements: A Tentative Approach. *Western Law Review*, 1964, vol. 3. 128–149. o.

látták-e előre a háború lehetőségét, ha előre látták, vagy látniuk kellett volna, akkor nem mentesülnek a felelősség alól.³⁶⁶

A következtetés a nemzeti bíróságok gyakorlatából számos nehézséget hordoz azonban magában, különösen azt, hogy a rendkívül színes és sokszor egymásnak ellentmondó ítéletekből nem lehet egységes jogi konklúziót levonni. Ezt jól példázza a következő két amerikai ügy:

A *Society for the Propagation of the Gospel v. New Haven* ügyben 1823-ban az amerikai Legfelsőbb Bíróságnak azt kellett eldöntenie, hogy a Jay-szerződésre gyakorolt-e hatást az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia között 1812-ben kitört háború. A Jay-szerződés ingatlan-tulajdonosi jogokkal ruházott fel bizonyos magánszemélyeket, és a kérdés az volt: ha a háború megszüntette a Jay-szerződést, akkor mi történik a tulajdonosi jogokkal. A Supreme Court szerint az igazságos szerződés-értelmezésnek ellent mondana, ha azt állapítanák meg, hogy a Jay-szerződéssel 1794-ben keletkeztetett tartós területi jogok megszűnnének az 1812. évi háború miatt. A Legfelsőbb Bíróság azt is kifejtette, hogy szerinte a háború kitörésének időpontjában *ipso facto* nem szűnnek meg a nemzetközi szerződések, vagy legalábbis nem mind.³⁶⁷

Egy évszázaddal később a *Karnuth v. United States* ügyben az amerikai Legfelsőbb Bíróság megint szemben találta magát azzal a kérdéssel, hogy a Jay-szerződés bizonyos része alkalmazandó-e, hatályos-e az 1812. évi háború ellenére. A Bíróság megállapította, hogy a szerződés 3. cikke, amelyre az igényt alapították, megszűnt a háború következtében, így az indiánok és a kanadaiak nem kelhetnek át bármikor szabadon a határon. Az ítélet szerint a szerződést kötő felek szándéka valószínűleg nem terjedt ki arra, hogy a szerződés nevezett szakasza túléljen akár egy háborút is, mert ha a felek ezt így kívánták volna, akkor beleírják a szerződésbe.³⁶⁸

A francia bíróságok a 19. században egyöntetűen tartották magukat ahhoz, hogy a háború megszünteti a szerződéseket, kivételt képeztek azonban azok a szerződési szakaszok, amelyek magánjogi jogokat biztosítottak. A német bíróságok a francia gyakorlathoz hasonló módon ítéleztek, míg az olaszok széles körben alkalmazandónak tartották a nemzetközi szerződéseket a háború ellenére. Véleményük szerint a modern

³⁶⁶ Uo.; GROMFINE, I. J. – EDWARDS, Donald: Termination after World War I. *Law and Contemporary Problems*, Vol. 10. Issue 4. 1943–1944. 563–593. o.

³⁶⁷ LENOIR, J. J.: The Attitude of the Supreme Court as to the Effect of War on Treaties. *Mississippi Law Journal*, 1934–1935, vol. 7. 309–311. o.

³⁶⁸ Uo. 312–313. o.

jog koncepciójához sokkal jobban illik az a felfogás, hogy a háború csak az államok közötti viszonyt érinti, és egyáltalán nem szükséges, hogy mindenféle magánjogi viszonyra hatást gyakoroljon.³⁶⁹

Az ellenség tulajdonosi jogainak korlátozása széles körűen elfogadott, azonban ez nem jelenti azt, hogy a kisajátításra vonatkozó alapvető nemzetközi jogi szabályokat ne kellene alkalmazni fegyveres konfliktus esetén is.³⁷⁰ Az Eritrea Ethiopia Claims Commission elismerte, hogy egy fegyveres konfliktus kitörése kétségtelenül csökkenti az üzleti tevékenységeket, azonban az üzleti tulajdon elkobzása, kisajátítása kártérítés nélkül ilyen esetben sem elfogadható.³⁷¹

Általában a háborút lezáró békeszerződések is rendeznek magánjogi megállapodásokkal kapcsolatos kérdéseket, így például az első világháborút lezáró békeszerződések kimondták: a háború előtt kötött kölcsön-, hitelszerződések hatályban maradnak, a szerződésekből fakadó ingatlanigényeket pedig a szerződés alapján kell elrendezni.³⁷² A Szövetséges és Társult Hatalmak bejelentése alapján hatályban maradtak a családi kapcsolatokat, vagy állapotot rendező szerződések, az ajándékozási szerződések és a jogi személyek közötti kereskedelmi szerződések. A részvényesek tulajdonosi jogait sem érintette változás és a biztosítási szerződések is hatályban maradtak.³⁷³

A második világháborút lezáró békeszerződések nem tartalmazznak ilyen részletes rendelkezéseket, de a gyakorlat hasonlóan alakult, mint az első után.³⁷⁴ A dologi, illetve személyi jogok érintetlenek maradtak, a részlegesen teljesített szerződéseket teljesíteni kellett. Azonban az előlegként vagy részletként fizetett

³⁶⁹ Harvard Research in International Law, Law of Treaties, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, Supplement, Commentary to Article 35. 1187–1188. o.

³⁷⁰ *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of December 17, 2004. para. 124.; *Loss of Property in Ethiopia Owned by Non-Residents, Eritrea's Claim 24* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of December 19, 2005. para. 24.

³⁷¹ *Loss of Property in Ethiopia Owned by Non-Residents, Eritrea's Claim 24* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of December 19, 2005. para. 29.; A kártérítés alapvető szabályairól: *Factory at Chorzów* (Germany v. Poland), PCIJ, Judgment of 13 September 1928. Series A, No. 17.

³⁷² Lásd például: Versailles-i Békeszerződés, 1919, 229–303. cikkek; Lausanne-i Békeszerződés, 1923, 73–84. cikkek.

³⁷³ STEIMEL, Christof: War, Effect on Contracts. In Bernhardt, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV. Max Planck Institut, North-Holland 2000. 1366. o.

³⁷⁴ Lásd például: 1947. évi békeszerződés Bulgáriával (27. cikk és V. sz. melléklet), Finnországgal (V. sz. melléklet), Magyarországgal (31. cikk és V. sz. melléklet); a Japánnal kötött 1951. évi békeszerződés 18. cikke és a Jegyzőkönyv a szerződésekkel kapcsolatosan (Protocol regarding limitation of contracts).

összegek visszajártak, ha a háború miatt nem sikerült a teljesítés. Ilyen szabályt az első világháború után még nem találunk. Mindkettő után létrehoztak egy-egy testületet arra, hogy elbírálják az egyéni követeléseket.³⁷⁵

A nemzeti bíróságok gyakorlatát vizsgálva különösen sok alkalommal kellett öröklési kérdésben mérlegelni egy-egy nemzetközi szerződés hatályát. Az örökléssel kapcsolatosan felmerülő jogi problémákat mutatja be az itt következő két ügy.

a) *Techt v. Hughes-ügy*³⁷⁶

1917. december 27-én, New Yorkban végrendelet nélkül halt meg egy amerikai állampolgár. Ez húsz nappal azután történt, hogy beállt a hadiállapot az Osztrák–Magyar Monarchia és az Amerikai Egyesült Államok között. Az elhunyt két lánya közül az egyik, Mrs. Techt korábban házasságot kötött egy Amerikában élő osztrák állampolgárral, emiatt elvesztette amerikai állampolgárságát, és a férjéet szerezte meg. A hadiállapot ideje alatt az amerikai jogszabályok kizárták, hogy az USA területén ingatlanvagyonot szerezzen egy ellenséges állampolgár. Mrs. Techt testvére pert indított a teljes örökséget követelve, és arra hivatkozott, hogy testvére ellenséges állampolgár, így nem szerezhet ingatlanvagyonot. Az első fokon eljáró bíróság kimondta, hogy sem Mrs. Techt, sem a férje nem minősül ellenségnek, velük szemben semmilyen kényszerintézkedést, kiutasítást korábban nem foganatosítottak, így őket „külföldi barátoknak” kell tekinteni. Mrs. Techt hivatkozott arra is, hogy a két állam között 1848-ban kötött nemzetközi szerződés értelmében mindkét fél állampolgárai örökölhettek a másik állam állampolgárától, jogosultak arra, hogy azt eladják, és az ellenértékét, illetve az örökölt ingó vagyonot átvigyék a másik állam területére.

A másodfokon eljáró bíróság (*Court of Appeals*) véleménye szerint Mrs. Techt nem minősül „külföldi barátoknak”, és az ügy elbírálása teljes mértékben attól függ, hogy az 1848-ban kötött kétoldalú megállapodás hatályos szerződés-e még – tekintettel a két állam közötti hadiállapotra.

Cardozo bíró megállapította, hogy az amerikai Alkotmány 6. cikke alapján a nemzetközi szerződés – amennyiben még mindig hatályos – elsőbbséget élvez a nemzeti jogszabályokkal szemben. Ebben az esetben Mrs. Techt jogosult az ingatlan öröklésére.

³⁷⁵ STEIMEL, Christof: War, Effect on Contracts, In Bernhardt, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV. Max Planck Institut, North-Holland 2000. 1366. o.

³⁷⁶ *Techt v. Hughes*, Court of Appeals of New York, 1920. In DAMROSCH, L. F. – HENKIN, L. – PUGH, R. C. – SCHACHTER, O. – SMIT, H.: *International Law Cases and Materials*, 4th ed. St. Paul, Minnesota, USA 2001. 562–565. o.

Cardozo megvizsgálta a kor tudósainak a témával kapcsolatos munkáit, és azt találta, hogy Oppenheim, Fiore, Hall, Bluntschli elutasítják azt a radikális nézetet, hogy a szerződések megszűnnek a hadiállapot beálltával. Az ítélet szerint a nemzetközi jogban gyakorlatias szemlélet érvényesül, nincs pontosan megállapítható szabály, az események és a felek az igényeik szerint alakítják a szerződések „életét”. Az egységes szabályok kialakítása azért nem lehetséges, mert a gyakorlat és az államok nézetei nem egységesek, minden esetben külön-külön kell vizsgálni a körülményeket. Egyes szerződéstípusok tekintetében azonban megfigyelhető az egységes álláspont, így a határmegállapító szerződések, a háborús cselekményeket szabályozó szerződések hatályban maradnak, a szövetségi szerződések pedig megszűnnek. A felek szándéka döntő tényezőnek minősül. Az akkori jogirodalomból Cardozo levonta azt a következtetést, hogy ha a hadiállapottal összeegyeztethető a szerződéses kötelezettség teljesítése, akkor az államok teljesítik, és a szerződések csak akkor veszítik hatályukat, ha a háború miatt alkalmazhatatlanok. A hadban álló felek csak olyan mértékben és időtartam erejéig tekinthetnek alkalmazhatatlannak a kétoldalú egyezményeiket, amennyire és ameddig az a háború miatt feltétlenül szükséges.

A bíróság véleménye szerint amíg a kormányok akarata a szerződéssel kapcsolatosan ki nem derül – általában a békeszerződés keretében –, addig a bíróságnak az ilyen esetek eldöntésekor óvatosan kell eljárnia. A bíróság nem mondhatja ki egy szerződés alkalmazhatatlanságát, vagy a hatályának megszűnését. A bíróság a szerződés azon szakaszaira szorítkozhat csak, amelyek az ügyben ténylegesen érintettek. Tehát a konkrét ügy eldöntése során azt mérlegeli, hogy az adott szakasz alkalmazása mennyiben veszélyezteti a nemzet érdekeit, biztonságát, illetve a jogalkotónak a megalkotáskor lehetett-e az a szándéka, hogy a szakasz alkalmazását kizárja hadiállapot esetére. A puszta tény, hogy a szerződés egyes szakaszai alkalmazhatatlanok, nem jelenti azt, hogy az egész szerződés az lenne, így az érintett szakaszok célja és természete külön-külön vizsgálendő minden esetben. A bíróság kimondta, hogy az 1848. évi nemzetközi szerződés alkalmazása nem jelent veszélyt a nemzet biztonságára vagy érdekeire, nem ellentétes a kormány politikájával. E megállapítás alapjául nem csak magának a szerződésnek a vizsgálata szolgált, hanem a hatályos nemzeti jogszabályok is, így például az ellenséges állampolgárokkal való kereskedésről szóló *Trading with the Enemy Act* sem fosztja meg az USA területén vagyonnal rendelkező ellenséges állampolgárokat a vagyonuktól. Vásárlás útján ingó és ingatlan vagyont is

szerezhetnek, valamint a hadiállapot miatt nem utasították ki őket az állam területéről. A bíróság tehát úgy ítélte meg, hogy a nemzetközi szerződés releváns rendelkezése hatályos, és félértette a nemzetközi szerződésbe ütköző nemzeti jogszabályt.³⁷⁷

b) *Clark v. Allen-ügy*³⁷⁸

1947-ben, a *Clark v. Allen-ügyben* az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága úgy ítélte meg, hogy az USA és Németország között 1923-ban kötött, kölcsönösen öröklési jogokat biztosító nemzetközi szerződést sem a második világháború, sem az azzal összefüggő (nemzeti) jogalkotás nem szüntette meg. A döntés jelentősége és érdekessége abban is látható, hogy a meghozatalakor a német állam államisága erősen vitatott volt, illetve az USA és Németország között még hadiállapot állt fenn.

Az ügy Alvina Wagner végrendeletével összefüggésben indult. Az 1942-ben elhunyt kaliforniai lakos úgy végrendelezett, hogy minden vagyona szálljon négy rokonára, akik német állampolgárok voltak és Németországban rendelkeztek állandó lakóhellyel. Ez ellen az elhunyt hat amerikai törvényes örököse tiltakozott, és a végrendelet végrehajtója nem szolgáltatta ki az örökséget a kedvezményezetteknek arra hivatkozva, hogy az 1923. évi szerződés nem alkalmazható a hadiállapot miatt.

Az első fokon eljáró bíróság³⁷⁹ megállapította, hogy a német állampolgárok jogosultak az örökségre, ezzel szemben a másodfokon eljáró bíróság³⁸⁰ úgy ítélte meg, hogy az 1923. évi nemzetközi szerződés a hadiállapot beálltakor megszűnt, így nem adható ki a német állampolgároknak az örökség. A másodfokú bíróság azzal indokolta a döntését, hogy az ehhez hasonló öröklési joggal kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazó 1828. évi porosz–amerikai szerződés az első világháborúban megszűnt.³⁸¹

A Legfelsőbb Bíróság döntése szerint az 1923. évi szerződés nem szűnt meg, sőt kimondta, hogy a hadiállapot nem szünteti meg, vagy függeszti fel a nemzetközi

³⁷⁷ Hasonló tényállás volt a *Goos v. Brocks-ügyben*, így a Nebraskai Legfelsőbb Bíróság követte a *Techt v. Hughes-ügyben* hozott ítéletet. *Goos v. Brocks* 1929. In PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7. 208. o.

³⁷⁸ Idézik: Treaties – Effect of War as Abrogation, *Lawyers Guild Review*, 1947, vol. 7. 270. o.; PRADELLE, A. de La: The Effect of War on Private Law Treaties. *The International Law Quarterly*, 1948, vol. 2. No. 4. 564. o.

³⁷⁹ *District Court*

³⁸⁰ *Ninth Circuit Court of Appeals*

³⁸¹ Lásd *Flensburger Dampfercompagnie v United States*, Febr 8, 1932. *American Journal of International Law*, 1932, vol. 26.

szerződéseket, vagy azok egyes rendelkezéseit, kivéve ha a szerződés, vagy egyes szakaszai nem egyeztethetők össze a hadi állapottal, vagy az Elnök, vagy a Kongresszus által meghatározott nemzeti politikával. A bíróság kifejtette, hogy a döntő tényező a szerződő nemzetek szándéka. A bíróság kitért arra is, hogy a német állam összeomlása következtében sem szűnt meg a szerződés, mivel annak a megállapítása, hogy egy állam képes-e teljesíteni szerződéses kötelezettségeit, az amerikai kormány politikai döntése.

Ezektől a kérdésektől elkülönítendő az a helyzet, amikor egy állam az ENSZ Biztonsági Tanács határozata alapján vezet be olyan intézkedéseket, amelyek sértik a magánszemélyek érdekeit. Az ENSZ Alapokmánya alapján a Biztonsági Tanács elrendelheti, hogy az államok részlegesen vagy teljesen szakítsák meg a gazdasági kapcsolataikat egy állammal. 1970-ben például a BT elrendelte, hogy minden állam szüntesse meg a diplomáciai és gazdasági kapcsolatait Dél-Rodéziával, és függesse fel az oda-, illetve onnan irányuló mindennemű közlekedést. Ugyanezt tette 1979-ben Iránnal szemben a túsz-ügy miatt, 1990-ben Irakkal szemben Kuvait lerohanása miatt, illetve számos más esetben is. Ilyenkor a BT határozata kötelezettséget jelent az államoknak és az állampolgároknak is, mivel például embargósértést ők is végrehajthatnak. A belső jog ezt tipikusan a szabálysértésekhez vagy a büntetőjogba sorolja, és így azok a magánjogi szerződések, amelyek ellentétesek a BT határozatával, nem alkalmazhatóak, tulajdonképpen utólag jogilag lehetetlenülnek és megszűnnek.

Összefoglalva elmondható, hogy a magánjogi jellegű jogokat biztosító nemzetközi szerződések elfogadása általában „emberbaráti” megfontolásból jön létre. Tipikusan viszonzási alapon nyugszik és egyes elemeivel kapcsolatosan a fegyveres konfliktus során az államok belső jogi rendelkezéseket fogadnak el, így például megtiltják vagy szabályozzák a kereskedést az ellenséggel. Azonban ezeknek a szerződéseknek vannak olyan részei is, amelyek alapján magánszemélyek jogokat szereztek és szerezhettek. A fegyveres összeütközés nem érintheti a már megszerzett jogokat, sőt gyakran azt sem gátolja, hogy az adott rendelkezés alapján újabb jogokat szerezzenek az érintett magánszemélyek. Általában az ilyen szerződések alkalmazhatóságának a kérdése a nemzeti bíróságok előtt merül fel és nem közvetlenül a két állam közötti kapcsolatban, így a gyakorlat feltárása tulajdonképpen a nemzeti bírósági gyakorlat vizsgálatát jelenti.

A néhány bemutatott jogeset, valamint más, a szerző által tanulmányozott nemzeti bírósági ítélezés és a témához kapcsolódó szakirodalom³⁸² alapján levonható a következtetés: a döntés meghozatalában jelentős tényezőnek minősül annak a meghatározása, hogy a lehetséges döntések milyen módon egyeztethetők össze az adott nemzet háborús érdekeivel. Az egyes magánszemélyeket érintő, de egyébként a nemzet szempontjából jelentéktelennek minősülő kérdésekben, amilyen például egy adott ingatlan, vagy ingó dolog öröklése, a bíróságok előnyben részesítik a magánszemély érdekeit. Tehát nem úgy határoznak, hogy megszűnt a jogot garantáló nemzetközi szerződés a háború hatására, hanem alkalmazzák azt. A bíróságok általában azt is kimondják: amennyiben a kormány úgy értékeli, hogy egyes magánjogi jogok gyakorlása veszélyt jelent a nemzetre nézve a fegyveres konfliktus során, akkor alkosson erre jogszabályt, amely irányt mutat a bíróság számára. Ez tulajdonképpen annak az elismerése, hogy a nemzeti bíróságnak nincs joga megítélni egy nemzetközi szerződés érvényességét, hatályát, az a kormány és/vagy a parlament feladata.

A magánjogi viszonyokat szabályozó nemzetközi szerződések esetének vizsgálata a nemzetközi jog és a belső jog viszonyának kérdéseire is elvezet. A nemzeti bíróságok döntése mögött ugyanis meghúzódhat az a nézet is, hogy a belső jogba transzformált nemzetközi szerződés már nem csak az államot kötelezi, hanem a magánfeleket is.³⁸³ Ráadásul ezek a jogok, például az örökléshez való jog, minden állam magánjogának része, tehát várhatóan a nemzeti bíró számára több belső jogszabály is irányt mutat. Ezek alapján megállapítható, hogy a magánjogi jogviszonyokat szabályozó nemzetközi szerződések kérdése a listában egyedi helyzetű, mert nyilvánvalóan nem az

³⁸² Amerikai jogesetek mellett számos más állam 2. világháborúval összefüggő ítélezési gyakorlatáról lásd: LENOIR, James J.: The Effect of War on Bilateral Treaties, with special Reference to Reciprocal Inheritance Treaty Provisions. *The Georgetown Law Journal*, 1946, vol. 34. No. 2. 129–177. o.; KEGEL, Gerhard – RUPP, Hans – ZWEIGERT, Konrad: *Die Einwirkung des Krieges auf Verträge in der Rechtsprechung Deutschlands, Frankreichs, Englands und der Vereinigten Staaten von Amerika*. Berlin, W. de Gruyter & Co. 1941.; *Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties, with commentaries*. Yearbook of the International Law Commission, 2011, Vol. II. Part Two. Commentary to Annex, paras. 26-46.; MCNAIR, Lord – WATTS, A. D: *The Legal Effects of War*. Cambridge, Cambridge University Press 1966.; Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 51–67. o.

³⁸³ Bővebben lásd: BODNÁR László: The powers of national courts to apply rules of international law. *Questions of International Law*, 1991, vol. 5. 1–18. o.; BODNÁR László: A nemzetközi szerződések államon belüli alkalmazásának fő kérdései. *Acta Humana*, 1994, No 15–16. 6–18. o.; BLUTMAN László: A nemzetközi jog a magyar bírósági joggyakorlatban. *In memoriam Nagy Károly, Acta Juridica et Politica*, 2002. 41–52. o.

államok külső viszonyában nyer érvényesülést, hanem a belső jogalkalmazásban van meghatározó szerepe.³⁸⁴

3.14. Összegzés

Az előző 13 alfejezetben a szerző olyan nemzetközi szerződéseket és normákat elemzett, amelyek – a disszertáció korábbi részeivel összhangban – nagy valószínűséggel hatályban maradnak. Vannak közöttük olyanok, amelyek minden körülmények között hatályosak, és olyanok is, amelyekkel kapcsolatosan nem egyértelmű a joggyakorlat, kifejezetten az eset körülményeitől függ a sorsuk. Az elemzések azonban bizonyítják, hogy fegyveres összeütközés esetén nem kizárólagosan csak a humanitárius jog alkalmazandó, habár egyes témakörökben olyan *lex specialis*, különös jogot képez, amely „lerontja” a *lex generalis*, tehát az általánosat. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az általános szabály hatályát veszti, hanem hogy végső soron nem az lesz az alkalmazandó. Sőt olyan eseteket is láthattunk, amikor az általános szabály a különös szabály értelmezésében játszik szerepet és ily módon mindkettő alkalmazandó jognak minősül.³⁸⁵

A Nemzetközi Jogi Bizottság az államok felelősségéről szóló tervezethez fűzött kommentárjában kimondta: „a *lex specialis* elv alkalmazásához nem elegendő az, hogy ugyanazon tárgykörrel foglalkozik mindkét rendelkezés, hanem lennie kell valamilyen tényleges ellentmondásnak is közöttük, vagy egy észrevehető szándéknak arra, hogy az egyik rendelkezés kizárja a másikat.”³⁸⁶ A kógens normák pedig nyilvánvalóan megelőzik a nem kógens általános szabályokat. Az alkalmazandó jog meghatározása ennek megfelelően értelmezési feladat.

Az egyes szerződéstípusok elemzése után megállapítható, hogy az a szerződés, illetve rendelkezés marad hatályban, amely a következő három kategória valamelyikébe beleillik:

³⁸⁴ Jelen disszertációnak nem célja a nemzetközi jog és a belső jog viszonyának szélesebb körű kutatása, ahhoz lásd például: BODNÁR László: *A nemzetközi szerződések és az állam*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1987.

³⁸⁵ A *lex generalis* és *lex specialis* jogelméleti kérdéseiről és viszonyáról lásd: KOSKENNIEMI, Martti: *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law*. Report of the Study Group of the International Law Commission, 2006, A/CN.4/L.682. 30–115. o.

³⁸⁶ DARSIIWA Commentary, Art. 55.

1. szokásjogot vagy kógens normát kodifikál,
2. a felek kifejezetten megállapodtak a hatályban maradásában,
3. objektív jogalanyt hoz létre.

Az első esetben hiába menekülnének meg a felek a szerződés alkalmazásától, az adott kötelezettség továbbra is terheli őket a szokásjog, vagy kógens jelleg miatt. A második esetben hatást gyakorolhatna rá a konfliktus, ha azt a felek előre, kifejezetten ki nem zárták volna. A harmadik esetben pedig mivel tőlük független, objektív jogalanyt hoztak létre, amilyen például egy nemzetközi szervezet, így önmagában a tag fegyveres konfliktusban érintettsége nem hathat ki az alapító szerződés és az önálló jogalany létrejöttére.

A szerző nem vállalkozik arra, hogy jóslatokba bocsátkozzon, vajon mely szerződések bővítik majd a jövőben ezt a listát. A tárgyalt szerződéstípusok közül jelenleg a környezetvédelemmel és a beruházásvédelemmel kapcsolatos megállapodások terén figyelhető meg a szokásjog fejlődése, változása, de nem tudni, mi lesz a folyamat végeredménye.

4. Eljárás

A korábbiakban kifejtetteknek megfelelően szükséges egy speciális felfüggesztési szabály megalkotása arra az esetre, ha a nemzetközi fegyveres összeütközésben érintett államok nem akarják, vagy nem tudják teljesíteni valamely szerződésüket. Az előző részekben található iránymutatások abban nyújtanak segítséget, hogy az állam eldönthesse, felfüggesztheti-e az adott kötelezettséget vagy szerződést a fegyveres összeütközésre tekintettel. Az előző részek főként az anyagi jogi kérdéseket választották meg, azonban azokat ki kell egészíteni eljárási szabályokkal is. Ebben a részben a szerző javaslatot tesz egy olyan eljárási rendre, amely alkalmazható lenne ilyen esetekben, valamint értékeli a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében kidolgozott eljárást.

4.1. Az 1969. évi bécsi egyezmény eljárási szabályainak alapulvétele

A fegyveres konfliktusok hatását illetően a felfüggesztésre vonatkozó, a bécsi egyezményből ismert szabályokat módosítva, megfelelő módon átalakítva kellene alkalmazni. Ilyen esetben lehetőséget kellene biztosítani az egyoldalú felfüggesztésre bizonyos eljárási szabályok betartásával, így például értesítés küldésével. Az értesítésnek tartalmaznia kellene a felfüggesztés okát (fegyveres konfliktus, támadás stb.), a felfüggeszteni kívánt szerződéseket, vagy azok részeit, a felfüggesztés időpontját és a válaszra, tiltakozásra nyitva álló határidőt. Az általános szabályok szerint a felfüggesztésre csak akkor kerülhet sor, ha a felek ebben megegyeznek. Ha valamelyik fél tiltakozik, akkor békés vitarendezés útján kell valahogy megoldást találniuk. Az ellenségeskedések során kevésbé valószínű, hogy az államok belemennének békés vitarendezési megoldásokba, például tárgyalásba, vagy bírói rendezésbe. Így ebben az esetben – a realitásokra tekintettel – a felfüggesztés a tiltakozás ellenére bekövetkezhetne a megadott határidőben. Ezzel függő jogi helyzet jönne létre, amely addig tart, amíg megegyezés nem jön létre az államok között a szerződés tekintetében. A függő jogi helyzet idejére a szerződés teljesítése felfüggesztett, és amíg a helyzet nem rendeződik, a felek jogai és kötelezettségei „alszanak”. A bécsi egyezmény 65. cikke, amely teljes mértékben a felek konszenzusán alapul, nem alkalmazható megfelelő módon ebben az esetben.

Az eljárási szabályok megállapításához azonban meg kell határozni a joghatás bekövetkezésének idejét és a joghatás jellegét, így a következőkben először az ezzel kapcsolatos jogi problémákat, majd az alkalmazandó eljárást (értesítés és tiltakozás) fejti ki a szerző.

4.2. A joghatás bekövetkezésének jellege és ideje

A szerző szerint a felfüggesztést, mint joghatást nem önmagában a fegyveres összeütközés ténye váltja ki, hanem a fél arra való hivatkozása, az értesítés megtétele. A bécsi egyezményből ismert megszűnési esetek közül egynél sem működik az automatikus joghatás, pusztán az adott körülmény vagy esemény miatt. Az adott körülmény megléte esetén a fél arra való hivatkozása válthatja ki a joghatást és nem

magának a körülménynek a bekövetkezése automatikusan. A lehetetlenülés és a körülmények alapvető megváltozása esetén sem azt mondja a szabály, hogy a tárgy tartós elveszése automatikusan megszünteti a szerződést, hanem hogy a fél erre hivatkozhat a szerződés megszüntetésének okaként.

A Nemzetközi Jogi Bizottság a bécsi egyezményhez fűzött kommentárjában ki is fejt, hogy kötelességüknek érezték a szabályt oly módon megfogalmazni, mint ami nem automatikus, hanem jogalapot teremtő. Tekintettel arra, hogy nincs a nemzetközi jogban kötelező bírósági rendezése az esetlegesen felmerülő vitáknak, így nem lenne tanácsos egy olyan szabály elfogadása, ami a jog működése folytán automatikusan megszüntet egy szerződést. Az automatizmus esetén ugyanis felmerülne a veszélye a szabály önkényes alkalmazásának.³⁸⁷ Az automatikus joghatás esetében minimális lenne a feleken a „nyomás”, hogy megegyezésre jussanak a szerződést illetően. A fegyveres konfliktus ráadásul egy sokkal veszélyesebb és súlyosabb körülmény, mint mondjuk a szerződés teljesítéséhez szükséges tárgy tartós elveszése a nemzetközi jogrend szempontjából.

Ezzel Haraszi György nem ért egyet, véleménye szerint a lehetetlenülés esetében feltétlen lehetlenséggel állunk szemben, ami a felek mindenféle kijelentése nélkül is hat. Ezzel szemben a körülmények alapvető megváltozása esetében „a szerződés megszűnéséhez az érdekelt fél mérlegelésére, ezt követően a felek tárgyalására és megegyezésére, a megegyezés hiányában pedig az érintett fél egyoldalú akaratkijelentésére van szükség, az utóbbinak tehát az adott esetben konstitutív hatálya lesz, a lehetetlenülés esetében erről nem lehet szó. A szerződés az annak alkalmazását véglegesen megakadályozó fizikai vagy jogi ok bekövetkeztével automatikusan hatályát veszti, a felek valamelyikének a szerződés megszüntét megállapító kijelentése tehát csak konstatálhatja a beállott eseményt és ennek jogi hatását, vagyis pusztán deklaratív hatályú lehet.”³⁸⁸

Haraszi tehát a két eset közötti megkülönböztetés alapjának a véglegességet tekinti és azt, hogy a feleknek szükséges-e mérlegelniük az események szerződésre gyakorolt hatását. Fegyveres konfliktus esetében nem tekinthető az állapot véglegesnek, tehát a reménye és lehetősége ott van a békés viszonyoknak és a szerződés újbóli alkalmazásának. Továbbá az ellenségeskedések sokszínűsége, intenzitásbeli

³⁸⁷ VCLT Commentary, Art. 58.

³⁸⁸ HARASZI György: *A nemzetközi szerződések megszűnése*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1973. 280. o.

különbözősége és jogszerűségének jelentősége miatt a feleknek mérlegelniük kell az összeegyeztethetőséget a szerződésekkel. A lehetetlenülés esetében, ha akarná, sem tudja teljesíteni a szerződést, míg a fegyveres konfliktus esetében bizonyos szerződéseket tudna teljesíteni az állam, de nem akarja tekintettel arra, hogy az ellentétes az érdekeivel. Itt tehát az automatikus joghatás semmiképpen nem fogadható el, mert a visszaélés fokozott veszélyét hordozza magában.

A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete a 3. cikkben azt mondja, hogy a megszűnés vagy felfüggesztés nem automatikusan, nem *ipso facto* következik be.³⁸⁹ Ez a szabály a Bizottság szerint jelentős újítás, mivel a 20. századot megelőző jogelmélet szerint a joghatás automatikusan következett be. Az új szabállyal általánosságban egyetértettek mind a Nemzetközi Jogi Bizottság, mind a Hatodik Bizottság tagjai. Voltak azonban olyan vélemények is, amely szerint kivételesen elképzelhető az *ipso facto* megszűnés vagy felfüggesztés is.³⁹⁰ A 3. cikk célja nem az, hogy vélelmet állítson a szerződések hatályban maradása mellett, hanem csak az, hogy kizárja az automatikus joghatás bekövetkezésének lehetőségét.

Az automatikus joghatás teljes mértékben ellentétes lenne a bécsi egyezmény szellemiségével és a nemzetközi szerződések megszűnésére és felfüggesztésére vonatkozó szabályaival is. Az automatikus joghatás biztosítása a visszaélés veszélyét rejténé magában. Fegyveres konfliktus esetében nagyon sokszor nem állapítható meg, hogy mikor éri el azt a szintet, amikor már ilyen hatás következhet be. A konfliktusok manapság nem egyértelmű hadüzenettel és támadással indulnak, hanem egy folyamat eredményeként alakulnak „teljes” fegyveres konfliktussá. „Nagyon ritkán indult meg háború olyan módon, mint a nyári zivatar, amely hirtelen, a majdnem észrevétlenül kitért orkán erejével seprí végig az érintett országokat. A háborús összeütközéseket legtöbbször politikai, gazdasági ellentétek, diplomáciai perpatvarok előzik meg. Viszályok felhői tornyosulnak a szemben álló államok horizontján, nyíltan és titokban folytatott előkészületek, kisebb jelentőségű összeütközések vezetnek be a döntő

³⁸⁹ Draft Articles 2011. 3. cikk

³⁹⁰ Lásd: *Report of the International Law Commission. A/60/10* 2005. para. 142–148. A 3. cikk visszatérő vitákat eredményezett a tervezet további cikkeivel összefüggésben is. Felmerült, hogy ne csak a megszüntetés és a felfüggesztés kifejezések szerepeljenek a tervezet 3. cikkében, hanem a kilépés szó is, mint lehetséges jogkövetkezménye a fegyveres konfliktusnak, azonban ezt elvetették arra hivatkozással, hogy a kilépés az állam szándékos döntését feltételezi, míg a tervezet lehetővé teszi a jog automatikus alkalmazását. *Report of the International Law Commission. A/63/10* 2008. 94. o. Szerző véleménye szerint a tervezet nem teszi lehetővé a megszüntetési vagy felfüggesztési jog automatikus alkalmazását pusztán a fegyveres konfliktus ténye miatt, ezek ugyanúgy az állam szándékos döntését feltételezik.

mérkőzést.”³⁹¹ Az 1907. évi III. sz. hágai egyezmény ugyan előírja, hogy az ellenségeskedések megkezdése hadüzenet vagy ultimátum küldésével történik, azonban a gyakorlat azt mutatja, hogy a történelem folyamán jóval kevesebb összeütközés indult hadüzenettel, mint anélkül.³⁹² A hadüzenet ráadásul erőszakkal való fenyegetésnek minősülhet, ami tiltott magatartás. Sőt, sok esetben egyáltalán nem is világos, hogy az államok hadban állnak-e egymással.³⁹³

Itt tehát nem feltétlenül lehetséges olyan objektív módon az esemény dátumának a meghatározása, mint amikor például lehetetlenülés következik be. A tárgy megsemmisülésének időpontja valószínűleg meghatározható, míg ez nem feltétlenül igaz a tárgy elveszése esetén. Az összeütközések esetében számos körülmény mérlegelésére van szükség annak eldöntése érdekében egyáltalán, hogy konfliktus van-e és az milyen, ahogyan ez látható volt a korábbi fejezetekben. A második világháború idejéből Kína példáját véve, alátámaszthatóak a fentiek: harcok dúltak Kína és Japán között 1931-től kezdve (amikor Japán elfoglalta Dél-Mandzsúriát), de Kína csak az 1941-ben küldött hadüzenetétől számította a hadiállapotot, és a szerződések megszűnését is a hadüzenete megküldésének napjától.³⁹⁴ Gondolhatunk itt Nicaragua esetére is, ahol 1974-ben gerillatámadások történtek, 1975-ben szükségállapotot hirdettek és 1978-ra teljes polgárháború alakult ki. Példaként állíthatjuk a 2001. szeptember 11.-i terrortámadást is, amelyet az Egyesült Államok az al-Kaidának tulajdonított, és amely a Biztonsági Tanács határozata szerint önvédelmi jogot keletkeztetett az USA oldalán.³⁹⁵ Egy hónappal később, október 7-én az Egyesült Államok megtámadta Afganisztánt.

A történetileg kialakult automatikus joghatás egyértelműen nem felel meg sem a modern nemzetközi jog elvárásainak, sem a mai fegyveres konfliktusok valóságának. A Nemzetközi Jogi Bizottság a téma tárgyalása kezdetén még nem kívánta teljesen kizárni az automatikus joghatás lehetőségét, azonban a mára kialakult szövegtervezet helyesen

³⁹¹ HAJDU Gyula: *A semlegesség*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958. 67. o.

³⁹² GREENWOOD, Christopher: *The Concept of War in Modern International Law. International and Comparative Law Quarterly*, 1987, vol. 36. 285. o.

³⁹³ BROWNLIE, Ian: *International Law and the Use of Force by States*. Oxford, Clarendon Press 1963. 28–37. o.

³⁹⁴ Lásd: ROSE, Caroline: *Interpreting History in Sino-Japanese Relations: a Case Study in Political Decision-Making*. Routledge 1998.; NISH, Ian: *An Overview of Relations between China and Japan, 1895–1945*. In: HOWE, Christopher (ed.): *China and Japan: history, trends and prospects*. Oxford, Oxford University Press 1996. 23–45. o.; *China's Declaration of War Against Japan, Germany and Italy (December 9, 1941)*. <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/w2/chinawar.html>>

³⁹⁵ Security Council Resolution 1368 (2001) on Threats to international peace and security caused by terrorist acts, S/RES/1368 2001.

elveti azt. A 3. cikk nem azt jelenti, hogy egy fegyveres konfliktus ne lehetne olyan tényező, esemény, amely miatt megszűnhet egy szerződés, hanem csak azt, hogy a megszűnés vagy felfüggesztés nem *ipso facto* következik be.

4.3. Értesítés és tiltakozás

Szerző véleménye szerint a joghatás beállítását a felfüggesztésről szóló értesítéshez kell fűzni. Egy konfliktusban érintett állam úgy értékeli, hogy amiatt nem teljesíthető a szerződés valamely cikke vagy az egésze, erről pedig értesítést küld a szerződésben részes másik, vagy többi félnek. Az értesítésben pontosan megjelöli a felfüggesztés okát, az eseményt, amely miatt teszi. Az értesítés a másik állam általi kézhezvétel napján lép hatályba, vagy esetleg a küldő fél kikötése szerinti későbbi időpontban. Az értesítésben foglaltakkal szemben tiltakozhat a címzett állam.

A tiltakozásra bizonyos ésszerű határidőn belül kerülhet sor. A bécsi egyezmény eljárási szabályai³⁹⁶ alapján a tiltakozásra legalább 3 hónap áll rendelkezésre, azonban ez egy fegyveres konfliktus esetében rendkívül hosszú idő, ráadásul a mai technikai feltételek mellett ennél sokkal gyorsabban lehetséges reagálni. Az egyezmény 65. cikk (2) bekezdése a „különösen sürgős esetekben” engedélyezi ennél rövidebb határidő megállapítását is, a felekre bízva az időtartam meghatározását.³⁹⁷ A szerző a tiltakozásra nyitva álló idő meghatározását 15–30 nap közötti időtartamban javasolja, ezt a határidőt is belefoglalhatja az állam az értesítésbe. Ha az állam elfogadja az értesítést, akkor a szerződés hatályát felfüggesztettnek kell tekinteni addig, amíg a felek nem döntenek az újbóli hatályba helyezésről. Ha az állam tiltakozik, akkor függő jogi helyzet jön létre. Ilyen esetben a konfliktus lezárulta után – a felek a békés vitarendezés eszközeivel élve – elrendezik a szerződés sorsát, megállapodnak a felelősség kérdésében, rendezik a hátra lévő kötelezettségeket. Ez történhet akár békekötés, vagy más tárgyalás, akár nemzetközi bírósági eljárás keretében is.

A Nemzetközi Jogi Bizottság szerint rendkívül nehéz egy határidő előírása a tiltakozásra, de ha megpróbálnának erre szabályt alkotni, valószínűleg több mint 3

³⁹⁶ 65. cikk

³⁹⁷ Az egyezményhez fűzött kommentár sem magyarázza meg, hogy mit kell érteni „különösen sürgős eset” alatt, sőt példát sem hoz rá. Lásd: VCLT Commentary, Art. 62.

hónapot tartanának megfelelőnek.³⁹⁸ Mivel a Bizottság ezzel a kérdéssel mélységében még nem foglalkozott, szerző számára nem egyértelmű a megállapítás mögött rejlő érvelés. A hosszabb idő kitűzése az államok számára több időt engedne a mérlegelésre, amely esetben lehetséges, hogy megalapozottabb döntést tudnának hozni arról, tiltakozzanak-e vagy sem. Remélhető, hátha véget ér a konfliktus a kitűzött határidő előtt, amikor úgysis rendezik a viszonyokat valamilyen megállapodás keretében. Ilyen esetben viszont nem feltétlenül van értelme akár az értesítésnek, akár a tiltakozásnak. Hosszan tartó fegyveres összeütközések idején azonban mindenképpen érdemes lenne tudni, hogy az államoknak milyen kötelezettségeik és jogaik vannak. A tiltakozásra adott több hónapnyi idő nem segítené ezt elő. Ma, a modern telekommunikáció (és hadviselés) korában szerző véleménye szerint ennél gyorsabb döntésre lenne lehetőség és szükség is. Azonban a tiltakozás időpontjának meghatározásában az is nehézséget jelent, hogy az államok tartanak attól, milyen jogkövetkezmény lenne kívánatos számukra a későbbiekben. Tehát a konfliktus után vajon az lesz-e az érdekük, hogy követeljék a konfliktus idejére a szerződésből fakadó jogaikat, vagy nem?

A fegyveres összeütközések jellege, természete, intenzitása időben változó, így a döntés meghozatala (amely inkább politikai, mint jogi alapokon nyugszik általában) esetről esetre változik. Kína például a tervezet vitája során kifejezte abbéli igényét, hogy a fegyveres összeütközés idején garantálni kellene az államok számára a lehetőséget, hogy megváltoztathassák a véleményüket.³⁹⁹ Amennyiben úgy ítélték meg, hogy a szerződések hatályát nem kívánják felfüggeszteni és ezért nem tiltakoztak a megadott időben, később mégis megtehessek azt. Ezek az érvek természetesen abba az irányba mutatnak, hogy várhatóan az államok inkább elküldik tiltakozásukat az érintett szerződések hatályát illetően, és a fegyveres összeütközés lezárultakor a békemegállapodásban, vagy más úton rendezik majd a kérdést. Feltételezhető ugyanis, hogy a tiltakozás ellenére az értesítést küldő állam nem fogja teljesíteni az adott szerződést, így a konfliktus után teret enged azon kérdésnek, felelősségre vonható-e szerződésszegés miatt, vagy nem.

A jogbiztonság szempontjából elvárható, hogy az értesítésről és a tiltakozásról ne csak az érintett államok tudjanak, hanem azokat megküldjék az ENSZ főtitkáranak

³⁹⁸ CAFLISCH, Lucius: *First report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/627 and Add.1. 2010. para. 91.

³⁹⁹ Uo. para. 104.

is. Ez különösen fontos azon szerződések tekintetében, amelyeknek nem csak hadviselő részes felei vannak.

A főszabály szerint a teljes szerződést felfüggesztettnek kell tekinteni, azonban a feleknek törekedniük kell arra, hogy csak az alkalmazhatatlan részeket függeszték fel. Következésképpen lehetséges csak a szerződés egyes részeinek felfüggesztése, ha az adott rész nélkül a szerződés még alkalmazható (tehát az egységét nem bontja meg oly mértékben).

Ez az értesítés nem ugyanaz, mint amit a világháborúk során alkalmaztak és főként a jogtörténeti résznél láthatóak. A második világháború végéig ugyanis vagy a hadüzenet tartalmazott a szerződések megszűnésére vonatkozó deklarációt (lásd például 1898-ban Spanyolország és az Amerikai Egyesült Államok, vagy 1941-ben Kína és Japán között), vagy egyáltalán nem deklarálták azt. A békeszerződések írták elő a közlés vagy értesítés küldését arról, hogy mely nemzetközi szerződéseket kívánják újra hatályba helyezni, vagy továbbra is hatályban tartani a győztes államok. Ez az értesítés egyébként több dogmatikai problémát is felvet. Ha azt feltételezzük, hogy a háború tényével, – annak kitörésekor – megszűnt egy szerződés, akkor a háború után azt egyoldalú jegyzékben nem lehet „életre kelteni”. Ugyanis ekkor már új szerződés jön létre, amelyre pedig vonatkozik minden nemzetközi és nemzeti szabály, tehát például a ratifikálási köteleesség, egyes szervek (parlament, szenátus stb.) jóváhagyása. Ilyen eljárásra viszont egy esetben sem került sor. A győztes hatalmak kiválasztották, hogy mely egyezményeket tekintik újra hatályosnak és egy állam sem tekintett úgy ezekre a szerződésekre, mint új megállapodásokra. Ezek alapján a szerző szerint tulajdonképpen a gyakorlatban megjelenő szóhasználat („életre kelteni”, „újra hatályba helyezni” stb.) nem volt megfelelő. Elméletileg három féle megoldás történhetett: a) a hadüzenet vagy a konfliktus kezdetén tett más, a szerződések megszüntetéséről rendelkező nyilatkozat ellenére a szerződés hatálya csak fel lett függesztve, majd sorsát a békeszerződésben rendezték az államok; b) a békeszerződésben visszamenőleges hatállyal szüntették meg a szerződéseket, egyéni opciós jog fenntartásával az egyes győztes államok részére; c) a fegyveres konfliktus ténye szüntette meg vagy függesztette fel a szerződéseket, de ezt a békeszerződés deklaráta (rendezte jogilag).

A szerző véleménye szerint a legvalószínűbb, hogy felfüggesztés történt és nem megszüntetés, tehát a szóhasználat nem volt megfelelő. A háború ideje alatt az egyezmények hatálya fel volt függesztve, a jogok és kötelezettségek az összeütközés

ideje alatt nem illették meg, illetve terhelték a részes feleket. A szerződések sorsa pedig a békeszerződés rendelkezése folytán dőlt el a háború végén, tehát vagy újra hatályba helyezték, vagy pedig akkor megszüntették.

4.4. A szerződés alkalmazásának felújítása

A nemzetközi szerződés felfüggesztését kiváltó események megszűnésével sor kerülhet a szerződés alkalmazásának felújítására, folytatására. Ez elméletileg kétféle módon következhet be: a) automatikusan az esemény megszűnésével; b) a felek megállapodása szerint. Az első pont számos aggályt vet fel, mivel az esemény megszűnésének időpontja nem feltétlenül állapítható meg, a felek eltérően vélekedhetnek erről. A felfüggesztés ideje alatt történt események miatt elképzelhető, hogy a felek nem kívánják a szerződés folytatását. Egy ilyen megoldás vélhetően további bonyodalmakat szülne. Így helyesebbnek tűnik a második verzió. A fegyveres összeütközéseket fegyverszüneti megállapodás, békeszerződés, vagy más megállapodás szokta zárni, amely lehetőséget biztosít a szerződések sorsának elrendezésére is. Igaz, hogy „a jognak inkább segítenie kell, mint hátráltatnia a háború előtti körülmények helyreállítását”⁴⁰⁰, azonban a háború miatt számos körülmény megváltozhatott és a felek érdeke nem feltétlenül a szerződés ugyanabban a formában történő, további folytatása. A fegyveres összeütközéseket követően az élet realitása mást mutathat, és kívánatos a felek közös akaratán alapuló rendezés. „A háborúban győztes állam, illetőleg államok a legyőzöttet arra tudják kényszeríteni, hogy feltételeiket elfogadja és ennek megfelelő akaratkijelentést tegyen. Az új szellemű nemzetközi jog eltiltja az erőszakkal való fenyegetést és az erőszak alkalmazását, ezzel lehetőséget ad arra, hogy a felek kölcsönösen igazi akaratukat fejezhessék ki az ellentét megszüntetését célzó megegyezésben.”⁴⁰¹

A bécsi egyezmény 72. cikke szerint a felfüggesztés jogkövetkezménye, hogy feloldja a részes feleket a felfüggesztés időtartamára a szerződés teljesítésének kötelezettsége alól. Azonban a 72. cikk 2. pontja szerint a részes felek kötelesek

⁴⁰⁰ *The Sophie Rickmers Case*, 1930. Idézi: ORFIELD, L. B.: *The Effect of War on Treaties. Nebraska Law Bulletin*, 1932–33, vol. 11. 284. o.

⁴⁰¹ BUZA László: *A nemzetközi jog fő kérdései az új szellemű nemzetközi jogban*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1967. 96. o.

tartózkodni minden olyan magatartástól, amely a szerződés alkalmazása felújításának megakadályozására irányul. Ez a kikötés nehezen értelmezhető fegyveres konfliktusos közegben, különösen a hadviselő felek közötti viszonyban, viszont mindenképpen következik a *pacta sunt servanda* elvből.

4.5. Összegzés

Az eljárási szabályok meghatározása ugyanolyan jelentős, mint az anyagi jogi szabályok lefektetése. A szerző véleménye szerint a szerződés hatályának felfüggesztését, mint joghatást, nem a fegyveres összeütközés váltja ki, hanem az értesítés, amelyet a felek egymásnak küldenek. Ez még egyértelműbbé teszi a megfelelő eljárási rendelkezések szükségességét. A fegyveres összeütközés miatt az államok konszenzuson alapuló döntése nem várható el, ahogyan azt a bécsi egyezmény előírja, így szükséges speciális szabályok meghatározása erre az esetre. Azonban a teljes mértékben egyoldalú cselekvésnek sem lehetnek olyan jogkövetkezményei, mint amilyenek a közös döntés eredményeként jöhetnek létre, mivel ez veszélybe sodorná a jogbiztonságot. Ennek megfelelően az állam által, a szerződés felfüggesztéséről küldött értesítés ellen tiltakozhat a címzett állam, ezzel elérve egy függő jogi helyzet létrejöttét. Ha nem tiltakozik, akkor kettejük között a szerződés nincs, vagy csak részlegesen van hatályban addig, amíg újra hatályba nem helyezik. A tiltakozás esetén viszont a későbbi vitarendezés során a függő jogi helyzet idejére is érvényesíthetőek maradnak a jogok és kötelezettségek.

A Nemzetközi Jogi Bizottság is az értesítés és tiltakozás „párosát” javasolja az eljárásra, azonban nem tisztázza azokkal összefüggésben a joghatásokat, határidőket, és némely esetben ellentmondást keletkeztet a tervezet szakaszai között.⁴⁰² A Nemzetközi Jogi Bizottság a joghatást valószínűleg az értesítéshez fűzi (9. cikk 1–2.), de ez nem derül ki egyértelműen sem a tervezetből, sem a jelentésekből. Nem teljesen világos, hogy a joghatás kiváltása csak az értesítés időpontjához, vagy későbbi időponthoz kötődhet, vagy lehetséges a fegyveres összeütközés kialakulásának időpontjához, visszamenőlegesen is kötni. Az értesítés címzettje tiltakozhat az értesítés ellen (9. cikk

⁴⁰² Draft Articles 2011. Art. 3, 9, 11–13.

3.). A tiltakozás joghatását nem tisztázza, csak annyit mond, hogy az államok a nézeteltérésüket kötelesek békés módon elrendezni (9. cikk 4.).

A tervezet kijelenti, hogy az állam elveszítheti a felfüggesztési jogát, ha ebbe kifejezetten vagy hallgatólagosan, a tanúsított magatartásából kikövetkeztethetően beleegyezett (12. cikk). Aggályos a tervezet azon rendelkezése is, miszerint a szerződés újbóli hatályba helyezése során nem csak a felek szándéka az irányadó, hanem kötelesek figyelembe venni a 6. cikkben meghatározott tényezőket is. Azon tényezőkről van szó, amelyek a fegyveres összeütközés tényének és milyenségének meghatározásánál játszottak szerepet (lásd a disszertáció II. fejezetét), valamint azokról, amelyek a szerződésekre gyakorolt hatás értékelésénél fontosak (lásd a III. fejezet 1–3. részét). Ezeknek a tényezőknek a figyelembe vétele teljes mértékben értelmetlen az újbóli hatálybahelyezésről szóló döntés esetében. Ilyenkor tisztán a felek szándéka kell legyen az irányadó, annál is inkább, mivel várhatóan az újbóli hatályba helyezés már békeidőben történik. Ha pedig a feleknek bármilyen aggályuk van, úgysem egyeznek bele az újbóli hatályba lépésbe, és kötelesek a jogvitát békés úton rendezni. Az újbóli hatályba helyezéskor a felek döntését befolyásolhatják az összeütközéssel kapcsolatos jogszerűségi kérdések is, amelyeket például nem is tartalmaz a 6. cikk. Sőt, számos egyéb tényező is szerepet játszhat a szerződés további sorsának rendezésében, például a békeszerződés rendelkezései és jogon kívüli tényezők is. Szerző véleménye szerint a javasolt megoldásokkal kiküszöbölhetőek lennének ezek a gyengeségek.

5. A fegyveres konfliktusban nem érintett, de részes fél állam helyzete

A harmadik államok helyzetéről már esett szó a nem nemzetközi összeütközések kapcsán, valamint az elhatárolásról szóló részben a semlegességnél is. Mindazonáltal a szerző úgy ítéli meg, hogy itt, kifejezetten a nemzetközi fegyveres összeütközések esetében is tisztázni szükséges a harmadik államok helyzetét.

„Hosszú évezredekken keresztül az államok kapcsolatában a háború volt a normális állapot. [...] A háború volt minden állam kapcsolatainak a normális helyzete, egyik sem támaszkodhatott tehát arra, hogy öneki jogában áll békében élni és békebeli

életet folytatni, még ha a többiek háborúskodnak is.”⁴⁰³ Majd a természetjogászok között kezdett kialakulni a nézet, hogy a béke legyen a normális állapot. Azonban az államok nem vonták kétségbe egyik állam jogát sem ahhoz, hogy háborút indítson, ha ezt szükségesnek és indokoltnak látta. „Mégis kezdett kialakulni az a felfogás, hogy a háborúnak a hadviselőkre kell korlátozódnia és ne zavarja, vagy legalább minél kevésbé zavarja azoknak az államoknak életét, melyek magukat attól távoltartani óhajtják.”⁴⁰⁴ Ennek köszönhetően kialakult a semlegesség jogintézménye, amelyről már az elhatárolásoknál szó esett.

A semlegesség szabályai vonatkoznak minden olyan államra, amely nem hadviselő fél. Mindegy, hogy ez a harmadik állam szerződéses kapcsolatban áll-e az egymással ellenségeskedőkkel vagy sem, őt a szerződés felfüggesztése az ellenségeskedők által nem érinti. „Nem lehet feltételezni, hogy egy szerződés részes felei közötti fegyveres összeütközés ugyanolyan hatást gyakorol a szerződésre, mint amikor egyik szerződő fél hadviselő, a másik pedig nem.”⁴⁰⁵

A bécsi egyezmény 72. cikk (1) b pontja kimondja, hogy egy szerződés felfüggesztése „egyebekben nem érinti a részes felek közötti, a szerződés által létrehozott jogviszonyokat.” Tehát nem érinti a szerződésben rajtuk kívül érdekelt felek közötti jogokat. A hadban nem álló államok között a módosításra, felfüggesztésre, megszüntetésre vonatkozó általános szabályok alkalmazandóak, amennyiben nem kívánják a további szerződéses viszonyt a hadban álló állammal vagy államokkal. „Ezek az államok elképzelhetően nem lehetnek olyan pozícióban, amely igazolná a megszüntetést vagy felfüggesztést részükről, így csak a módosítás vagy kiegészítés lehetősége marad számukra.”⁴⁰⁶

Természetesen elképzelhető, hogy az ellenségeskedés miatt az állam számára jelentős többletterhet jelent bizonyos szerződéseinek a betartása olyan államok felé, amelyekkel nem áll hadban. Ezekben az esetekben viszont a szerző véleménye szerint az állam továbbra is jogosult a bécsi egyezmény alapján kérni a módosítást,

⁴⁰³ HAJDU Gyula: *A semlegesség*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958. 8–9. o.

⁴⁰⁴ Uo.

⁴⁰⁵ AFONSO, Pedro Commissário: *Statement of the Chairman of the Drafting Committee, Effects of Armed Conflicts on Treaties*. 60th Session of the International Law Commission, June 6, 2008. 8. o. <http://untreaty.un.org/ilc/sessions/60/2008_DC_Chairman_Effects.6June2008.pdf>

⁴⁰⁶ *Statement of the Chairman of the Drafting Committee, Effects of Armed Conflicts on Treaties*. 63rd Session of the International Law Commission, May 17, 2011. 17. o. <<http://untreaty.un.org/ilc/sessions/63/EffectsofArmedConflictsOnTreatiesDraftingCommittee2011.pdf>>

felfüggesztést vagy megszüntetést.⁴⁰⁷ Ugyanígy az ellenségeskedésben nem érintett részes felek is eljárhatnak, egyrészt a szerződési jog keretei között, másrészt nyitva áll előttük a lehetőség ellenintézkedés alkalmazására az *erga omnes* felelősség körében. A harmadik államok a szerződéssel összefüggésben az ENSZ Alapokmánya rendelkezéseiből kifolyólag is teljesíthetik kötelezettségeiket, például a Biztonsági Tanács határozata alapján felfüggesztik annak alkalmazását. Ezekben az esetekben a fegyveres konfliktus a kiváltó esemény, azonban a szerződés „sorsában” beálló változások közvetlen jogi alapja nem az.

Ahogy az előzőekben már látható volt, a szerződés fegyveres konfliktus miatti felfüggesztése egyoldalú cselekményen alapul, ami a nemzetközi jogban csak rendkívül kivételes esetben elfogadható. A nemzetközi szerződéssel kapcsolatos minden kérdésben a felek konszenzusa a legfőbb meghatározó elem. Ez a felfüggesztési mód, mivel tekintetbe veszi az ellenségeskedések és az államok közötti viszonyok realitásait, eltér ettől a kritériumtól. Ezt az eltérést azonban csak a lehető legszűkebb körben tudja a Szerző elképzelni, nevezetesen a fegyveres összeütközés részes felei között.

Ehelyütt érdemes kitérni azokra a nemzetközi szerződésekre, amelyek tartalmaznak egy úgynevezett *vis major* klauzulát. Ilyenek tipikusan a gazdasági segítségnyújtási, fejlesztési megállapodásoknál láthatóak, esetükben a szerződő felek kikötik, hogy amennyiben valamelyikük (tipikusan a kedvezményezett) állam fegyveres konfliktusba kerülne más, a szerződésen kívüli állammal, vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközés alakul ki a területén, akkor a szerződés felfüggeszhető.⁴⁰⁸ Itt nem a fegyveres konfliktus hatásáról, vagy a *vis major* mint jogellenességet kizáró ok működéséről van szó, hanem a szerződés erejénél fogva következhet be a felfüggesztés. Általában nem automatikus a joghatás, hanem a felek tárgyalását írja elő a szerződés erre az esetre. Ilyen kitétel szerepelt az India és Szovjetunió közötti 1959. évi pénzügyi támogatási szerződésben is, amely alapján a Szovjetunió támogatta egy indiai olajfinomító felépítését. A szerződés 9. cikke kifejezetten arról az esetről szólt, ha India nemzetközi, vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközésbe „keveredik”. Előírta, hogy

⁴⁰⁷ Például az ellenségeskedés során elpusztulnak az olajkutak, így az állam számára lehetetlenné válik olaj exportálására vonatkozó megállapodásának a teljesítése. Ahhoz azonban, hogy elfogadható legyen a szerződés megszűnése lehetetlenülés miatt, egyéb kritériumoknak is meg kell felelni. Többek között a lehetetlenülésre nem hivatkozhat az agresszor állam, valamint a bármely más nemzetközi kötelezettségét megszegő állam sem.

⁴⁰⁸ CHINKIN, Christine M.: Crisis and the Performance of International Agreements: The Outbreak of War in Perspective. *Yale Journal of World Public Order*, 1980–1981, vol. 7. 181–182. o.

a szerződés mindenképpen hatályos marad addig, amíg a felek tárgyalás útján meg nem határozzák a további intézkedéseket.⁴⁰⁹

A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének hatálya olyan viszonyokra is vonatkozik, amikor nem a szerződés összes részes fele áll hadban egymással, sőt még arra az esetre is, amikor a szerződésekben részes államok közül csak egy a részese fegyveres összeütközésnek.⁴¹⁰ Szerző szerint a helyzet megkülönböztetés nélküli kezelése ellentmond mind a *pacta sunt servanda* elvnek, mind annak a tételnek, hogy a szerződési jog területén a felek közös szándéka, konszenzusa az irányadó. A tervezet írói szerint a harmadik államok tekintetében a felfüggesztés vagy megszüntetés mérlegelésének alapját ugyanazok a szabályok képezik, mint a hadviselő felek között. Szerző álláspontja azonban az, hogy jelentős különbség látható mind az alapul szolgáló tények, mind a jog terén. Szerző az államok és a bíróságok gyakorlatában sem talált olyan jogesetet, amikor a megszüntetés vagy a felfüggesztés lehetséges lett volna egy hadviselő és egy harmadik állam között kifejezetten és tisztán az összeütközésre alapítva. Szerző szerint a harmadik államok tekintetében kielégítő megoldási lehetőségeket biztosítanak a bécsi egyezmény és a nemzetközi jog általános szabályai.

⁴⁰⁹ DELAUME, G. R.: Excuse for Non-Performance and Force Majeure in Economic Development Agreements. *Columbia Journal of Transnational Law*, 1971, vol. 10. 249. o.

⁴¹⁰ Draft Articles 2011. Art. 1.

IV. AZ ÁLLAMOK GYAKORLATA

1. Az államok gyakorlata a nemzetközi jogtörténetben

A háború már az ókorban is hatást gyakorolt a nemzetközi szerződésekre. Ahogyan a jogelméleti résznél látható volt, évszázadokig a háború és béke állapotát teljes mértékben kettéválasztották és a háború idején „a jog hallgatott”. Noha a természetjogászok nem értettek egyet ezzel maradéktalanul, az állami gyakorlat teljes mértékben ezt az elvet követte. Az 19. sz. közepéig általánosan elfogadott volt az a felfogás, hogy a háború a hadiállapotban lévők között megszünteti az egymással kötött szerződéseket. Az 1800-as évek második felétől változás indult a nemzetközi kapcsolatokban és a nemzetközi jogban, amelynek eredményeként a két világháború idején már nem a teljes megszűnés elve érvényesült. A spanyol kormány például 1898-ban kijelentette, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Spanyolország között bekövetkezett hadiállapot megszüntetett minden kétoldalú szerződést közöttük. Ezt a kijelentést sok bírálat érte, mások mellett maga az Egyesült Államok is diplomáciai jegyzékben közölte, hogy a teljes megszűnést nem fogadja el, mert a két állam között létezett egy 1834-es szerződés, amely alapján Spanyolország évente bizonyos pénzüsszeget megfizetni köteles az USA-nak. Ennek a teljesítése alól a hadiállapot sem menti fel, így 1899 végén a spanyol kormány visszamenőleg is kifizette tartozását, keresztény becsületbeli ügynek tekintve azt.⁴¹¹

Az Állandó Választott Bíróság az *Észak-atlanti halászati ügyben* 1910-ben hozott ítéletében megállapította: „A jelen kor nemzetközi joga elismeri, hogy sok szerződési kötelezettséget a háború nem hatálytalanít, hanem túlnyomórészt felfüggeszti azokat.”⁴¹²

1914-ben Németország már nem az összes szerződés megszűnését jelentette be, hanem a politikai tartalmúakét, különösen például a kereskedelmi megállapodásokét.

⁴¹¹ MOORE, J. B.: The Effect of War on Public Debts and on Treaties – the Case of the Spanish Indemnity. *Columbia Law Review*, 1901, vol. 1/4. Az amerikai gyakorlattal kapcsolatosan lásd még: VAGTS, Detlev F.: The United States and its Treaties: Observance and Breach. *American Journal of International Law*, 2001, vol. 95. 313–334. o.

⁴¹² *North Atlantic Coast Fisheries Case* (Great Britain v. United States of America), PCA, Award of 7 Sept, 1910.

Német bíróságok több esetben is úgy ítélték meg, hogy Németország és Oroszország között hatályt vesztek az 1894. és 1904. évi kereskedelmi szerződések. Olaszország és Németország viszonyában a német bíróságok nem csak a kétoldalú kereskedelmi megállapodást tekintették megszűntnek, hanem a szellemi tulajdon védelmére vonatkozó egyezményt is.⁴¹³

Az említett példák ellenére az ilyen kijelentéseket általában nem a hadiállapot beálltakor, hanem a háború végén közölték a felek. Sokszor jegyzékváltásban tudatták, hogy a háború kezdetekor megszűntek a köztük lévő szerződések. Például 1902-ben a venezuelai kikötők angol, olasz és német blokádnak alá kerültek. A blokádnak megszűntetésekor Nagy-Britannia és Venezuela hivatalos jegyzéket váltott, amely szerint az 1825-ben kötött szerződésüket meg kell újítani, mivel a hadiállapot *ipso facto* megszüntette.⁴¹⁴

1.1. Az I. világháborút lezáró békeszerződések

Az első világháborút lezáró békeszerződések rendelkezéseiből⁴¹⁵ levonható a következtetés, hogy főszabálynak tekintették: a háború megszünteti a kétoldalú nemzetközi szerződéseket.

Minden államnak értesítenie kellett a vesztes államokat, hogy mely kétoldalú szerződéseiket nem tekintik megszűntnek és lépnek újra hatályba. A békeszerződésekben felsorolták azokat, amelyek a háború ellenére hatályban maradtak,⁴¹⁶ de ezek mind többoldalú szerződések voltak, és általában maga a szerződés

⁴¹³ Harvard Research in International Law, Law of Treaties, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, Supplement, Commentary to Article 35. 1197. o.

⁴¹⁴ Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 12–13. o.

⁴¹⁵ Az 1921. évi XXXIII. törvénycikkkel beiktatott magyar békeszerződés 224. cikke. Szövegét lásd az I. fejezet 2.3.1. részénél. Ugyanezeket tartalmazta a többi békeszerződés is, pl. a versailles-i német békeszerződés 282–287. cikkei, a Saint Germain-i osztrák békeszerződés 234. cikke.

⁴¹⁶ Lásd például a trianoni békeszerződés 217–221. cikkeit, amely szerint hatályban maradt pl.: nemzetközi automobilforgalom tárgyában 1909. évi október hó 11-én kötött egyezmény; a Szezei csatorna szabad használatát biztosító végleges szabályozás tárgyában 1888. évi október hó 29-én kötött egyezmény; a hajóösszetűközésekre, továbbá a tengeri segélynyújtásra és mentésre nézve bizonyos szabályok egységesítése tárgyában 1910. évi szeptember hó 23-án kötött egyezmény; a leánykereskedés elnyomása tárgyában 1904. évi május hó 18-án és 1910. évi május hó 4-én kötött egyezmények stb.

is rendelkezést tartalmazott arról, hogy háború esetén az alkalmazása felfüggesztődik,⁴¹⁷ vagy éppen teljes mértékig hatályban marad. A békeszerződések szövegéből azonban egyértelműen kiderül, hogy az abban fel nem sorolt többoldalú szerződések megszűntek, amiből az következik, hogy a többoldalú szerződések hatályban maradását is kivételesnek tekintették.

Érdekes eseteket természetesen itt is találunk, például az 1839. április 19-i londoni szerződés, amely kimondta Belgium semlegességét, érvényben maradt az első világháború megkezdése és a semlegesség megsértése ellenére. Németország, Ausztria és Magyarország viszonylatában azt a békeszerződések hatályon kívül helyezték, a többi résztvevő állam viszonylatában azonban csak a Belgium, Franciaország, Hollandia és Nagy-Britannia által 1926. május 22-én aláírt szerződés szüntette meg.⁴¹⁸ Erre az esetre magyarázattal szolgálhat, hogy a megszűnés nem vonatkozott a kifejezetten háború idején alkalmazandó, vagy humanitárius jogi szerződésekre (pl.: 1899-es és 1907-es hágai konvenciók, 1856-os párizsi deklaráció, 1906-os genfi Vöröskereszt egyezmény), valamint a semlegességnek igazán értelme háború esetén van.

Teljesen érthető, hogy a háború megszüntette a szerződéseket a hadban álló felek között, mivel ezek a nemzetközi szerződések általában „ügyintéző szerződések” voltak, és nem várható el az egymással háborúzó államoktól, hogy például a határfolyó vízének megosztására ügyeljenek.⁴¹⁹ A többoldalú szerződésekre valószínűleg azért gyakorolta ugyanezt a hatást, noha azok többsége „normaalkotó” szerződés volt, mivel a dogmatika nem tartotta lényeges különbségnek, hogy hány fél között kötötték.

Az államok gyakorlatias hozzáállása már itt látható, például Görögország 1922-ben diplomáciai jegyzékben értesítette a magyar kormányt – hivatkozva a trianoni békeszerződésre – azokról a kétoldalú egyezményekről, amelyeket „fel kíván támasztani”, meg akar újítani.⁴²⁰ Öt ilyen megállapodást jelölt meg a görög kormány, így az 1856. évi egyezményt a két állam elhunyt állampolgárainak ingó vagyonára vonatkozó öröklési szabályokról, az ezen egyezményhez 1902-ben és 1904-ben fűzött deklarációkat az öröklési illetékmentességről, az 1874. évi kölcsönös kiadatási

⁴¹⁷ A nők éjjeli munkájának eltiltása tárgyában 1906. évi szeptember hó 26-án kötött egyezmény hatályát a 3. cikk rendelkezéseinek megfelelően az első világháború alatt felfüggesztették, majd a békeszerződések 217. cikkében kinyilvánították, hogy újra alkalmazandó.

⁴¹⁸ LACHS, M.: *A többoldalú nemzetközi szerződések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1962. 253. o.

⁴¹⁹ BERNHARDT, R.: *Encyclopedia of Public International Law*, vol. 7. Max Planck Institute, North-Holland Publishing Co. 1984. 509. o.

⁴²⁰ Az eredeti angol szövegben: „Shall be revived”.

egyezményt a haditengerészet dezertőire vonatkozóan és az 1904. évi kiadási egyezményt.⁴²¹

Általános szabálynak a megszűnési elv tekinthető, kivéve ha a szerződés kifejezetten rendelkezik a háború esetéről (tehát ha más a szerződő felek szándéka).

1.2. A II. világháború hatása

A második világháború érintette a legtöbb államot az eddigi háborúk közül, ezért feltételezhető, hogy jelentős hatást gyakorolt a nemzetközi szerződésekre. A háborút követően, főleg az 1950-es években számos jogtudós foglalkozott a témával, és arra a megdöbbentő eredményre jutottak, hogy a háború hatására szerződések alig szüntek meg, és felfüggesztődés is csak néhány többoldalú szerződés esetében következett be.⁴²² A tényleges állami gyakorlat vizsgálata rendkívüli szelektív maradt, és azt mutatta, hogy egyértelműen a politikai akarat befolyásolta, hogyan vélekedjenek egyes szerződések hatályáról, alkalmazásáról.

Hatályban maradtak és sok esetben még alkalmazták is a hadban álló felek a közegészségügyre, rabszolgaságra, narkotikumokra, obszcén kiadványok terjesztésére vonatkozó többoldalú szerződéseket. Azonban az ilyen tárgykörben Németországgal kötött kétoldalú szerződéseket a szövetségesek felfüggesztették.⁴²³ Japán ezekre a többoldalú szerződésekre úgy tekintett, mint amelyeket felfüggesztett a háború és nem alkalmazta azokat. A békekötés után jegyzéket tett közzé azokról a többoldalú megállapodásokról, amelyeket újra hatályosnak tekintett. Több egyezményről, például a kábítószer gyártásának korlátozásáról és forgalomba hozatalának szabályozásáról Genfben 1931. július 13-án kelt nemzetközi egyezményről⁴²⁴ ekkor derült ki a többi részes fél számára, hogy azt Japán felfüggesztettnek tekintette a háború alatt.

⁴²¹ League of Nations Treaty Series, 1922, vol. II, 435. o.

⁴²² Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 48. o.

⁴²³ Uo. 49. o.

⁴²⁴ Convention for Limiting the Manufacture and Regulating the Distribution of Narcotic Drugs, Geneva, July 13, 1931. LoN TS Reg. No. 3219. Magyarországon kihirdette: 1933. évi VIII. törvénycikk.

Németország például a háború során értesítette a Nemzetek Szövetsége Titkárságát a felfüggesztési szándékáról.⁴²⁵

Hatályban maradtak, de tekintettel a hadiállapotra, nagymértékben alkalmazhatatlanok voltak a légi és tengeri közlekedésre, valamint a távközlésre vonatkozó egyezmények.⁴²⁶

A háború jogára és humanitárius jogra vonatkozó szabályok – a korábbi gyakorlatnak és a szerződés céljának megfelelően – hatályban maradtak.⁴²⁷ A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék az egyik ügyben megállapította, hogy a tengeralattjáró-háborúra vonatkozó szabályok annak ellenére hatályosak maradtak, hogy a háború során számos alkalommal megszegte azokat mindkét fél.⁴²⁸

A határforgalmat, átkelést szabályozó megállapodások megszűntek, mivel az állam szuverenitásának alapvető része annak meghatározása, kit enged be az állam területére. A határforgalom szabályozása elengedhetetlen az állam biztonsága szempontjából.⁴²⁹

Annak ellenére, hogy a barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződések célja összeegyeztethetetlen a hadiállapottal, mégis például az Amerikai Egyesült Államok által 1940-ig kötött körülbelül száz ilyen tárgyú szerződésnek a nagy része az USA szerint nem szűnt meg a háború alatt. Az USA ezt alkalmazta még a németekkel kötött barátsági szerződésre is, míg Németország szerint az egyezmény megszűnt a háború hatására.⁴³⁰

Az államok közötti kölcsönöket rendező kétoldalú egyezmények is hatályban maradtak, csak a törlesztést függesztették fel a háború idejére, de jellemzően a háború után az elmaradt részleteket is megfizették.⁴³¹

Az ipari tulajdon védelmét rendező megállapodások az Egyesült Államokban hatályban maradtak, de az ellenséges állam állampolgárainak nem biztosítottak hatékony védelmet, főleg akkor nem, ha a nemzeti politika megkövetelte az ellenséges

⁴²⁵ BRANDON, Michael – LERICHE, Anthony: Suspension of rights and obligations under multilateral conventions between opposing belligerents on account of war. *American Journal of International Law*, 1952, vol. 46/3. 532–537. o.

⁴²⁶ Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 49. o.

⁴²⁷ Uo.

⁴²⁸ Uo. 6. o.

⁴²⁹ Uo. 42. o.

⁴³⁰ Uo. 44–45. o.

⁴³¹ Uo. 49. o.

állam polgára munkáját, ipari tevékenységét. Ezzel szemben például Norvégiában, Németországban és Kanadában felfüggesztették ezeket az egyezményeket.⁴³²

A munkajogi tárgyú többoldalú egyezmények szintén hatályban maradtak, de bizonyos rendelkezéseik alkalmazását fel lehetett függeszteni a háború idejére, illetve a kikényszerítésük teljességgel lehetetlen volt.⁴³³

A magánjogi jogokat biztosító egyezmények hatályát felfüggesztették, így nem érvényesültek a szabad költözésre, a kártalanítás nélküli kisajátítás tilalmára vonatkozó és a vízummentességet biztosító szerződések. A szerzői jogokkal kapcsolatos egyezmények hatályának megítélése vegyes volt, az államok egy része (pl.: USA) továbbra is hatályosnak, némely állam viszont felfüggesztettnek tekintette (pl.: Franciaország, Nagy-Britannia, Németország).⁴³⁴

A polgári eljárásjogi szabályokat rendező 1905. évi hágai egyezmény a háború alatt Svájc és Németország között hatályban volt, de például Kanada és Olaszország között nem.⁴³⁵ Az előbbinek indoka lehet az, hogy Svájc állandó semleges állam, és német kapcsolataiban törekedett a konfliktusok elkerülésére a „*business-as-usual*” elv mentén, valamint megmutatkozik a hatás különbözősége két hadban álló között, illetve egy hadban álló és egy harmadik állam közötti viszonyban.

A kiadatással, bűnügyi jogsegéllyel kapcsolatos kétoldalú egyezményeket teljes mértékben felfüggesztették.⁴³⁶

Bizonyos egyezmények esetében azt tapasztaljuk, hogy a háború miatt nem alkalmazható rendelkezéseiket felfüggesztették, de magát az egyezményt hatályosnak tekintették (pl.: kollíziós szabályokat egységesítő nemzetközi szerződések).⁴³⁷

Németország a háborút követően kijelentette, hogy felfüggesztettnek tekint minden, a háború előtt megkötött nemzetközi szerződést közte és a többi hadviselő fél között⁴³⁸, habár ennek a kijelentésnek nem feltétlenül lehet nagy jelentőséget tulajdonítani, mivel azt a nem létező német kormány helyett a megszálló szövetségesek tették.

⁴³² Uo. 46. o.

⁴³³ Uo. 49. o.

⁴³⁴ Uo.

⁴³⁵ Uo. 50. o.

⁴³⁶ Uo. 41. o.

⁴³⁷ Uo. 50. o.

⁴³⁸ Uo. 51. o.

Kína nem osztotta az európai államokra és az Amerikai Egyesült Államokra jellemző elvet, miszerint a szerződéseket nem szüntette meg a háború és csak az alkalmazhatatlan rendelkezéseket tekintették felfüggesztettnek. 1941. december 9-én, amikor Kína hadat üzent Japánnak, hivatalosan bejelentette, hogy minden szerződés megszűnt ezzel a két állam között.⁴³⁹ Az 1952-ben kötött békeszerződés ezzel összhangban hangsúlyozta, hogy Kína és Japán között a háború érvénytelenné tett (*sic!*) minden egyezményt, megállapodást, szerződést.⁴⁴⁰ Kína volt az egyetlen állam, amely a második világháború után nyíltan megtagadta bármely érintett szerződésének megújítását.

Japán – hasonlóan a többi ázsiai országhoz – a második világháborúba belépésétől megszűntnek tekintette a kétoldalú szerződéseket az ellenséges államokkal. Mindezek ellenére az 1951. évi békeszerződés 7. cikke a győztes szerződő feleknek előírta az értesítési kötelezettséget. Ezt a szövetségesek meg is tették, így 1952 és 1953 folyamán tájékoztatták Japánt azokról az egyezményekről, amelyeket továbbra is hatályban kívánnak tartani, vagy hatályukba visszahelyezni. A korábbi brit gyarmatok például hatályban kívánták tartani azt az 1922. évi brit–japán megállapodást a hozzá tartozó jegyzékváltásokkal, amely a kereskedelmi hajók hajóúrtartalmának méréséről rendelkezett.⁴⁴¹ Ausztrália azonban kifejezetten közölte, hogy csak a megállapodást tartja hatályban és a jegyzékváltást nem. Ezen kívül megnevezett más egyezményeket, amelyeket hatályban kíván tartani, sőt, a hajóúrtartalmi egyezményhez kapcsolódó egyik jegyzékkel kapcsolatosan felajánlotta, hogy csak abban az esetben kívánja a

⁴³⁹ China's Declaration of War Against Japan, Germany and Italy (December 9, 1941). <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/ww2/chinawar.html>>

⁴⁴⁰ Treaty on Peace between the Republic of China and Japan, signed at Taipei, on 28 April 1952, UNTS Reg. No. 1858, Art. IV. „It is recognized that all treaties, conventions and agreements concluded before December 9, 1941, between China and Japan have become null and void as a consequence of the war.” Az idézett cikkben található „null and void” kifejezés egyértelművé teszi, hogy semmisék és érvénytelenek a két állam közötti szerződések. A „nem érvényes”, „semmis”, „érvénytelen” kifejezések számos 1945 előtti szakirodalomban megjelennek, noha egyértelmű, hogy nem a szerződési jog érvénytelenségének jogintézményére gondolnak, hanem inkább a szavak hétköznapi értelmében használják azokat. A fegyveres konfliktus miatt a szerződések nem érvénytelenné váltak, hanem megszűntek, hatályukat veszítették, tehát nem léteztek azután.

⁴⁴¹ Note by which the Government of the Union of South Africa, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the Union of South Africa desires to keep in force or revive, Tokyo, 27 March 1953, UNTS Reg. No. 2258.; Note by which the Government of Pakistan, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which Pakistan desires to keep in force or revive, Karachi, 24 April 1953, UNTS Reg. No. 3013.

hatályát elfogadni, ha azzal Japán is egyetért.⁴⁴² Ilyen gálans magatartás, a választás lehetőségének felajánlása csak ebben az egy jegyzékben szerepel. A brit kormány összesen nyolc jegyzékben tájékoztatta a japán kormányt a szerződések sorsáról, felsorolva olyanokat, amelyeket megszüntnek tekintenek (például az 1894. évi kereskedelmi megállapodást, az 1936. évi együttműködési megállapodást az illegális kábítószer-kereskedelem ellen) és azokat, amelyeket hatályban kívánnak tartani (a korábban említett hajóúrtartalom méréséről szóló egyezményt és számos megállapodást a hajózással összefüggő jövedelemadózásról, postai csomagok kézbesítéséről, a váltókról). Az angol jegyzék érdekessége, hogy tartalmaz egy listát azokról a szerződésekről, amelyekről még nem tudta eldönteni a brit kormány, hatályban kívánja-e tartani, így például az 1911. évi kereskedelmi és hajózási egyezményt a hozzá kapcsolódó jegyzékváltásokkal.⁴⁴³

Az amerikai értesítés alapján hatályban maradtak Japán és az Amerikai Egyesült Államok között a kétoldalú kiadatási, a kábítószer-kereskedelem elleni, a postai szolgáltatásokkal, postai csomagokkal, váltókkal, csekkekkel, örökbérletekkel, csempészéssel és adózási kedvezményekkel kapcsolatos egyezmények. A jegyzék azt is részletezi, hogy mindkét kormánynak lehetősége van nevezett szerződések revíziójára javaslatokat tenni, valamint hogy ha a felsorolt egyezmények valamely rendelkezése ellentétes a békeszerződéssel, akkor a békeszerződés az alkalmazandó.⁴⁴⁴ A francia jegyzék csak azokat a szerződéseket nevezi meg, amelyeket hatályban kíván tartani, például a Japánban lévő francia örökbérletek megszüntetéséről szóló 1937. évi egyezményt.⁴⁴⁵

⁴⁴² Note by which the Government of Australia, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which Australia desires to keep in force or revive, Tokyo, 27 April 1953, UNTS Reg. No. 2612.

⁴⁴³ Eight notes by which the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, notified the Japanese Government of the desire of the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to revive certain pre-war bilateral agreements between the two countries, Tokyo, 15 September 1952–27 April 1953, UNTS Reg. No. 3154.

⁴⁴⁴ Note by which the Government of the United States of America, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the United States of America desires to keep in force or revive, Tokyo, 22 April 1953, UNTS Reg. No. 2341.

⁴⁴⁵ Note by which the Government of France, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the Government of France desires to keep in force or revive, Paris, 25 April 1953, UNTS Reg. No. 2500.

A párizsi békekonferencia jegyzőkönyveiből az derül ki, hogy az államok képviselői következtlenül és sokszor a korábbival ellentétesen nyilatkoztak a háború szerződésekre gyakorolt hatásáról.⁴⁴⁶ A szovjet delegátusnak sikerült elfogadtatnia a konferencia többi résztvevőjével is azon nézetét, miszerint a szerződések sorsával felesleges részletesebben foglalkozni a békeszerződésben, mert a többoldalúakra legfeljebb felfüggesztő hatást gyakorol, a kétoldalúakat pedig majd rendezik az érintettek egymás között. A Japánnal négy évvel később, 1951-ben aláírt békeszerződés hasonlóképpen hallgat erről a kérdéstről, azonban Japán még a békeszerződés aláírása napján egyoldalú nyilatkozatot tett, miszerint érvényesnek ismeri el az összes olyan többoldalú nemzetközi szerződést, amelynek 1939. szeptember 1-jén részese volt, és újból hatályosnak tekinti magára nézve. A szerződések sorsa tehát itt még foglalkoztatta az államokat, míg például az 1955. évi osztrák államszerződés teljes mértékben mellőzte ezt a kérdést.⁴⁴⁷

A második világháború során már több multilaterális egyezményrel kapcsolatosan is egyértelművé teszik az érintett intézmények, hogy azok továbbra is alkalmazandóak, így például 1939. szeptember 22-én az Állandó Központi Ópium Bizottság értesítést adott ki⁴⁴⁸, miszerint a háború kitörésétől függetlenül hatályban maradnak a kábítószer-egyezmények, különösen az 1925. évi nemzetközi ópium egyezmény⁴⁴⁹.

Megállapítható tehát, hogy összességében hatályban maradtak a II. világháború alatt a nemzetközi szerződések, és látható, hogy ekkor már nem az számított, hány részes fél van (tehát két- vagy többoldalú-e a szerződés), hanem a tárgya alapján ítélték meg azt. A szerződések tárgyából általában következtetni lehet a szerződő feleknek a megkötéskor fennálló szándékára azzal kapcsolatosan, hogy a háború hogyan befolyásolja a megállapodásukat. Ennek megfelelően a hadijogi szabályokat, humanitárius jogot, szuverenitást biztosító, állandó státuszt rendező, határt megállapító, nemzetközi szervezeteket felállító szerződésekre nem gyakorolt hatást, míg a közlekedési, kommunikációs, kereskedelmi, gazdasági szerződésekre csak oly mértékben, amely a hadiállapot miatt elkerülhetetlen volt.

⁴⁴⁶ Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 6. o.

⁴⁴⁷ LACHS, Manfred: *A többoldalú nemzetközi szerződések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1962. 238. o.

⁴⁴⁸ Uo. 253. o.

⁴⁴⁹ Magyarországon kihirdette: 1930. évi XXXVII. tv.

A szerződések a hadüzenetbe, vagy más nyilatkozatba foglalt megszüntető rendelkezés megküldésekor szüntek meg. Azonban ha nem tettek ilyen nyilatkozatot az összeütközések ideje alatt, akkor a békeszerződés rendezte a nemzetközi szerződések sorsát, tipikusan visszamenőleges hatállyal, de a győztes államoknak opciós jogot biztosítva a kétoldalú szerződések hatályban tartására.

1.3. Magyarország

Magyarország mindkét világháborúból vesztes félként került ki és nem sok beleszólása volt a békeszerződések szövegezésébe. A két háború Magyarország nemzetközi szerződéseire gyakorolt hatása ennek ellenére vizsgálható.

Az első világháborút lezáró 1920. évi trianoni békeszerződés 217–230. cikkei rendelkeznek a két- és többoldalú nemzetközi szerződések sorsáról. Ezekhez a részletes szabályokhoz képest igen csekélynek tűnik az 1947. évi párizsi békeszerződés néhány mondata, főként a 10. cikkben, amely ezzel a kérdéssel foglalkozik.

1.3.1. Az 1920. évi trianoni békeszerződés

A trianoni békeszerződés, hasonlóan az első világháborút lezáró többi békeszerződéshez, elkülönítve kezelte a két- és a többoldalú szerződések helyzetét.⁴⁵⁰

a) Többoldalú szerződések

A 217–221. cikkek hosszú listát tartalmaznak a multilaterális szerződésekről, amelyeket „újra életre kelt” a békeszerződés: „csupán az itt és a következő cikkekben felsoroltak nyernek alkalmazást”. A felsorolás tárgyát tekintve sokféle megállapodást tartalmaz (összesen huszonháromat), mint például:

- a tengeralatti kábelek védelme tárgyában kötött egyezmények⁴⁵¹;
- a nemzetközi automobilforgalom tárgyában kötött egyezmény⁴⁵²;

⁴⁵⁰ Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Hungary, signed at Trianon, 4 June 1920, in force 26 July 1921, 6 League of Nations Treaty Series; Magyarországon kihirdette: 1921. évi XXXIII. tc.

⁴⁵¹ Az 1884. évi március hó 14-én, 1886. évi december hó 1-jén és 1887. évi március hó 23-án kötött egyezmények és az 1887. évi július hó 7-én kelt zárajegyzőkönyv.

- a vasutak műszaki egysége tárgyában kötött megegyezés⁴⁵³;
- a vámokkal kapcsolatos megállapodások⁴⁵⁴;
- hajózási illetékekről⁴⁵⁵;
- a Szezei-csatorna szabad használatát biztosító végleges szabályozás tárgyában 1888. évi október hó 29-én kötött egyezmény;
- gyermekek, nők védelmével kapcsolatos jogszabályok⁴⁵⁶;
- egészségügyi egyezmények⁴⁵⁷;
- mérőrendszerek egységesítése⁴⁵⁸;
- mezőgazdasággal kapcsolatos egyezmények⁴⁵⁹.

A 218–219. cikk tartalmazza a postai- és távíróegyezményeket, a 220. cikk szabályozza az ipari tulajdonnal és védjegyekkel kapcsolatos megállapodásokat, a 221–223. cikkekben pedig Magyarország vállalja, hogy csatlakozik számos nemzetközi egyezményhez, mint például a kereskedelmi statisztikák egységesítésére vonatkozólag 1913. évi december hó 31-én kötött egyezményhez.

A békeszerződés szerint az abban fel nem sorolt többoldalú nemzetközi szerződésekre úgy kell tekinteni, mint amelyek a háború hatására megszűntek. A gyakorlat azonban megcáfolta ezt, voltak olyan többoldalú egyezmények, amelyek

⁴⁵² 1909. évi október hó 11-én.

⁴⁵³ 1886. évi május hó 15-én.

⁴⁵⁴ A vámtarifák közzététele és a vámtarifák közzététele céljából nemzetközi Unió létesítése tárgyában 1890. évi július hó 5-én kötött egyezmény; a vámvizsgálat alá eső teherkocsik ólomzár alá helyezése tárgyában 1886. évi május hó 15-én kötött megegyezés és az 1907. évi május hó 18-án kelt jegyzőkönyv; a török vámtarifa emelése tárgyában 1907. évi április hó 25-én kötött egyezmény.

⁴⁵⁵ A Szund-tengerszorosban és a Belt-tengerszorosokban szedett hajózási illetékek megváltása tárgyában 1857. évi március hó 14-én kötött egyezmény; az elbai hajózási illetékek megváltása tárgyában 1861. évi június hó 22-én kötött egyezmény; a scheldei hajózási illetékek megváltása tárgyában 1863. évi július hó 16-án kötött egyezmény; a kórházhajóknak kikötői illetékek és díjak alól való mentesítése tárgyában 1904. évi december hó 21-én kötött egyezmény.

⁴⁵⁶ A nők éjjeli munkájának eltiltása tárgyában 1906. évi szeptember hó 26-án kötött egyezmény; a leánykereskedés elnyomása tárgyában 1904. évi május hó 18-án és 1910. évi május hó 4-én kötött egyezmények; a fajtalan közlemények forgalmának elnyomása tárgyában 1910. évi május hó 4-én kötött egyezmény; a kiskorúak gyámsága tárgyában 1902. évi június hó 12-én kötött egyezmény.

⁴⁵⁷ Az 1903. évi december hó 3-án kötött egészségügyi egyezmény, valamint az 1892. évi januárius hó 30-án, az 1893. évi április hó 15-én, az 1894. évi április hó 3-án és az 1897. évi március hó 19-én aláírt előző egyezmények; az erősen ható gyógyszerek készítésének egységesítése tárgyában 1906. évi november hó 29-én kötött egyezmény.

⁴⁵⁸ A méterrendszer egységesítése és tökéletesítése tárgyában 1875. évi május hó 20-án kötött egyezmény; az egységes hangvilla megállapítása tárgyában 1885. évi november hó 16-án és 19-én kötött egyezmény.

⁴⁵⁹ A Rómában Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítése tárgyában 1905. évi június hó 7-én kötött egyezmény; a filokszéra elleni védőrendszabályok tárgyában 1881. évi november hó 3-án és 1889. évi április hó 15-én kötött egyezmények; a mezőgazdaságra hasznos madarak védelme tárgyában 1902. évi március hó 19-én kötött egyezmény.

hiányoznak a felsorolásból, mégsem szüntek meg Magyarország tekintetében. A békeszerződés semmilyen utalást nem tartalmaz azokra a szerződésekre, amelyeket kifejezetten a háború/hadiállapot idejére kötöttek, tehát a humanitárius- és hadijogról szóló szerződésekre.⁴⁶⁰ Ezek és más hasonló, a háború idejére kötött nemzetközi szerződések is hatályosak voltak Magyarország tekintetében a háború alatt és utána is, a békeszerződés *lex specialis* jellegétől függetlenül.

b) Kétoldalú szerződések

A trianoni békeszerződés 224. cikke rendelkezik Magyarország kétoldalú szerződéseinek a sorsáról.⁴⁶¹ Összefoglalóan: a cikk előírja a győztes államok számára, hogy hivatalos közlést küldjenek Magyarországnak azokról a kétoldalú egyezményekről, amelyeket meg kívánnak tartani. A közlés megtételére hat hónapos határidőt biztosít a békeszerződés. A közlést Magyarország nem köteles elfogadni, vita esetén a Nemzetek Szövetsége dönt. A közlésből kimaradó kétoldalú megállapodások megszűnnek.

A békeszerződésben előírt hivatalos közlés új jelenség, bizonyíték arra, hogy a (jogi) nézetek változóban voltak, tehát a hadiállapot beállta nem szünteti meg automatikusan a kétoldalú szerződéseket a felek között, hanem elképzelhető más

⁴⁶⁰ Lásd például: 12 Hague Conventions, <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO?OpenView>>; Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armies in the Field, Geneva, 6 July 1906, <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/105?OpenDocument>>; Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight, Saint Petersburg, 29 November 1868, <<http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/130?OpenDocument>>; Declaration Respecting Maritime Law, Paris, 16 April 1856. <www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/105?OpenDocument>

⁴⁶¹ „A jelen Szerződés általános elveinek vagy különös rendelkezéseinek szelleméből kiindulva, minden egyes Szövetséges és Társult Hatalom hivatalosan közölni fogja Magyarországgal a volt Osztrák–Magyar Monarchiával kötött mindazokat a kétoldalú egyezményeket, amelyeknek megtartását kívánni fogja.

A jelen cikkben említett hivatalos közlés vagy közvetlenül vagy valamely más Hatalom közvetítésével fog történni. A közlés vételét Magyarország írásban fogja elismerni; az újból való életbelépés időpontja a hivatalos közléssel veszi kezdetét.

A Szövetséges és Társult Hatalmak egymásközt kötelezik magukat arra, hogy Magyarországgal szemben csak oly egyezményeket fognak alkalmazni, amelyek a jelen Szerződés rendelkezéseinek megfelelnek.

A hivatalos közlés esetleg meg fogja jelölni ezeknek az egyezményeknek rendelkezései közül azokat, amelyek a jelen Szerződés rendelkezéseinek nem felelnek meg, s így újból nem alkalmazhatók.

Véleményeltérés esetében a Nemzetek Szövetsége lesz hivatva dönteni.

A hivatalos közlésre a Szövetséges és Társult Hatalmaknak a jelen Szerződés életbelépésétől számított hathónapi határidő áll rendelkezésre.

Csak azok a kétoldalú egyezmények lépnek életbe a Szövetséges és Társult Hatalmak és Magyarország között, amelyek ily közlés tárgyai voltak.

A fent említett szabályok a jelen szerződést aláíró bármely Szövetséges és Társult Hatalom és Magyarország között fennálló minden kétoldalú egyezményre alkalmazást nyernek, még abban az esetben is, ha az illető Szövetséges és Társult Hatalom nem volt hadiállapotban Magyarországgal.”

megoldás is. Ennek a lehetőségnek a legmegfelelőbb szemléltetése a brit gyakorlat elemzése: 1817-ben Lord Stowell kijelentette, hogy „a szerződések múlandó dolgok, és a bennük foglalt kötelezettségek mind feloldódnak az első ellenségeskedés megtörténtekeor.”⁴⁶² Sir J. D. Harding úgy fogalmazott 1854-ben, hogy „a Nemzetek Joga alapján a háború megszüntet minden szerződést a hadban álló felek között.”⁴⁶³ Azonban, amennyiben a szerződés maga előírta, hogy háború idején alkalmazandó, akkor a *pacta sunt servanda* elve érvényesült, így például a krími háború kitörése ellenére a brit kormány folyamatosan fizette kölcsöntartozása esedékes részleteit az Orosz Birodalomnak 1854-ben, mivel az 1815-ben megkötött kölcsönszerződés ezt kifejezetten tartalmazta.⁴⁶⁴

A trianoni békeszerződés idézett cikkével (224.) összhangban jegyzékváltás történt a brit és a magyar kormány között a nemzetközi szerződéseket illetően 1921 októberében.⁴⁶⁵ A jegyzék újra hatályba helyezte⁴⁶⁶ az 1873. évi kiadatási egyezményt és annak 1901. évi módosítását.⁴⁶⁷ 1914-ben csak ez a két bilaterális szerződés volt hatályban a felek között, így elmondható, hogy a korábbi brit gyakorlattal szemben változások figyelhetőek meg. Ilyen véleménymódosulás az első világháború alatt, után más államok gyakorlatában is látható.

Az 1922. évi Nemzetek Szövetsége Szerződések Gyűjteménye (*League of Nations Treaty Series*) tartalmaz példákat olyan kétoldalú szerződésekre, amelyeket a háború után a felek újra hatályba léptetnek. (Az angol verzióban a „*revival*”, a franciában a „*remise en vigueur*” szavak jelennek meg.) Kiténik ez például a görög–magyar megállapodások esetében.⁴⁶⁸ Másik példa: Ausztria 1921-ben szerződést kötött Hollandiával, amely azt tartalmazta, hogy újra hatályba helyezik az 1880-as, Hollandia

⁴⁶² MCNAIR, Lord: *The Law of Treaties*. Oxford, Oxford University Press 1961. 699. o.

⁴⁶³ Uo. 700. o.

⁴⁶⁴ Uo. 696–697. o.

⁴⁶⁵ Exchange of Notes relative to the notification to the Hungarian Government, in accordance with Article 224 of the Treaty signed at Trianon, June 4, 1920, reviving certain bilateral treaties between the British Empire and Hungary. Budapest, October 24 and 30, 1921, 8 League of Nations Treaty Series 376.

⁴⁶⁶ A jegyzék a „*revive*” szót használja, amelyből egyértelműen látszik, hogy az újbóli hatályba helyezésről van szó.

⁴⁶⁷ Treaty signed at Vienna on December 3, 1873, between Great Britain and Austria-Hungary for the mutual surrender of fugitive criminals and Declaration signed at London on June 26, 1901, amending Article 11 of the Treaty between Great Britain and Austria-Hungary for the mutual surrender of fugitive criminals, 63 British and Foreign State Papers 213 and 94 British and Foreign State Papers 5.

⁴⁶⁸ Forrás: <<http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%2011/v11.pdf>>; Szerző sajnos a brit és a görög közlésen kívül más, az első világháború után Magyarországnak küldött jegyzéket nem talált.

és az Osztrák–Magyar Monarchia közötti kiadatási egyezményt addig, amíg nem kötnek új megállapodást. Az azonban nem derül ki az iratokból, hogy ez az egyezmény a háború, vagy a Monarchia felbomlása miatt szűnt-e meg, tehát hogy a háború gyakorolt-e rá hatást, vagy utódlás történt.⁴⁶⁹

1.3.2. Az 1947. évi párizsi békeszerződés

A második világháborút követően a szövetségesek, így a Szovjetunió, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, a Fehérorosz Szovjet Szocialista Köztársaság, Kanada, Csehszlovákia, India, Új-Zéland, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság, a Dél-Afrikai Unió és Jugoszlávia kötött Magyarországgal békeszerződést.

A békeszerződés 10. cikke általános szabályt fogalmaz meg a szerződések jövőjével kapcsolatban:

„1. Minden Szövetséges vagy Társult Hatalom a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül közölni fogja Magyarországgal, hogy a háború előtt Magyarországgal kötött kétoldalú szerződése közül melyeket kívánja érvényben tartani vagy felújítani. A jelen Szerződéssel össze nem egyeztethető rendelkezések azonban a fent említett szerződésekből törlendőek lesznek.

2. Minden ily módon közölt szerződést az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 102. cikke értelmében az Egyesült Nemzetek Titkárságánál be kell iktatni.

3. Mindazok a szerződések, amelyekre vonatkozólag ilyen közlés nem történt, hatályon kívül helyezetteknek tekintendők.”

Itt már az első világháborús „felújítani – *revive/revival*” kifejezéshez képest két szó jelenik meg, az „érvényben tartani” és a „felújítani”, tehát a zűrzavar teljesnek mondható. A 3. pont esetében sem egyértelmű a hatályvesztés időpontja, amely vagy a háború ideje alatt következett be valamikor, vagy akár a békeszerződés rendelkezése folytán a közlésre nyitva álló határidő leteltét követően.

⁴⁶⁹ Convention Regarding the Application of the Extradition Convention between the Former Austro-Hungarian Monarchy and the Netherlands concluded at Vienna, November 24 1880, to the Extradition between Austria and the Netherlands, signed at the Hague, December 1, 1921, 9 League of Nations Treaty Series 169. <<http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%209/v9.pdf>>

A békeszerződés ezen általános szabály mellett tartalmaz néhány *lex specialist* is, így például a 25. cikk érvényteleníti az 1938. november 2.-i bécsi döntést, az 5. melléklet pedig részletesen szabályozza az ellenségnek minősülő magánszemélyek közötti szerződések sorsát. Ennek ellenére a második világháborút lezáró békeszerződés sokkal kevesebb szabályt tartalmaz a 27 évvel korábbi, trianoni békéhez képest. A szövetségesek ekkor nem fordítottak különösebb figyelmet a szerződések sorsának ilyen magas szintű rendezésére, sőt, a békekonferencia iratai arról tanúskodnak, hogy az államok képviselői számos, önmaguknak is ellentmondó kijelentést tettek a témában.⁴⁷⁰ Kijelenthető, hogy a békekonferencián nem alakult ki egységes álláspont és csak azzal foglalkoztak, hogy a nyertes államok maguk határozhassák meg a jövőt, tehát hogy mely szerződéseket kívánják érvényben tartani vagy felújítani.

A párizsi békeszerződés a kétoldalú egyezmények tekintetében főszabálynak a megszűnést tekinti, a többoldalú egyezmények hatályáról pedig hallgat.

1.3.3. A párizsi békeszerződés és a többoldalú megállapodások sorsa

Feltételezhető, hogy a békeszerződés azért nem tartalmazott iránymutatást a többoldalú szerződések jövőjét illetően, mert ebben kialakult szokásjog volt az államok között az első világháború óta, amelyről a korábbiakban már láttuk, hogy nem szüntette meg a multilaterális egyezményeket. Mindezek mellett azonban szükséges megjegyezni, hogy a háború hatását érdemes lett volna tisztázni, mert számos többoldalú egyezményt nem alkalmaztak, vagy hatályát felfüggesztették a hadiállapot idejére.

Egy multilaterális egyezményről sem tudunk, amely kifejezetten a háború hatására megszűnt volna, még az 1928. évi Kellogg–Briand Paktum sem, pedig ez kifejezetten a békés vitarendezést írja elő és elveti a fegyveres erőszakot.⁴⁷¹ Sőt, a Kellogg–Briand Paktumot még csak felfüggesztettnek sem tekintették –, ezt igazolja,

⁴⁷⁰ Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 6. o.

⁴⁷¹ General Treaty for Renunciation of War as an Instrument of National Policy, signed at Paris, 27 August 1928, entry into force 24 July 1929, 94 League of Nations Treaty Series 57.; Magyarországon kihirdette: 1929. évi XXXVII. tc.

hogy a német háborús bűnösök felelősségre vonását is részben ennek a nemzetközi kötelezettségnek a megszegésére alapozták.⁴⁷²

A magyar álláspont a többoldalú nemzetközi szerződésekkel kapcsolatosan a háború után az volt, hogy úgy kell őket alkalmazni, mintha a háború nem is lett volna. Erre jó példa a légi közlekedés: Magyarország részese volt az 1929. évi varsói egyezménynek a légi fuvarozás tárgyában, és kétoldaló megállapodásai is voltak számos állammal.⁴⁷³ A második világháborúban a teljes magyar repülőgép-állomány megsemmisült, 1945 tavaszán a Magyar Közlekedési Minisztérium kezdte újjászervezni a hazai repülést. A minisztérium felvette a kapcsolatot az Ideiglenes Nemzetközi Polgári Légi Közlekedési Szervezettel (*Provisional International Civil Aviation Organization*, PICAQ), a Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet (*International Civil Aviation Organization*, ICAO) jogelődjével. Ez utóbbi szervezet 1947-ben kezdte meg működését. Az újjászervezés során végig figyelemmel voltak az említett 1929. évi egyezményre, és azokat továbbra is irányadónak, hatályban lévőknek tekintették.⁴⁷⁴ Sőt, meghatározó jelentőséggel bírt az 1919. évi Párizsi Konvenció a légi közlekedés szabályozásáról, és az 1944. évi chicagói egyezmény is annak ellenére, hogy az előbbinek Magyarország sosem volt részese, az utóbbihoz pedig csak 1969-ben csatlakozott.⁴⁷⁵

Hasonló módon a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (*International Labour Organization*, ILO) munkájában nem vett részt Magyarország a háború alatt, de 1945 őszén már ott volt az első értekezleten, a békeszerződés megkötése előtt.⁴⁷⁶

⁴⁷² Charter of the International Military Tribunal of Nuremberg annexed to the London Agreement of 8 August 1945, concluded by the Government of the United States of America, the Provisional Government of the French Republic, the Government of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, and the Government of the Union of Soviet Socialist Republics for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, 82 United Nations Treaty Series 278.

⁴⁷³ Convention for the Unification of Certain Rules relating to International Carriage by Air, signed at Warsaw, 12 October 1929, 137 League of Nations Treaty Series 13. Magyarországon kihirdette: 1936. évi XXVIII. tc.

⁴⁷⁴ Lásd: Nemzeti Közlekedési Hatóság – Légügyi szakterület – bemutatkozás. <<http://www.nkh.gov.hu/repules/Lapok/default.aspx>>; MALÉV történet – A hőskor (1910–1945) – Az újjászületés (1946–1954). <<http://www.malev.hu/ceginformaciok/malev-tortenet/reszletes-tortenet/1910-1945>>; BALOGH Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1982. 66–69. o.

⁴⁷⁵ Convention relating to the Regulation of Aerial Navigation, signed at Paris, 13 October 1919, 11 League of Nations Treaty Series 173.; Convention on International Civil Aviation, signed at Chicago, 7 December 1944, 15 United Nations Treaty Series 294. Adherence by Hungary: 30 September 1969, 730 United Nations Treaty Series 402. Magyarországon kihirdette: 1971. évi 25. tvr.

⁴⁷⁶ The Twenty-seventh Session of the International Labour Conference, Paris, October–November 1945, *International Labour Review*, Jan–June 1946, vol. LIII. 5–7. o.

1.3.4. A párizsi békeszerződés és a kétoldalú megállapodások sorsa

A párizsi békeszerződés 10. cikkének megfelelően megszűntnek tekintendő minden szerződés, amelynek a hatályban tartásáról vagy felújításáról nem érkezik közlés, azonban Magyarország és a Szövetségesek közötti nemzetközi kapcsolat és gyakorlat vizsgálata sokkal árnyaltabb eredményre vezet.

a) Szovjetunió

A két világháború között Magyarország és a Szovjetunió viszonya nem volt zökkenőmentesnek mondható. A diplomáciai kapcsolatokat 1934-ben vették fel egymással, azonban amikor Magyarország csatlakozott az Antikomintern Paktumhoz (1939 februárjában), a Szovjetunió megszakította vele a kapcsolatot. Fél év elteltével javulás következett be és a diplomáciai kapcsolat helyreállt, amikor 1939 nyarán megkötötte Németország és a Szovjetunió a Molotov–Ribbentrop Paktumot.⁴⁷⁷ Egy évvel később Magyarország és a Szovjetunió két nemzetközi szerződést írt alá: az egyik hajózási, a másik pedig kereskedelmi tárgyú. Mindezek ellenére a barátságos viszony romlásához vezetett az, hogy a Szovjetunió kimaradt a 2. bécsi döntésből, amelyet 1940. augusztus 30-án hozott a német és az olasz külügyminiszter a román–magyar határ módosításáról. A németek szovjetekkel szembeni agressziója (1941. jún. 22.) másnapján a magyar kormány bejelentette a magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok megszakítását. A rahói gépfegyverezésre és a kassai bombázásra tekintettel 1941. június 27-én Bárdossy László miniszterelnök a Parlamentben kijelentette, hogy Magyarország és a Szovjetunió között beállt a hadiállapot.⁴⁷⁸

Az említett 1940. évi magyar–szovjet kereskedelmi megállapodás egyik legjelentősebb része volt 12 hajó rendelése, amelyeknek három éven belüli legyártását a Ganz-gyár vállalta.⁴⁷⁹ A háború miatt a szerződés teljesítését felfüggesztették. A Magyar Külügyminisztérium 1942-ben a szerződéssel kapcsolatosan készített jegyzéke többek között kimondta, hogy Magyarországnak valószínűleg a háború vége után

⁴⁷⁷ Antikomintern Paktum, 1936. november 25, eredetileg Németország és Japán közötti kétoldalú megállapodás; a Molotov–Ribbentrop Paktum a Németország és a Szovjetunió közötti meg nem támadási egyezmény, amelyet Moszkvában 1939. augusztus 23-án írtak alá. Lásd: HERCZEGH Géza: A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyar Szemle Könyvek, 1999. 270–279. o.

⁴⁷⁸ Uo. 304–314, 323–325, 336–347. o.

⁴⁷⁹ Ganz Ábrahám 1844-ben Pesten alapította meg a Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár Rt.-t, amelynek mai neve: Ganz Holding Zrt.

teljesítenie kell a kötelezettségét. Amennyiben a Ganz-gyár nem lenne alkalmas a termelésre, úgy a Szovjetunióknak joga lenne annyi kártérítést követelni, amely körülbelül megegyezne a gyár teljes alaptőkéjével.⁴⁸⁰ Ez egyértelműen bizonyítja, hogy noha már egy éve hadban állt Magyarország a Szovjetunióval, a kétoldalú szerződést még mindig létezőnek tekintette, csak az alkalmazása volt felfüggesztve a háború idejére.

A háborút követően Magyarország a Szovjetunióval kötötte (1945 augusztusában) első részletes kereskedelmi megállapodását, amely 30 millió USD értékű árucserét foglalt magában. Ezt követően a Szovjetunió hamarosan sürgetni kezdte a magyar kormányt, hogy hozzanak létre hosszútávú és szoros gazdasági együttműködést. A magyar kormány ennek az egyezménynek az előkészületeiről tájékoztatta a brit és az amerikai kormányt, valamint beszámolt a gyenge gazdasági helyzetről és kérte az amerikai és brit vezetést, vegyék fel a kereskedelmi kapcsolatot Magyarországgal. A brit kormány visszautasította a kérést arra hivatkozva, hogy előbb még azt szeretnék, Magyarország teljesítse a korábban vállalt kötelezettségeit, így a háború előtti kölcsöneit fizesse vissza és teljesítse a háborús jóvátételt.⁴⁸¹

Mivel pedig az amerikai kormánytól semmilyen válasz nem érkezett, így 1945. október 15-én megszületett a magyar–szovjet gazdasági együttműködési megállapodás. Néhány nappal később mind az Egyesült Királyság, mind az Amerikai Egyesült Államok egyet nem értését fejezte ki. Kijelentették, hogy ez az együttműködési megállapodás sérti az egyenlő bánásmód elvét, amelyet Magyarország velük szemben köteles tanúsítani a kétoldalú barátsági, kereskedelmi és konzuli egyezmény értelmében. (Magyarország 1925-ben kötött ilyen egyezményt az Egyesült Államokkal, majd 1926-ban az Egyesült Királysággal.)⁴⁸² A tiltakozáson kívül megoldási javaslatot nem tettek.

Néhány hónappal később az amerikai kormány azt javasolta a magyar kormánynak, hogy kétoldalú kereskedelmi megállapodásokat csak a békeszerződés

⁴⁸⁰ BUZÁS József – NAGY András: *Magyarország külkereskedelme 1919–1945*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1961. 303. o.

⁴⁸¹ BALOGH Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1982. 66–69. o.

⁴⁸² Treaty of friendship, commerce and consular rights between the Kingdom of Hungary and the United States of America, signed in Washington, 24 June 1925, 58 League of Nations Treaty Series 111. and 141 United Nations Treaty Series 412.; Treaty of commerce and navigation between Great-Britain and Hungary, signed in London, 23 July 1926, 67 League of Nations Treaty Series 183.

aláírása után kössön.⁴⁸³ 1946 folyamán Magyarország komplex gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat létesített a Szovjetunióval, ami megmagyarázhatja, miért maradt el a közlés küldése a Szovjetunió részéről. Két lehetőség képzelhető el: az egyik, hogy ez a megállapodás az 1940. évi szerződés revíziója volt, mivel a tárgya ugyanaz (ebben az esetben feltételezve, hogy a háború nem szüntette meg a szerződéseket), vagy a második lehetőség, hogy a háború megszüntette a szerződéseket és így egy új kötésére került sor (tehát nem volt olyan szerződés a két állam között, amelyről közlést kellett volna küldenie a Szovjetuniónak).

Az ügy szempontjából érdekes kérdés, hogy a Szovjetunió más államoknak sem küldött közlést a szerződések státuszáról, pedig a többi, 1947-ben kötött békeszerződés is tartalmazta ezt (Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Finnországgal). Ez a helyzet viszont így már azt sugallja, hogy a Szovjetunió véleménye szerint minden kétoldalú szerződés megszűnt a háborúval.

b) Jugoszlávia

A két világháború között Magyarország és Jugoszlávia számos technikai jellegű megállapodást kötött egymással, különösen a határellenőrzésről, közlekedésről, polgári eljárásokról és egészségügyről. Ezek közül három mondható igazán jelentősnek: a kereskedelmi megállapodás, az idegenforgalmi egyezmény és az örök barátsági szerződés, mindet 1940-ben kötötték. 1941 márciusa végén nyílt titokká vált, hogy Németország hamarosan megtámadja Jugoszláviát. A kormány 1941. március 29-én úgy határozott, hogy „Magyarország csak akkor vesz részt a hadműveletekben, ha az alábbi feltételek bármelyike bekövetkezik: 1. Jugoszláviának mint államnak a felbomlása, Horvátország függetlenségének kikiáltása; 2. a Délvidék magyar lakosságának veszélyeztetése szerb katonai akciók következtében; 3. a német támadás következtében 'vacuum' áll elő.”⁴⁸⁴ A 3. pont igen homályos megfogalmazása arra enged következtetni, hogy a kormány elképzelhetőnek tartotta ezt a jogi megoldást: a magyarok által lakott területek *terra nullius*-szá, tehát uratlan területté válnak a német támadásnak köszönhetően. A német támadás eredményeként ugyanis megszűnik Jugoszlávia, és ezzel Jugoszlávia minden korábbi szerződése is, így az Örök Barátsági

⁴⁸³ BALOGH Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1982. 66–69. o.

⁴⁸⁴ HERCZEGH Géza: A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyar Szemle Könyvek, 1999. 325–335. o. 328. o.

Szerződés is. Horthy Miklós 1941. április 3-i levelében Hitlerhez így fogalmaz: „...mindannyian [a kormány tagjai] megegyeztünk abban, hogy a német csapatok bevonulásával Horvátországot elszakítjuk a jugoszláv államtól, s így a Jugoszláv Királyság, mint szerződő fél, amúgy is megszűnik létezni.”⁴⁸⁵ 1941. április 3-án Teleki felismerte, hogy politikája belesodorta Magyarországot a háborúba és öngyilkosságot követett el. 1941. április 6-án Németország megtámadta Jugoszláviát, majd április 11-én a magyar honvédség csatlakozott a német megszálló csapatokhoz és elfoglalta a határmenti magyarlakta területek jelentős részét.⁴⁸⁶

Habár meggyőzőnek tűnhet az állam felbomlásához, vagy a debellációhoz kapcsolódó szerződésmegszűnés, ebben az esetben a megszűnés okaként vagy a háború hatása, vagy a súlyos szerződésszegés miatti megszűnés a leginkább elfogadható. Tulajdonképpen a támadás maga a szerződésszegő cselekmény a barátsági és meg nem támadási szerződés esetében, így mindkét jogcímen helytálló a megszűnés. Ezt a feltételezést az a tény is alátámasztja, hogy Jugoszlávia feltétel nélküli megadása és teljes szétesése csak 1941. április 17-én következett be, több mint egy héttel a támadás után. Így az állam megszűnése mint szerződésmegszűntető ok kizárható. A jugoszláv kormány által 1948. március 10-én küldött jegyzék kilenc szerződést sorol fel, de egyáltalán nem tesz említést az 1940-ben kötött egyezményekről.⁴⁸⁷ Ezt támasztja alá az is, hogy 1947. december 8-án (tehát még a jegyzék küldése előtt) új barátsági, együttműködési és segítségnyújtási egyezmény jött létre a két ország között.⁴⁸⁸ A jegyzék által „feltámasztott” egyezmények tárgyköre változatos, vonatkozik például a közlekedéssel, határmenti utak és hidak fenntartásával, gyámsággal, egészségüggyel és a kettős adóztatás elkerülésével kapcsolatos szerződésekre.

Egy egyezmény hiányzik a felsorolásból, amely azonban nem szűnt meg és 1960-ig alkalmazták (amíg sor nem került a revíziójára): a büntettesek kiadatása és a

⁴⁸⁵ HERCZEGH Géza: A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyar Szemle Könyvek, 1999. 325–335. o.

⁴⁸⁶ Uo. 328. o.; ZSIGMOND László (szerk.): Magyarország és a második világháború: Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1966. 296–297. o.; End of a Tightrope Walk, *Time Magazine*, April 14, 1941: <<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,932216,00.html>>

⁴⁸⁷ 6300/1948. (VI. 9.) Korm. Rendelet a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság részéről érvényben tartott kétoldalú nemzetközi egyezmények újbóli alkalmazásáról.

⁴⁸⁸ 1948. évi IV. törvény a Budapesten 1947. évi december hó 8. napján aláírt magyar–jugoszláv barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés becikkelyezéséről.

bíróági bűnügyi jogsegély tárgyában 1928. évi február hó 22-én Belgrádban kelt magyar–jugoszláv egyezmény.⁴⁸⁹

c) Csehszlovákia

A párizsi békeszerződés 10. cikkének megfelelően a csehszlovák kormány 1948 elején tájékoztatta a magyar kormányt, hogy három kétoldalú egyezményt kíván hatályban tartani: a kölcsönök visszafizetéséről, az előző egyezményhez kapcsolódó választottbíráskodásról, valamint a Duna és a Tisza folyók bizonyos szakaszaira vonatkozó technikai és gazdasági kérdésekről rendelkezöt.⁴⁹⁰

Minden olyan szerződést, amely Csehszlovákia felbomlása után (1938. évi kezdettel, több lépésben) jött létre, érvénytelennek minősített a békeszerződés. Ilyen volt például az 1942. évi magyar–szlovák társadalombiztosítási szerződés.⁴⁹¹ A háború előtt megkötött kereskedelmi és vámmal kapcsolatos egyezmények – mint például az 1923. évi általános egyezmény a kereskedelmi kapcsolatokról, valamint az 1927. évi vámtarifa megállapodás – is megszűntek vagy a háború, vagy az állam felbomlása miatt.⁴⁹²

d) Amerikai Egyesült Államok

Az első világháborút követően az Amerikai Egyesült Államok kijelentette, hogy minden korábbi kétoldalú egyezményt újra hatályosnak tekint, de megváltozott területi hatállyal. 1921 és 1938 között számos egyezmény született a két állam között és 1948-ban az amerikai kormány mindről azt közölte, hogy újra hatályba kívánja helyezni.

⁴⁸⁹ Convention between the Kingdom of Hungary and the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes concerning the Extradition of Criminals and Judicial Co-operation in Criminal Matters, Belgrade, 22 Febr. 1928, 104 League of Nations Treaty Series 151. Magyarországon kihirdette: 1930. évi XXIII. tc.

⁴⁹⁰ Notification: Verbal Note by which the Czechoslovak Government in pursuance of Article 10 of the Peace Treaty with Hungary, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries, which Czechoslovakia desires to keep in force, 27 February 1949, 26 United Nations Treaty Series 120. The three conventions which remain in force: Convention between the Czechoslovak Republic and the Kingdom of Hungary regarding the settlement of debts and claims expressed in former Austrian and Hungarian crowns, Budapest, 26 May 1928, 101 League of Nations Treaty Series 265.; Rules of procedure of the arbitration commission set up under article 13, paragraph 5, of the convention dated 26 May 1928 between the Czechoslovak Republic and the Kingdom of Hungary regarding the settlement of debts and claims expressed in former Austrian and Hungarian crowns, 26 United Nations Treaty Series 130.; Convention between the Czechoslovak Republic and the Kingdom of Hungary concerning the settlement of technical and economic questions on the Czechoslovak-Hungarian frontier section of the Danube and on that of the Tisza below the confluence of the Szamos, concluded at Budapest on 24 August 1937, 189 League of Nations Treaty Series 403.

⁴⁹¹ Magyarországon kihirdette: 1944. évi VII. tc.

⁴⁹² Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine.* A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005. 97–99. o.

Az amerikai kormány 12 szerződésről értesítette a magyar kormányt, többek között az 1856. évi kiadatási egyezményről, az 1912. évi szerzői jogi egyezményről, az 1924. évi egyezményről az első világháborúhoz kötődő kárigények elbírálása tárgyában, az 1925. évi barátsági, kereskedelmi és konzuli egyezményről, az 1929. évi választottbíráskodási megállapodásról, az 1937. évi útlevéllel és vízummal kapcsolatos megállapodásról, továbbá három postai egyezményről.⁴⁹³

Az Amerikai Egyesült Államok gyakorlata Magyarországgal kapcsolatban megfelel annak, amit a többi olyan állammal szemben is követett, amelyekkel békeszerződést kötött.

e) Nagy Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága

A második világháború kitörése előtt Magyarországnak Németország mellett az Egyesült Királysággal voltak a legkiterjedtebb gazdasági és kereskedelmi kapcsolatai. Ez véget ért, amikor az Egyesült Királyság megszakította a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal 1941. április 7-én Jugoszlávia megtámadása miatt. 1941 novemberében a brit kormány ultimátumot intézett a magyar kormányhoz, amely szerint hadiállapotot hirdet a két állam között, amennyiben Magyarország nem vonja vissza a csapatait a Szovjetunió területéről. A hadiállapot végül 1941. december 7-én állt be és 1945. január 20-ig, a fegyverszüneti megállapodás megkötéséig tartott.⁴⁹⁴

1945 őszén az Egyesült Királyság tiltakozott a magyar–szovjet gazdasági együttműködési megállapodás (1945. október 15.) megkötése ellen. Az Egyesült Királyság arra hivatkozott, hogy a megállapodás ütközik az egyenlő elbánás elvével, amelyet az 1926. évi brit–magyar kereskedelmi egyezmény garانتál. A brit kormány által küldött tiltakozó jegyzék szerint az 1926-os egyezményt „a háború technikailag megszüntette, de a fegyverszüneti megállapodás visszahelyezte a feleket a háború előtt megszerzett jogaikba”.⁴⁹⁵ Ez egy új nézőpont, mivel a szerződések jogában nem ismeretes a „technikai megszűnés” fogalma, amely később így visszafordítható lenne. Erre a helyzetre a felfüggesztés jogintézménye illene, amely esetében a felfüggesztés

⁴⁹³ Lásd: Note by which the Government of the United States of America, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the United States of America desires to keep in force or revive, Budapest, 9 March 1948, 183 United Nations Treaty Series 2.

⁴⁹⁴ 1945. évi V. törvény a Moszkvában az 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről.

⁴⁹⁵ BALOGH Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1982. 73. o.

okának elmúlása után a jogok és kötelezettségek ott folytatódnak, mintha semmi nem történt volna. A fegyverszüneti megállapodás megszüntethetné a felfüggesztést, azonban jelen esetben az semmilyen ide vonatkozó rendelkezést nem tartalmazott. Ráadásul még a kormány elismerésének kérdése is felmerül, mert a brit kormány csak 1945 novemberében ismerte el az újonnan választott magyar kormányt, ami azt is jelenti, hogy a diplomáciai kapcsolatok is csak ezután létek újjá a két állam között. Így végső soron több dátum is elképzelhető a felfüggesztés végső, záró időpontjaként: a) a fegyverszünet megkötése, b) a kormányelismerés időpontja, c) a tiltakozó jegyzék küldésének napja, d) a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételének időpontja. Sőt, ehhez a négyhez még egyet hozzátehetünk: a párizsi békeszerződés szerint a szerződések újbóli hatálybalépésének időpontja az a nap, amikor a nyertes államok erről jegyzékben értesítik a magyar kormányt.

Az Egyesült Királyság az értesítést 1948. március 12-én küldte, amely szerint hatályban kívánta tartani az 1873. évi bűnelkövetők kölcsönös kiadatásáról szóló egyezményt a módosításaival együtt, az 1925. évi egyezményt a váltóról, a már említett 1926. évi kereskedelmi és hajózási egyezményt, az 1932. évi postai csomagok küldéséről szóló megállapodást, az 1935. évi jogsegélyegyezményt polgári és kereskedelmi ügyekben, valamint az 1937. évi légi közlekedési megállapodást.⁴⁹⁶ Minden háború előtt kötött egyezmény hatályát megújították, kivéve a rövidtávú kereskedelmi megállapodásokat.

f) Ausztrália

Az Egyesült Királyság és Magyarország között kötött néhány egyezmény hatályát kiterjesztették Ausztráliára és a gyarmatokra is, ezek mind újra hatályba léptek az 1949. január 7-én küldött értesítéssel. Ilyen egyezmény volt az 1873. évi bűnelkövetők kölcsönös kiadatásáról szóló a módosításaival együtt és az 1935. évi jogsegélyegyezmény polgári és kereskedelmi ügyekben.⁴⁹⁷ Érdemes megjegyezni, hogy

⁴⁹⁶ Note by which the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the United Kingdom desires to keep in force or revive, Budapest, 12 March 1948, 104 United Nations Treaty Series 34.

⁴⁹⁷ Note by which the Government of Australia, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which Australia desires to keep in force or revive, London, 7 January 1949, 189 United Nations Treaty Series 232.

addigra az 1873. évi megállapodás túlélte két háborút, Ausztrália függetlenné válását és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását is, amellyel eredetileg megkötötte az Egyesült Királyság a szerződést.

g) Dél-Afrikai Unió

1948. november 16-án kelt a Dél-Afrikai Unió közlése. Abban az egyetlen olyan szerződést kívánták felújítani, amely a két ország között létezett, nevezetesen az 1873. évi bűnelkövetők kölcsönös kiadatásáról szóló egyezményt a módosításaival együtt.⁴⁹⁸

h) Kanada, Új-Zéland, India

Noha Kanada, Új-Zéland és India is aláírta a békeszerződést, ők nem küldtek jegyzéket a kétoldalú szerződések sorsát illetően.

1.3.5. A magyar tapasztalatok összevetése az általános gyakorlattal

A magyar tapasztalatok illeszkednek a globális képbe. Az ENSZ Titkársága készített egy jelentést, hogy segítse a Nemzetközi Jogi Bizottság munkáját a fegyveres konfliktusok hatásának feltárásával kapcsolatban.⁴⁹⁹ A jelentés 4. fejezete tartalmazza a második világháborúval összefüggésben feltárt gyakorlatot. Az egyéni jogokat biztosító, vám- és egyéb díjakat meghatározó, nemzetközi kölcsönök visszafizetését rendező, szellemi alkotások jogához fűződő, távközlési, tengeri és légi közlekedést szabályozó egyezmények nem szüntek meg, léteznek, habár a háború ideje alatt nem alkalmazták azokat. A hadijoghoz és humanitárius joghoz kapcsolódó egyezmények hatályban maradtak, és ez vonatkozott a rabszolgákkal és a nőekkel való kereskedelmet tiltó szerződésekre is. Az állandó rezsimet teremtő többoldalú megállapodásokra, mint például az 1920. évi Spitzberga-egyezményre, vagy a nemzetközi szervezeteket létrehozó egyezményekre sem gyakorolt hatást a második világháború.⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ Note by which the Government of the Union of South Africa, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the Union of South Africa desires to keep in force or revive, Budapest, 16 November 1948, 225 United Nations Treaty Series 64.

⁴⁹⁹ Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005.

⁵⁰⁰ Uo. 48–51. o.

Érdekes módon a barátsági, kereskedelmi és hajózási megállapodásokat sem szüntette meg a háború, habár a hadviselő felek nem alkalmazták azokat. Az Amerikai Egyesült Államok például 1940-ig körülbelül száz ilyen megállapodást kötött, és a háború után mindet „újjáélesztette”. Bizonyos esetekben ez még nézeteltéréshez is vezetett, például Németország tekintetében, amely azt megszüntetett tartotta.⁵⁰¹

A jelentés hangsúlyozza, hogy mind a kétoldalú, mind a többoldalú nemzetközi szerződések túlnyomó többsége hatályban maradt a háború idején, habár azokat nem alkalmazták, kivételek ez alól a kifejezetten a háború idejére szóló megállapodások.⁵⁰²

A dogmatikai kérdés tehát nem az, hogy a háború hatására megszűntek-e ezek a szerződések, hanem az, hogy azoknak felfüggesztették-e a hatályát, vagy csak egyszerűen nem alkalmazták.⁵⁰³ A nemalkalmazás két esetben képzelhető el, vagy nincs lehetőség, alkalom, vagy jogsértő módon nem alkalmazzák a szerződést. Természetesen az első esetben nem merülnek fel felelősségi kérdések, azonban a második esetben szerződésszegéssel találjuk szemben magunkat. Az e miatti hátrányos jogkövetkezmények elkerülése érdekében az államok gyakorlatában a leginkább alkalmazott módszer a szerződés hatályának felfüggesztése.

A második világháborúra vonatkozó gyakorlat részletes feltárása és bemutatása bizonyítja a korábbiaktól való eltérést, tehát azt, hogy már nem kizárólag a felek száma tekinthető döntőnek a szerződés sorsának értékelésekor, hanem a szerződést kötő felek szándéka és a szerződés tárgya kerül előtérbe.

1.4. Összegzés

Az államok közötti összeütközések mindennaposak voltak 1945 előtt. A 19. sz. végéig a nemzetközi szerződések sorsa nem jelentett különösebben izgalmas jogi problémát, a helyzet megoldása tökéletesen illeszkedett a háború és béke dichotómiájához. Az államok gyakorlata az első világháborúval összefüggésben kezdett „színesebbé” válni, a második világháború pedig kimeríthetetlen terepet biztosít a jogi kutatások számára. A fegyveres összeütközések mai hatásának megértéséhez elengedhetetlen volt az ide vezető út vizsgálata. A teljes megszűnés állapotától

⁵⁰¹ Uo. 44–45. o.

⁵⁰² Uo. 48. o.

⁵⁰³ Uo. 51. o.

eljutottunk egy kevésbé egyértelmű helyzethez, amely mögött számos politikai és jogi érv húzódott és húzódik meg. A szerző ebben a részben különös figyelmet szentelt a Magyarországgal kapcsolatos jogi kérdések tisztázásának is, mivel ennek ilyen összefoglalása a hazai szakirodalomban korábban nem volt elérhető.

2. Az államok gyakorlata 1945 után

Az államok 1945 utáni gyakorlatának feltárása a modern technikai eszközök használata mellett sem könnyű feladat. Az államok magatartása esetenként eltérő, a fegyveres összeütközések jellege pedig megváltozott. Az állami cselekvés politikai magyarázataiból nehézkes „kihámozni” az állam jogi álláspontját. A téma ENSZ-beli kodifikációja során számos állam véleményezte a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetét, amely megfelelő kiindulási alapot jelent az államok gyakorlatának feltárásához. A szerző ebben a részben egyrészt összefoglalja a Biztonsági Tanács öt állandó tagjának hozzáállását a témához, s alkalmazott gyakorlatát. Másrészt egyes kiválasztott konfliktusokat is elemez, így az Eritrea és Etiópia, valamint India és Pakisztán közötti ellenségeskedések szerződésekre gyakorolt hatását. Végül kitér Magyarország álláspontjára is a tervezettel kapcsolatosan.

2.1. A Biztonsági Tanács állandó tagjai

2.1.1. Amerikai Egyesült Államok

Az Amerikai Egyesült Államok és Irak között 13 kétoldalú egyezmény volt hatályban az Öböl-háború kitörése előtt és nem ismeretes, hogy az bármelyiket is megszüntette volna.⁵⁰⁴ Az elmúlt 20 év viharos amerikai–iraki kapcsolatai ellenére a mai napig mind megtalálható hatályos megállapodásként az ENSZ *Treaty Series*-ben.⁵⁰⁵ Sőt, például az 1987-ben kötött kereskedelmi, gazdasági és műszaki együttműködési

⁵⁰⁴ PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7. 225. o.

⁵⁰⁵ Forrás: <<http://treaties.un.org/pages/UNTSOnline.aspx?id=3>>

megállapodásukat az USA 2004-ben küldte meg az ENSZ Titkárságnak a Treaty Series-beli regisztráció céljából.⁵⁰⁶ Ez mutatja, hogy hatályosnak és alkalmazandónak ítélte a korábbi események ellenére is.

Az USA képviselője a Hatodik Bizottság őszi ülészakán, 2010-ben azt nyilatkozta: problémásnak tartja a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetében a fegyveres konfliktus fogalmát, véleménye szerint a *Tadić-ügyben* megalkotott definíció helyett az 1949. évi genfi egyezmények közös 2. és 3. cikkére kellene a dokumentumnak hivatkoznia. Egy új fogalom zavaró lehet és az elérni kívánt hatással éppen ellentétes eredményre vezethet. A *Tadić-ügyben* alkalmazottat csak kiindulási pontként lehetséges használni, mivel a fegyveres konfliktus fogalma még alakulóban van, a fogalom pontosítása pedig az államok feladata. Az Amerikai Egyesült Államok aggályosnak tartja a tervezetben az utalást az agressziót meghatározó 3314. (XXIX) sz. közgyűlési határozatra is, mert véleménye szerint a nevezett határozat tartalmában nem tükröződik az ENSZ Alapokmánya által az agresszió meghatározása tekintetében előírt hivatalos eljárás. Ráadásul nem fedi le azokat az eseteket, amikor olyan jogellenes erőszak történik, amely nem éri el az agresszió szintjét.⁵⁰⁷

Irán és az Egyesült Államok viszonya sem tekinthető felhőtlennek. A két ország között számos ellenséges esemény eredményezett vitát, és két esetben a Nemzetközi Bíróság előtti eljárást is. Ezekről bővebben a disszertáció III. fejezete szól. Az Egyesült Államok gyakorlatában elenyésző számú példa található a szerződés fegyveres konfliktus miatti megszűnésére, a felfüggesztés pedig teljes mértékben a politikai mérlegelés eredménye.

2.1.2. Nagy Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága

A második világháború után az Egyesült Királyság legsúlyosabb konfliktusa Argentínával akadt, az utóbbi állam 1982 tavaszán lerohanta a Falkland-szigeteket. Az eseményt a Biztonsági Tanács elítélte és a békét megsértő cselekménynek nyilvánította.⁵⁰⁸ Az Egyesült Királyság az önvédelem fegyveres intézkedései mellett

⁵⁰⁶ Forrás: <<http://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=0800000280078cd9>>

⁵⁰⁷ *Summary record of the 25th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010. A/C.6/65/SR.25. 3. o.

⁵⁰⁸ Security Council Resolution 502 (1982) on Falkland Islands (Malvinas), S/RES/502 1982.

szigorú gazdasági szankciókkal is válaszolt a támadásra. Az Egyesült Királyság kérésére, hivatkozva a BT határozatára és az alapítószerződések rendelkezéseire, az Európai Gazdasági Közösség (EGK) felfüggesztette az importot Argentínából az EGK területére minden áru tekintetében.⁵⁰⁹ A két állam között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok is, amelyek 1990-ben álltak helyre.

Argentína függetlenségének 1823. évi elismerésétől kezdve széles körű kétoldalú kapcsolatok alakultak a két állam között, amelyeket a több tucatnyi bilaterális egyezmény bizonyít. 1980 és 1989 között nem kötöttek megállapodásokat, azonban azóta szintén szép számban.⁵¹⁰ Noha a konfliktus következtében egy kétoldalú szerződés sem szűnt meg a felek között, teljes mértékben felfüggesztették az együttműködést. Az egyezmények felfüggesztésének jogalapjául az Egyesült Királyság a jogellenes támadást és a Biztonsági Tanács határozatát tartotta, azonban a szerződésekkel kapcsolatosan konkrét nyilatkozatokat nem tett. Az Egyesült Királyság bizonyos gazdasági szankciókat, így például a fegyverembargót a diplomáciai kapcsolatok újrafelvétele után még évekig fenntartotta.⁵¹¹ Ebben az esetben tehát a szerződések felfüggesztésének időtartama jóval meghaladja a fegyveres konfliktus időtartamát, ami 72 nap volt 1982-ben. A két állam közötti szerződések újbóli alkalmazása a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételekor kezdődött, habár ez nem minden szerződés tekintetében igaz.

A szigetekkel kapcsolatos vita⁵¹² a mai napig nem zárult le a két állam között, ami megmagyarázza Argentína véleményét a Bizottság által készített tervvel

⁵⁰⁹ Council Regulation (EEC) No. 877/82 of 16 April 1982 suspending imports of all products originating in Argentina; Official Journal 1982, L 102. 1–3. o. Az EGK később meghosszabbította a tilalmat: Council Regulation (EEC) No. 1176/82 of 18 May 1982 extending the suspension of imports of all products originating in Argentina; Official Journal 1982, L 136. 1–2. o.

⁵¹⁰ Lásd az Argentin Külügyminisztérium honlapját: *Tratados Bilaterales – Reino Unido de Gran Bretaña e Irlanda del Norte*. <<http://www.mrecic.gov.ar/portal/seree/ditra/uk.html>>

⁵¹¹ Lásd: Use of Force and War. *Australian Year Book of International Law*, 1981–1983, vol. 10. 571–573. o.; Argentina – Country Profile, Foreign and Commonwealth Office:

<<http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/travel-advice-by-country/country-profile/south-america/argentina?profile=intRelations>>; Other external relations (Argentina). *Europa World Online*, London, Routledge. <<http://www.europaworld.com/pub/entry/EE000262>>; ARIE, Sophie: Argentina snubs UK over oil deal as anniversary nears. *The Telegraph*, London, 29 March 2007. <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1547024/Argentina-snubs-UK-over-oil-deal-as-anniversary-nears.html>>; “Argentina/UK relation must go beyond the Falklands/Malvinas conflict”. *Mercopress*, Montevideo, 17 August 2010. <<http://en.mercopress.com/2010/08/17/argentina-uk-relation-must-go-beyond-the-falklands-malvinas-conflict>>

⁵¹² A szigetekkel kapcsolatos vita lényegéről lásd: SMITH, Gordon W.: The Falkland Island Dispute: A Résumé of its Background. *Revue Generale de Droit*, 1982, vol. 13/2. 541–547. o.; SHAW, Malcolm N.: *International Law*. 5th ed. Cambridge, Cambridge University Press 2003. 452–453. o.;

kapcsolatosan. Argentína javaslata szerint élesen meg kellene különböztetni a fegyveres konfliktus szerződésekre gyakorolt megszüntető vagy felfüggesztő hatásának elemzését annak a ténybeli vagy jogi helyzetnek az elemzésétől, amelyet a felek a szerződés megkötésekor fogadtak el, és amelyre a fegyveres konfliktus nem gyakorolhat hatást. A *pacta sunt servanda* elv minden fegyveres összeütközés idején érvényben marad, így pusztán egy fegyveres konfliktus létezése, amelyben részes valamely szerződő fél, nem igazolhatja a szerződés be nem tartását. Az argentin delegáció szerint a téma kodifikálása és fejlesztése során a Nemzetközi Jogi Bizottságnak a szerződések jogát az erőszak tilalma fényében kell megközelítenie.⁵¹³

2.1.3. Franciaország

Franciaország részletesen véleményezte a Hatodik Bizottságban a tervezetet és kiemelte, hogy mindenképpen tartozzanak bele a nem nemzetközi összeütközések, mivel manapság ezek előfordulása a gyakorlatban számottevő. Mindemellett a tervezet 2. cikkében található fogalommal nem ért egyet, mert zavart keltő, hogy nem egyezik meg pontosan sem a humanitárius jogból ismert fogalommal, sem a *Tadić-ügyben* megalkotottal. A felek szándékán kívül jelentős tényező a fegyveres konfliktus milyensége, természete, amelyet figyelembe kell venni. Véleménye szerint a tervezet mellékletét képező lista több problémát és hátrányt rejt, mint amennyi előnnyel szolgálhat. Példaként hozott emberi jogi egyezményeket, amelyeknek egyes rendelkezései egyértelműen alkalmazandóak fegyveres konfliktus idején is, míg más szakaszai nem. Nem tartja megfelelőnek a többoldalú normaalkotó szerződések megjelenését sem a listában, mivel a fogalom tulajdonképpen magában foglalhatja az összes létező multilaterális egyezményt. Elfogadható számára a tervezet utalása a 3314. sz. közgyűlési határozatra az agresszió fogalmát illetően, habár szerencsésebbnek tartaná, ha az ENSZ Alapokmánya 2. cikk (4) bekezdésének a megsértéséről szólna a tervezet. Franciaország képviselője hangsúlyozta a tervezet 15. cikkével összefüggésben, hogy rendkívül problémásnak látja a „ha előnye származna belőle”

RUZZA, Alice: The Falkland Islands and the UK v. Argentina Oil Dispute: Which Legal Regime? *Goettingen Journal of International Law*, 2011, vol. 3/1. 71–100. o.

⁵¹³ *Summary record of the 25th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010. A/C.6/65/SR.25. 4–5. o.

kitételt. A gondot ott látja, hogy nem egyértelmű mi számít előnynek, és az sem, ki lenne jogosult meghatározni azt.⁵¹⁴

2.1.4. *Kína*

A második világháborúval összefüggésben Kína nyilvánvalóvá tette, hogy a vele hadban állókkal korábban kötött kétoldalú szerződéseket mind megszüntnek tekinti. A második világháború után Kína helyzete és képviselete a nemzetközi közösségben nem volt egyértelmű. Noha több háborúban is jelentős szerepet játszott (pl.: a koreai és vietnami háborúkban), a kormányelismeréssel összefüggő problémák miatt nem lehetett a szerződéseivel kapcsolatosan megfelelő következtetéseket levonni. Kínának a mai napig vannak határvitái szomszédos államokkal (pl.: India, Vietnam), és egyes területek hovatartozása sem tisztázott (pl.: Tajvan, Tibet). Kína a klasszikus szuverenitás elvének bástyája,⁵¹⁵ a fegyveres konfliktusok esetére vonatkozó gyakorlata ismeretlen, azonban aktívan részt vesz a Hatodik Bizottságban a fegyveres konfliktusok hatására vonatkozó tervezet vitájában. Véleménye szerint az 1949. évi genfi egyezmények és az 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyv által használt fegyveres összeütközés fogalom sokkal elfogadhatóbb lenne a tervezetben, mint a rendkívül tömörnek tekinthető *Tadić-ügybeli* fogalom. Az Amerikai Egyesült Államokhoz hasonlóan Kína is szűkítené a tervezet hatályát a nemzetközi fegyveres összeütközésekre. Viszont az USA-val ellentétben egyetért a 3314. sz. közgyűlési határozat belefoglalásával a tervezetbe. Tökéletesnek tartja annak jellemzésére, hogy milyen cselekmények tekinthetőek agresszióknak, habár javasolja, hogy a jelenlegi megfogalmazásnál egyértelműbb legyen a különbség az Alapokmány és a határozat jogi helyzete között.⁵¹⁶

⁵¹⁴ *Summary record of the 23rd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010. A/C.6/65/SR.23. 13. o.

⁵¹⁵ Lásd pl.: CHEN, Qiang: *Chinese Practice in Public International Law: 2004 (II)*. Chinese Journal of International Law, 2005, vol. 4/2. 607–646. o.

⁵¹⁶ *Summary record of the 22nd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010. A/C.6/65/SR.22. 10. o.

2.1.5. Oroszország

Oroszország a többi állandó taghoz hasonlóan több fegyveres konfliktusban is érintett volt a második világháború óta. A Szovjetunió felbomlása óta pedig összeütközések történtek a területén (pl.: csecsen válság) és vitatott hovatartozású területeken is (pl.: Abházia, Dél-Oszétia, Dnyeszter-mellék). Az utóbbi területekkel kapcsolatosan kialakult konfliktusok azt eredményezték, hogy eleve nem kötött Oroszország és az érintett állam (pl.: Grúzia és Moldova) számottevő nemzetközi szerződéseket. Moldova és Oroszország között például kétoldalú megállapodásokból csak az 1992. évi tűzszüneti egyezmény van hatályban, annak ellenére, hogy a diplomáciai kapcsolatok működnek közöttük és a kormányok képviselői rendszeresen találkoznak.⁵¹⁷ Grúzia és Oroszország között is csak két kétoldalú egyezmény létezik, azonban ezek hatályát nem befolyásolták a közöttük lévő fegyveres összeütközések. A 2008 augusztusában lezajlott hatnapos konfliktus miatt sem kérdőjelezte meg egyik fél sem bármely nemzetközi szerződésük hatályát, legyen az akár kétoldalú, akár többoldalú.⁵¹⁸

A szerződések fegyveres konfliktus miatti megszűnésének Oroszország sem híve, azonban a felfüggesztéssel gyakran élt, általában ellenintézkedésként alkalmazva azt. A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete legfontosabb pontjának azt a vélelmet ítéli, hogy nem szűnik meg egy nemzetközi szerződés automatikusan egy konfliktus miatt. A fegyveres konfliktusokra úgy kell tekinteni, mint amelyek a rendkívüli jellegükből kifolyólag lehetőséget teremtenek az államok számára, hogy a szerződések további hatályát mérlegelhessék. Oroszország is úgy ítéli meg, hogy a nem nemzetközi konfliktusok esetében a bécsi egyezmény elegendő szabályozást tartalmaz, így azt ki kellene hagyni a tervezetből. A *Tadić-ügyből* alapul vett fogalmat túl tágának és általánosnak ítéli, sőt, a fegyveres konfliktus fogalmának meghatározása a tervezetben nem tanácsos. Hangsúlyozza, hogy az alkalmazandó eljárás, különösen a tiltakozásra nyitva álló határidő megszabása nyilvánvalóan jogfejlesztő a Nemzetközi Jogi Bizottság részéről és nem kodifikáló, mivel az államok gyakorlatában eddig ilyen nem volt

⁵¹⁷ Background Note: Moldova. United States Department of State, July 1, 2011. <<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5357.htm>>; Moldova–Russia Relations. Moldova.org: <<http://politicom.moldova.org/tag/moldovarussia-relations-0-eng.html>>

⁵¹⁸ Lásd: *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination* (Georgia v. Russian Federation), ICJ, Memorial of Georgia, 2 September 2009. 293–328. o. és Preliminary Objections of the Russian Federation, 1 December 2009.

látható. A tervezet nem a létező szokásjogot foglalja írásba, de segíthet az államok további gyakorlatának formálásában.⁵¹⁹

2.2. Eritrea és Etiópia

Eritrea és Etiópia között 1998 májusában fegyveres konfliktus kezdődött, amely két éven át tartott. A konfliktusból fakadó követelések eldöntésére választottbírósgot állítottak a felek az Állandó Választott Nemzetközi Bíróság keretében, ez az *Eritrea Ethiopia Claims Commission* (hivatalos magyar megnevezése nincs, a szerző Eritrea-Etiópia Választottbírósgként is utal rá). Habár vitattott, hogy a választottbírósgnak volt-e joga az erőszak tilalma megsértése kérdésében dönteni, egy sokak által kritizált határozatban kimondta, hogy Eritrea támadta meg Etiópiát, ezzel megsértve az ENSZ Alapokmánya 2. cikk (4) bekezdését.⁵²⁰

A választottbírósgnak döntést kellett hoznia számos humanitárius jogi kérdésben, így például a hadifoglyokkal szembeni bánásmódról, a polgári lakosság védelmének kérdéseiről, a kínzásról, a nemi erőszakról, a légi bombázásokról, a tiltott fegyverek alkalmazásáról, valamint az ellenséges nemzetiségű személyek megfosztásáról az állampolgárságuktól, kitoloncolásukról, vagyonuk elkobzásáról, az ellenség vagyonának elkobzásáról, befagyasztásáról, a szociális juttatások beszüntetéséről és diplomáciai jogsértésekről. A választottbírósg ezekben a témákban összesen 17 határozatot hozott.⁵²¹

A határozatok alapján összefoglalóan elmondható, hogy a bírák alkalmazandó jogként tekintettek a többoldalú egyezményekre, így hivatkoztak a Genfi Egyezményekre és az I. Jegyzőkönyvre, valamint emberi jogi egyezményekre (1989. évi New York-i Egyezmény a gyermekek jogairól, az 1981. évi Afrikai Emberi Jogi

⁵¹⁹ *Summary record of the 23rd meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010. A/C.6/65/SR.23. 8–9. o.

⁵²⁰ Lásd pl.: GRAY, Christine: *The Eritrea/Ethiopia Claims Commission Oversteps its Boundaries: A Partial Award?* *European Journal of International Law*, 2006, vol. 17. No. 4. 699–721. o.; KIDANE, Won: *Civil Liability for Violations of International Humanitarian Law: The Jurisprudence of the Eritrea–Ethiopia Claims Commission in the Hague*. *Wisconsin International Law Journal*, vol. 25. No. 1. 23–88. o. <<http://hosted.law.wisc.edu/wilj/issues/25/1/kidane.pdf>>

⁵²¹ Lásd: Website of Eritrea–Ethiopia Claims Commission. <http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?pag_id=1151>

Charta).⁵²² Vizsgálták, hogy mely fegyvereket tiltó speciális egyezményeknek részese a két állam, és így melyek alkalmazandóak.⁵²³ Teljes mértékben alkalmazandónak ítélték az 1961. évi Bécsi Egyezményt a diplomáciai kapcsolatok jogáról és az Afrikai Egységszervezetet alapító szerződést.⁵²⁴

Ezzel szemben a két állam közötti összes kétoldalú megállapodást alkalmazhatatlannak ítélték. Érdekes módon mindkét állam támaszkodott bizonyos követeléseik kapcsán az 1993 és 1998 között elfogadott kétoldalú megállapodásokra, Eritrea például a nyugdíj követeléseivel kapcsolatosan, míg Etiópia a fegyveres támadásból fakadó követeléseik során. Azonban a bíróság minden esetben elvetette ezek alkalmazását arra hivatkozással, hogy a fegyveres konfliktus vagy felfüggesztette, vagy megszüntette azokat. Véleménye szerint egy háborúban nem várható el, hogy egy állam az ellenségének pénzt vagy árut juttasson, segítsen az áruszállításban, ezért a kétoldalú megállapodásokra úgy tekintett, mintha a háború ideje alatt nem is léteztek volna.

A határozatok érvelése kizárólag néhány tankönyvre támaszkodva megállapítja, hogy az államok gyakorlata nem ismert átfogóan és bizonytalan a kérdésben. A bíróság a kétoldalú szerződések alkalmazhatóságát elválasztotta a *jus ad bellum* megsértésétől, amellyel rendkívüli mértékben leegyszerűsítette a problémát. Úgy tűnik, a bíróság ennek a kérdésnek a megítélésénél a jogérzékére támaszkodott, nem vesződött a megfelelő jogi érvek feltárásával és bemutatásával. A két állam a háború idején is fenntartotta a diplomáciai kapcsolatokat, majd az eljárás folyamán mindkettő hivatkozott bizonyos kétoldalú egyezmények alkalmazhatóságára, de ezeket a bíróság nem vette figyelembe.⁵²⁵

⁵²² Például: *Prisoners of War, Eritrea's Claim 17* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 1 July 2003.; *Prisoners of War, Ethiopia's Claim 4* (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 1 July 2003.; *Civilian Claims, Eritrea's Claims 15, 16, 23, 27–32* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 17 December 2004. para. 108, 154.; *Civilian Claims, Ethiopia's Claim 5* (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 17 December 2004. para. 22–29.

⁵²³ *Western Front, Aerial Bombardment and Related Claims, Eritrea's Claims 1, 3, 5, 9–13, 14, 21, 25–26* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

⁵²⁴ *Diplomatic Claim, Eritrea's Claim 20* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.; *Diplomatic Claim, Ethiopia's Claim 8* (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

⁵²⁵ *Economic Loss Throughout Ethiopia, Ethiopia's Claim 7* (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.; *Pensions, Eritrea's Claims 15, 19, 23* (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Final Award of 19 December 2005.

2.3. India és Pakisztán

Az India és Pakisztán között évtizedek óta tartó konfliktussal összefüggésben sor került közöttük három nemzetközi bírósági eljárásra is.

Első alkalommal, 1971-ben India perelte be Pakisztánt, mivel korábban Pakisztán indított eljárást Indiával szemben az ICAO (Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet) előtt. A vita tárgyát az képezte, hogy 1965-től komoly fegyveres összeütközések voltak a két állam között, amelynek kezdetén India megtiltotta, hogy a légtérébe beropuljon, vagy a területén leszálljon pakisztáni gép. 1966-ban a Taskent Deklarációt⁵²⁶ követően a felek között létrejött egy speciális megállapodás egymás légtere használatát illetően, azonban tekintettel az újabb összecsapásokra, valamint egy indiai repülőgép eltérítésére és megsemmisítésére, India 1971-ben visszavonta a repülési jogokat a pakisztáni gépektől. Pakisztán arra hivatkozott, hogy India ezzel megsértett két, 1944-ben elfogadott légügyi egyezményt,⁵²⁷ valamint egy kettejük között 1948-ban létrejött kétoldalú egyezményt. India szerint az említett egyezmények a fegyveres összeütközés miatt fel voltak függesztve, így azokat nem sérthette meg. Alternatív érvként India azt is felhozta, hogy még ha az egyezmények hatályban is lettek volna, 1971-ben akkor is megszüntethette azokat kettejük között, tekintettel azok súlyos megsértésére. Ezzel szemben Pakisztán azt állította, hogy India cselekménye a *pacta sunt servanda* elvébe ütközik és nem volt joga egyoldalúan felfüggeszteni a szerződések alkalmazását.⁵²⁸ A két állam között a diplomáciai kapcsolatok is 1971-ben szakadtak meg.

Az India által a Nemzetközi Bíróság előtt indított eljárás az ICAO döntésének megtámadása volt, amelynek középpontjában nem az ismertetett vita állt, hanem az, hogy az ICAO-nak volt-e joghatósága az ügyben. Ennek köszönhetően a Nemzetközi Bíróság csak a joghatósági kérdéssel foglalkozott és sajnálatos módon nem adott

⁵²⁶ Tashkent Declaration, January 10, 1966, UNTS Reg. No. I-8166.

⁵²⁷ Convention on International Civil Aviation, Chicago, December 7, 1944. UNTS Reg. No. II-102. Magyarországon kihirdette: 1971. évi 25. tvr. a nemzetközi polgári repülésről; International Air Services Transit Agreement, Chicago, December 7, 1944. UNTS Reg. No. II-252. Magyarországon kihirdette: 1973. évi 15. tvr. a nemzetközi légi járatok átmenő forgalmáról.

⁵²⁸ *Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council* (India v. Pakistan), ICJ, Memorial submitted by the Government of India on December 22, 1971. Counter-Memorial submitted by the Government of Pakistan on February 29, 1972.

iránymutatást a légügyi egyezmények sorsát illetően.⁵²⁹ Az azonban megállapítható, hogy India a kérelmében a fegyveres konfliktusnak felfüggesztő hatást tulajdonított, és a repülőgép-eltérítés kapcsán hivatkozott szerződészegés miatti megszűnésre. Önmagában a fegyveres összeütközés nem szüntette meg a diplomáciai kapcsolatokat közöttük és számos kétoldalú egyezményt tekintettek hatályosnak a felek, így például az Indus folyóra vonatkozó megállapodást, valamint egy választottbírósi eljárást létesítő megállapodást.⁵³⁰ India és Pakisztán hozzáállásában egyértelműen megmutatkozott, hogy csak azon egyezmények hatályát függesztették fel, amelyek alapvetően összeegyeztethetetlenek voltak a fegyveres összeütközéssel és különösen a nemzetbiztonsággal.

A második eljárást Pakisztán indította a Nemzetközi Bíróság előtt Indiával szemben 1973 tavaszán, pakisztáni származású hadifoglyokkal való bánásmód ügyében. Ez az eset peren kívüli megállapodással zárult a két állam között, így 1973 decemberében a bíróság lezárta az ügyet.⁵³¹

A harmadik ügy tárgya egy pakisztáni repülőgép megsemmisülése volt, Pakisztán állítása szerint India lelőtte azt, India pedig tagadott minden vádat. Az ügy érdemében nem született ítélet, mivel a Nemzetközi Bíróság elutasította a joghatóságát. Az ügy tárgyalása folyamán azonban egyértelműen kiderült, hogy mindenféle ellenségeskedés ellenére mind India, mind Pakisztán, sőt a Bíróság is hatályosnak tekinti az 1972. július 2-án Simlában aláírt kétoldalú egyezményt.⁵³² A Simla Egyezményben mindkét állam vállalta, hogy a nézeteltéréseiket kétoldalú tárgyalások, vagy más békés vitamegoldási eszközök segítségével rendezik el. A bíróság ebben az ügyben sem vizsgálta kifejezetten, hogy a két állam közötti bármelyik ellenséges cselekmény befolyásolhatta-e az egyezmény hatályát.⁵³³

A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara Választottbírósa az egyik India és Pakisztán közötti vitában megállapította, hogy noha a felek között fegyveres ellenségeskedés volt, hivatalosan egyik állam sem tekintett a helyzetre úgy, mintha hadiállapot állna fenn közöttük. Bizonyos mértékű diplomáciai és egyéb kapcsolatok

⁵²⁹ *Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council* (India v. Pakistan), ICJ, Judgment of 18 August 1972.

⁵³⁰ *Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council* (India v. Pakistan), ICJ, Counter-Memorial submitted by the Government of Pakistan on 29 February 1972. 375. o.

⁵³¹ *Trial of Pakistani Prisoners of War* (Pakistan v. India), ICJ, Order of December 15, 1973.

⁵³² *Agreement Between the Government of India and the Government of the Islamic Republic of Pakistan on Bilateral Relations (Simla Agreement)*, Simla, 2 July 1972.

⁵³³ *Aerial Incident of 10 August 1999* (Pakistan v. India), ICJ, Judgment of June 21, 2000.

fenntartását annak bizonyítékeként értékelték, hogy a két állam nem is kívánt a háború állapotába kerülni. A bíróság kötelezte a feleket szerződéses kötelezettségeik teljesítésére.⁵³⁴

India a hatodik bizottsági vitában kifejtette, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetének szűk körűnek kellene lennie, tehát kizárná belőle a belső fegyveres konfliktusok esetét. Érvelése szerint a belső összeütközések nem gyakorolnak hatást az állam által kötött nemzetközi szerződésekre, mivel azok államok között állnak fenn. Véleménye szerint a fegyveres konfliktus fogalmát nem kellene összekapcsolni az általa gyakorolt hatással.⁵³⁵ Ez összhangban áll India gyakorlatával, amely egyezményenként eltérő módon kezeli a fegyveres összeütközések hatását, tipikusan csak azokat felfüggesztve, amelyek maguk is lehetővé teszik ezt (pl.: 1944. évi légügyi egyezmények), vagy a másik fél általi szerződészegés címén. Noha Pakisztán nem nyújtott be véleményt a tervezethez, ezekből az esetekből kitűnik, hasonlóan gyakorlatiasan áll a kérdéshez.

2.4. Magyarország

Magyarország hadiállapotban utoljára a második világháború idején volt. Arra az időszakra vonatkozó gyakorlatát a jelen fejezet első része tartalmazza.

Az 1969. évi Bécsi Egyezmény előkészítése során közös magyar–lengyel javaslatra került be a 73. cikkbe az államok közötti ellenségeskedések esete mint kivétel.⁵³⁶ A magyar delegáció úgy értékelte, hogy egy ilyen utalás feltétlenül szükséges a jogbiztonság érdekében, mivel a tervezetbe nem került semmilyen egyéb szabály a témát illetően.

A magyar delegáció üdvözölte a fegyveres összeütközések és nemzetközi szerződések viszonyára vonatkozó téma felvételét a Nemzetközi Jogi Bizottság

⁵³⁴ *Dalmia Cement Ltd. v. National Bank of Pakistan*, International Chamber of Commerce, Arbitration Tribunal, December 18, 1976. In LAUTERPACHT, Elihu – GREENWOOD, Christopher (ed.): *International Law Reports*, 1994, vol. 67. 611, 623–625. o.

⁵³⁵ *Summary record of the 25th meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010. A/C.6/65/SR.25. 5–6. o.

⁵³⁶ A javaslat: Amendments to the Draft Articles on the Law of Treaties submitted by Hungary and Poland. *Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties*, A/CONF.39/C.1/L.279. 1st session, 76th meeting. 452. o. Az egyezménybe bekerülés: United Nations Conference on the Law of Treaties, 82nd Meeting of the Committee of the Whole, 1968, A/CONF.39/C.1/SR.82, 484. o.

programjába, habár számos másik államhoz hasonlóan nem értékelte elégségesnek a Bizottság magyarázatát a téma felvételének szükségességét illetően.⁵³⁷ A tervezet későbbi tárgyalásai során hangsúlyozta, hogy az akkor tükrözi a mai realitásokat, ha tartalmazza a nem nemzetközi konfliktusokat. Összességében egyetért a szerződések listájának mellékletbe foglalásával is, de kétségesnek ítéli a barátsági szerződések és a kereskedelmi választottbíráskodásra vonatkozó szerződések hatályban maradását egy konfliktus esetén. Mindemellett viszont javasolta a *jus cogens*-t tartalmazó szerződések felvételét is a listába.⁵³⁸ A magyar álláspont – az előbbi önálló javaslatokkal együtt – nagyjából fedi a többi európai államét.

A tervezethez fűzött véleményezések során Magyarország a saját gyakorlatát illetően nem nyilatkozott. Magyarország fegyveres összeütközésekben való részvétele 1945 után nem mindig egyértelmű jogi helyzetet eredményez. Noha a szerző nem foglalkozott mélységében az 1956-os forradalommal, úgy tűnik, az nem gyakorolt hatást az ország megállapodásaira. 1956. november 1-jén, még a szovjet beavatkozás előtt, Nagy Imre miniszterelnök bejelentette, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből, amely azonban a beavatkozás miatt már nem lett megfelelő formában elfogadva, így nem hatályosult.⁵³⁹

Magyarország 1990 után nemzetközi szervezetekben végzett tevékenysége során „találkozott” fegyveres összeütközésekkel. 1999-ben a NATO tagjaként a Jugoszláviát bombázó államok rendelkezésére bocsátotta a magyar légteret, valamint továbbra is biztosította számukra a taszári bázist. A NATO-tagállamok követségei sorra hagyták el Belgrádot, azonban Budapesten továbbra is zavartalanul működött a jugoszláv nagykövetség.⁵⁴⁰ A Magyarország és Jugoszlávia között 1985-ben kötött kétoldalú egyezmény a kettős adóztatás elkerüléséről 2003. január 1-ig hatályban volt, annak ellenére, hogy közben Jugoszlávia szétesett, a területén fegyveres összeütközés zajlott, majd Magyarország szerepet vállalt a bombázásában és végrehajtotta a Biztonsági Tanács által elrendelt szankciókat.⁵⁴¹ A két állam között 1947-ben aláírt barátsági,

⁵³⁷ *Summary record of the 20th meeting*. Sixth Committee, November 9, 2004. A/C.6/59/SR.20. 6. o.

⁵³⁸ *Summary record of the 17th meeting*. Sixth Committee, November 11, 2008. A/C.6/63/SR.17. 6. o.; *Summary record of the 21st meeting*. Sixth Committee, December 1, 2010. A/C.6/65/SR.21. 5–6. o.

⁵³⁹ Lásd: 54/1990. (VII. 3.) OGY határozat a Magyar Köztársaság és a Varsói Szerződés viszonyáról.

⁵⁴⁰ KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó 2006. 398. o.

⁵⁴¹ Lásd a 2003. évi XXV. törvénnyel kihirdetett kettős adóztatás elkerüléséről szóló megállapodást, amelynek záró rendelkezése kijelenti, hogy ezzel szüntetik meg a felek az 1985-ben

együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés is a mai napig hatályban van.⁵⁴² Ugyanígy nem érintette a válság a többi kétoldalú egyezmény, például a konzuli és a kölcsönös jogsegély egyezmény hatályát sem.

Magyarország 2003-ban részt vett az Irakkal szembeni NATO-akcióban is, ennek ellenére a mai napig hatályosnak tekinti az 1938-ban kötött iraki–magyar barátsági szerződést.⁵⁴³ Hatályos a többi kétoldalú megállapodásuk is, sőt például van olyan köztük, amelyet az Országgyűlés kétszer is kihirdetett. Így a Magyar Népköztársaság és az Iraki Köztársaság között a Rádió, Televízió, Film, Színházművészet és Hírszolgálat területén való együttműködés tárgyában, Bagdadban, 1961. október 11-én létrejött egyezményt először kihirdette 1963-ban, majd a biztonság kedvéért 2008-ban is.⁵⁴⁴ Az utóbbi kihirdető jogszabály meg is jegyzi, hogy „az Egyezmény a Magyar Köztársaság vonatkozásában 1962. április 9-én nemzetközi jogilag hatályba lépett”. Arról nem szól, hogy esetleg a hatály állapotában idő közben bármilyen változás lett volna, pedig nyilvánvalóan a háborús helyzetben a médiaszolgáltatások területén való együttműködéshez nem volt ideális a légkör.

Úgy tűnik, Magyarország a kétoldalú nemzetközi szerződéseivel kapcsolatosan sem sieti el azok felmondását vagy más módon történő megszüntetését, még akkor sem, ha a másik szerződő fél területén fegyveres összeütközés zajlik. Természetesen az ENSZ Biztonsági Tanács által előírt szankciókat végrehajtja, így például a repülési tilalmakat, gazdasági szankciókat, de ebben az esetben csak a szankció időtartama alatt nem alkalmazza az érintett megállapodást.

elfogadott ilyen tárgyú megállapodásukat. Az 1985. évi egyezményt az 1988. évi 6. törvényerejű rendelet hirdette ki, amelyet egyébként a mai napig nem sikerült hatályon kívül helyezni az Országgyűlésnek, pedig a másik egyezmény 2003. jan. 1. óta hatályos.

⁵⁴² Lásd: 1948. évi IV. törvény.

⁵⁴³ Lásd: 1940. évi XXXII. tc.

⁵⁴⁴ Lásd az 1963. évi 3. törvényerejű rendeletet és a 111/2008. (IV.30.) Korm. rendeletet.

V. NEMZETKÖZI SZERVEZETEK SZERZŐDÉSEIVEL KAPCSOLATOS SPECIÁLIS KÉRDÉSEK

1. A problémakör összefoglalása

Annak ellenére, hogy az elmúlt bő száz évben a kormányközi nemzetközi szervezetek száma kimagaslóan megnőtt, a jogviszonyaikra vonatkozó nemzetközi szabályozás jóval fejletlenebb, mint az államokra vonatkozó. A nemzetközi szervezetek által kötött szerződésekre irányadó szabályokat ugyan tartalmazza egy egyezmény, azonban az nem lépett még hatályba.⁵⁴⁵ A nemzetközi szervezetek és képviselőik diplomáciai jogait a Nemzetközi Jogi Bizottság 16 évig vizsgálta (1976–1992), majd végső határozat nélkül lezárta.⁵⁴⁶ A szervezetek nemzetközi jogsértések miatti felelősségének szabályain néhány éve dolgozik a Nemzetközi Jogi Bizottság.⁵⁴⁷ Gyakran a szabályok majdnem ugyanúgy szólnak, mint az államokra vonatkozóak, így például az 1986. évi egyezmény a nemzetközi szervezetek szerződéseivel kapcsolatosan ugyanúgy kijelenti, hogy az ellenségeskedések esete nem tartozik az egyezmény hatálya alá, mint az 1969. évi bécsi egyezmény 73. cikke.⁵⁴⁸

E disszertáció témáját illetően a Nemzetközi Jogi Bizottság előtt folyó vitában eddig marginális szerep jutott a nemzetközi szervezetek szerződéseinek. A kérdést túl bonyolultnak tartva, a vita csak arra szorítkozott, hogy a tervezet hatálya alá tartozzanak-e olyan szerződések, amelyekben nemzetközi szervezet is részes fél.⁵⁴⁹ Ahogyan a korábbi fejezetekben látható volt, ezek az egyezmények is a tervezet hatálya alá tartoznak, példaként említhető az ENSZ tengerjogi egyezménye és a biológiai sokféleségről szóló egyezmény, amelyeknek részes fele az Európai Unió is. Ezen

⁵⁴⁵ Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations, Vienna, 1986.

⁵⁴⁶ Relations between states and international organizations – Status, privileges and immunities of international organizations, their officials, experts, etc.. *Report of the International Law Commission on the work of its forty-fourth session*, A/47/10 1992. para. 355, 359–362.

⁵⁴⁷ 2002 óta. Responsibility of international organizations. *Report of the International Law Commission on the work of its fifty-fourth session*, A/57/10 2002. Chp. VIII. para. 465–488.

⁵⁴⁸ 74. cikk (1) bekezdés

⁵⁴⁹ *Report of the International Law Commission*. A/65/10 2010. 291–292. o.

túlmenően a nemzetközi szervezetek szerződéseire gyakorolt hatást nem vizsgálták, utalva arra, hogy esetlegesen erre majd sor kerülhet egy különálló tanulmányban.⁵⁵⁰

A helyzet megítélésének nehézségét több jogkérdés bizonytalansága okozza, különösen a nemzetközi szervezetek felelőssége és az, hogy nemzetközi szervezet lehet-e hadviselő fél. A nemzetközi szervezetek jogalanyisága korlátozott és származékos, csak olyan jogaik és kötelezettségeik vannak, amilyeneket az államok rájuk ruháznak. Tekintettel arra, hogy az államok háborúindítási joga is rendkívül korlátozott, így elméletileg egy nemzetközi szervezet csak két esetben „kerülhet bele” fegyveres konfliktusba: a) kollektív önvédelem, vagy b) az ENSZ Biztonsági Tanács felhatalmazása alapján. Egy nemzetközi szervezetet háborúindítási joggal felruházni tehát nem lehet, az *jus cogensbe* ütköző lenne (érvénytelen szerződés), azonban a gyakorlatban nemzetközi szervezeteknek lehet saját haderejük, amely a szervezet döntése alapján érintett lehet fegyveres konfliktusban. Ma még nincs olyan kormányközi nemzetközi szervezet, amely a tagállamaitól függetlenül, szupranacionális jelleggel tudna dönteni hadi cselekményekről, azonban így is jogi problémákat eredményez a felelősség megállapítása.⁵⁵¹ Szerző véleménye szerint ahhoz, hogy a fegyveres konfliktusok hatása meghatározható legyen a nemzetközi szervezetek szerződéseivel összefüggésben, előbb a nemzetközi szervezetekre vonatkozó felelősségi szabályokat kell lefektetni.

⁵⁵⁰ CAFLISCH, Lucius: *First report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/627 and Add.1. 2010. 3–4. o.; *Report of the International Law Commission*. A/65/10 2010. 292. o.

⁵⁵¹ Ezek a felelősségi kérdések elementáris erővel kerültek felszínre 1999-ben, amikor a NATO BT-felhatalmazás nélkül kezdte bombázni Szerbiát. Noha a kérdés jogtudományi elemzések tömegét vonta maga után, a jogalkotás és a nemzetközi bírói jogalkalmazás nem reagált a helyzetre. Lásd például: LAMM, Vanda: A délszláv háború újabb felvonása a Nemzetközi Bíróság előtt (A NATO bombázások ügye a Bíróság előtt). *Előadások a Balkánról*, Balkán-tanulmányok Központ, Dayton 10 év után, 2005. dec. 9. <<http://www.balkancenter.hu/pdf/elemzes/lammv.pdf>>; SÜLYÖK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Budapest, Gondolat Kiadó 2004. 307–316. o.; SCHWABACH, Aaron: The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia. *Pace International Law Review*, 1999, vol. 11. 405–418. o.; SIMMA, Bruno: NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects. *European Journal of International Law*, Vol. 10. No. 1. 1999. 1–22. o.; BENVENUTI, Paolo: The ICTY Prosecutor and the Review of the NATO Bombing Campaign against the Federal Republic of Yugoslavia. *European Journal of International Law*, 2001, vol. 12. No. 3. 503–530. o.; ROXSTROM, Erik – GIBNEY, Mark – EINARSEN, Terje: The NATO Bombing Case (Bankovich et al. v. Belgium et al.) and the Limits of Western Human Rights Protection. *Boston University International Law Journal*, 2005, vol. 23. 55–136. o.; *Legality of Use of Force Cases* (Serbia and Montenegro v. Belgium, Canada, France, Germany, Italy, Netherlands, Portugal, United Kingdom), ICJ, Judgment of 15 December 2004.

Mindenesetre a következő részben a szerző bemutat néhány példát a nemzetközi szervezetek gyakorlatából, bővebben kitérve az Európai Unióval kapcsolatos kérdésekre.

2. Néhány példa a nemzetközi szervezetek gyakorlatából

2.1. Szerződések, amelyek kifejezett rendelkezést tartalmaznak a fegyveres összeütközés esetére

Nemzetközi szervezetek rendszeresen folytatnak tevékenységeket olyan területen, ahol éppen tart, nemrég volt, vagy a közeljövőben lehet fegyveres konfliktus. A békefenntartás, humanitárius segítségnyújtás, gazdasági fejlesztési együttműködések tipikusan a fejlődő világ országaiban zajlanak. Ezeknek a tevékenységeknek a végzése során a nemzetközi szervezetek tisztában vannak azzal, hogy olyan térségben működnek, ahol fennáll a fegyveres összeütközések kockázata. A nemzetközi szervezetek tipikusan megállapodást kötnek a fogadó államokkal, amelyben gyakran kitérnek a fegyveres összeütközések esetére is. Ezek a rendelkezések kétféleképpen jelennek meg: a) konfliktus esetén is alkalmazandónak nyilvánítják a szerződést⁵⁵², b) *vis major* klauzula keretében szabályozzák az ellenségeskedések esetét⁵⁵³.

Több olyan nemzetközi szervezet is van, amely akár tagállamok, akár harmadik államok területén fegyveres erőket állomásoztat. Ennek a leggyakoribb oka a békefenntartás. Ilyen esetben a nemzetközi szervezet az érintett állammal tipikusan egyezményt köt az ott állomásozó fegyveres erők jogállásáról (*Status-of-Forces Agreement, SOFA*). Számos ilyen megállapodást kötött például az Európai Unió afrikai államokkal, amelyben kivétel nélkül mindig a misszió vége jelenti a szerződés megszűnését és semmilyen más kritériumot nem határoznak meg.⁵⁵⁴ A gyakorlat azt

⁵⁵² Lásd pl.: a Loméi egyezményeket jelen fejezet 2.2.2. pontjában.

⁵⁵³ Lásd pl.: DELAUME, G. R.: Excuse for Non-Performance and Force Majeure in Economic Development Agreements. *Columbia Journal of Transnational Law*, 1971, vol. 10. 242–266. o.; GREENFIELD, Don – ROONEY, Bob: Aspects of International Petroleum Agreements. *Alberta Law Review*, 1999, Vol. 37. No. 2. 352–386. o.

⁵⁵⁴ Ugyanez jellemző az ENSZ Modell egyezményére is a fegyveres erők jogállásáról. Lásd: *Model status-of-forces agreement for peace-keeping operations*, General Assembly Resolution A/45/594 1990.

mutatja, hogy ezekre a megállapodásokra nem gyakorol hatást a konfliktus fokozódása, a fegyveres összeütközés intenzitásának változása.⁵⁵⁵ Ebben az esetben a nemzetközi szervezet köti a szerződést egy állammal. A nemzetközi szervezet rendelkezésére bocsátott fegyveres erők jogállását nem csak a fogadó állammal célszerű rendezni, hanem a küldő államokkal is. Ennek megfelelően a NATO és az EU keretében is létezik megállapodás a tagállamok között a fegyveres erők jogi helyzetéről.

A NATO keretében kötött 1951. évi egyezményt a NATO tagjai kifejezetten arra az esetre kötötték, amikor az egyik tagállam fegyveres erői tartózkodnak a másik tagállam területén. A XV. cikke kimondja, hogy „a Megállapodás érvényben marad az Észak-atlanti Szerződést érintő háborús cselekmények esetén is [...] továbbá az érintett Szerződő Felek azonnal felülvizsgálják a Megállapodás rendelkezéseit, különös tekintettel a III. és a VII. Cikkre, s olyan változtatásokat eszközölhetnek, amelyeket előnyösnek találnak a Megállapodás közös alkalmazása szempontjából.” (A III. cikk az állomány tagjainak az ország területére történő be- és onnan kiutazásával kapcsolatos, a VII. cikk pedig a büntetőjogi és fegyelmi joghatóság kérdését rendezi.) A XV. cikk 2. bekezdés szerint „Ilyen háborús cselekmények esetén minden Szerződő Fél, érintettsége mértékéig jogosult felfüggeszteni a többi Szerződő Félhez intézett jegyzékkel, 60 napos határidővel ezen Megállapodás bármely rendelkezése alkalmazását. Amennyiben élnek ezzel a joggal, a Szerződő Feleknek azonnal konzultálniuk kell az ügyben, hogy a felfüggesztett rendelkezést megfelelőre váltsák fel.”⁵⁵⁶ A NATO tagállamai közötti megállapodás tehát egyértelműen rendelkezik a hatályban maradásról és kötelezi a feleket, hogy fegyveres összeütközés esetén módosítsák a megállapodást az akkori érdekeknek megfelelően.

Az Európai Unió tagállamai között, az EU intézményei rendelkezésére bocsátott fegyveres erők jogállásával kapcsolatos egyezmény nem utal semmilyen formában egy esetleges konfliktus esetére, nem tartalmaz a NATO egyezményhez hasonló szabályt.⁵⁵⁷

⁵⁵⁵ Az Európai Unió fegyveres erőinek jogállásáról szóló megállapodásokról lásd részletesen: SARI, Aurel: Status of Forces and Status of Mission Agreements under the ESDP: The EU's Evolving Practice. *European Journal of International Law*, Vol. 19. No. 1. 2008. 67–100. o.

⁵⁵⁶ Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty regarding the Status of Their Forces, London, 1951. UN Reg. No. I-2678. Magyarországon kihirdette: 1999. évi CXVII. tv. az Észak-atlanti Szerződés tagállamai közötti, fegyveres erők jogállásáról szóló Megállapodáshoz történő csatlakozásról, a Megállapodás kihirdetéséről, valamint a Megállapodáshoz kapcsolódó egyes jogszabályok módosításáról

⁵⁵⁷ Agreement between the Member States of the European Union concerning the status of military and civilian staff seconded to the institutions of the European Union, of the headquarters and forces which may be made available to the European Union in the context of the preparation and

2.2. Az Európai Unió szerződéseivel összefüggő kérdések fegyveres konfliktus esetén

Az Európai Unió gyakorlatával összefüggésben két különböző helyzet vizsgálható meg. Az egyik, amikor valamely tagállam nem teljesíti az alapító szerződésekből fakadó kötelezettségeit fegyveres konfliktusra hivatkozással. A másik esetben a kutatás azokra a szerződésekre irányul, amelyeket az Európai Unió kötött harmadik államokkal.

2.2.1. Az Európai Unió alapító szerződéseinek nemteljesítése fegyveres konfliktus esetén

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés 347. cikke (az EK Sz. korábbi 297. cikke) szerint „a tagállamok konzultálnak egymással annak érdekében, hogy közösen megtegyék a szükséges intézkedéseket annak megakadályozására, hogy a belső piac működését hátrányosan befolyásolják az olyan intézkedések, amelyek megtételére egy tagállam a közrend fenntartását befolyásoló, súlyos belső zavarok esetén, háború, háborús fenyegetést jelentő, súlyos nemzetközi feszültség esetén, vagy a béke és nemzetközi biztonság fenntartása céljából vállalt kötelezettségei teljesítése érdekében kényszerül.” A 347. cikk (az EK Sz. korábbi 297. cikke) ehhez még hozzáteszi, hogy ha az említett intézkedések a belső piacon belüli versenyfeltételekre torzító hatást gyakorolnak, akkor a Bizottság az érintett állammal együtt megvizsgálja, hogyan lehet ezeket az intézkedéseket a Szerződésekben megállapított rendelkezésekhez igazítani. A Bizottság, vagy bármely tagállam közvetlenül a Bírósághoz fordulhat, ha megítélése szerint egy másik tagállam visszaél a 347. cikkben megállapított hatáskörével.⁵⁵⁸

Tekintettel arra, hogy 1957, tehát az Európai Gazdasági Közösség létrehozatala óta a részes államok között fegyveres konfliktus nem volt, így ezt a szakaszt csak olyan

execution of the tasks referred to in Art. 17 (2) of the Treaty on European Union, including exercises, and of the military and civilian staff of the Member States put at the disposal of the European Union to act in this context (EU SOFA), 17 Nov. 2003. Official Journal C321/6. Magyarországi kihirdetés nem ismeretes.

⁵⁵⁸ Eredetileg a 224. és 225. cikkek. Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 53. évfolyam, 2010. március 10. Közleményszám: 2010/C 83/01.

esetekre alkalmazták, amikor az egyik részes állam és egy külső állam volt érintett valamely konfliktusban, illetve súlyos belső zavarokra hivatkozással. Az Egyesült Királyság és Argentína közötti falklandi háború idején ez a szakasz szolgált jogi alapul ahhoz, hogy az Egyesült Királyság szigorúbb szankciókat érvényesíthessen Argentínával szemben, mint maga a Közösség.⁵⁵⁹

A 347. cikk értelmezése és alkalmazása továbbra is tartogat még kérdéseket.⁵⁶⁰ A Bíróság előtt a tagállamok több alkalommal is hivatkoztak érvként erre a cikkre, azonban sok esetben a Bíróság az ítéletében nem is említette azt.⁵⁶¹ Szerző két ügyet talált, amelyekben a Bíróság kifejezetten foglalkozott ezzel a kimentési lehetőséggel. Ezekben az esetekben a Bíróságnak azt kellett felmérnie, hogy a tagállam megfelelő módon alkalmazta-e ezt a szakaszt, tehát a tagállam által bevezetett kereskedelmi, gazdasági korlátozások valóban indokoltak-e. Egy észak-írországi esettel kapcsolatosan a Bíróság kiemelte, hogy erre a szakaszra csak kivételesen és rendkívül súlyos helyzetben lehet hivatkozni. Mindemellett egyetértett abban, hogy az észak-írországi események súlyos belső zavarnak tekinthetők.⁵⁶²

Az 1990-es évek elején Görögország embargót vezetett be Macedónia Volt Jugoszláv Köztársasággal szemben, amelyet a Bizottság kifogásolt és a Bíróság elé került az ügy. Görögország arra hivatkozott, hogy Macedónia magatartása eléri a háborús fenyegetettség szintjét, így jogszerű az általa kivetett korlátozás a Szerződés említett szakasza alapján. Az ügy ítélet nélkül zárult, mivel időközben a görög és a macedón kormány számos kérdésben megegyezett, és a görögök megszüntették az embargót. A Bíróság azonban hozott egy végzést az ideiglenes intézkedések iránti kérelem elutasítása tárgyában. Ebből kitűnnek a felek érvei és a Bíróság véleménye,

⁵⁵⁹ *Comments and observations received from international organizations – Effects of armed conflicts on treaties*. International Law Commission, 2008, A/CN.4/592. 3. o.

⁵⁶⁰ Lásd például: Written Question E-2426/00 by Jeffrey Titford (EDD) to the Commission. Article 297 (ex Article 224) of the Treaty establishing the European Community. Official Journal 103 E, 03/04/2001.

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:92000E2426:EN:HTML>>; BOHR, Sebastian: Sanctions by the United Nations Security Council and the European Community. *European Journal of International Law*, 1993, vol. 4. 256–268. o.

⁵⁶¹ STEFANO, Constantin – XANTHAKI, Helen: Article 224 of the Treaty of Rome and the Repercussions of Case C-120/94. *Web Journal of Current Legal Issues*, 1995, No. 3. 3–6. o.

<<http://webjcli.ncl.ac.uk/articles3/stefan3.rtf>>

⁵⁶² *Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, European Court of Justice, Judgment of 15 May 1986. Case 222/84 (1986) ECR 1651. Lásd különösen az ítélet 27. szakaszát.

miszerint az eljárás teljes lefolytatása szükséges ahhoz, hogy mérlegelni tudja a joghelyzetet.⁵⁶³ Erre azonban a megegyezés miatt nem került sor.⁵⁶⁴

Nem mondható, hogy egyértelműen kikristályosodott volna az európai uniós ítélkezés a kérdésben, azonban az látható, hogy a tagállamok is ritkán hivatkoztak a 347. cikkre, illetve annak korábbi megfelelőire. Az Európai Unió alapító szerződéseivel kapcsolatosan tehát kijelenthető, hogy lehetséges tőlük az eltérés a) súlyos belső zavarok, b) háború, c) háborús fenyegetést jelentő, súlyos nemzetközi feszültség, vagy d) a béke és nemzetközi biztonság fenntartása céljából vállalt kötelezettségek teljesítése érdekében. Az eltérést maga a szerződés rendelkezése teszi lehetővé, a konfliktus maga nem gyakorol hatást a szerződésre.

2.2.2. Az Európai Unió és harmadik állam közötti nemzetközi szerződés nemteljesítése fegyveres konfliktus miatt

Az Európai Unió rendszeresen köt nemzetközi szerződéseket harmadik államokkal, amelyek nem tagjai az Uniónak. Ide tartozik majdnem 800 kétoldalú egyezmény a legkülönbözőbb tárgykörben, így például légi szolgáltatások, halászat, pénzügyi támogatás, vízum, kereskedelmi együttműködés és adatvédelem témájában.⁵⁶⁵ Ezen kívül az Unió megközelítően 250 multilaterális szerződésben részes fél, olyan jelentőségekben is, mint az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO) Alapszabálya, a Kereskedelmi Világszervezetet (WTO) létrehozó megállapodás, az ENSZ tengerjogi egyezménye, a biológiai sokféleségről szóló egyezmény és a klímaváltozás elleni egyezmény.⁵⁶⁶

Az Európai Unió és harmadik államok között kötött szerződéseket egy fegyveres konfliktus a nemzetközi szerződések felfüggesztésére, megszüntetésére vonatkozó többi szabályon alapulva érinthet, valamint az ellenintézkedés szabályai szerint. Az Európai

⁵⁶³ *Commission v Greece*, European Court of Justice, Order of 29 June 1994. Case C-120/94R. European Court Reports, 1994, I-3040.

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994CO0120:EN:PDF>>

⁵⁶⁴ A Bíróság elnöke 1996-ban törölte az ügyet. Lásd: Order of the President of the Court of 19 March 1996. *Commission of the European Communities v Hellenic Republic. Removal from the register.* Case C-120/94. European Court Reports, 1996, I-01513.

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994CO0120%2801%29:EN:PDF>>

⁵⁶⁵ Lásd: Treaties Office Database – List of bilateral treaties:

<<http://ec.europa.eu/world/agreements/searchByType.do?id=1>>

⁵⁶⁶ Lásd: Treaties Office Database – List of multilateral treaties:

<<http://ec.europa.eu/world/agreements/searchByType.do?id=2>>

Unió több olyan állammal is kötött együttműködési megállapodást, amelyek később fegyveres összeütközés szereplőjévé váltak. Ezek közül két területet érdemes alaposabban megvizsgálni, az egyik a volt Jugoszlávia, a másik az afrikai térség.

Az Európai Gazdasági Közösség (EGK) és tagállamai 1980-ban kötöttek Jugoszláviával együttműködési megállapodást,⁵⁶⁷ amelyet az EGK Tanácsa 1983-ban jóváhagyott.⁵⁶⁸ Tekintettel a Jugoszlávia szétesésével összefüggésben kialakult fegyveres összeütközésekre, a Tanács először felfüggesztette,⁵⁶⁹ majd két héttel később felmondta a szerződést (6 hónapos felmondási időt tűzve ki).⁵⁷⁰ Néhány héttel később a szerződés által eredetileg biztosított vámkedvezményeket újra bevezette a Közösség azon újonnan függetlenné vált, korábbi jugoszláv tagköztársaságok tekintetében, amelyek a békefolyamathoz tevékenyen hozzájárultak.⁵⁷¹ A felfüggesztő rendeletben a Tanács a döntés magyarázataként több indokot is megjelöl, így azt, hogy a) a Jugoszlávia területén zajló események veszélyeztetik a nemzetközi békét és biztonságot, b) alapvető változás állt be a körülményekbe a szerződéskötés időpontjához képest, és c) a Közösség felhívása ellenére az összeütközésben részes felek nem tartják be a fegyverszüneti megállapodást.

Az egyezmény felfüggesztése, majd felmondása közvetlen következményekkel járt olyan magánszemélyekre nézve, akik a volt Jugoszlávia területéről importáltak árut a Közösség területére. Ezzel összefüggésben több jogvita is keletkezett, és egy német bíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelemmel fordult az Európai Bírósághoz a felfüggesztő rendelet érvényességét illetően. A *Racke-ügyben*⁵⁷² a Bíróságnak azt kellett megvizsgálnia, hogy a felfüggesztés és az azt követő megszüntetés megfelelt-e a nemzetközi jog szabályainak. A főtanácsnok indítványában arra hivatkozott, hogy a cselekmények megfeleltek a nemzetközi jog szabályainak, a szerződés vagy

⁵⁶⁷ Cooperation Agreement between the European Economic Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia signed in Belgrade on 2 April 1980.

⁵⁶⁸ Council Regulation (EEC) No. 314/83 of 24 January 1983 on the conclusion of the Cooperation Agreement between the European Economic Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, Official Journal 1983, L41. 1. o.

⁵⁶⁹ Council Regulation (EEC) No. 3300/91 of 11 November 1991, Official Journal 1991, L 315. 1. o.

⁵⁷⁰ Council Decision No. 91/602/EEC of 25 November 1991, Official Journal 1991, L 325. 23. o.

⁵⁷¹ BRANDTNER, Barbara – ROSAS, Allan: Human Rights and the External Relations of the European Community: An Analysis of Doctrine and Practice. *European Journal of International Law*, 1998, vol. 9. 478. o.

⁵⁷² *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*. European Court of Justice, Judgment of 16 June 1998. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. Case C-162/96. European Court Reports 1998, I-03655.

lehetetlenült, vagy a körülmények alapvető megváltozása következett be.⁵⁷³ A Bíróság a körülmények alapvető megváltozását helyénvalónak, a megszüntető rendelet érvényességét megfelelőnek találta.⁵⁷⁴ A Közösség mint a fegyveres konfliktusban nem érintett fél alkalmazhatott tehát ellenintézkedést (egyoldalú felfüggesztés) és a nemzetközi jog általános szabályai szerinti megszüntetést (körülmények alapvető megváltozása).

Ettől némiképp eltérő a Loméi egyezményeken alapuló együttműködés az afrikai, karib és csendes-óceáni térséghez tartozó államokkal. Az első ilyen egyezményt 1975-ben kötötte az Európai Gazdasági Közösség, jelenleg a IV. Loméi egyezmény van hatályban, amelyet 2000-ben írtak alá Cotonou-ban. Az egyezmény több rendelkezéséből is kitűnik, hogy érvényben marad és alkalmazandó akkor is, ha valamelyik részes fél területén, vagy ilyen felek között fegyveres összeütközések alakulnak ki. A 96. cikk azonban lehetővé teszi „a nemzetközi jognak megfelelő intézkedések” meghozatalát, amennyiben súlyosan megsérül az emberi jogok, demokratikus elvek és a jogállamiság követelménye. A 96. cikk 2. (c) pontja hangsúlyozza, hogy a szerződés felfüggesztése csak legvégső esetben lehetséges.⁵⁷⁵

Tekintettel arra, hogy az 1990-es években különösen sok fegyveres összeütközés alakult ki a régióban, 1998-ban a Bizottság úgy döntött, felülvizsgálja az Unió kapcsolatait és együttműködését a konfliktus sújtotta államokkal. A felülvizsgálat közvetlen oka a közép-afrikai válság, a fokozódó erőszak volt a Kongói Demokratikus Köztársaság és a környező államok területén. A Bizottság által készített jelentés kiemeli, hogy a Loméi egyezmény megsértését jelenti már önmagában az, ha a részes államok között fegyveres konfliktus tör ki. Erre válaszként az EU többféle ellenintézkedést alkalmazhat: megtagadhatja bizonyos szerződések megkötését, követelheti békés vitarendezési eszközök igénybevételét a hadban álló felek között, magyarázatot követelhet, befagyaszthat bankszámlákat, korlátozhatja a juttatások felhasználását és végső soron felfüggesztheti a segélyezést, amelyek a szerződés alapján

⁵⁷³ Opinion of Mr Advocate General Jacobs delivered on 4 December 1997. *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. Case C-162/96. European Court Reports 1998, I-03655.
<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61996CC0162:EN:HTML>>

⁵⁷⁴ *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*. European Court of Justice, Judgment of 16 June 1998. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. Case C-162/96. European Court Reports 1998, I-03655. para. 53–60.

⁵⁷⁵ Partnership agreement between the members of the African, Caribbean and Pacific Group of States of the one part, and the European Community and its Member States, of the other part, signed in Cotonou on 23 June 2000. Official Journal 2000, L 317. 3–286. o.

járnának. Ez nem a teljes egyezmény, hanem csak bizonyos szakaszok felfüggesztését jelenti. A bizottság jelentése azonban kiemeli, hogy végső soron az EU hivatkozhat a körülmények alapvető megváltozására, ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa nem hozott határozatot a konfliktus tekintetében. Ugyanis ha a Biztonsági Tanács előír intézkedéseket és esetlegesen még az agresszort is meghatározza, akkor a BT határozatnak megfelelően kell cselekedni. Viszont ha a BT nem dönt, akkor az EU számára megszüntetési lehetőségként nyitva áll a körülmények alapvető megváltozása, illetve kimentési okként a *vis major*.⁵⁷⁶

2.2.3. Összegzés

Az Európai Unió által kötött nemzetközi szerződések esetében a fegyveres konfliktusnak önmagában nincs felfüggesztő vagy megszüntető hatása, hanem a nemzetközi jog általános szabályait alkalmazza az EU. Ennek megfelelően találunk példát arra, hogy egy fegyveres konfliktus a körülmények alapvető megváltozását jelenti, ami véget vet a szerződésnek, valamint olyan példát is, amikor az EU ellenintézkedést alkalmaz a jogsértővel szemben, ennek keretében felfüggeszt rendelkezéseket, vagy a teljes szerződést. Harmadik variációként pedig látható, hogy az Európai Unió teljesíti a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében az ENSZ által előírt intézkedéseket, amelynek garanciája számos helyen megtalálható az alapszerződésekben.⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ Co-operation with ACP Countries Involved in Armed Conflicts. Communication from the Commission to the Council and the Parliament, Brussels, May 19, 1999. COM(1999)240 final. Nem jelent meg a Hivatalos Lapban, szövegét lásd az Archive of European Integration honlapján. <http://aei.pitt.edu/4948/1/003141_1.pdf>

⁵⁷⁷ Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 53. évfolyam, 2010. március 10. Közleményszám: 2010/C 83/01. 3. cikk (5), 21. cikk (1).; A 2007. december 13-án aláírt Lisszaboni Szerződést elfogadó kormányközi konferencia zárónyilatkozatához csatolt nyilatkozatok közül a 13. sz. Nyilatkozat a közös kül- és biztonságpolitikáról. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 53. évfolyam, 2010. március 10. Közleményszám: 2010/C 83/01.

VI. KÖVETKEZTETÉSEK

„A tudomány csak a gyakorlat visszatükröződése, rendszerezése és szintézise, de gyakran egyszerűen csak a szerző személyes véleményét és preferenciáit mutatja meg.”⁵⁷⁸
(Lucius Caflisch)

A nemzetközi jogrendszer egészére nézve a változásokat az elmúlt évszázadokban a nagy háborúk hozták, gondoljunk csak a 30 éves háború által megteremtett vesztfáliai békerendszerre, a napóleoni háborúkat követő *status quóra*, vagy a még jelentősebb nemzetközi jogfejlesztő hatással bíró első és második világháborúra. A mai nemzetközi jogrendszer tulajdonképpen 1945-ben született meg az ENSZ létrejöttével. Azóta eltelt majdnem 70 év és a nemzetközi kapcsolatokban számottevő változások történtek.⁵⁷⁹ Általános vélemény, hogy jelenleg a nemzetközi közösség olyan kihívások előtt áll, amelyeket ha nem sikerül megoldania, elképzelhető egy újabb világegés.

Nem a nemzetközi jog szűken vett területére tartozik annak vizsgálata, hogyan lehet a nemzetközi közösség viszonyaiban beálló változásokat békésen levezetni, átélni. E disszertáció mégis megkísérel stabilan alkalmazható szabályokat teremteni egy olyan szituációra, nevezetesen az államok közötti ellenségeskedésekre, amely maga jelenti a változást.⁵⁸⁰ Szerző is a stabil jogrend igénye mellett teszi le a voksát, kiáll a szerződéses viszonyok védelme mellett. A *pacta sunt servanda* elv a nemzetközi szerződések jogának alapelve. A bécsi egyezmény alapján elméletileg minden olyan cselekmény, amely egy nemzetközi szerződés hatályát befolyásolja, konszenzuson alapul. Azonban a nemzetközi jogban hiányzó kötelező vitarendezés és az erőszak tilalma nem sok hatásos önszegélyezési eszközt hagyott az államok kezében. Mára a nemzetközi szerződések egyoldalú felfüggesztése, megszüntetése az önszegély egyik

⁵⁷⁸ CAFLISCH, Lucius: *Note on draft article 5 and the annex to the draft articles – Effect of armed conflicts on treaties*. May 18, 2011. A/CN.4/645 2011. 4. o.

⁵⁷⁹ Lásd például: BODNÁR László: *Az ezredvég kihívásai a nemzetközi jog alapelveivel szemben*. *Acta Juridica et Politica*, Szeged 2001.; HERCZEGH Géza: *A nemzetközi jog „holdudvarában”*. *In memoriam Nagy Károly – Acta Juridica et Politica*, Szeged 2002. 201–209. o.

⁵⁸⁰ A nemzetközi közösség stabilitás iránti igényéről és a nemzetközi jog változásainak korlátjairól lásd: VALKI László: *A nemzetközi jog sajátos társadalmi természete*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1981. Valki László mottóként idézi Roscoe Pound híres mondását, amely ide is illik: „A jogrend tartós dilemmája a stabilitás szükségességének összeegyeztetése a változás kikerülhetetlenségével.”

legfontosabb és talán leghatásosabb fajtája. A nemzetközi szerződések felfüggesztését elrendelheti a Biztonsági Tanács, az államok pedig akár saját jogukon, akár *erga omnes* felelősségi körben alkalmazhatják ellenintézkedésként is. Ezekre a megoldásokra különösen gyakran kerül sor fegyveres összeütközések idején. Ennek köszönhetően az elmúlt évtizedekben összemosódott a határa annak, hogy mikor milyen jogi alapon nyugszik az intézkedés.

A nemzetközi jog rendszerébe tartozó szabályok tisztázásával, a rendszer elméleti egységessége iránti törekvéssel a jogászok azt remélik, hogy ily módon növelhető a nemzetközi jog betartása iránti hajlandóság is. Egyesek ezt erősen kétlik,⁵⁸¹ azonban a szerző szerint a szabályok koherens rendszerére mindenképpen szükség van. A rendszer egyértelművé tétele hasznos lenne az államok számára is, amelyek gyakran összevissza hivatkoznak az egyes megszűnési okok feltételeire, összekeverve azokat a jogellenességet kizáró körülményekkel.⁵⁸² Általában a politikai akarathoz keresnek jogi érveket, amely azonban egy nemzetközi bíróság előtt ingatag lábakon áll.⁵⁸³

A nemzetközi jog még nem érte el azt a fokú merevséget, ami a legtöbb nemzeti jogrendszert jellemzi, így egyrésztől valóban ki van téve a nemzetközi politika változásainak, másrésztől viszont rugalmasabban tud válaszokat nyújtani a megoldandó élethelyzetekre. Az egyik ilyen élethelyzet, amely rugalmas megoldást igényel, a fegyveres összeütközések esete. Szerző a rugalmasság alatt nem azt érti, hogy egy minden jogalkalmazó által „a gumihoz hasonlóan nyújtható” szabályról legyen szó, hanem azt, hogy az általános szabályoktól eltérő szabály alkalmazására legyen lehetőség. A nemzetközi szerződések jogát átható konszenzus elv és a *pacta sunt servanda* elv végletes védelmezése nem ésszerű és az államok véleménye is ellentétes azzal. Ennek köszönhetően a nemzetközi jog több olyan rendkívüli körülményt ismer el, melyek az államokat mentesíthetik bizonyos nemzetközi kötelezettségeik alól. Ilyen a szerződések megszűnésénél a lehetetlenülés és a körülmények alapvető megváltozásának esete, a felelősségtan keretében pedig a jogellenességet kizáró körülmények egy része. A fegyveres összeütközés is egy ilyen rendkívüli esemény,

⁵⁸¹ MOORE, John Norton: Enhancing Compliance with International Law – A Neglected Remedy. *Virginia Journal of International Law*, 1998–1999, vol. 39. 881–1016. o.

⁵⁸² SIMMA, Bruno: Termination and Suspension of Treaties: Two Recent Austrian Cases. *German Yearbook of International Law*, 1978, vol. 21. 74. o.

⁵⁸³ Lásd például a Bős–Nagymaros ügyben Magyarország cselekedeteit és érvelését. Erről például: BODNÁR, László: A nemzetközi szerződések megszűnésének kérdései a Nemzetközi Bíróságnak a bős–nagymarosi beruházás ügyében hozott ítéletében. *Tanulmányok dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára, Acta Juridica et Politica*, Szeged 2000. 81–90. o.

azonban a 20. században megváltozott nemzetközi jogrendben eddig nem találták meg a pontos jogrendszerbeli helyét.

A jogtörténet példáiban azt láttuk, hogy a fegyveres összeütközés egy volt a szerződésmegszűnési okok közül. A lehetetlenüléshez hasonlóan maga az esemény bekövetkezése már a szerződések megszűnését eredményezte azzal az eltéréssel, hogy míg a lehetetlenülés egy szerződés esetében állt be, addig a fegyveres összeütközés minden szerződést megszüntetett. A 20. század eleji joggyakorlat elmozdult ettől egy vegyes, bizonyos esetekben ellentmondó jogalkalmazás irányába. Az elméletben különböző nézetek alakultak ki a hatást illetően, így a szerződő felek akaratának az elve, a szerződő felek száma szerinti csoportosítás és a szerződés tárgy szerinti osztályozási elv. A jogelmélet választ próbált adni a nemzetközi kapcsolatokban és jogban akkoriban, tehát a 19. sz. végén, 20. sz. elején bekövetkező változásokra.

1945-ben az ENSZ Alapokmánya és az erőszak tilalma rendszerének felállítása elemi hatást gyakorol az egész jogrendszerre. Többek között az államok kodifikálják a háborúindítás jogával kapcsolatos szabályokat (*ius ad bellum*) és a fegyveres konfliktusok folytatására irányadó szabályokat (*ius in bello*), azonban a gyakorlatban ez még kevésnek bizonyul. Továbbra is van a fegyveres összeütközéseknek olyan aspektusuk, így például azok nemzetközi szerződések jogával összefüggő kérdései, amelyek csak szokásjogi alapokon nyugszanak, nem pontosan ismert tartalommal.

„A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre” cím összefoglaló jellegű. Beletartozik annak a vizsgálatának, hogy mi lett a fentebb említett önálló szerződésmegszűnési esettel, milyen jogterületeket érint ma ez a téma, milyen szabályozási hiányosságok és igények vannak, valamint a nemzetközi jog modern rendjében hol a helye a témának és a szabályozásnak. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása a nemzetközi jog számos „klasszikus” területét érinti, így az alapelveket, a nemzetközi szerződések jogát, a felelősségtant és a humanitárius jogot is. A hatás tág fogalma alatt érthetjük azt a helyzetet, amikor egy állam a fegyveres cselekményekre válaszoló önvédelemként vagy ellenintézkedésként felfüggeszti valamely szerződés alkalmazását és azt is, amikor a Biztonsági Tanács határozata rendel el ilyen intézkedést a konfliktus miatt. Az is ide tartozhat, amikor egy nem nemzetközi összeütközésben érintett állam nem tudja teljesíteni a nemzetközi szerződéseit és lehetetlenülésre, körülmények alapvető megváltozására hivatkozik, vagy például *vis major*ként tekint az eseményre. A közös pont mindegyikben az, hogy van egy fegyveres

összeütközés és van egy nemzetközi szerződés, amelynek a hatálya megkérdőjeleződik. A hatály tényleges megváltozásának a jogalapja azonban teljesen különböző ezekben az esetekben.

Különbséget kell tenni a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések által előidézhető hatások között. A nem nemzetközi fegyveres konfliktusok gyakori jelenségek és sok esetben nem elhanyagolható bennük más államok érdekeltsége, részvétele. Mindezek ellenére a nem nemzetközi fegyveres összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása szűk körben képzelhető el, mivel ilyenkor a konfliktus csak a szerződésben részes egyik félt érinti. A nem nemzetközi fegyveres összeütközésben érintett állam a bécsi egyezmény általános szabályainak megfelelően kérheti a szerződésben részes többi féltől a felfüggesztést, módosítást, megszüntetést. Az is elképzelhető, hogy sikerrel hivatkozhat bizonyos jogellenességet kizáró körülményekre. Azonban mivel csak egy oldal érintett a konfliktusban, így nem tekinthetünk el attól, hogy a joghatás egyezségen alapuljon. A harmadik, a konfliktusban nem érintett államok számára lehetséges a szerződések felfüggesztése ellenintézkedésként vagy *erga omnes* felelősségi körben is. Amennyiben pedig a Biztonsági Tanács hozott a konfliktussal kapcsolatosan releváns határozatot, akkor az lesz a felfüggesztés jogalapja az ENSZ Alapokmányának megfelelően. A nem nemzetközi összeütközések nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatása tehát nem a történeti szerződésmegszűnési esetnek az „utódintézménye”. Ez annál is inkább így van, mivel a jogtörténetben sem volt elfogadott, hogy belső fegyveres konfliktus esetén az állam egyoldalúan megszüntethesse a nemzetközi szerződéseit.

A nemzetközi fegyveres összeütközések által okozott joghelyzet elbírálásának kiinduló pontja az erőszak tilalma. Az mindenki által betartandó és feltétlen alkalmazást igénylő norma. Alapelv, amely áthatja az egész jogrendszert. Megsértése érvénytelenséget eredményez; az általa előidézett állapot nem ismerhető el jogszerűként; jogilag érvénytelen, olyan mintha nem is létezne. Az *ex injuria jus non oritur* elv értelmében a jogellenes cselekményből jog nem származhat. Ezek alapján az erőszak tilalmába ütköző módon kialakult fegyveres konfliktusra az állam nem hivatkozhat annak érdekében, hogy mentesüljön nemzetközi szerződéses kötelezettségei alól. Az elv elméletben kiváló, a gyakorlatban azonban beárnyékolják egyrészt az erőszak tilalma és az agresszió fogalmának meghatározásához kapcsolódó bizonytalanságok, másrészt a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetése esetén

alkalmazandó eljárás nehézségei, nevezetesen a Biztonsági Tanács esetenkénti döntésképtelensége. A jog alapján fegyveres összeütközésre csak a Biztonsági Tanács engedélyével kerülhetne sor, azonban a gyakorlatban ez nem így van. Léteztek és valószínűleg lesznek is még olyan fegyveres összeütközések, amelyekkel összefüggésben a Biztonsági Tanács nem „hirdette ki” az agresszor kilétét. A Biztonsági Tanács az agresszorra nyilvánítástól még azokban az esetekben is tartózkodik, amikor igencsak egyértelmű a helyzet. Előfordultak olyan fegyveres konfliktusok is, amellyel kapcsolatosan pedig még csak határozatot sem hozott a Biztonsági Tanács.

A konfliktus azonban létezik, és az államoknak kell eldönteniük, mi az alkalmazandó jog. Ráadásul nem minden esetben egyértelmű, ki kezdte a konfliktust és pontosan mikor. Az államok számos intézkedést hozhatnak, amelyek jogellenessége kizárt lesz az önvédelem és ellenintézkedés szabályainak megfelelő alkalmazása esetén. Azonban az államok nem kívánják a lehetőségeiket csak ezekre a szűk körben alkalmazható és szigorúan korlátozott kimentési esetekre szorítani. Szeretnék átmenteni a jelenbe azt a történeti jogintézményt, amely lehetővé tette számukra a fegyveres összeütközések hatásának befolyásolását az elsődleges, szerződéses jogviszony keretében. 1969-ben, a nemzetközi szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény elfogadásakor az államok közössége még nem állt készen arra, hogy egy ilyen szabályrendszert megalkosson, de kifejezte igényét, hogy arra egyszer sor kerülhet. Az egyezmény 73. cikkének megfelelően a nemzetközi fegyveres összeütközések esete nem tartozik az egyezmény hatálya alá. Az azóta eltelt több mint negyven év megmutatta mind az államok, mind a jogtudománnyal foglalkozók számára, hogy a szabályozás szükséges és növelné a jog uralmát, kiszámíthatóságát. Ennek köszönhetően előbb 1985-ben a Nemzetközi Jogi Társaság, majd 2004 és 2011 között a Nemzetközi Jogi Bizottság foglalkozott a témával. Az utóbbi olyan szerződéstervezetet készített el, amely egyben a feltárt szokásjog kodifikálását és a jog fejlesztését is jelenti. A tervezetet a Bizottság 2011 őszén zárta le, miután az ENSZ Közgyűlésének Hatodik Bizottsága második olvasatban is elfogadta.

Mind a Nemzetközi Jogi Bizottság, mind a szerző kutatásai azt támasztják alá, hogy az államok igénylik a történeti jogintézmény továbbélését valamilyen modern, a mai joggal összeegyeztethető, abba beilleszthető formában. A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerint az államok a fegyveres összeütközéssel össze nem férő

szerződéseiket egyoldalúan felfüggeszthetik, megszüntethetik, vagy kiléphetnek belőlük. Természetesen ez a jog nem illeti meg az agresszort, habár a tervezet hozzáteszi: abban az esetben nem, ha ebből előnye származna. Az egyoldalú megszüntetés/felfüggesztés/kilépés nem lehet ellentétes a szerződő felek szerződéskötés kori szándékával sem. Mindazonáltal a Nemzetközi Jogi Bizottság ezt a lehetőséget nem csak a hadviselő felek számára kívánja biztosítani, hanem a szerződésben részes minden harmadik állam számára is. Sőt, a tervezet hatályát tovább bővíti azzal, hogy nem csak a nemzetközi fegyveres összeütközések tartoznak a hatálya alá, hanem a nem nemzetköziek is. A tervezetben ezáltal teljes mértékben elmosódik a különbség a fegyveres konfliktusban részes és a harmadik államok között.

A szerző szerint a Bizottság ezzel nem csak „visszakanyarodott” a régi, jogtörténeti megoldáshoz, de ráadásul még ahhoz képest jelentősen kibővítette az alanyok és a fegyveres konfliktusok körét is. Az egyoldalú megszüntetési jog indoka az 1945 előtti időkben az volt, hogy a háború és a béke állapota teljes mértékben szétválasztható, és a kettőre különböző jogszabályok vonatkoznak. Az ENSZ Alapokmánya megszüntette a jogrendszerben ezt a dichotómiát, azonban úgy tűnik, sem az államok, sem a jogtudomány nem számolt ennek bizonyos következményeivel. Elvileg nemzetközi fegyveres összeütközésre sor sem kerülhetne a BT engedélye nélkül, a megszüntetés jogával pedig csak fokozzuk a jog leépítését a felek között. Természetesen a szerző sem gondolja, hogy a hadban álló feleknek teljesíteniük kellene egymás felé azokat a nemzetközi szerződéseiket, amelyek nem állnak érdekükben. Azonban úgy gondolja, hogy a szerződés felfüggesztése, akár egyoldalú módon is, elegendő lenne. Az államok érdekei így is védve lennének, viszont tekintetbe vennék azt, hogy a fegyveres összeütközés a nemzetközi kapcsolatokban „nem normális állapot”, ahogyan azt a Nemzetközi Jogi Bizottság megfogalmazta a bécsi egyezmény 73. cikkének kommentárjában.⁵⁸⁴

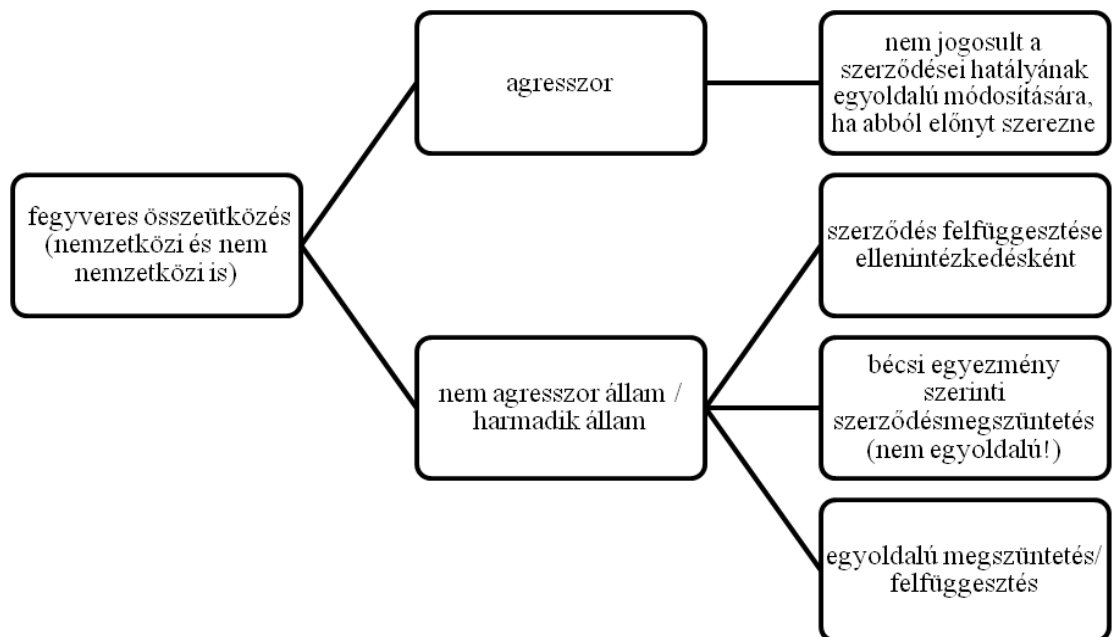
A szerző véleménye szerint a tervezet így nem abba az irányba hat, hogy az államok a fegyveres összeütközés ellenére is próbálják meg a lehető legnagyobb mértékig a békés nemzetközi jogrendet érvényesíteni, hanem épp azzal ellentétesen. A nem hadviselő államok is lehetőséget kapnak a jogellenességet kizáró körülmények feltételeinél tágabb körben alkalmazni az egyoldalú felfüggesztést, vagy akár megszüntetést. Szerző szerint ez rendkívül veszélyes a jogrendre nézve.

⁵⁸⁴ VCLT Commentary, Art. 69. para. 2.

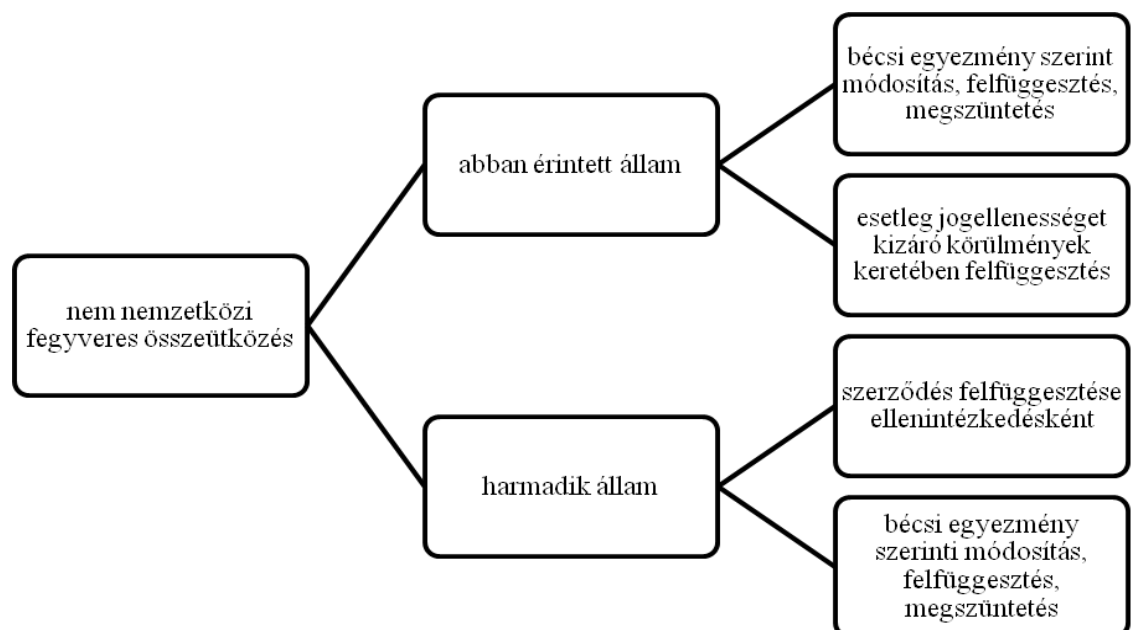
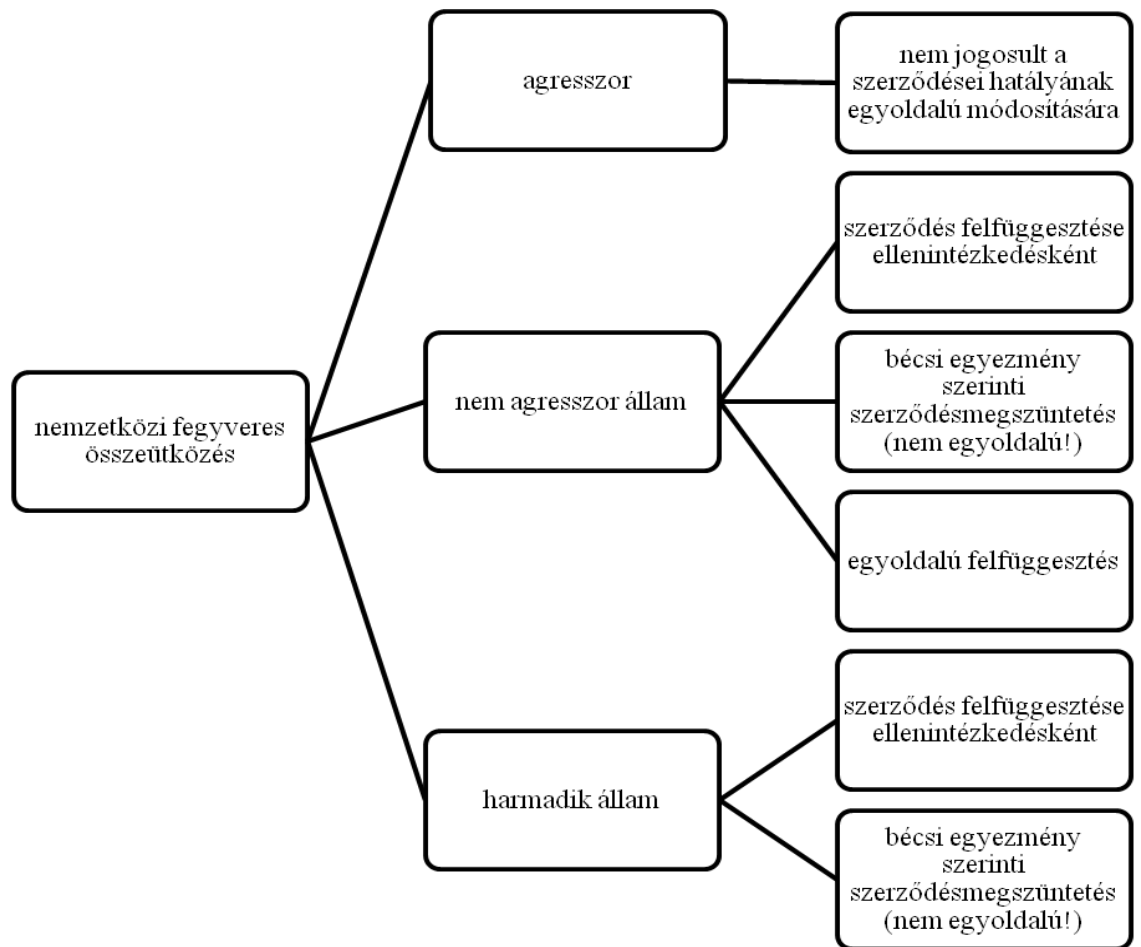
Ráadásul nem is szükséges ez a bővítés, mert a hadviselő és a harmadik állam viszonyában a bécsi egyezmény rendelkezései alkalmazhatóak, az alapján felfüggeszthető, módosítható, megszüntethető a nem kívánatos szerződés. Ezen kívül a harmadik államnak lehetősége van ellenintézkedésként is felfüggeszteni bizonyos szerződéseit alkalmazását. A harmadik állam érdekei tehát a szerző véleménye szerint megfelelően védve vannak anélkül, hogy megengednénk az egyoldalú megszüntetést vagy felfüggesztést a szerződési jog keretében számára.

A szerző szerint a fegyveres összeütközés miatti egyoldalú felfüggesztés lehetőségét csak arra az esetre kellene fenntartani, amikor más jogi lehetősége nincs az államnak arra, hogy a helyzettel összeegyeztethetetlen szerződését teljesítse. *Ultima ratio*, végső megoldás jelleggel alkalmazná csak azt a szerző. A szerző az alábbi folyamatábrákban összegzi az államok számára rendelkezésre álló lehetőségeket a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete alapján és a saját elmélete szerint.

A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete szerint:

A szerző elmélete szerint ketté kell választani a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetét, és nem alkalmazhatóak ugyanazok a szabályok a fegyveres konfliktusban részes és abban nem részes, harmadik államokra:

A Nemzetközi Jogi Bizottság a régi megszűnési esethez képest annyi változtatást eszközölt, hogy a megszűnés nem következik be automatikusan, hanem a tervezet eljárási szabályt is előír erre az egyoldalú intézkedésre. Az államnak értesítenie kell azt, akivel szemben intézkedni kíván, a címzett állam pedig jogosult tiltakozni. Nem tudható biztosan, hogy mikor következik be a joghatás, az értesítés küldésekor, vagy lehetséges azt a fegyveres konfliktus kezdetéhez kötni, visszamenőlegesen. A tiltakozás eredményeként pedig az államoknak békés vitarendezés útján kell megoldaniuk a nézeteltérést. Az értesítést küldő állam nyilvánvalóan nem kívánja végrehajtani a szerződést, a tiltakozó pedig ezzel nem ért egyet. A tervezet nem válaszol arra, milyen jogi lehetőségeik és kötelezettségeik vannak az államoknak a tiltakozás miatt előálló helyzetben. A szerző összességében úgy ítéli meg a tervezetet, hogy az nem kellően kidolgozott. A kodifikációt végzők megpróbálták összeilleszteni az államok gyakorlatát és az elméletet. Felismerték, hogy a témában nincs univerzális szokásjog és jogfejlesztésre van szükség, abban viszont nem mentek el addig, hogy valóban koherens rendszert hozzanak létre.

A kutatás során a szerző számára az is egyértelmű bizonyítást nyert, hogy a fegyveres összeütközések esetén a humanitárius jog korántsem az egyetlen és kizárólagos jog, amely alkalmazandó lehet. A jogtörténeti szerződésmegszűnés célja az volt, hogy a hadviselő fél mentesüljön minden olyan szerződéstől, amely a hadiállapottal összeegyeztethetetlen volt. Az államok egyedül azon normák betartásának kötelezettségét ismerték el, amelyekről még békeidőben, a szerződésben kikötötték, hogy háború esetén is követendőek. Az azóta eltelt időben a nemzetközi jogban kiszélesedett a kógens normák köre, és megnőtt azon egyezmények száma, amelyek minden körülmények között alkalmazandóak, gondoljunk csak az emberi jogi egyezményekre. A humanitárius jog szabályai pedig előírják a szükségesség és arányosság elvét. Az lenne a kívánatos, hogy a fegyveres összeütközések csak a feltétlenül szükséges szenvedést, kárt okozzák. A humanitárius jog *lex specialis*, de ez nem jelenti azt, hogy az alkalmazása során más nemzetközi szerződések ne segíthetnék az értelmezését, vagy esetleg ne lennének alkalmazandóak.

A nemzetközi joggyakorlat iránya és célja az, hogy a fegyveres összeütközések minél kisebb mértékben befolyásolják az államok között békeidőben kialakult viszonyokat és a lehető legnagyobb mértékben alkalmazzák a konfliktussal összeegyeztethető nemzetközi szerződéseiket. A szerződések hatályára nem önmagában

az ellenségeskedés hat, hanem az állam abbéli hivatkozása, hogy a szerződés nem egyeztethető össze a hadiállapottal. Az összeegyeztethetőség tehát az állam értékelésén alapul. A szerződés értelmezésére vonatkozó szabályok alkalmazásával eldönthető, lehetséges-e a szerződés egyoldalú felfüggesztése vagy felmondása. Olyan szerződések is vannak, amelyek egyes rendelkezései összeegyeztethetőek lesznek a konfliktussal, míg másokéi nem.

A szerző a szerződések szövege és az államok, nemzetközi bíróságok gyakorlata alapján részletesen kifejtette e disszertációban a különböző tárgykörű megállapodásokról, hogy fegyveres összeütközés esetén várhatóan egyoldalúan felfüggeszthetőek-e vagy sem. A számos különböző tárgyú nemzetközi szerződés vizsgálata után megállapítható, hogy a nemzetközi fegyveres összeütközések esetében mindenképpen hatályban maradnak azok a szerződések, amelyek a) rendelkeznek erről, b) amelyek objektív nemzetközi jogalanyt hoznak létre és c) amelyek szokásjogot vagy *jus cogens*-t kodifikálnak. Szerző ilyen módon kombinálta a szerződés tárgya szerinti osztályozási elvet a felek egyoldalú cselekvési lehetőségével.

A kutatás arra is rávilágított, hogy az államok gyakorlata nem egységes. Megfigyelhető bizonyos hasonlóság az európai államok, valamint az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Királyság joggyakorlatában, azonban az ázsiai, dél-amerikai és afrikai államok joggyakorlata alig feltárt. A Biztonsági Tanács állandó tagjai közül az Amerikai Egyesült Államok, Kína és Oroszország jóval tartózkodóbb álláspontot képvisel például a nem nemzetközi fegyveres összeütközések jogát illetően, mint a két európai tag. A szerző az elmúlt időszak fegyveres konfliktusai közül két olyat talált, amellyel összefüggésben az államok nemzetközi bírói fórum előtt kértek döntést. Az India és Pakisztán között évtizedek óta tartó konfliktus bizonyos kérdéseiről több nemzetközi bírósági eljárás is folyt, ahol érintőlegesen vizsgálták az összeütközések hatását a kétoldalú szerződéseikre. Ennél sokkal közvetlenebb módon vizsgálta az Állandó Választott Bíróság az Eritrea és Etiópia közötti háború hatásait kétoldalú megállapodásaikra, de sajnos elszalasztotta a lehetőséget, hogy a témát illetően korszerű megállapításokat tegyen. Ítéleteiben úgy tekintett a felek kétoldalú megállapodásaira, mintha azok a háború ideje alatt nem is léteztek volna.

Az államok nemzetközi szerződéseivel kapcsolatos következtetések mellett szót kell ejteni a nemzetközi jog másik jogalanya, a nemzetközi szervezetek szerződéseiről is. A disszertáció ezzel csak érintőlegesen foglalkozhatott, mivel a nemzetközi

szervezetekre vonatkozó nemzetközi joganyag korántsem olyan fejlett, mint az államoké. A nemzetközi szervezetek szerződéseinek jogát ugyan kodifikálták az 1986. évi bécsi egyezményben, de az máig nem lépett hatályba. A szervezetek nemzetközi jogsértésért viselendő felelősségének kérdéseit a Nemzetközi Jogi Bizottság jelenleg kodifikálja, és várhatóan a tervezet végleges formájának elfogadásához még évek kellene. A szerző véleménye szerint amíg ezek a szabályok nem egyértelműek, valamint nem kapunk választ arra a kérdésre, hogy nemzetközi szervezet követhet-e el agressziót, lehet-e hadviselő fél, addig a disszertáció témája csak szűk körben vizsgálható esetükben. Mindenesetre a nemzetközi szervezetek gyakorlatából kivehetők olyan példák, amelyek alapján néhány általános megjegyzés tehető.

A nemzetközi szervezetek által kötött szerződések gyakran tartalmaznak konkrét rendelkezést fegyveres összeütközés bekövetkezésének esetére, ha olyan a tárgykör és a szerződő állam, hogy ennek a veszélye fennáll. Különösen ilyenek a gazdasági segítségnyújtási, fejlesztési együttműködési megállapodások. A nemzetközi szervezetek másik nagy tevékenységi köre a békefenntartásban részvétel, amely esetében gyakran kötnek a fegyveres erők jogállásáról megállapodást a fogadó állammal. Noha ezek a szerződések nem tartalmaznak a fegyveres összeütközés esetére vonatkozó rendelkezést, nem gyakorol rájuk hatást a konfliktus intenzitásának változása. Az Európai Unió ezen a téren már fejlett joggyakorlattal rendelkezik, amelyet a szerző szintén összefoglalt a disszertációban.

A szerző nem csak a külföldi államok gyakorlatát vizsgálta, hanem figyelmet szentelt Magyarország joggyakorlatának is. Az első és második világháború hatását részletesen elemezte, azonban az újkori gyakorlat feltárása ennél sokkal nehezebbnek bizonyult. Magyarország a tervezethez fűzött kommentárjaiban nem tárta fel saját gyakorlatát, viszont értékes hozzájárulást nyújtott a tervezet elkészítéséhez, amikor javasolta, hogy abban utalás legyen a *jus cogens*-re is. Magyarország – a volt Jugoszláviával és Irakkal fennálló kétoldalú szerződése alapján – úgy tűnik, nem siet el azok felmondását, vagy más módon történő megszüntetését, még akkor sem, ha a másik szerződő fél területén fegyveres összeütközés zajlik. Természetesen az ENSZ Biztonsági Tanács által előírt szankciókat végrehajtja, így például a repülési tilalmakat, gazdasági szankciókat, de ebben az esetben csak a szankció időtartama alatt nem alkalmazza az érintett megállapodást.

A szerző megkísérelte a téma alapos és átfogó elemzését nyújtani, azonban mindezek mellett is maradtak olyan részei a kérdésnek, amelyek jövőbeni kutatások tárgyai lesznek. Ilyen az Európán kívüli államok gyakorlatának mélyebb megismerése, a nemzeti bírósági gyakorlat feltárása a magánjogi jogokat szabályozó nemzetközi szerződések tekintetében és a nemzetközi szervezetek gyakorlata. A téma teljes körű jogtudományi szintű feldolgozása évtizedek óta várat magára. Szerző meggyőződése, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság tervezetéből még nagyon hosszú ideig nem lesz hatályos szerződés, mindezek ellenére nem haszontalan a témával foglalkozni. A tervezet hatással lehet az államok gyakorlatára, és végső soron a szokásjogra. Remélhetőleg a tervezet megszületése és a kérdés részletes elméleti rendezése nem az egyoldalú cselekvés lehetőségeit növeli, hanem a jog kiszámíthatóságát.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

BT ENSZ Biztonsági Tanácsa

DARSIWA *Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, Államok nemzetközi jogsértésért viselt felelősségéről szóló tervezet

DARSIWA Commentary a Nemzetközi Jogi Bizottság kommentárja az államok nemzetközi jogsértésért viselt felelősségéről szóló tervezethez

Draft Articles 2011. *Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties.* Yearbook of the International Law Commission, 2011, vol. II, Part Two. A Nemzetközi Jogi Bizottság tervezete a fegyveres konfliktusok nemzetközi szerződésekre gyakorolt hatását illetően, lásd 1. sz. melléklet.

ECtHR *European Court of Human Rights*, Emberi Jogok Európai Bírósága

ICC *International Criminal Court*, Nemzetközi Büntetőbíróság

ICJ *International Court of Justice*, Nemzetközi Bíróság

ICTR *International Criminal Tribunal for Rwanda*, Ruandai Nemzetközi Törvényszék

ICTY *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék

LoN TS *League of Nations Treaty Series*, Nemzetek Szövetsége Szerződések Gyűjteménye

PCA *Permanent Court of Arbitration*, Választott Nemzetközi Bíróság

PCIJ *Permanent Court of International Justice*, Állandó Nemzetközi Bíróság

UNTS *United Nations Treaty Series*, ENSZ Szerződések Gyűjteménye

VCLT *Vienna Convention on the Law of Treaties*, 1969. évi Bécsi Egyezmény a nemzetközi szerződések jogáról

VCLT Commentary a Nemzetközi Jogi Bizottság kommentárja a nemzetközi szerződések jogáról szóló Bécsi Egyezményhez

IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek

APÁTHY István: *Tételes európai nemzetközi jog*. Második, teljesen átdolgozott és bővített kiadás, Budapest, Franklin Társulat 1888.

AUST, A.: *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge, Cambridge University Press 2007.

ÁDÁNY Tamás – BARTHA Orsolya – TÖRŐ Csaba (szerk.): *A fegyveres összeütközések joga*. Budapest, Zrínyi Kiadó 2009.

BALOGH Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1982.

BERNHARDT, R.: *Encyclopedia of Public International Law*, vol. 7. Max Planck Institute, North-Holland Publishing Co. 1984.

BIX, Brian H.: *A Dictionary of Legal Theory*. Oxford, Oxford University Press 2004.

BODNÁR László: *A nemzetközi szerződések és az állam*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1987.

BOKORNÉ Szegő Hanna: *Államazonosság – államutódlás*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1984.

BOKORNÉ Szegő Hanna: *Nemzetközi jog*. VI. javított kiadás, Budapest, Aula Kiadó 2006.

BROWNLIE, Ian: *International Law and the Use of Force by States*. Oxford, Clarendon Press 1963.

BUZA László – HAJDU Gyula: *Nemzetközi jog*. Budapest, Tankönyvkiadó 1961.

BUZA László: *A nemzetközi jog fő kérdései az új szellemű nemzetközi jogban*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1967.

BUZA László: *A nemzetközi jog tankönyve*. Budapest, Politzer Zsigmond és Fia kiadása 1935.

BUZÁS József – NAGY András: *Magyarország külkereskedelme 1919–1945*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1961.

CSARADA János: *A tételes nemzetközi jog rendszere*. Budapest, Franklin Társulat 1910.

DAMROSCH, L. F. – HENKIN, L. – PUGH, R. C. – SCHACHTER, O. – SMIT, H.: *International Law Cases and Materials*, 4th ed. St. Paul, Minnesota, USA, 2001.

DINH, N. Q. – DAILLIER, P. – PELLET, A. – KOVÁCS P.: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó 1998.

EVANS, Mark (ed.): *Just War Theory: a reappraisal*. Edinburgh, Edinburgh University Press 2005.

FALUHELYI Ferenc: *Az örök semlegesség és a világháború*. Pécs, Dunántúl Könyvkiadó 1920.

FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó 1996.

GAJZÁGÓ László: *A nemzetközi jog eredete – annak római és keresztény összefüggései, különösen a spanyol nemzetközi jogi iskola*. Budapest, Stephaneum Nyomda 1942.

GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. (Szerk.: Hajdu Gyula) Budapest, Akadémiai Kiadó 1960.

HAJDU Gyula: *A semlegesség*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1958.

HARASZTI György – HERCZEGH Géza – NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Tankönyvkiadó 1976.

HARASZTI György: *A nemzetközi szerződések értelmezésének alapvető kérdései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1965.

HARASZTI György: *A nemzetközi szerződések megszűnése*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1973.

HERCZEGH Géza: *A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig*. Magyar Szemle Könyvek, 1999.

HERCZEGH Géza: *General Principles of Law and the International Legal Order*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1969.

IRK Albert: *Nemzetközi jog*. Budapest, Franklin Társulat 1918.

JESSUP, Philip C.: *A Modern Law of Nations*. New York 1948.

KARDOS Gábor – LATTMANN Tamás (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Eötvös Kiadó 2010.

KEGEL, Gerhard – RUPP, Hans – ZWEIGERT, Konrad: *Die Einwirkung des Krieges auf Verträge in der Rechtsprechung Deutschlands, Frankreichs, Englands und der Vereinigten Staaten von Amerika*. Berlin, W. de Gruyter & Co. 1941.

KISS István: *Európai nemzetközi jog*. Eger, Érsek-Lyceum Könyvnyomda 1876.

KOSKENNIEMI, Martti: *From Apology to Utopia – The Structure of International Legal Argument*. Cambridge, Cambridge University Press 2005.

KOVÁCS, Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában*. Budapest, PPKE–JÁK 2010.

KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog*. Budapest, Osiris Kiadó 2006.

LACHS, Manfred: *A többoldalú nemzetközi szerződések*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1962.

LAUTERPACHT, Elihu – GREENWOOD, Christopher (ed.): *International Law Reports*, 1994, vol. 67.

LAUTERPACHT, Hersch: *Oppenheim's International Law*, vol. II. 7th ed. 1952.

MCINTYRE, Stuart H.: *Legal Effect of World War II on Treaties of the United States*. The Hague, M. Nijhoff, 1958.

MCNAIR, Lord – WATTS, A. D.: *The Legal Effects of War*. 4th ed. Cambridge, Cambridge University Press 1966.

MCNAIR, Lord: *The Law of Treaties*. Oxford, Clarendon Press 1961.

NAGY Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1991.

NAGY Károly: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*. Lakitelek, Antológia Kiadó 1995.

NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, Püski Kiadó 1999.

RÄNK, Richard: *Einwirkung des Krieges auf die Nichtpolitischen Staatsverträge*. Uppsala, 1949.

SCHWARZENBERGER, Georg: *A Manual of International Law*, 5th ed. London 1967.

SHAW, Malcolm N.: *International Law*. 5th ed. Cambridge, Cambridge University Press 2003.

SORNARAJAH, M.: *The International Law on Foreign Investment*. 3rd ed. Cambridge, Cambridge University Press 2010.

SULYOK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Budapest, Gondolat Kiadó 2004.

SZEMESI Sándor: *A nemzetközi jog alapintézményei*. Debrecen, Lícium Art Könyvkiadó 2011.

TASSY Pál: *Az európai nemzetközi jog vezérfonala*. Kecskemét 1887.

TEGHZE Gyula: *Nemzetközi jog*. Debrecen, Városi Nyomda 1930.

TUCKER, Robert W.: *The Law of War and Neutrality at Sea*. New Jersey, The Lawbook Exchange 2006.

VALKI László: *A nemzetközi jog sajátos társadalmi természete*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1981.

VERZIIL, Jan Hendrik Willem: *International Law in Historical Perspective*. Leyden, Sijthoff 1973.

WRIGHT, Quincy: *A Study of War*. Chicago, The University of Chicago Press 1942.

ZSIGMOND László (szerk.): *Magyarország és a második világháború: Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1966.

Cikkek

ALDRICH, George H.: The Laws of War on Land. *American Journal of International Law*, 2000, vol. 94.

BENVENUTI, Paolo: The ICTY Prosecutor and the Review of the NATO Bombing Campaign against the Federal Republic of Yugoslavia. *European Journal of International Law*, 2001, vol. 12. No. 3.

BLOCH, Joachim-Dieter: Die Einwirkung des Krieges auf die Rechtsstellung Islands. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 1940, vol. 10.

BLUTMAN László: A nemzetközi jog a magyar bírósági joggyakorlatban. *In memoriam Nagy Károly, Acta Juridica et Politica*, Szeged 2002.

BLUTMAN László: Nemzetközi soft law: hagyjuk dolgozni Occam borotváját. *Közjogi Szemle*, 2008/1.

BLUTMAN László: Bírói jogalkalmazás és szöveghű értelmezés. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/4.

BODNÁR László: Az „ekocidium” kérdéséről. *Jogtudományi Közlöny*, 1974. május.

BODNÁR László: The powers of national courts to apply rules of international law. *Questions of International Law*, 1991, vol. 5.

BODNÁR László: A nemzetközi szerződések államon belüli alkalmazásának fő kérdései. *Acta Humana*, 1994, No 15–16.

BODNÁR László: A nemzetközi szerződések megszűnésének kérdései a Nemzetközi Bíróságnak a bős–nagygyarosi beruházás ügyében hozott ítéletében. *Tanulmányok dr. Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára, Acta Juridica et Politica*, Szeged 2000.

BODNÁR László: Az ezredvég kihívásai a nemzetközi jog alapelveivel szemben. *Acta Juridica et Politica*, Szeged 2001.

BOELAERT-SUOMINEN, S.: Grave breaches, universal jurisdiction and internal armed conflict: Is customary law moving towards a uniform enforcement mechanism for all armed conflicts? *Journal of Conflict and Security Law*, 2000, vol. 5, No. 63.

BOHR, Sebastian: Sanctions by the United Nations Security Council and the European Community. *European Journal of International Law*, 1993, vol. 4.

BOTHE, Michael – BRUCH, Carl – DIAMOND, Jordan – JENSEN, David: International Law Protecting the Environment during Armed Conflict: Gaps and Opportunities. *International Review of the Red Cross*, 2010, vol. 92. No. 879.

BOUVIER, A.: Protection of the natural environment in time of armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 1991, No. 285.

BRANDON, Michael – LERICHE, Anthony: Suspension of rights and obligations under multilateral conventions between opposing belligerents on account of war. *American Journal of International Law*, 1952, vol. 46/3.

BRANDTNER, Barbara – ROSAS, Allan: Human Rights and the External Relations of the European Community: An Analysis of Doctrine and Practice. *European Journal of International Law*, 1998, vol. 9.

BRIGGS, Herbert W.: The Attorney-General Invokes Rebus Sic Stantibus, *American Journal of International Law*, 1942, vol. 36.

BURKE-WHITE, William W. –STADEN, Andreas von: Investment Protection in Extraordinary Times: The Interpretation and Application of Non-Precluded Measures Provisions in Bilateral Investment Treaties. *Virginia Journal of International Law*, 2008, vol. 48:2.

BYRON, C.: Armed conflicts: International or non-international? *Journal of Conflict and Security Law*, 2001, vol. 6, No. 1.

CASSESE, Antonio: The Nicaragua and Tadić Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia. *European Journal of International Law*, 2007, vol. 18/4.

CHEN, Qiang: Chinese Practice in Public International Law: 2004 (II). *Chinese Journal of International Law*, 2005, vol. 4/2.

CHINKIN, Christine M.: Crisis and the Performance of International Agreements: The Outbreak of War in Perspective. *Yale Journal of World Public Order*, 1980–1981, vol. 7.

CRAWFORD, James – OLLESON, Simon: The Exception of Non-performance: Links between the Law of Treaties and the Law of State Responsibility. *Australian Year Book of International Law*, 2001, vol. 21.

CULLEN, Anthony: The Parameters of Internal Armed Conflict in International Humanitarian Law. *University of Miami International & Comparative Law Review*, 2004, vol. 12/1.

D'AMATO, Anthony: It's a Bird, It's a Plane, It's Jus Cogens! *Connecticut Journal of International Law*, Vol. 6. 1990-1991.

DELAUME, G. R.: Excuse for Non-Performance and Force Majeure in Economic Development Agreements. *Columbia Journal of Transnational Law*, 1971, vol. 10.

DELBRÜCK, Jost: War, Effect on Treaties. In Bernhardt, R. (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV, North-Holland 2000.

DEL MAR, Katherine: Requirement of Belonging under International Humanitarian Law. *European Journal of International Law*, 2010, vol. 21/1.

ELBE, Joachim von: The Evolution of the Concept of the Just War in International Law. *American Journal of International Law*, 1939, vol. 33. No. 4.

ELIAS, T. O.: The Doctrine of Intertemporal Law, *American Journal of International Law*, 1980, vol. 74.

FALK, Richard: The Iran Hostage Crisis: Easy Answers and Hard Questions. *American Journal of International Law*, 1980, vol. 74.

FITZMAURICE, Gerald: Inter Arma Silent Leges. *Sydney Law Review*, No. 1. 1953–55.

FITZMAURICE, Malgosia: Dynamic (evolutive) interpretation of treaties, *Hague Yearbook of International Law*, 2008, vol. 2.

GASSER, Hans-Peter: For better protection of the natural environment in armed conflict: a proposal for action. *American Journal of International Law*, 1995, vol. 89.

GASSER, Hans-Peter: Guidelines for Military Manuals and Instructions on the Protection of the Environment in Times of Armed Conflict. *International Review of the Red Cross*, 1996, No. 311.

GRAHAM, A.: The Effects of Domestic Hostilities on Public and Private International Agreements: A Tentative Approach. *Western Law Review*, 1964, vol. 3.

GRAY, Christine: The Eritrea/Ethiopia Claims Commission Oversteps its Boundaries: A Partial Award? *European Journal of International Law*, 2006, vol. 17. No. 4.

GRAY, Christine: Use and Abuse of the International Court of Justice: Cases concerning the Use of Force after Nicaragua. *European Journal of International Law*, 2003, vol. 14/5.

GREEN, James A.: Questioning the Peremptory Status of the Prohibition of the Use of Force. *Michigan Journal of International Law*, Vol. 32. No. 2. 2010–2011.

GREENFIELD, Don – ROONEY, Bob: Aspects of International Petroleum Agreements. *Alberta Law Review*, 1999, Vol. 37. No. 2.

GREENWOOD, Christopher: The Concept of War in Modern International Law. *International and Comparative Law Quarterly*, 1987, vol. 36.

GROMFINE, I. J. – EDWARDS, Donald: Termination after World War I. *Law and Contemporary Problems*, Vol. 10. Issue 4. 1943–1944.

GROSS, Oren: „Once More unto the Breach”: The Systematic Failure of Applying the European Convention on Human Rights to Entrenched Emergencies. *Yale Journal of International Law*, 1998, vol. 23.

HARASZTI György: Treaties and the Fundamental Change of Circumstances. *Recueil des Cours*, 1975 (III).

HERCZEGH Géza: A nemzetközi jog „holdudvarában”. *In memoriam Nagy Károly – Acta Juridica et Politica*, Szeged 2002.

HULME, Karen: Armed conflict, wanton ecological devastation and scorched Earth policies: How the 1990-91 Gulf Conflict revealed the inadequacies of the current laws to ensure effective protection and preservation of the natural environment. *Journal of Armed Conflict Law*, 1997, vol. 2/1.

HURST, Cecil B.: The Effect of War on Treaties. *British Yearbook of International Law*, 1921, vol. 2.

JESSUP, Philip C.: Editorial Comment – Should International Law Recognize an Intermediate Status between Peace and War? *American Journal of International Law*, Vol. 48. No. 1. 1954.

JOCHNICK, Chris – NORMAND, Roger: The Legitimation of Violence: A Critical History of the Laws of War. *Harvard International Law Journal*, Vol. 35. No. 1. 1994.

KAJTÁR Gábor: A terrorizmus elleni önvédelem a XXI. században. *Kül-Világ*, 2011/1–2.

KIDANE, Won: Civil Liability for Violations of International Humanitarian Law: The Jurisprudence of the Eritrea–Ethiopia Claims Commission in the Hague. *Wisconsin International Law Journal*, vol. 25. No. 1.
<<http://hosted.law.wisc.edu/wilj/issues/25/1/kidane.pdf>>

KOROVIN, Eugene A.: The Second World War and International Law. *American Journal of International Law*, 1946, No. 4.

LAGERWALL, Anne: The Duty not to Recognise as Lawful a Situation Created by the Illegal Use of Force: From Kosovo to Abkhazia and South Ossetia. In: SZABÓ Marcel (ed.): *State Responsibility and the Law of Treaties*. The Hague, Eleven International Publishing 2010.

LAMM, Vanda: A délszláv háború újabb felvonása a Nemzetközi Bíróság előtt (A NATO bombázások ügye a Bíróság előtt). *Előadások a Balkánról*, Balkán-tanulmányok Központ, Dayton 10 év után, 2005. dec. 9.
<<http://www.balkancenter.hu/pdf/elemzes/lammv.pdf>>

LAUTERPACHT, Hersch: Restrictive Interpretation and the Principle of Effectiveness in the Interpretation of Treaties, *British Yearbook of International Law*, 1949, vol. 26.

LAUTERPACHT, Hersch: The Limits of the Operation of the Law of War. *British Yearbook of International Law*, Vol. 30. 1953.

LENOIR, James J.: The Attitude of the Supreme Court as to the Effect of War on Treaties. *Mississippi Law Journal*, 1934–1935, vol. 7.

LENOIR, James J.: The Effect of War on Bilateral Treaties, with special Reference to Reciprocal Inheritance Treaty Provisions. *The Georgetown Law Journal*, 1946, vol. 34. No. 2.

LESAFFER, Randall: the Medieval Canon Law of contract and Early Modern Treaty Law. *Journal of the History of International Law*, Vol. 2. 2000.

LINDERFALK, Ulf: The Effect of Jus Cogens Norms: Whoever Opened Pandora's Box, Did You Ever Think About the Consequences? *European Journal of International Law*, Vol. 18. No. 5. 2007.

LORENZ, Frederick M.: *The Protection of Water Facilities Under International Law*. UNESCO, PCCP Series No. 1. 2003.
<<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001324/132464e.pdf>>

MOORE, J. B.: The Effect of War on Public Debts and on Treaties – the Case of the Spanish Indemnity. *Columbia Law Review*, 1901, vol. 1/4.

MOORE, John Norton: Enhancing Compliance with International Law – A Neglected Remedy. *Virginia Journal of International Law*, 1998–1999, vol. 39.

NAGY Károly: Önvédelem és jogos védelem a mai nemzetközi jogban. In: *Emlékkönyv Dr. Antalffy György egyetemi tanár oktatói működésének 40. és születésének 70. évfordulójára* (szerk. Tóth Károly), Szeged 1990.

NISH, Ian: An Overview of Relations between China and Japan, 1895–1945. In: HOWE, Christopher (ed.): *China and Japan: history, trends and prospects*. Oxford, Oxford University Press 1996.

NOONAN, Philip: Revolutions and Treaty Termination, *Dickinson Journal of International Law*, 1984 Spring, vol. 2.

ORFIELD, L. B.: The Effect of War on Treaties. *Nebraska Law Bulletin*, 1932–1933, vol. 11.

PRADELLE, de la A.: The Effect of War on private Law Treaties. *The International Law Quarterly*, 1948, vol. 2. No. 4.

PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7.

PROVOST, René: Commentary to Article 73. In: CORTEN, Olivier – KLEIN, Pierre (ed.): *Oxford Commentaries on International Law. The Vienna Convention on the Law of Treaties – A Commentary*. Oxford, Oxford University Press 2011.

QUIRICO, Ottavio: Ius Cogens: A Puzzle. In: SZABÓ Marcel (ed.): *State Responsibility and the Law of Treaties*. The Hague, Eleven International Publishing 2010.

ROXSTROM, Erik – GIBNEY, Mark – EINARSEN, Terje: The NATO Bombing Case (Bankovich et al. v. Belgium et al.) and the Limits of Western Human Rights Protection. *Boston University International Law Journal*, 2005, vol. 23.

RUZZA, Alice: The Falkland Islands and the UK v. Argentina Oil Dispute: Which Legal Regime? *Goettingen Journal of International Law*, 2011, vol. 3/1.

SARI, Aurel: Status of Forces and Status of Mission Agreements under the ESDP: The EU's Evolving Practice. *European Journal of International Law*, Vol. 19. No. 1. 2008.

SCELLE, Georges: Quelques reflexions sur l'abolition de la compétence de guerre. *Revue Générale de Droit International Public*, 1954.

SCHWABACH, Aaron: The Legality of the NATO Bombing Operation in the Federal Republic of Yugoslavia. *Pace International Law Review*, 1999, vol. 11.

SCHWARZENBERGER, Georg: Jus Pacis Ac Belli? *American Journal of International Law*, 1943, vol. 37.

SICILIANOS, Linos-Alexander: The Relationship between Reprisals and Denunciation or Suspension of a Treaty. *European Journal of International Law*, 1993. No. 4.

SIMMA, Bruno: NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects. *European Journal of International Law*, Vol. 10. No. 1. 1999.

SIMMA, Bruno: Termination and Suspension of Treaties: Two Recent Austrian Cases. *German Yearbook of International Law*, 1978. vol. 21.

SMITH, Gordon W.: The Falkland Island Dispute: A Résumé of its Background. *Revue Generale de Droit*, 1982, vol. 13/2.

STEFANOU, Constantin – XANTHAKI, Helen: Article 224 of the Treaty of Rome and the Repercussions of Case C-120/94. *Web Journal of Current Legal Issues*, 1995, No. 3. <<http://webjcli.ncl.ac.uk/articles3/stefan3.rtf> >

STEIMEL, Christof: War, Effect on Contracts. In BERNHARDT, Rudolf (ed.): *Encyclopedia of Public International Law*, vol. IV. Max Planck Institut, North-Holland 2000.

STEWART, James G.: Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 2003, vol. 85. No. 850.

SZIGETI Péter: Jus ad bellum normák a jelenkori fegyveres konfliktusokban. *Debreceni Jogi Műhely, OTDK–különszám*, 2005. július 1. <http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/otdk_kulonszam/jus_ad_bellum_normak_a_jelenkori_fegyveres_konfliktusokban/>

Treaties – Effect of War as Abrogation, *Lawyers Guild Review*, 1947, vol. 7.

TOMUSCHAT, Christian: Commentary to Article 75. In: CORTEN, Olivier – KLEIN, Pierre (ed.): *Oxford Commentaries on International Law. The Vienna Convention on the Law of Treaties – A Commentary*. Oxford, Oxford University Press 2011.

Use of Force and War. *Australian Year Book of International Law*, 1981–1983, vol. 10.

VAGTS, Detlev F.: The United States and its Treaties: Observance and Breach. *American Journal of International Law*, 2001, vol. 95.

VITÉ, Sylvain: Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. *International Review of the Red Cross*, 2009, vol. 91. No. 873.

WALKER, Hermann Jr.: Modern Treaties of Friendship, Commerce and Navigation. *Minnesota Law Review*, 1957–1958, vol. 42.

WARBRICK, C. – ROWE, P.: The International Criminal Tribunal for Yugoslavia: The decision of the Appeals Chamber on the interlocutory appeal on jurisdiction in the Tadic case. *International and Comparative Law Quarterly*, 1996, vol. 45.

WEHBERG, Hans: Pacta Sunt Servanda. *American Journal of International Law*, 1959, vol. 53.

WHITTON, John B.: La neutralité et la Société des Nations. *Recueil des Cours*, 1927, vol. 17, No. 2.

ENSZ-dokumentumok

AFONSO, Pedro Commissário: *Statement of the Chairman of the Drafting Committee, Effects of Armed Conflicts on Treaties*. 60th Session of the International Law Commission, June 6, 2008. 8. o.

<http://untreaty.un.org/ilc/sessions/60/2008_DC_Chairman_Effects.6June2008.pdf>

Amendments to the Draft Articles on the Law of Treaties submitted by Hungary and Poland, Official Records of the United Nations Conference on the Law of Treaties. A/CONF.39/C.1/L.279. 1st session, 76th meeting.

BROWNLIE, Ian: *First report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/552 2005.

BROWNLIE, Ian: *Second report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/570 2006.

BROWNLIE, Ian: *Third report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/578 2007.

BROWNLIE, Ian: *Fourth report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/589 2008.

CAFLISCH, Lucius: *First report of the Special Rapporteur on the effects of armed conflict on treaties*. A/CN.4/627 and Add.1. 2010.

CAFLISCH, Lucius: *Note on draft article 5 and the annex to the draft articles – Effect of armed conflicts on treaties*. May 18, 2011. A/CN.4/645 2011.

Comments and observations received from international organizations, Addendum – Effects of armed conflicts on treaties. International Law Commission, 2008, A/CN.4/592/Add.1.

Comments and observations received from international organizations – Effects of armed conflicts on treaties. International Law Commission, 2008, A/CN.4/592.

Commission of Inquiry on Lebanon: *Report pursuant to Human Rights Council resolution S-2/1.* A/HRC/3/2, 23 November 2006.

Consideration of effective measures to enhance the protection, security and safety of diplomatic and consular missions and representatives, Report of the Secretary-General, 18 July 2000. A/55/164 2000.

Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, General Assembly, A/RES/2625(XXV) 1970.

Definition of Aggression, General Assembly, A/RES/3314(XXIX) 1974.

Draft articles on Succession of States in respect of Treaties with commentaries. Yearbook of the International Law Commission, 1974, Vol. II. Part One.

Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties. Yearbook of the International Law Commission, 2011, vol. II, Part Two. [Továbbiakban: Draft Articles 2011.] Lásd 1. sz. melléklet.

<http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/1_10_2011.pdf>

Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties, with commentaries. Yearbook of the International Law Commission, 2011, Vol. II. Part Two.

Draft articles on the law of transboundary aquifers, International Law Commission, 2008.

<http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/8_5_2008.pdf>

Draft articles on the law of transboundary aquifers with commentaries, International Law Commission, 2008.

<http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_5_2008.pdf>

Draft Articles on the Law of Treaties with Commentary, Yearbook of the International Law Commission, 1966, vol. II. [VCLT Commentary]

Draft Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II. [DARSIWA Commentary]

Effects of Armed Conflicts on Treaties. Report of the International Law Commission on the Work of its Fifty-seventh Session, A/60/10 2005.

FITZMAURICE, Gerald G.: Fourth report on the law of treaties. *Yearbook of the International Law Commission,* 1959, vol. II. UN Doc. No. A/CN.4/120.

Fundamental Standards of Humanity, Report of the Secretary-General to the Commission on Human Rights pursuant to resolution 1998/29. E/CN.4/1999/92 1999. <<http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/47776dc3bf9a946f802567010051b36d?Opendocument>>

Fundamental Standards of Humanity, Report of the Secretary-General to the Commission on Human Rights pursuant to resolution 2000/69. E/CN.4/2001/91 2001. <<http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/%28Symbol%29/E.CN.4.2001.91.En?Opendocument>>

Fundamental Standards of Humanity, Report of the Secretary-General to the Commission on Human Rights pursuant to resolution 2004/118. E/CN.4/2006/87 2006. <<http://www.unhcr.org/refworld/docid/47fdfada0.html>>

Human Rights Committee: *General Comment No. 05: Derogation of rights (Art. 4)*. 1981. <<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/ecb5519dedd9b550c12563ed0046d1a1?Opendocument>>

Human Rights Committee: *General Comment No. 29: Derogations during states of emergency (Art. 4)*. 2001. <<http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/71eba4be3974b4f7c1256ae200517361?Opendocument>>

KOSKENNIEMI, Martti: *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law*. Report of the Study Group of the International Law Commission, 2006, A/CN.4/L.682.

Memorandum by the United Nations Secretariat: *The effect of armed conflict on treaties: an examination of practice and doctrine*. A/CN.4/550 and Corr. 1. 2005.

Model status-of-forces agreement for peace-keeping operations, General Assembly Resolution, A/45/594 1990.

NOLTE, Georg: *Jurisprudence of the International Court of Justice and arbitral tribunals of ad hoc jurisdiction relating to subsequent agreements and subsequent practice*. Introductory Report for the Study Group on Treaties over Time. 4. o. <<http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/582682/publicationFile/156231/NolteTreatiesOverTime1.pdf>>

Protection of the Environment in Times of Armed Conflict, General Assembly Resolution, A/47/37 1992.

Protecting the Environment During Armed Conflict, An Inventory and Analysis of International Law. United Nations Environment Programme, Nov. 2009. <http://postconflict.unep.ch/publications/int_law.pdf>

Relations between states and international organizations – Status, privileges and immunities of international organizations, their officials, experts, etc.. *Report of the International Law Commission on the work of its forty-fourth session*, A/47/10 1992.

Report of the International Law Commission. A/55/10 2000.

Report of the International Law Commission. A/59/10 2004.

Report of the International Law Commission. A/60/10 2005.

Report of the International Law Commission. A/61/10 2006.

Report of the International Law Commission. A/62/10 2007.

Report of the International Law Commission. A/63/10 2008.

Report of the International Law Commission. A/65/10 2010.

Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, Human Rights Council, Sept. 2009. A/HRC/12/48.

Responsibility of international organizations. *Report of the International Law Commission on the work of its fifty-fourth session*, A/57/10 2002.

Revised Guidelines for Military Manuals and Instructions on the Protection of the Environment in Times of Armed Conflict, prepared by the International Committee of the Red Cross and presented to the UN Secretary-General, annexed to Report of the Secretary-General on the UN Decade of International Law, UN Doc. A/49/323, 19 August 1994.

<<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N94/335/80/PDF/N9433580.pdf?OpenElement>>

Security Council Resolution 502 (1982) on Falkland Islands (Malvinas), S/RES/502 1982.

Security Council Resolution 1368 (2001) on Threats to international peace and security caused by terrorist acts, S/RES/1368 2001.

Security Council Resolution 1718 (2006) on Non-proliferation/Democratic People's Republic of Korea, S/RES/1718 2006.

Statement of the Chairman of the Drafting Committee – Effects of Armed Conflicts on Treaties. 63rd Session of the International Law Commission, May 17, 2011. <<http://untreaty.un.org/ilc/sessions/63/EffectsofArmedConflictsOnTreatiesDraftingCommittee2011.pdf>>

Study of the Legal Validity of the Undertakings Concerning Minorities. Secretary-General's study for the Commission on Human Rights, E/CN.4/367 1950.

Summary record of the 17th meeting. Sixth Committee, November 11, 2008. A/C.6/63/SR.17.

Summary record of the 20th meeting. Sixth Committee, November 9, 2004. A/C.6/59/SR.20.

Summary record of the 21st meeting. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.21.

Summary record of the 22nd meeting. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.22.

Summary record of the 23rd meeting. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.23.

Summary record of the 24th meeting. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.24.

Summary record of the 25th meeting. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.25.

Summary record of the 26th meeting. Sixth Committee, December 1, 2010, A/C.6/65/SR.26.

UN Commission on Human Rights: *Guiding Principles on Internal Displacement.* E/CN.4/1998/53/Add.2. 1998.
<<http://www2.ohchr.org/english/issues/idp/standards.htm>>

UN Commission on Human Rights: *The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights.* 28 September 1984, E/CN.4/1985/4.
<<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4672bc122.html>>

UN Human Rights Council: *Fundamental standards of humanity – Report of the Secretary-General.* 28 May 2008, A/HRC/8/14 2008.
<<http://www.unhcr.org/refworld/docid/484d15732.html>>

United Nations Conference on the Law of Treaties, 82nd Meeting of the Committee of the Whole, 1968, A/CONF.39/C.1/SR.82.

World Charter for Nature, General Assembly Resolution, A/37/7 1982.

Európai uniós dokumentumok

Agreement between the Member States of the European Union concerning the status of military and civilian staff seconded to the institutions of the European Union, of the headquarters and forces which may be made available to the European Union in the context of the preparation and execution of the tasks referred to in Art. 17 (2) of the Treaty on European Union, including exercises, and of the military and civilian staff of the Member States put at the disposal of the European Union to act in this context (EU SOFA), 17 Nov. 2003. Official Journal C321/6.

Co-operation with ACP Countries Involved in Armed Conflicts. Communication from the Commission to the Council and the Parliament, Brussels, May 19, 1999. COM(1999)240 final. Nem jelent meg a Hivatalos Lapban, szövegét lásd az Archive of European Integration honlapján. <http://aei.pitt.edu/4948/1/003141_1.pdf>

Council Decision No. 91/602/EEC of 25 November 1991, Official Journal 1991, L 325.

Council Regulation (EEC) No. 877/82 of 16 April 1982 suspending imports of all products originating in Argentina; Official Journal 1982, L 102.

Council Regulation (EEC) No. 1176/82 of 18 May 1982 extending the suspension of imports of all products originating in Argentina; Official Journal 1982, L 136.

Council Regulation (EEC) No. 314/83 of 24 January 1983 on the conclusion of the Cooperation Agreement between the European Economic Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, Official Journal 1983, L41.

Council Regulation (EEC) No. 3300/91 of 11 November 1991, Official Journal 1991, L 315.

Written Question E-2426/00 by Jeffrey Titford (EDD) to the Commission. Article 297 (ex Article 224) of the Treaty establishing the European Community. Official Journal 103 E, 03/04/2001.

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:92000E2426:EN:HTML>>

Bírósági döntések

Állandó Nemzetközi Bíróság (PCIJ)

Factory at Chorzów (Germany v. Poland), PCIJ, Judgment of 13 September 1928. Series A, No. 17.

Interpretation of Article 3, Paragraph 2, of the Treaty of Lausanne, PCIJ, Series B, No. 12, Advisory Opinion of November 21, 1925.

Jurisdiction of the Courts of Danzig, PCIJ, Series B, No. 15, Advisory Opinion of March 3, 1928.

S.S. „Wimbledon” (Great Britain, France, Italy, Japan v. Germany), PCIJ, Series A, No. 1. Judgment of August 17, 1923.

The Greco–Bulgarian Communities, PCIJ, Series B No. 17, Advisory Opinion of July 31, 1930.

Treatment of Polish Nationals and Other Persons of Polish Origin or Speech in the Danzig Territory, PCIJ, Series A/B No. 44, Advisory Opinion of February 4, 1932.

Emberi Jogok Európai Bírósága (ECtHR)

A. and Others v. the United Kingdom, ECtHR, Application No. 3455/05, Judgment of February 19, 2009.

Aksoy v. Turkey, ECtHR, Application No. 21987/93, Judgment of December 18, 1996.

Ireland v. the United Kingdom, ECtHR, Application No. 5310/71, Judgment of January 18, 1978.

Lawless v. Ireland (No. 3), ECtHR, Application No. 332/57, Judgment of July 1, 1961.

Eritrea-Etiópia Választottbíróság

Civilian Claims, Eritrea’s Claims 15, 16, 23, 27–32 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 17 December 2004.

Civilian Claims, Ethiopia’s Claim 5 (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 17 December 2004.

Diplomatic Claim, Eritrea’s Claim 20 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

Diplomatic Claim, Ethiopia’s Claim 8 (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

Economic Loss Throughout Ethiopia, Ethiopia’s Claim 7 (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

Loss of Property in Ethiopia Owned by Non-Residents, Eritrea’s Claim 24 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of December 19, 2005.

Pensions, Eritrea’s Claims 15, 19, 23 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Final Award of 19 December 2005.

Prisoners of War, Eritrea's Claim 17 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 1 July 2003.

Prisoners of War, Ethiopia's Claim 4 (Ethiopia v. Eritrea), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 1 July 2003.

Western Front, Aerial Bombardment and Related Claims, Eritrea's Claims 1, 3, 5, 9–13, 14, 21, 25–26 (Eritrea v. Ethiopia), Eritrea Ethiopia Claims Commission, Partial Award of 19 December 2005.

Európai Unió Bírósága

A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz. European Court of Justice, Judgment of 16 June 1998. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof – Germany. Case C-162/96. European Court Reports 1998, I-03655.

Commission v Greece, European Court of Justice, Order of 29 June 1994. Case C-120/94R. European Court Reports, 1994, I-3040.

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994CO0120:EN:PDF>>

Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary, European Court of Justice, Judgment of 15 May 1986. Case 222/84 (1986) ECR 1651.

Opinion of Mr Advocate General Jacobs delivered on 4 December 1997. *A. Racke GmbH & Co. v Hauptzollamt Mainz*. Reference for a preliminary ruling: Bundesfinanzhof - Germany. Case C-162/96. European Court Reports 1998, I-03655.

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61996CC0162:EN:HTML>>

Order of the President of the Court of 19 March 1996. *Commission of the European Communities v Hellenic Republic*. Removal from the register. Case C-120/94. European Court Reports, 1996, I-01513.

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61994CO0120%2801%29:EN:PDF>>

Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék (ICTY)

The Prosecutor v. Blaskic, ICTY, Judgment of 3 March 2000 (Trial Chamber), Case No. IT-95-14-T.

The Prosecutor v. Boskoski, ICTY, Judgment (Trial Chamber), 10 July 2008, Case No. IT-04-82.

The Prosecutor v. Krstić, Judgment of 2 August 2001, Case No. IT-98-33-T.

The Prosecutor v. Limaj, ICTY, Judgment (Trial Chamber), 30 November 2005, Case No. IT-03-66-T.

The Prosecutor v. Mucić et al., Judgment (Trial Chamber), 16 November 1998, Case No. IT-96-21.

The Prosecutor v. Naletilic, ICTY, Judgment (Trial Chamber), 31 March 2003, Case No. IT-98-34-T.

The Prosecutor v. Ramush Haradinaj, Idriz Balaj and Lahi Brahimaj, ICTY, Judgment of 3 April 2008, Case No. IT-04-84-T.

The Prosecutor v. Tadić, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, Case No. IT-94-1-AR72.

Nemzeti bíróságok

Brownell v San Francisco, 1954. In PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7.

Dalmia Cement Ltd. v. National Bank of Pakistan, International Chamber of Commerce, Arbitration Tribunal, December 18, 1976. In LAUTERPACHT, Elihu – GREENWOOD, Christopher (ed.): *International Law Reports*, 1994, vol. 67.

Flensburger Dampfercompagnie v United States, Febr 8, 1932. *American Journal of International Law*, 1932, vol. 26.

Goos v Brocks 1929. In PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7.

Lanificio Branditex v Societa Azaise Vidal, 1971. In PRESCOTT, Michael K.: How War Affects Treaties between Belligerents: A Case Study of the Gulf War. *Emory International Law Review*, 1993, vol. 7.

Techt v. Hughes, Court of Appeals of New York, 1920. In DAMROSCH, L. F. – HENKIN, L. – PUGH, R. C. – SCHACHTER, O. – SMIT, H.: *International Law Cases and Materials*, 4th ed. St. Paul, Minnesota, USA, 2001.

The Sophie Rickmers Case, 1930. Idézi: ORFIELD, L. B.: The Effect of War on Treaties. *Nebraska Law Bulletin*, 1932–33, vol. 11.

Nemzetközi Bíróság (ICJ)

Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey), ICJ, Judgment of 19 December 1978.

Aerial Incident of 10 August 1999 (Pakistan v. India), ICJ, Judgment of 21 June 2000.

Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council (India v. Pakistan), ICJ, Memorial submitted by the Government of India on December 22, 1971.

Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council (India v. Pakistan), ICJ, Counter-Memorial submitted by the Government of Pakistan on February 29, 1972.

Appeal Relating to the Jurisdiction of the ICAO Council (India v. Pakistan), ICJ, Judgment of 18 August 1972.

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), ICJ, Judgment of 26 February 2007.

Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), ICJ, Preliminary Objections of the Russian Federation, 1 December 2009.

Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), ICJ, Memorial of Georgia, 2 September 2009.

Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), ICJ, Judgment of 19 December 2005.

Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), ICJ, Judgment of 3 February 2006.

Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain) (New Application: 1962), ICJ, Judgment of 5 February 1970.

Dispute regarding Navigational and Related Rights (Costa Rica v. Nicaragua), ICJ, Judgment of July 13, 2009.

Fisheries Jurisdiction (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland), ICJ, Judgment of 2 February 1973.

Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali), ICJ, Judgment of December 22, 1986.

Gabčíkovo–Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), ICJ, Judgment of September 25, 1997.

Kasikili/Sedudu Island (Botswana v. Namibia), ICJ, Judgment of December 13, 1999.

LaGrand (Germany v. United States of America), ICJ, Judgment of June 27, 2001.

Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening), ICJ, Judgment of September 11, 1992.

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), ICJ, Advisory Opinion of 21 June 1971.

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, ICJ, Advisory Opinion of 9 July 2004.

Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict, ICJ, Advisory Opinion of July 8, 1996.

Legality of Use of Force Cases (Serbia and Montenegro v. Belgium, Canada, France, Germany, Italy, Netherlands, Portugal, United Kingdom), ICJ, Judgment of 15 December 2004.

Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v. Bahrain), ICJ, Judgment of 1 July 1994 on Jurisdiction and Admissibility.

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), ICJ, Judgment of 27 June 1986.

Nuclear Tests (Australia v. France), ICJ, Judgment of 20 December 1974, Joint Dissenting Opinion of Judges Onyeama, Dillard, Jiménez de Aréchaga and Sir Humphrey Waldock.

Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), ICJ, Judgment of 12 December 12, 1996. and Judgment of November 6, 2003.

Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, ICJ, Advisory Opinion of May 28, 1951.

Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan (Indonesia v. Malaysia), ICJ, Judgment of December 17, 2002.

Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), ICJ, Preliminary Objections – Judgment of May 26, 1961.

Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya v. Chad), ICJ, Judgment of February 3, 1994.

Trial of Pakistani Prisoners of War (Pakistan v. India), ICJ, Order of December 15, 1973.

United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), ICJ, Judgment of 24 May 1980.

Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC)

The Prosecutor v. Lubanga Dyilo, ICC, Decision on the confirmation of charges (Pre-Trial Chamber I), 29 January 2007, Case No. ICC-01/04-01/06-803.

Ruanda Nemzetközi Törvényszék (ICTY)

The Prosecutor v. Akayesu, Judgment of 2 September 1998, Case No. ICTR-96-4-T.

The Prosecutor v. Rutaganda, Judgment of 6 December 1999, Case No. ICTR-96-3-T.

Választott Nemzetközi Bíróság (PCA)

Boundaries in the Island of Timor (Netherlands v. Portugal), PCA, Award of June 25, 1914.

Eritrea v Yemen, PCA, Award in the First Stage of the Proceedings, 3 October 1996.

Iron Rhine („Ijzeren Rijn”) Railway (Belgium v. the Netherlands), PCA, Award of May 24, 2005.

North Atlantic Coast Fisheries Case (Great Britain v. United States of America), PCA, Award of 7 Sept, 1910.

Norwegian Shipowners' Claims (Norway v. United States of America), PCA, Judgment of October 13, 1922.

Egyéb

“Argentina/UK relation must go beyond the Falklands/Malvinas conflict”. *MercoPress*, Montevideo, 17 August 2010.

<<http://en.mercopress.com/2010/08/17/argentina-uk-relation-must-go-beyond-the-falklands-malvinas-conflict>>

2 milliárdjába került az oroszoknak Líbia. *Haditechnikai Kerekasztal*, 2011. június 23.

<http://htka.hu/2011/06/23/2-milliardjaba-kerult-az-oroszoknak-libia/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+htkahu+%28HTKA+-+Haditechnika+torz%C3%ADt%C3%A1sok+n%C3%A9lk%C3%BCI%29>

Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the Crime of Agression, Resolution RC/Res.6, 11 June 2010.

<http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf>

Argentina – Country Profile, Foreign and Commonwealth Office:

<<http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/travel-advice-by-country/country-profile/south-america/argentina?profile=intRelations>>

ARIE, Sophie: Argentina snubs UK over oil deal as anniversary nears. *The Telegraph*, London, 29 March 2007.

<<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1547024/Argentina-snubs-UK-over-oil-deal-as-anniversary-nears.html>>

Background Note: Moldova. United States Department of State, July 1, 2011.

<<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5357.htm>>

BARNABY, Frank: The Environmental Impact of the Gulf War. *Ecologist*, 1991.

<<http://people.icesb.ucsb.edu/academics/courses/595E/Session%205/BarnabyEnvImpactGulfWar.pdf>>

China's Declaration of War Against Japan, Germany and Italy (December 9, 1941). <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/ww2/chinawar.html>>

Effects of War Upon Treaties and International Conventions. A Project Adopted by the Institute of International Law at its Session in Christiania, in August, 1912. *American Journal of International Law*, 1913, vol. 7.

Eight notes by which the Government of the united Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, notified the Japanese Government of the desire of the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to revive certain pre-war bilateral agreements between the two countries, Tokyo, 15 September 1952 – 27 April 1953, United Nations Treaty Series No. 3154.

End of a Tightrope Walk, *Time Magazine*, April 14, 1941.

<<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,932216,00.html>>

ENZLER, S. M.: *The impact of war on the environment and human health*. 2006. <<http://www.lenntech.com/environmental-effects-war.htm>>

Exchange of Notes relative to the notification to the Hungarian Government, in accordance with Article 224 of the Treaty signed at Trianon, June 4, 1920, reviving certain bilateral treaties between the British Empire and Hungary. Budapest, October 24 and 30, 1921, 8 League of Nations Treaty Series 376.

Harvard Research in International Law, Law of Treaties, *American Journal of International Law*, 1935, vol. 29, Supplement, Commentary to Article 35.

Institute of International Law: *The Effects of Armed Conflicts on Treaties*. Session of Helsinki, 1985.

<http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/1985_hel_03_en.PDF>

Investments in Libya – Potential Claims under Bilateral Investment Treaties and Political Risk Insurance Policies. Freshfields Bruckhaus Deringer Publications, March 2011. <<http://www.freshfields.com/publications/pdfs/2011/mar11/30021.pdf>>

Moldova–Russia Relations. Moldova.org.

<<http://politicom.moldova.org/tag/moldovarussia-relations-0-eng.html>>

Note by which the Government of Australia, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which Australia desires to keep in force or revive, Tokyo, 27 April 1953, United Nations Treaty Series No. 2612.

Note by which the Government of Australia, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which Australia desires to keep in force or revive, London, 7 January 1949, 189 United Nations Treaty Series 232.

Note by which the Government of France, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the Government of France desires to keep in force or revive, Paris, 25 April 1953, United Nations Treaty Series No. 2500.

Note by which the Government of Pakistan, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which Pakistan desires to keep in force or revive, Karachi, 24 April 1953, United Nations Treaty Series No. 3013.

Note by which the Government of the Union of South Africa, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the Union of South Africa desires to keep in force or revive, Tokyo, 27 March 1953, United Nations Treaty Series No. 2258.

Note by which the Government of the Union of South Africa, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the Union of South Africa desires to keep in force or revive, Budapest, 16 November 1948, 225 United Nations Treaty Series 64.

Note by which the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the United Kingdom desires to keep in force or revive, Budapest, 12 March 1948, 104 United Nations Treaty Series 34.

Note by which the Government of the United States of America, in pursuance of article 7 of the Treaty of Peace with Japan, signed at San Francisco on 8 September 1951, notified the Japanese Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the United States of America desires to keep in force or revive, Tokyo, 22 April 1953, United Nations Treaty Series No. 2341.

Note by which the Government of the United States of America, in pursuance of article 10 of the Treaty of Peace with Hungary, signed at Paris on 10 February 1947, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries which the United States of America desires to keep in force or revive, Budapest, 9 March 1948, 183 United Nations Treaty Series 2.

Notification: Verbal Note by which the Czechoslovak Government in pursuance of Article 10 of the Peace Treaty with Hungary, notified the Hungarian Government of those pre-war bilateral treaties between the two countries, which Czechoslovakia desires to keep in force, 27 February 1949, 26 United Nations Treaty Series 120.

Other external relations (Argentina). *Europa World Online*, London, Routledge.
<<http://www.europaworld.com/pub/entry/EE000262>>

Paris Minimum Standards of Human Rights Norms in a State of Emergency. 61st Conference of the International Law Association, Paris, August 26 – September 1, 1984. In *Current Developments, American Journal of International Law*, 1985, vol. 79.

Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről. Rio de Janeiro, 1992.
<http://www.nfft.hu/dynamic/Rio_Decl_m.pdf>

Security Council, Annan condemn attack on Russian Embassy employees in Baghdad, *UN News Centre*, 3 June 2006.
<<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=18738&Cr=Iraq&Cr1=>>

Syria: Ban and Security Council condemn attacks on embassies, *UN News Centre*, 12 July 2011.
<<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=39015&Cr=syria&Cr1=>>

The Twenty-seventh Session of the International Labour Conference, Paris, October–November 1945. *International Labour Review*, Jan–June 1946, vol. LIII.

1. SZ. MELLÉKLET:

**A NEMZETKÖZI JOGI BIZOTTSÁG TERVEZETE A
FEGYVERES KONFLIKTUSOK NEMZETKÖZI
SZERZŐDÉSEKRE GYAKOROLT HATÁSÁRÓL**

(Betűhív másolat)

Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties

2011

Adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, in 2011, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/66/10, para. 100). The report will appear in *Yearbook of the International Law Commission, 2011*, vol. II, Part Two.

Copyright © United Nations
2011

Effects of armed conflicts on treaties

Part One

Scope and definitions

Article 1

Scope

The present draft articles apply to the effects of armed conflict on the relations of States under a treaty.

Article 2

Definitions

For the purposes of the present draft articles:

(a) “treaty” means an international agreement concluded between States in written form and governed by international law, whether embodied in a single instrument or in two or more related instruments and whatever its particular designation, and includes treaties between States to which international organizations are also parties;

(b) “armed conflict” means a situation in which there is resort to armed force between States or protracted resort to armed force between governmental authorities and organized armed groups.

Part Two

Principles

Chapter I

Operation of treaties in the event of armed conflicts

Article 3

General principle

The existence of an armed conflict does not *ipso facto* terminate or suspend the operation of treaties:

- (a) as between States parties to the conflict;
- (b) as between a State party to the conflict and a State that is not.

Article 4

Provisions on the operation of treaties

Where a treaty itself contains provisions on its operation in situations of armed conflict, those provisions shall apply.

Article 5

Application of rules on treaty interpretation

The rules of international law on treaty interpretation shall be applied to establish whether a treaty is susceptible to termination, withdrawal or suspension in the event of an armed conflict.

Article 6

Factors indicating whether a treaty is susceptible to termination, withdrawal or suspension

In order to ascertain whether a treaty is susceptible to termination, withdrawal or suspension in the event of an armed conflict, regard shall be had to all relevant factors, including:

(a) the nature of the treaty, in particular its subject-matter, its object and purpose, its content and the number of parties to the treaty; and

(b) the characteristics of the armed conflict, such as its territorial extent, its scale and intensity, its duration and, in the case of non-international armed conflict, also the degree of outside involvement.

Article 7

Continued operation of treaties resulting from their subject-matter

An indicative list of treaties the subject-matter of which involves an implication that they continue in operation, in whole or in part, during armed conflict, is to be found in the annex to the present draft articles.

Chapter II

Other provisions relevant to the operation of treaties

Article 8

Conclusion of treaties during armed conflict

1. The existence of an armed conflict does not affect the capacity of a State party to that conflict to conclude treaties in accordance with international law.

2. States may conclude agreements involving termination or suspension of a treaty or part of a treaty that is operative between them during situations of armed conflict, or may agree to amend or modify the treaty.

Article 9

Notification of intention to terminate or withdraw from a treaty or to suspend its operation

1. A State intending to terminate or withdraw from a treaty to which it is a Party, or to suspend the operation of that treaty, as a consequence of an armed conflict shall notify the other State Party or States Parties to the treaty, or its depositary, of such intention.

2. The notification takes effect upon receipt by the other State Party or States Parties, unless it provides for a subsequent date.

3. Nothing in the preceding paragraphs shall affect the right of a Party to object within a reasonable time, in accordance with the terms of the treaty or other applicable rules of international law, to the termination of or withdrawal from the treaty, or suspension of its operation.

4. If an objection has been raised in accordance with paragraph 3, the States concerned shall seek a solution through the means indicated in Article 33 of the Charter of the United Nations.

5. Nothing in the preceding paragraphs shall affect the rights or obligations of States with regard to the settlement of disputes insofar as they have remained applicable.

Article 10

Obligations imposed by international law independently of a treaty

The termination of or the withdrawal from a treaty, or the suspension of its operation, as a consequence of an armed conflict,

shall not impair in any way the duty of any State to fulfil any obligation embodied in the treaty to which it would be subject under international law independently of that treaty.

Article 11
Separability of treaty provisions

Termination, withdrawal from or suspension of the operation of a treaty as a consequence of an armed conflict shall, unless the treaty otherwise provides or the Parties otherwise agree, take effect with respect to the whole treaty except where:

- (a) the treaty contains clauses that are separable from the remainder of the treaty with regard to their application;
- (b) it appears from the treaty or is otherwise established that acceptance of those clauses was not an essential basis of the consent of the other Party or Parties to be bound by the treaty as a whole; and
- (c) continued performance of the remainder of the treaty would not be unjust.

Article 12
Loss of the right to terminate or withdraw from a treaty or to suspend its operation

A State may no longer terminate or withdraw from a treaty or suspend its operation as a consequence of an armed conflict if, after becoming aware of the facts:

- (a) it shall have expressly agreed that the treaty remains in force or continues in operation; or
- (b) it must by reason of its conduct be considered as having acquiesced in the continued operation of the treaty or in its maintenance in force.

Article 13
Revival or resumption of treaty relations subsequent to an armed conflict

1. Subsequent to an armed conflict, the States Parties may regulate, on the basis of agreement, the revival of treaties terminated or suspended as a consequence of the armed conflict.
2. The resumption of the operation of a treaty suspended as a consequence of an armed conflict shall be determined in accordance with the factors referred to in article 6.

Part Three
Miscellaneous

Article 14
Effect of the exercise of the right to self-defence on a treaty

A State exercising its inherent right of individual or collective self-defence in accordance with the Charter of the United Nations is entitled to suspend in whole or in part the operation of a treaty to which it is a Party insofar as that operation is incompatible with the exercise of that right.

Article 15
Prohibition of benefit to an aggressor State

A State committing aggression within the meaning of the Charter of the United Nations and resolution 3314 (XXIX) of the General

Assembly of the United Nations shall not terminate or withdraw from a treaty or suspend its operation as a consequence of an armed conflict that results from the act of aggression if the effect would be to the benefit of that State.

Article 16
Decisions of the Security Council

The present draft articles are without prejudice to relevant decisions taken by the Security Council in accordance with the Charter of the United Nations.

Article 17
Rights and duties arising from the laws of neutrality

The present draft articles are without prejudice to the rights and duties of States arising from the laws of neutrality.

Article 18
Other cases of termination, withdrawal or suspension

The present draft articles are without prejudice to the termination, withdrawal or suspension of treaties as a consequence of, *inter alia*: (a) a material breach; (b) supervening impossibility of performance; or (c) a fundamental change of circumstances.

Annex

Indicative list of treaties referred to in article 7

- (a) Treaties on the law of armed conflict, including treaties on international humanitarian law;
- (b) Treaties declaring, creating or regulating a permanent regime or status or related permanent rights, including treaties establishing or modifying land and maritime boundaries;
- (c) Multilateral law-making treaties;
- (d) Treaties on international criminal justice;
- (e) Treaties of friendship, commerce and navigation and agreements concerning private rights;
- (f) Treaties for the international protection of human rights;
- (g) Treaties relating to the international protection of the environment;
- (h) Treaties relating to international watercourses and related installations and facilities;
- (i) Treaties relating to aquifers and related installations and facilities;
- (j) Treaties which are constituent instruments of international organizations;
- (k) Treaties relating to the international settlement of disputes by peaceful means, including resort to conciliation, mediation, arbitration and judicial settlement;
- (l) Treaties relating to diplomatic and consular relations.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm témavezetőimnek, Bodnár Lászlónak és Blutman Lászlónak a támogatásukat és javaslataikat ahhoz, hogy ez a disszertáció elkészülhessen.

Köszönet illeti tanszéki munkatársaimat, különösen Schiffner Imolát és Váradi Szilviát, akik segítségére mindig számíthattam.

Hálás vagyok a tanszéken kívüli kollégáknak és barátoknak, akik a disszertáció korábbi, műhelyvitára készült verziójához fűztek számomra nagyon értékes megjegyzéseket, észrevételeket. Köszönöm ezt Szalayné Sándor Erzsébetnek, Szabó Marcelnak, Kovács Péternek, Mihajlov Dobromirnak, Sulyok Gábornak, Szemesi Sándornak, Kirs Eszternek és Ganczer Mónikának.

A Hatodik Bizottságban folyó munka megismeréséhez és az államok véleményének beszerzésében jelentős segítséget kaptam Horváth István külügyminisztériumi főosztályvezetőtől és Silek Ritától, a New York-i magyar ENSZ-képviselő munkatársától. Ezúton is köszönöm nekik.

Köszönöm Pálfy Katalinnak a dolgozat szerkesztéséhez adott tanácsait és a nyelvi korrektúrát.

Végül köszönöm családom, különösen férjem, Megyeri Attila biztatását és türelmes támogatását.